MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

EVOLUȚIA CLASEI MIJLOCII ÎN REPUBLICA MOLDOVA: PREMISE SOCIOECONOMICE ȘI POLITICE

STUDIU SOCIOLOGIC

(Partea a II-a)

Coordonator: doctor Victor MOCANU

Chișinău • 2019

CZU 316.343.654(478):303.1(082)
E 95

Lucrarea este recomandată spre publicare de către
Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

EVOLUȚIA CLASEI MIJLOCII ÎN REPUBLICA MOLDOVA:
PREMISE SOCIOECONOMICE ȘI POLITICE. STUDIU SOCIOLOGIC.
(Partea a II-a)

Culegerea de studii este elaborată în cadrul proiectului instituțional de cercetări fundamentale 15.817.06.13F „Constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană".

Colectivul de autori:

Ludmila MALCOCI, dr. habilitat în sociologie, profesor cercetător
Victor MOCANU, dr. în sociologie, conf. cercetător
Gheorghe CĂLCÂI, dr. în filosofie, conf. cercetător
Tatiana SPĂTARU, dr. habilitat în sociologie, conf. cercetător
Andrei DUMBRĂVEANU, dr. în sociologie, conf. universitar
Angela MOCANU, dr. în sociologie, conf. cercetător
Ina FILIPOV, cercetător științific
Elvira CIOBANU, cercetător științific
Mihai POTOROACĂ, cercetător științific
Lucia GAȘPER, dr. în psihologie, cercetător științific
Petru NEGURĂ, dr. în sociologie, cercetător științific superior
Veaceslav REABCINSCHI, cercetător științific

Redactor: Tamara Osmochescu
Prepress: Tatiana Maimescu
Procesare computerizată: Elena Curmei
Copertă: Vitalie Leca

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socioeconomice și politice: Studiu sociologic / colectiv de aut.: Ludmila Malcoci, Victor Mocanu, Gheorghe Călcâi [et al.] ; coord.: Victor Mocanu ; Inst. de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău : Institutul de Cercetări Juridice și Politice și Sociologice, 2019 (ÎS FEP "Tipografia Centrală") – . – ISBN 978-9975-3298-3-5.

Partea a 2-a. – 2019. – 274 p. – Text parțial : lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul cap. – ISBN 978-9975-3298-4-2.

316.343.654(478):303.1(082)
E 95

ISBN 978-9975-3298-4-2

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2019

Cuprins

Cuvânt înainte (Victor JUC) 5

Capitolul I
Consolidarea clasei de mijloc în Republica Moldova prin incluziune socială

1.1. Factorii excluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități în Republica Moldova (Ludmila MALCOCI) 7

1.2. Particularități sociopsihologice ale valorilor adolescenților în condițiile migrației (Lucia GAȘPER) 41

1.3. Probleme social-psihologice ale copiilor cu părinții peste hotare (Angela MOCANU) 52

1.4. Aspecte psihosociale ale comportamentului delicvent la copiii străzii (Elvira CIOBANU) 60

1.5. Excluziunea socială a copiilor în spațiul rural: studiu de caz comuna Codreanca (Andrei DUMBRĂVEANU) 71

1.6. Reintegrarea socială a persoanelor private de libertate (Tatiana SPĂTARU, Rodica FALCĂ) 85

1.7. Persoanele fără adăpost din Chișinău: suport social precar și alienare instituțională (Petru NEGURĂ) 106

Capitolul II
Formarea coeziunii sociale – suport al constituirii clasei de mijloc în Republica Moldova

2.1. Coeziunea, apartenența, solidaritatea, încrederea și suportul social – valențe ale formării clasei de mijloc (Petru NEGURĂ, Victor MOCANU, Mihail POTOROACĂ) 125

2.2. Ocuparea forței de munca prin dezvoltarea antreprenorialului mic si mijlociu (Gheorghe CALCÂI) 165

2.3. Populația vârstnică în contextul constituirii clasei de mijloc din Republica Moldova (Mihail POTOROACĂ) 182

2.4. Aspecte ale gestionării imigrației în Republica Moldova (Ina FILIPOV) 200

2.5. Familia cu trei și mai mulți copii: între egalitate și inegalitate (Tatiana SPĂTARU) 210

2.6 Dimensiunea culturală în procesul mobilității sociale ascendente. Consolidarea suportului social (Veaceslav REABCINSCHII) 226

Concluzii și recomandări
Conclusions and recommendations 253

CUVÂNT ÎNAINTE

Dat fiind că prin Ordinul nr. 1857 din 17 decembrie 2018 semnat de Ministerul Educaţie, Culturii şi Cercetării proiectele instituţionale care urmau să finalizeze pe 31 decembrie 2018 au fost extinse până la 31 decembrie 2019, prezenta monografie colectivă include compartimentele din cadrul proiectului instituţional „Constituirea clasei de mijloc în condiţiile transformării societăţii şi asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană". Problemele de bază elucidate vizează incluziunea socială şi coeziunea socială, abordată atât în plan general, cât şi sub aspect particular-sectorial, fiind identificaţi factorii de impact şi acţiunile întreprinse în vederea fortificării lor şi atenuării/minimizării excluziunii şi fisurării sociale.

Luând ca bază patru criterii de identificare a straturilor sociale, constatăm că formarea segmentului de mijloc se produse foarte anevoios, problema constând în „neaşezarea" societăţii şi a statului, exprimată prin perpetuarea tranziţiei, migraţia necontrolată, economia subdezvoltată şi neîncrederea în autoritatea instituţiilor puterii de stat. Oamenii dispun de alternative şi libertatea alegerii, aceasta din urmă deseori nefiind în favoarea societăţii şi statului Republica Moldova. Cea mai gravă lovitură este cauzată capitalului uman, iar asigurările forţelor de guvernare, indiferent de coloratura lor politică, nu se materializează în rezultatele preconizate, motivele constând în lipsa unui suport sustenabil pentru procesul de reforme, corupţia, justiţia selectivă sau lipsa de viziune strategică. În acelaşi timp, unii indicatori denotă anumite transformării social-economice şi politico-juridice complementate de schimbări de mentalitate, situaţie care nu poate să nu contribuie la consolidarea segmentelor care formează clasa de mijloc.

Cert este că în Republica Moldova procesul de formare şi consolidare a clasei de mijloc decurge anevoios, structura socială este fructuantă, migraţia în interior, dar mai ales în exterior, se dovedeşte a fi un impediment în aplicabilitatea criteriilor care asigură identificarea straturilor sociale. În ordinea reliefată de idei, constatăm că cercetătorii ştiinţifici se confruntă cu dificultăţi în verificarea ipotezelor şi obţinerea rezultatelor, fapt care nu diminuează însă din relevanţa lor. Studiile realizate sunt elaborări ştiinţifice cu vădite valenţe teoretico-metodologice şi aplicative, investigaţiile ştiinţifice desfăşurate deschid noi perspective de cercetare a problemelor reliefate în monografie.

Victor JUC, ***doctor habilitat în ştiinţe politice***

CAPITOLUL I. Consolidarea clasei de mijloc în Republica Moldova prin incluziune socială

FACTORII EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Excluziunea socială *versus* incluziunea socială

Expresia „excluziune socială" a început să fie folosită în Franţa în anii 70 ai sec. XX şi este mai des atribuită lui René Lenoir, care a scris lucrarea *Les exclus: Un français sur dix (1974*) (Excluşii : Un francez din zece). În lucrarea sa Rene Lenoir vorbeşte despre următoarele categorii de persoane ca fiind „excluşi": „persoane cu dizabilităţi mintale şi fizice, persoane suicidale, copii abuzaţi, abuzatori de substanţe, delincvenţi, părinţi sociali, gospodării cu mai multe probleme, persoane marginale, asociale şi alte persoane inadecvate social "(citat după Survey on Social Inclusion) [26, p. 3].

Conceptul de *excluziune socială* a fost definit în diferite moduri în întreaga Europă, în funcţie de diferite abordări sociologice. Conform lui H. Silver (1994), excluziunea socială este abordată de unii autori din perspectiva a trei paradigme: solidaritatea, specializarea şi monopolul (citat după Arjan de Haan, 1999) [3, pp. 4-6]. Paradigma solidarităţii se bazează pe noţiunea durkheimiană de solidaritate socială şi ordine şi defineşte excluziunea ca ruperea legăturii sociale între individ (sau grup) şi societate prin prisma culturii şi moralităţii mai curând decât prin cea economică. Cele mai excluse grupuri sunt considerate păturile sărace, şomerii şi minorităţile etnice. Integrarea este opusă excluziunii şi se poate realiza prin inserare / asimilare a grupurilor excluse în cultura dominantă. Solidaritatea naţională implică drepturi şi îndatoriri politice. În conformitate cu paradigma de specializare, excluziunea reflectă discriminarea bazată pe distincţii de grup, în rezultatul căreia este refuzat accesul complet sau participarea persoanelor la schimb sau interacţiune. Această paradigmă se bazează pe tradiţia liberalismului anglo-american, conform căreia indivizii sunt în stare sau ar trebui să poată trece peste graniţele diferenţierii sociale şi ale diviziunii muncii. Modelele liberale ale cetăţeniei subliniază schimbul contractual de drepturi şi obligaţii. Excluziunea este adesea o consecinţă a drepturilor neforţate şi a eşecului pieţei. Paradigma monopolului,

bazată pe operele lui Weber şi, într-o oarecare măsură, pe cele ale lui Marx şi Marshall, consideră ordinea socială drept coercitivă, impusă prin relaţii de putere ierarhice şi defineşte excluziunea drept urmare a formării monopolurilor de grup. Grupurile puternice restricţionează accesul străinilor la resurse valoroase prin închiderea socială. Inegalitatea este atenuată de cetăţenia social democratică, ceea ce implică o participare deplină în comunitate. Această paradigmă este influentă mai ales în Marea Britanie şi în alte ţări din Europa de Nord.

Analiza conceptului de excludere socială exclusiv din punctul de vedere al uneia dintre paradigmele menţionate mai sus ar fi unidimensională şi incompletă. Prin urmare, Arjan de Haan (1999) analizează conceptul de excludere socială din perspectiva deprivării, care este privită din două unghiuri: ca fenomen multidimensional şi ca parte a relaţiilor sociale. De Haan enumeră următoarele caracteristici distinctive ale excluziunii sociale: a) multidimensionalitatea deprivării, b) dimensiunea relaţiei personale a deprivării, c) conceptul a adus în prim-plan legături de cauzalitate între diferite forme de deprivare [3, pp. 1-22]. Pe baza acestei definiţii, putem spune că excluziunea socială înseamnă imposibilitatea şi lipsa de oportunitate a unor indivizi sau grupuri de a participa la viaţa economică, socială, politică şi culturală, precum şi distanţa socială a individului de societate.

Room şi alţii (1992), în *Observatorul privind politicile naţionale de combatere a excluziunii sociale*, raportează excluziunea socială la drepturile sociale ale cetăţenilor „... la un anumit nivel de viaţă şi la participarea în oportunităţile majore sociale şi ocupaţionale ale societăţii" [20, pp. 14-18]. Conform acestei abordări, drepturile sociale trebuie să fie analizate în corelaţie cu drepturile politice şi civile. Drepturile politice implică dreptul persoanelor de a participa pe deplin şi eficient la procesele de luare a deciziilor politice. Excluziunea din drepturile politice este deseori însoţită de alte forme de excludere. Drepturile civile - dreptul de a cumpăra şi de a vinde liber pe piaţă - sunt la fel de relevante. În cadrul sistemului de protecţie socială, încercarea de a garanta drepturile sociale poate fi în conflict cu dreptul civil la libertatea pieţei.

În literatura de specialitate au existat multe discuţii referitoare la relaţiile dintre excluziune socială, sărăcie şi şomaj. Tony Atkinson (Oxford University) menţionează că aceste concepte au o anumită legătură între ele, dar nu sunt identice. Conform consideraţiilor sale, pentru excluziune socială sunt caracteristice trei elemente: 1) relativitatea- excluziunea are loc într-o anumită societate, într-un anumit loc şi într-un anumit timp; 2) agenţia, deoarece excluziunea implică un act, cu un agent sau agenţi; şi 3) dinamica: oamenii sunt excluşi nu doar pentru că în prezent sunt fără un loc de muncă sau veni-

turi, ci pentru că au puţine perspective de viitor. Oamenii pot fi săraci, fără a fi excluşi social, sau excluşi social, fără a fi săraci. Şomajul poate provoca sărăcia, dar acest lucru poate fi prevenit de securitatea socială, precum se întâmplă în multe ţări europene. În ţări precum Franţa nu a existat aceeaşi creştere rapidă a sărăciei ca în Anglia. Şomajul poate provoca excluziunea socială, dar ocuparea forţei de muncă nu întotdeauna asigură incluziunea socială. Ultima depinde de mai mulţi factori [4, pp. 13-17]. Pe baza celor menţionate mai sus, putem concluziona că sărăcia este unul dintre factorii determinanţi ai excluziunii sociale, dar excluziunea înseamnă mai mult decât sărăcia şi consumul. Excluziunea se referă la procesele care duc la neparticiparea indivizilor/grupurilor la toate activităţile societăţii. Sărăcia şi excluziunea socială ar putea uneori să se suprapună, dar nu de fiecare dată: unii pot fi excluşi din punct de vedere social fără a fi săraci. Andrew Britton, în aceeaşi lucrare, subliniază că a fi şomer înseamnă mult mai mult decât să nu-ţi permiţi să-ţi acoperi nevoile de hrană şi adăpost. Şomajul afectează respectul de sine şi părţile spirituale ale bunăstării unei fiinţe umane. „Cea mai bună analogie pentru şomaj ar putea fi boala. Angoasa mintală pe care o suferă mulţi dintre cei afectaţi de şomaj este un simptom al unei defecţiuni într-o relaţie socială ... Scopul acţiunii politice nu ar trebui să fie maximizarea unor anumite funcţii obiective, după cum ar spune economiştii. Este necesar de a restabili relaţiile dintre individ şi societate la starea lor funcţională corectă. În contextul actual, asta înseamnă angajare deplină în câmpul muncii sau, „suficientă muncă bună pentru toată lumea" [5, pp. 27-29].

Unii cercetători fac o distincţie între excluziunea activă şi cea pasivă. Potrivit lui Sen (2000), excluziunea activă este rezultatul unei politici sau legi deliberate, de exemplu, atunci când imigranţilor sau refugiaţilor nu li se acordă statut politic, din aceasta rezultând multe tipuri de deprivări şi excluderi sociale. Excluziunea pasivă are loc printr-un proces social în care nu există nicio încercare deliberată de excludere, ca, de exemplu, în cazul sărăciei, care este generată de o economie ineficientă şi nu este o consecinţă a vreunei politici sau legi deliberate [21, pp. 14-15].

Silver şi Miller (2003) definesc excluziunea socială drept: (1) multidimensională sau socioeconomică, care include resurse atât colective, precum şi individuale; (2) dinamică sau procesuală, care are loc de-a lungul unei traiectorii între integrarea deplină şi excluderi multiple; (3) relaţională, deoarece excluziunea implică distanţarea socială sau izolarea, respingerea, umilirea, lipsa reţelelor de asistenţă socială şi refuzul participării; (4) activă, în condiţiile în care există o agenţie clară care face excluziunea şi (5) relativă în raport cu

contextul. Dispreţul, discriminarea şi degradarea contribuie tot atât de mult la excluziunea indivizilor precum şi sărăcia monetară şi nevoia fizică. În unele condiţii, chiar şi într-un stat cu nivel sporit de bunăstare, unii cetăţeni pot fi excluşi din sistemul de protecţie sau reduşi la şomaj [22, p. 8]. Această definiţie abordează excluziunea socială ca proces dinamic din perspectivă multidimensională. Excluziunea este caracterizată prin deprivarea socio-economică şi relaţională şi este relativă în diferite contexte.

Comisia Europeană are cea mai complexă şi multidimensională abordare a excluziunii şi incluziunii sociale. Conceptul a fost dezvoltat de-a lungul anilor pe baza unor abordări teoretice şi practice axate pe combaterea sărăciei, deprivării şi promovarea incluziunii grupurilor vulnerabile. În 1989, Comisia Europeană a aprobat o rezoluţie privind combaterea excluziunii sociale. Rezoluţia menţiona că excluziunea socială se răspândeşte în diferite domenii şi duce la crearea diferitor situaţii care afectează grupuri de oameni atât în zonele rurale, cât şi în cele urbane. Documentul sublinia că excluziunea socială nu este doar o problemă de resurse inadecvate şi că combaterea excluziunii presupune accesul persoanelor şi familiilor la condiţii de viaţă decente prin crearea unor măsuri de integrare pe piaţa muncii şi incluziune socială. Pentru a combate excluziunea socială, Comisia Europeană a solicitat statelor membre să pună în aplicare şi să promoveze măsuri care să permită tuturor persoanelor să aibă acces la educaţie, instruire vocaţională, muncă, locuinţe, servicii comunitare şi îngrijiri medicale [19].

În anul 2000, Consiliul European de la Lisabona (23 şi 24 martie) a declarat că „numărul de persoane care trăiesc sub pragul sărăciei şi sunt excluse social în Uniunea Europeană este inacceptabil" şi că Consiliul va lua măsuri pentru eradicarea sărăciei din Europa. Eforturile „trebuie depuse pentru îmbunătăţirea abilităţilor, promovarea unui acces mai larg al populaţiei la cunoştinţe şi oportunităţi şi combaterea şomajului: cea mai bună protecţie împotriva excluziunii sociale este un loc de muncă. În special, Consiliul European a solicitat Consiliului şi Comisiei următoarele:

- să promoveze o mai bună înţelegere a excluziunii sociale prin dialog continuu şi schimburi de informaţii şi bune practici, pe baza indicatorilor elaboraţi de comun acord; Grupul de lucru la nivel înalt pentru protecţia socială va fi implicat în stabilirea acestor indicatori;
- să integreze promovarea incluziunii în politicile de angajare, educaţie şi formare profesională, sănătate şi locuinţe ale statelor membre, aceasta fiind completată la nivel comunitar prin acţiuni în cadrul fondurilor structurale din cadrul bugetar actual;

- să dezvolte acţiuni prioritare adresate unor grupuri - ţintă specifice (de exemplu, grupuri minoritare, copii, vârstnici şi persoane cu dizabilităţi), statele membre alegând acţiunile în funcţie de situaţiile lor specifice şi raportând ulterior despre punerea lor în aplicare [9].

În cadrul procesului de la Lisabona, Consiliul a solicitat statelor părţi să elaboreze planuri naţionale de acţiune privind incluziunea socială într-un mod coordonat. În acest scop, a fost elaborată o notă informativă cu definiţia sărăciei, incluziunii sociale şi excluziunii sociale. Conform acestei note, „excluziunea socială este un proces prin care anumiţi indivizi sunt marginalizaţi social şi sunt împiedicaţi să participe pe deplin în viaţa socială în virtutea sărăciei lor, a lipsei competenţelor de bază şi a posibilităţilor de învăţare pe tot parcursul vieţii sau ca urmare a discriminării. Excluziunea socială distanţează aceşti indivizi de oportunităţile de muncă, de venit şi de educaţie, precum şi de reţelele şi activităţile sociale şi comunitare. Drept urmare, aceşti indivizi au un acces redus la instituţiile puterii şi la organele de luare a deciziilor şi astfel se simt adesea neputincioşi să preia controlul asupra deciziilor care le afectează viaţa de zi cu zi." Incluziunea socială înseamnă "un proces care asigură că persoanele supuse riscului sărăciei şi excluziunii sociale câştigă oportunităţile şi resursele necesare pentru a participa pe deplin la viaţa economică, socială şi culturală şi pentru a se bucura de un nivel de viaţă şi bunăstare care este considerat normal în societatea în care trăiesc. De asemenea, incluziunea socială asigură o participare mai mare a persoanelor vulnerabile la luarea deciziilor care le afectează viaţa şi le limitează accesul la drepturile lor fundamentale" [8].

Există multe discuţii în literatura de specialitate cu privire la relaţiile dintre excluziunea socială şi incluziunea socială. Hilary Silver susţine că incluziunea socială nu este opusul excluziunii sociale. „ Între ele nu există o relaţie care în sumă ar fi egală cu zero, şi care ar însemna că o excludere mai mare înseamnă mai puţină incluziune. Mai curând, ambele procese sunt interrelaţionate şi pot apărea simultan." Excluderea se caracterizează prin deprivare multiplă şi cumulativă. Deşi există foarte puţine persoane care sunt total excluse în toate sferele simultan, multe persoane pot fi marginalizate concomitent în diferite domenii. Incluziunea şi excluziunea socială sunt opuse una alteia, doar dacă sunt abordate din perspectivă unidimensională. [26, p. 5].

Conform cercetătorilor Băncii Mondiale, incluziunea socială poate fi definită în două moduri: 1) ca proces de îmbunătăţire a condiţiilor pentru participarea indivizilor şi a grupurilor în societate, 2) ca proces de îmbunătăţire a

abilităţii, oportunităţii şi demnităţii oamenilor pentru o participare mai activă a lor în societate [7, pp. 3-4]. Abilitatea este legată de multiplele dotări obţinute de indivizi, cum ar fi educaţia, asistenţa medicală, capacităţile, conectivitatea cu serviciile şi infrastructura. Oportunitatea se referă la oferirea tuturor persoanelor în măsură egală a serviciilor esenţiale accesibile şi calitative şi, prin urmare, a unei şanse egale de a-şi spori bunăstarea. Demnitatea se referă la respectul, recunoaşterea şi atitudinea cu care grupurile şi indivizii sunt trataţi de către alţii din societate. Lipsa demnităţii perpetuează excluziunea sau autoexcluderea socială a persoanelor sau grupurilor; poate perpetua invizibilitatea lor în statistici şi, prin urmare, în politici, dacă nu sunt recunoscuţi ca cetăţeni cu capacitate deplină.

Diverse concepte teoretice de excluziune / incluziune socială influenţează abordări metodologice variate pentru măsurarea acestor fenomene. Cadrul metodologic al Băncii Mondiale (2007) pentru măsurarea excluziunii sociale se bazează pe cuantificarea factorilor determinanţi ai excluderii sociale. În acest context au fost măsurate patru forme de capital care pot afecta bunăstarea economică, averile, sărăcia şi incluziunea unei persoane. Aceste forme de capital sunt următoarele: financiar, fizic, uman şi social. O persoană are capital financiar atunci când are anumite active sau are capacitatea de a câştiga surse financiare în rezultatul angajării în câmpul muncii. Persoana care dispune de capital financiar deţine puterea de a participa în schimbul de mărfuri şi în comerţ. Capitalul fizic înseamnă deţinerea unui teren sau a unei proprietăţi. De asemenea, include infrastructuri şi active care oferă acces la educaţie şi activităţi sociale. Capitalul uman înseamnă ani de educaţie şi instruire. Capital social înseamnă relaţii şi reţele de suport. Toate formele de capital sunt interrelaţionate şi complementare. Lipsa unei forme de capital poate afecta nivelul incluziunii sociale a individului [26, p. 10].

Incluziunea socială [a persoanelor cu dizabilităţi] este măsurată de unii autori din perspectiva interacţiunii între două domenii majore ale vieţii: relaţiile interpersonale şi participarea la viaţa comunităţii. Relaţiile interpersonale includ: forma relaţiei, lungimea ei, frecvenţa contactelor persoanelor cu dizabilităţi cu membrii reţelei lor sociale (membrii familiei, personalul, prietenii, cunoscuţii etc.), precum şi sprijinul social primit (emoţional, instrumental sau informaţional). Participarea la viaţa comunitară înseamnă gradul de implicare a persoanelor cu dizabilităţi în diferite activităţi comunitare (politice, sociale, de agrement, activităţi de producere etc.). În plus, este important să se stabilească mediul în care se desfăşoară activităţile: segregat, semi-segregat sau integrat [23, p. 18].

Concluzionând cele menţionate mai sus, putem spune că excluziunea socială este un fenomen multidimensional, caracterizat prin deprivarea multiplă a indivizilor / grupurilor de accesul deplin şi participarea la viaţa economică, socială, politică şi culturală. Excluziunea socială înseamnă distanţarea socială a indivizilor de societate, inclusiv distanţarea lor de locurile de muncă, educaţie, oportunităţi de venit, precum şi de reţelele sociale şi comunitare. Excluziunea socială este relativă şi este legată de o anumită societate, loc şi timp. Incluziunea socială nu este un opus al excluziunii sociale. Incluziunea socială înseamnă oportunităţi pentru dezvoltate, dotare şi abilitare a persoanelor excluse în vederea asigurării accesului şi participării lor depline la viaţa socială, economică, politică şi culturală a societăţii.

Excluziunea socială din perspectiva Convenţiei ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi

Excluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi din ambele perspective - drepturile omului şi derivarea multiplă - este foarte bine descrisă în Convenţia ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi (CDPD) [27]. Conform art.1 din CDPD, persoanele cu dizabilităţi includ acele persoane care au deficienţe fizice, mentale, intelectuale sau senzoriale de durată, deficienţe care, în interacţiune cu diverse bariere, pot îngrădi participarea deplină şi efectivă a persoanelor în societate, în condiţii de egalitate cu ceilalţi.

Analiza CDPD din perspectivele excluziunii / incluziunii persoanelor cu dizabilităţi arată că persoanele cu dizabilităţi se confruntă cu excludere multidimensională în viaţa economică, politică, socială şi culturală.

Articolele 5, 6 şi 8 din CDPD subliniază discriminarea persoanelor cu dizabilităţi. CRPD solicită statelor părţi să „interzică orice discriminare în baza dizabilităţii şi să garanteze persoanelor cu dizabilităţi o protecţie juridică egală şi efectivă împotriva discriminării de orice fel.” (art.5). Statele părţi recunosc că femeile şi fetele cu dizabilităţi sunt supuse discriminărilor multiple şi în această privinţă vor lua măsuri pentru a se asigura că acestea beneficiază de toate drepturile şi libertăţile fundamentale ale omului” (art.6). Acestea „vor combate stereotipurile, prejudecăţile şi practicile dăunătoare la adresa persoanelor cu dizabilităţi, inclusiv cele pe criterii de sex şi vârstă, în toate domeniile vieţii” (art.8).

Articolul 9 din CDPD este axat pe accesibilitatea limitată a persoanelor cu dizabilităţi. Acesta stimulează că persoanele cu dizabilităţi trebuie să poată trăi independent şi să participe pe deplin în toate domeniile vieţii. În acest sens, „statele părţi vor lua măsurile corespunzătoare pentru a asigura persoanelor cu dizabilităţi accesul, în mod egal cu alţii, la mediul fizic, la transport,

la informaţii şi comunicaţii, inclusiv la tehnologiile şi sistemele informatice şi de comunicaţii şi la alte facilităţi şi servicii deschise sau furnizate publicului, atât în zonele urbane, cât şi rurale".

Articolul 12 spune că persoanele cu dizabilităţi au capacităţi juridice limitate, şi prin urmare, „statele părţi vor lua măsurile adecvate pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilităţi la sprijinul de care ar putea avea nevoie în exercitarea capacităţii lor juridice".

Articolul 19 se referă la alegerea limitată a persoanelor cu dizabilităţi în ceea ce priveşte locul lor de reşedinţă. Statele părţi sunt obligate să întreprindă acţiuni „pentru a se asigura că persoanele cu dizabilităţi au posibilitatea de a-şi alege locul de reşedinţă, unde şi cu cine să trăiască, în condiţii de egalitate cu ceilalţi, şi nu sunt obligate să trăiască într-un anume mediu de viaţă".

Articolele 24-28 subliniază accesul limitat al persoanelor cu dizabilităţi la educaţie, servicii de sănătate, abilitare şi reabilitare, protecţie socială şi angajare. Conform art. 24, statele părţi vor asigura un sistem de educaţie incluzivă la toate nivelurile de învăţare pe tot parcursul vieţii, îndreptate spre dezvoltarea personalităţii persoanelor cu dizabilităţi, precum şi a abilităţilor lor mentale şi fizice la potenţialul lor maxim. În realizarea acestui drept, statele părţi se vor asigura că persoanele cu dizabilităţi pot avea acces la o educaţie primară incluzivă, de calitate şi gratuită şi la o educaţie secundară gratuită în mod egal cu alte persoane din comunităţile în care trăiesc şi vor asigura adaptarea rezonabilă a condiţiilor la nevoile individuale. Articolul 25 prevede că statele părţi vor furniza servicii de sănătate adecvate şi calitative persoanelor cu dizabilităţi în funcţie de nevoile lor şi în instituţii cât mai aproape de comunităţile proprii. Articolul 27 încurajează statele părţi să interzică discriminarea în baza dizabilităţii în toate formele de angajare. Persoanele cu dizabilităţi vor avea acces la educaţie profesională eficientă, avansare în carieră, precum şi la piaţa muncii. Ele vor beneficia de asistenţă în căutarea, obţinerea şi menţinerea unui loc de muncă, inclusiv pentru revenirea la locul de muncă.

Articolele 29-30 sunt despre combaterea excluderii persoanelor cu dizabilităţi în viaţa politică, publică şi socială. Statele părţi sunt încurajate să ofere persoanelor cu dizabilităţi proceduri, facilităţi şi materiale de vot în formate adecvate, accesibile şi uşor de înţeles şi de utilizat. Persoanele cu dizabilităţi trebuie să beneficieze de libera exprimare a voinţei lor şi de asistenţa corespunzătoare nevoilor lor pentru a participa la alegeri. Persoanele cu dizabilităţi vor avea acces la programe de televiziune, filme, teatru şi alte activităţi culturale, în formate accesibile. De asemenea, acestea trebuie să aibă acces la activităţi sportive şi recreative la toate nivelurile.

Excluziunea socială: forme, factori şi impact

În baza analizei Convenţiei ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi, putem spune că principalele forme de excluziune socială a persoanelor cu dizabilităţi sunt următoarele:

1. **Excluziunea politică,**
2. **Excluziunea economică,**
3. **Excluziunea socială şi**
4. **Excluziunea culturală.**

Excluziunea politică. **Principalii factori ai excluziunii politice sunt: lipsa capacităţilor legale, mediul şi informaţiile inaccesibile, accesul limitat la transport adaptat şi nivelul ridicat de discriminare. Excluziunea politică limitează drepturile persoanelor cu dizabilităţi de a vota, precum şi participarea lor activă la viaţa politică (a se vedea *Tabelul 1*).**

Tabelul 1. **Excluderea socială a persoanelor cu dizabilităţi: forme, factori şi impact**

Forme	Factori	Impact
1	2	3
Excluderea politică	Accesibilitate fizică limitată la clădiri și cabine de vot Lipsa de informații și documente accesibile Lipsa capacităților legale Conștientizare și capacități limitate Stereotipuri și nivel ridicat de discriminare Lipsa transportului adaptat	Excluderea din procesul de vot și neimplicare în viața politică Posibilități limitate de a participa la luarea deciziilor și de a influența viața politică
Excluziune economică	Acces limitat la educație (generală și profesională) Infrastructură educațională inaccesibilă Lipsa materialelor de învățare accesibile Lipsa transportului adaptat Lipsa suportului individualizat în procesul de educație Lipsa serviciilor de suport pentru identificarea și integrarea în câmpul muncii Șomajul Venitul mic	Șomaj Nivel înalt de sărăcie Viață devalorizantă Impact negativ asupra oportunităților din alte domenii Rețele de suport reduse Locuințe sărace și lipsa locului de trai Acces limitat la servicii de sănătate Oportunități limitate pentru educația copiilor și asigurarea sănătății lor

1	2	3
Excluziune socială	Acces limitat la învățământul mediu general Stereotipuri și nivel ridicat de discriminare Șomaj și venituri mici Acces limitat la servicii de reabilitare și sănătate Locuințe sărace Acces limitat la servicii sociale în baza nevoilor Sănătate fizică și psihică precară (droguri, alcool, boli mintale, sarcină adolescentină etc.) Rețele sociale de sprijin limitate	Șomaj Relații sociale sărace Discriminare Roluri devalorizate Lipsa de adăpost Sănătate precară Participare civică limitată
Excluziune culturală	Modele mentale diferite de ideal Percepții bazate pe religie (dizabilitatea este o pedeapsă pentru unele greșeli ale strămoșilor) Modelul medical al dizabilității (dizabilitatea este o boală și trebuie tratată, dizabilitatea poate fi contagioasă) Nivel limitat de cunoștințe și frică Percepția rolurilor valorizante sau non valorizante	Discriminare, înstrăinare și persecuție Excluderea din toate sferele vieții Roluri valorizante apreciate și tratate bine, roluri devalorizante depreciate și tratate prost Segregare Pedeapsă

Tabelul este dezvoltat de autor în baza analizei literaturii în domeniu.

Excluziunea economică este cauzată de şomaj şi venitul scăzut al persoanelor cu dizabilităţi, accesul lor limitat la educaţia profesională şi lipsa de sprijin individualizat pentru integrarea pe piaţa muncii. Excluziunea economică are un impact negativ uriaş asupra calităţii vieţii persoanelor cu dizabilităţi, ceea ce înseamnă adesea locuinţe precare, sănătate redusă, educaţie proastă, reţea socială redusă şi oportunităţi limitate de sănătate şi educaţie pentru copiii lor.

Excluziunea socială. Factorii excluziunii sociale sunt accesul limitat al persoanelor cu dizabilităţi la educaţie şi sănătate calitativă, accesul redus la reţele sociale de suport, lipsa serviciilor de asistenţă socială bazate pe nevoi, nivelul înalt de discriminare bazată pe stereotipuri. Excluziunea socială determină sărăcia, şomajul, locuinţele precare sau lipsa locuinţei şi participarea civică limitată.

Excluziunea culturală este cauzată de stereotipurile dezvoltate datorită percepţiilor eronate a diferenţelor dintre modelul mental ideal şi modelul bazat pe dizabilitate, precum şi a rolurilor sociale valorizante şi devalorizante. Excluziunea culturală are impact negativ asupra persoanelor cu dizabilităţi, considerate devalorizante, şi este exprimată prin discriminare, tratamente rele, pedepse etc.

Toate formele de excluziune socială sunt interrelaţionate şi se influenţează reciproc. Astfel, de exemplu, excluziunea economică exprimată prin şomaj, lipsa de educaţie profesională, locuinţe precare etc. creşte excluziunea socială şi culturală. Persoana cu dizabilităţi în şomaj are venituri mici sau deloc, trăieşte în sărăcie, are reţele sociale reduse şi este mai curând probabil supusă discriminării din partea colegilor săi.

Appleton-Dyer şi Field consideră că excluziunea unor persoane vulnerabile se poate produce la nivel social, comunitar, relaţional şi individual. Principalii factori de excludere la nivel de societate sunt următorii: modele mentale care favorizează atitudini şi practici discriminatorii, roluri apreciate şi devalorizate, factori structurali şi socio-economici (ocuparea forţei de muncă, locuinţe, educaţie, transport), portretizare media, imagine fizică , politicile şi legislaţia. Elementele care determină excluziunea socială la nivel de comunitate sunt gradul de înţelegere şi cunoştinţele, discriminarea şi intimidarea, accesibilitatea şi transportul, sprijinul tehnologic, lipsa practicilor integrative, vecinătatea neprietenoasă şi percepţia costurilor. La nivel relaţional, factorii motori ai excluziunii sociale sunt: aşteptări mari privind capacităţile, protecţia excesivă şi găzduirea, experienţa de intimidare, resursele familiei, stigmatul.

Factorii excluziunii sociale la nivel individual sunt următorii: sănătatea şi funcţionalitatea individuală, încrederea în sine, siguranţa şi securitatea personală, abilităţile sociale / practice, accesul la reţele de sprijin, oportunităţi materiale. Impactul excluziunii sociale asupra persoanelor cu dizabilităţi constă în următoarele: sănătatea şi bunăstarea precară, rezultate şcolare mai mici, participare socială şi comunitară mai mică, participare economică mai mică, rate mai mari de sărăcie, dependenţă crescută [2, p. 8].

Wolf Wolfensberger abordează excluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi din perspectiva rolurilor devalorizante. Devalorizarea înseamnă atribuirea intenţionată de către o persoană a unor valori negative altor persoane. O persoană percepută de societate ca fiind devalorizantă va fi tratată de către societate în conformitate cu această percepţie: „Persoana va merita o locuinţă de calitate proastă, un nivel de educaţie redus sau deloc, un loc de muncă neprestigios şi îngrijiri medicale de proastă calitate. Multe alte persoane nu vor dori să fie asociate cu această persoană şi vor sta mai departe de ea. Persoana care este obiectul devalorizării va fi astfel respinsă, separată şi exclusă. Şi tot felul de lucruri bune de care se bucură persoanele apreciate vor fi reţinute sau luate de la o persoană devalorizată, inclusiv relaţiile de susţinere, respectul, autonomia şi participarea la activităţile caracteristice persoanelor apreciate ...” [28, pp. 21-22]

Excluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi în Republica Moldova

Profilul socio-demografic al persoanelor cu dizabilităţi. Conform datelor Biroului Naţional de Statistică din Republica Moldova, numărul persoanelor cu dizabilităţi în Republica Moldova a fost de 180,6 mii la 1 ianuarie 2017, inclusiv 11,7 mii de copii [16]. Persoanele cu dizabilităţi constituie aproximativ 6% din populaţia generală a ţării. Numărul copiilor cu dizabilităţi este aproximativ de 2% din numărul total de copii din Moldova. Analiza în dinamică a persoanelor cu dizabilităţi arată scăderea numărului de persoane cu dizabilităţi în 2017 comparativ cu 2014 cu aproximativ 2,2%, tendinţă care poate fi explicată prin noul mecanism de determinare a dizabilităţii şi reevaluarea gradelor de dizabilitate (vezi *Diagrama 1*).

Rata dizabilităţii la 10.000 populaţie, de asemenea, a scăzut în anul 2017 comparativ cu anul 2014 cu 2% (vezi *Diagrama 2*).

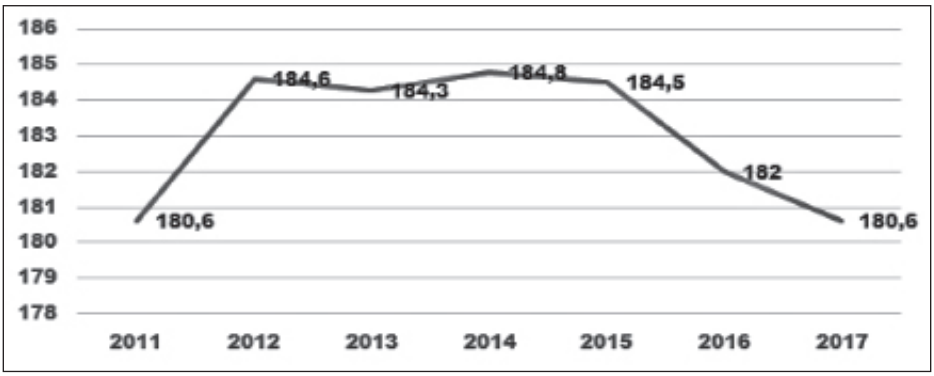

Diagrama 1. **Numărul persoanelor cu dizabilităţi în Moldova, pe ani, mii**
Dezvoltată de autor în baza datelor BNS.

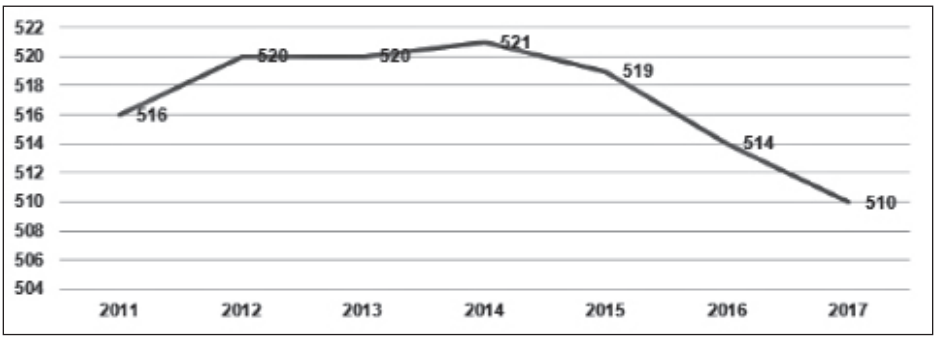

Diagrama 2. **Rata dizabilităţii la 10 mii de persoane, număr, 2011-2017**
Dezvoltată de autor în baza datelor BNS.

În funcţie de sex, procentul de bărbaţi cu dizabilităţi (52%) este mai mare decât procentul de femei cu dizabilităţi (48%). 62% dintre persoanele cu dizabilităţi provin din mediul rural şi 38% - din mediul urban. Rata persoanelor cu dizabilităţi în mediul rural constituie 555 persoane la 10 mii populaţie şi în mediul urban - 442 persoane la 10 mii populaţie [16].

În funcţie de vârstă, aproximativ 80% dintre persoanele cu dizabilităţi sunt în vârsta activă (30-64 ani), iar 20% - în vârsta inactivă (65 ani +).

Numărul persoanelor adulte cu dizabilităţi primare a scăzut de la 12 mii în 2013 la 10,2 mii în 2017. Rata dizabilităţii primare la 10 mii populaţie s-a redus de la 42 persoane în 2013 la 35 persoane în 2017. Acest fapt se datorează mai multor factori: nivelul scăzut al natalităţii în Moldova, migraţiei excesive a populaţiei şi trecerii de la abordarea medicală la modelul social al dizabilităţii. Fiecare a cincea persoană cu dizabilitate primară în 2017 avea o dizabilitate severă, fiecare a doua persoană – o dizabilitate accentuată şi fiecare a treia persoană - o dizabilitate redusă. Principalele cauze care determină dizabilitatea primară sunt tumorile (19,4%), bolile sistemului circulator (17,5%), urmate de boli ale sistemului osteoarticular, muşchilor şi ţesutului conjunctiv (11,4%).

În ciuda faptului că numărul şi rata populaţiei cu dizabilităţi au scăzut în ultimii cinci ani, distribuţia persoanelor cu dizabilităţi în funcţie de tipul plăţilor primite denotă că numărul persoanelor cu dizabilităţi care au primit alocaţii sociale a crescut cu 3 mii în 2017 faţă de 2014, iar numărul persoanelor cu dizabilităţi care beneficiază de pensii a scăzut cu 4,4 mii.

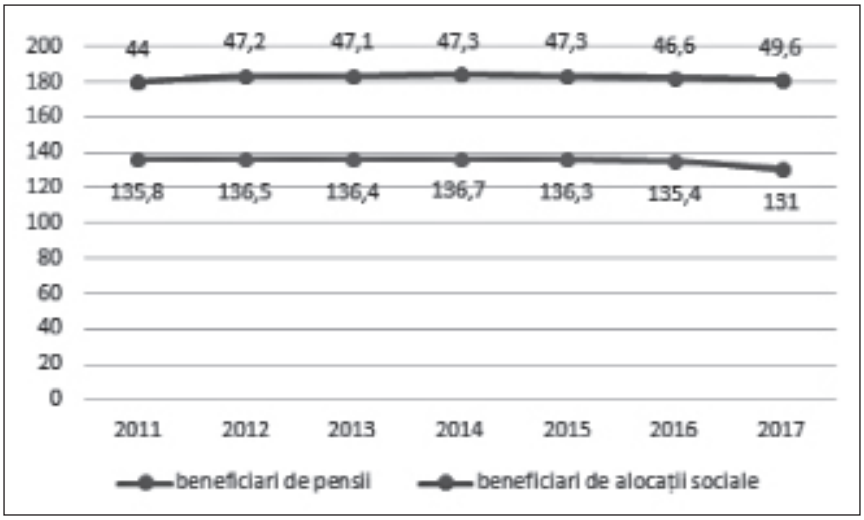

Diagrama 3. **Beneficiari de pensii şi alocaţii sociale pe ani, mii**
Dezvoltată de autor în baza datelor BNS.

În condiţiile în care indemnizaţia pentru persoanele cu dizabilităţi severe constituie doar 32% din minimul existenţei în 2017, numărul crescut de beneficiari de alocaţii înseamnă un număr crescut de persoane cu dizabilităţi care trăiesc în sărăcie.

Nivelul de excluziune politică. În conformitate cu dispoziţiile Constituţiei Republicii Moldova, „toţi cetăţenii care au împlinit vârsta de 18 ani înainte de sau inclusiv în ziua votării au dreptul la vot", iar „dreptul de a fi ales este acordat tuturor cetăţenilor Republicii Moldova care beneficiază de dreptul de vot"(art. 38, alineatele 2 şi 3).

În ceea ce priveşte procedurile de vot care pot fi aplicate în cazul persoanelor cu dizabilităţi, Codul Electoral prevede votarea asistată (art. 54 alin. (1)) şi votarea la locul de reşedinţă (art. 55 alin. (4)). Votarea asistată se stabileşte în cazurile în care „alegătorul care nu este în măsură să-şi completeze buletinul de vot are dreptul de a invita o altă persoană în cabina de vot, cu excepţia membrilor secţiei de votare, a reprezentanţilor concurenţilor electorali şi a persoanelor autorizate să participe la operaţiunile electorale. Aceste cazuri vor fi înregistrate separat în raportul biroului electoral al secţiei de votare». «Dacă alegătorul, din motive de sănătate sau din alte motive rezonabile, nu poate veni la secţia de votare, secţia electorală desemnează, la cererea sa scrisă, cel puţin 2 membri ai biroului să călătorească cu o urnă mobilă şi materialele necesare pentru a vota la locul de reşedinţă al alegătorului, astfel încât acesta să poată vota ".

Legea nr. 119 din 18.06.2010 a modificat Codul Electoral nr. 1381-XIII din 21.11.1997 (în particular alin. 2 al art. 29) şi include următoarea dispoziţie: „Birourile de vot sunt amenajate astfel încât să faciliteze accesul persoanelor în vârstă şi persoanelor cu dizabilităţi".

Articolul 25 din Legea nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi conţine dispoziţii generale privind accesul persoanelor cu dizabilităţi la informaţii în timpul campaniei electorale. Astfel, statul recunoaşte şi promovează utilizarea limbajului mimico-gestual şi a altor forme alternative de comunicare ca mijloc de comunicare între persoane; promovează accesul persoanelor cu dizabilităţi la informaţii şi mass-media, precum şi la tehnologii informaţionale şi comunicaţii electronice; asigură, prin forme alternative de comunicare (în sistemul Braille şi în varianta fonetică, într-un limbaj simplu şi uşor de înţeles etc.) materialele didactice şi mijloacele de instruire.

Cu toate acestea, analiza rezultatelor ultimelor alegeri locale şi prezidenţiale arată că persoanele cu dizabilităţi dispun încă de acces limitat la procesele de vot din cauza clădirilor publice şi cabinelor de vot inaccesibile, accesului limitat sau deloc la materiale informative şi sprijin individualizat limitat înainte şi

în timpul votării. Doar 20% dintre persoanele cu dizabilităţi au participat la alegerile locale (2014) şi 32% dintre persoanele cu dizabilităţi şi-au exprimat voturile în timpul alegerilor prezidenţiale (2016) [18]. În conformitate cu Harta accesibilităţii dezvoltată şi întreţinută de ONG-ul Motivaţie [14], 2/3 din clădirile publice sunt total inaccesibile pentru persoane cu dizabilităţi fizice şi senzoriale, 18% sunt parţial accesibile, şi doar 15% sunt pe deplin accesibile (vezi *Diagrama 4*).

Cât priveşte secţiile de vot, doar 3% sunt accesibile în totalitate, fiecare a treia – este accesibilă parţial şi 2/3 sunt total inaccesibile (*Diagrama 5*).

În septembrie 2019, ONG-ul Infonet în comun cu Comisia Electorală Centrală a organizat o campanie privind accesul egal la alegerile locale din 2019. În timpul campaniei au fost evaluate 612 secţii de vot din şase regiuni ale ţării. În baza evaluării s-a ajuns la următoarele concluzii:

- Calea de acces la secţiunea de vot este accesibilă doar în 34% din secţiunile de vot,
- Scara şi rampele sunt accesibile în 11% din secţiunile de vot,
- Uşa de la intrare este accesibilă în 41% din secţiunile de vot,
- Sala este accesibilă în 18% din secţiunile de vot,
- Sala de vot este accesibilă în 33% din cazuri, şi
- Toaleta este accesibilă numai în 1% din secţiunile de vot [1].

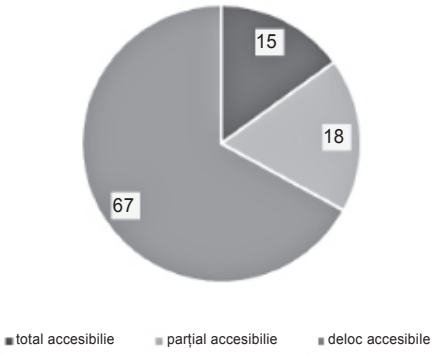

Diagrama 4. **Distribuirea clădirilor publice în funcţie de nivelul de accesibilitate, %**

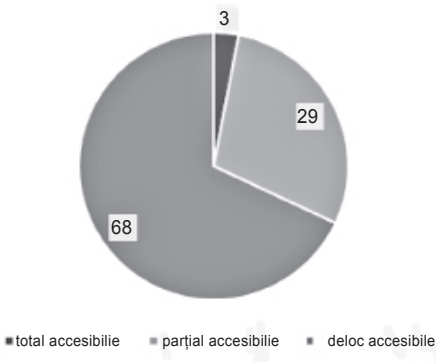

Diagrama 5. **Distribuirea secţiilor de vot în funcţie de gradul lor de accesibilitate, %**

Cercetarea privind calitatea vieţii persoanelor cu dizabilităţi (2017) arată că majoritatea respondenţilor nu au putut merge la vot din diferite cauze: lipsa accesibilităţii fizice (18%), nu au avut transport adaptat (17%), nu au dorit să voteze (15%), sunt dezamăgiţi şi nu au încredere în nimeni să-i voteze (14%), nu au capacităţi legale (7%), nu ştiu pentru cine să voteze (5%) etc.

Experţii în domeniul incluziunii sociale consideră că implicarea persoanelor cu dizabilităţi în viaţa politică ar putea fi analizată din câteva perspective: participarea la alegeri, participarea în politică în calitate de consilieri locali sau demnitari cu funcţii publice şi participarea în procesul de luare a deciziilor la nivel local. Ei au menţionat că nu există încă dovezi cu privire la câte persoane cu dizabilităţi au fost alese ca deputaţi la alegerile locale şi parlamentare anterioare, dar este clar că persoanele cu dizabilităţi au încă o reprezentare limitată în consiliile locale, guvern şi parlament. În ceea ce priveşte participarea persoanelor cu dizabilităţi la procesul de votare, experţii au spus că în timpul alegerilor parlamentare (2014) şi prezidenţiale (2016), Comisia Electorală Centrală a pilotat mai multe măsuri pentru creşterea accesibilităţii persoanelor cu dizabilităţi la procesul de vot, precum instalarea rampelor la unele secţiuni de votare, tipărirea buletinelor de vot în limbaj Braille, instalarea cabinelor de votare private etc. Cu toate acestea, măsuri luate sunt încă limitate şi nu acoperă toate secţiunile de vot. În plus, este nevoie de tehnologii adaptive pentru a creşte nivelul de acces al persoanelor cu diferite tipuri de dizabilitate la informaţiile despre candidaţii la alegeri , precum şi despre dreptul lor la vot.

Experţii au mai spus că participarea persoanelor cu dizabilităţi în viaţa politică depinde nu numai de mediul accesibil, ci şi de motivaţia şi valorile lor personale, precum şi de nivelul de activism al familiei în care locuiesc [12, pp 28-32].

Nivelul de implicare a persoanelor cu dizabilităţi în procesele de luare a deciziilor la nivel local este de asemenea foarte scăzut. Conform sondajului inegalităţii (2018), doar 5,5% din gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi au participat la elaborarea planului strategic comunitar, 7,9% au fost implicaţi în elaborarea politicilor comunitare, 11,9% au participat la întâlniri generale ale comunităţii şi doar 4,3% au participat la consultări publice ale bugetului comunitar [15, p. 38].

Nivelul de excluziune economică. Excluziunea economică se referă la accesul limitat al persoanelor cu dizabilităţi la educaţia profesională, nivelul ridicat al şomajului şi al sărăciei.

Deşi tendinţele de implementare a educaţiei incluzive în şcolile obişnuite sunt pozitive, cu toate acestea accesul persoanelor cu dizabilităţi la învăţământul profesional este încă limitat în Moldova. Ultimele cercetări sociologice în domeniu denotă că peste 2/3 dintre persoanele cu dizabilităţi au cunoştinţe limitate şi nu ştiu unde se pot adresa pentru a învăţa o profesie. Mai mult de jumătate din persoanele cu dizabilităţi care au terminat gimnaziul sau şcoala gimnazială şi au dorit să-şi continue studiile nu au putut obţine o educaţie vocaţională din următoarele considerente: sărăcia mare a familiei lor (58%), condiţiile de sănătate precare (19%), lipsa serviciilor de educaţionale de suport în şcolile vocaţionale (9%), cunoştinţele limitate obţinute în şcolile obişnuite (7%), accesibilitate fizică redusă a clădirilor şcolilor vocaţionale (4%) [12, pp. 33-34].

Alianţa ONG-urilor în domeniul dizabilităţii a efectuat evaluarea condiţiilor de accesibilitate în 7 centre de excelenţă (pentru învăţământ profesional) în 2018 (iunie-octombrie) şi a concluzionat că 4 centre sunt total inaccesibile, 2 centre erau parţial accesibile şi doar unul era accesibil în totalitate. Principalele probleme de accesibilitate identificate sunt următoarele: a) accesul limitat la clădirile de studii pentru persoane cu dizabilităţi fizice şi senzoriale; b) lipsa unor prezentări schematice a locaţiilor diferitor spaţii (clase, cămine, cantină etc.); c) nu există locuri de parcare rezervate şi marcate pentru persoanele în scaune cu rotile; d) nu există instalaţii de baie şi toalete adaptate; e) lipsa accesibilităţii la etajele superioare şi j) nu există mobilier şi echipamente adaptate în conformitate cu nevoile persoanelor cu dizabilităţi în sălile de clasă. S-a ajuns la concluzia că toate centrele de excelenţă trebuie să respecte legislaţia naţională privind accesul şi utilizarea clădirilor publice de către persoanele cu dizabilităţi, pentru a garanta mobilitatea integrată pentru toţi cetăţenii în condiţii egale, fără discriminare [17, p. 56].

Discuţiile în focus-grup cu furnizorii de servicii şi experţii în incluziunea socială au identificat următoarele obstacole cu care se confruntă persoanele cu dizabilităţi în domeniul educaţiei profesionale:

- Accesul limitat al persoanelor cu dizabilităţi la orientarea profesională şi la formarea profesională,
- Accesibilitatea redusă la infrastructura fizică, materiale didactice adaptate, tehnologii moderne de informare şi comunicare,
- Nivel insuficient de formare a cadrelor didactice şi lipsa serviciilor de asistenţă;
- Nivelul redus de colaborare dintre şcolile profesionale şi piaţa muncii,
- Atitudini discriminatorii şi rezistenţă la schimbare din partea profesorilor,
- Nu există mecanisme de recunoaştere a abilităţilor, experienţei şi calificărilor obţinute prin învăţare într-un context non-formal [12, pp. 34-35].

Accesul limitat al persoanelor cu dizabilităţi la învăţământul vocaţional înseamnă limitarea şi excluziunea lor de pe piaţa muncii. Analiza situaţiei persoanelor cu dizabilităţi pe piaţa muncii arată mari discrepanţe între politicile, strategiile şi legislaţia pozitivă existentă referitoare la incluziunea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilităţi şi a altor grupuri vulnerabile şi gradul de implementare redus a acestora în viaţa reală. Incluziunea persoanelor cu dizabilităţi în câmpul muncii în Moldova este foarte bine promovată de către Legea nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi (2012), Strategia naţională pentru ocuparea forţei de muncă (2017-2021), legislaţia muncii şi Legea nr. 105 privind promovarea ocupării forţei de muncă şi asigurarea de şomaj (2018). Refuzul angajării în domeniul muncii din cauza dizabilităţii este considerat o formă serioasă de discriminare. Conform art. 33 din Legea

nr. 60 din 2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi, discriminarea bazată pe criterii de dizabilitate este interzisă în ceea ce priveşte toate aspectele şi formele de angajare, inclusiv recrutarea, plasarea, angajarea şi munca. Mai mult, angajatorii sunt responsabili pentru asigurarea integrării persoanelor cu dizabilităţi în domeniul muncii. În conformitate cu art. 34 din Legea menţionată mai sus, angajatorii, indiferent de forma juridică a organizaţiei care, conform schemei de personal, au 20 sau mai mulţi angajaţi, trebuie să creeze sau să rezerve locuri de muncă şi să angajeze persoane cu dizabilităţi într-un procent de cel puţin 5 la sută din numărul total de angajaţi. Conform Legii nr. 105 privind promovarea ocupării forţei de muncă şi a asigurării de şomaj (2018), art. 36 şi art. 38, agenţii economici care vor angaja persoane cu dizabilităţi vor beneficia de subvenţii lunare egale cu 30% din salariul mediu lunar pentru economie pentru anul precedent, pentru un termen de 6 luni, pentru fiecare angajat cu dizabilităţi. Subvenţia este acordată pentru compensarea parţială a salariilor persoanelor cu dizabilităţi angajate. Mai mult, agenţii economici care vor crea sau adapta un loc de muncă pentru persoanele cu dizabilităţi şi îi vor angaja vor beneficia de compensaţia de 50% din costurile necesare pentru crearea sau adaptarea locului de muncă. Mărimea subvenţiei nu poate depăşi suma de 10 salarii medii lunare pe economie pentru anul precedent pentru fiecare loc de muncă creat sau adaptat. Legea dată a intrat în vigoare în februarie 2019.

Analiza comparativă a datelor privind angajarea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilităţi pentru anii 2017-2018 arată o creştere mică a ratei de activitate (de la 19,7% la 26,7%), a ratei de ocupare (de la 19,1% la 26,2%) şi o scădere mică a ratei şomajului (de la 2,9% la 1,9%) pentru această categorie de populaţie [16; 6] *(Diagrama 6)*.

Cu toate acestea, comparativ cu populaţia generală, accesul persoanelor cu dizabilităţi pe piaţa muncii este încă foarte limitat (a se vedea *Diagrama 7*). Astfel, rata de activitate a persoanelor cu dizabilităţi (26,7%) a fost de 1,6 ori mai mică decât rata de activitate a populaţiei generale (43,3%) în 2018. Rata de activitate a femeilor cu dizabilităţi a fost mai mare (28,4%) decât rata de activitate a bărbaţilor cu dizabilităţi (25,2%). În funcţie de locul de reşedinţă, rata de activitate a persoanelor cu dizabilităţi care locuiesc în mediul rural (32,7%) a fost de două ori mai mare decât a celor din mediul urban (16,7%). Acest lucru ar putea fi explicat prin posibilităţi mai mari ale persoanelor cu dizabilităţi din mediul rural de a-şi desfăşura activitatea de muncă în propria gospodărie (prin angajare pe cont propriu).

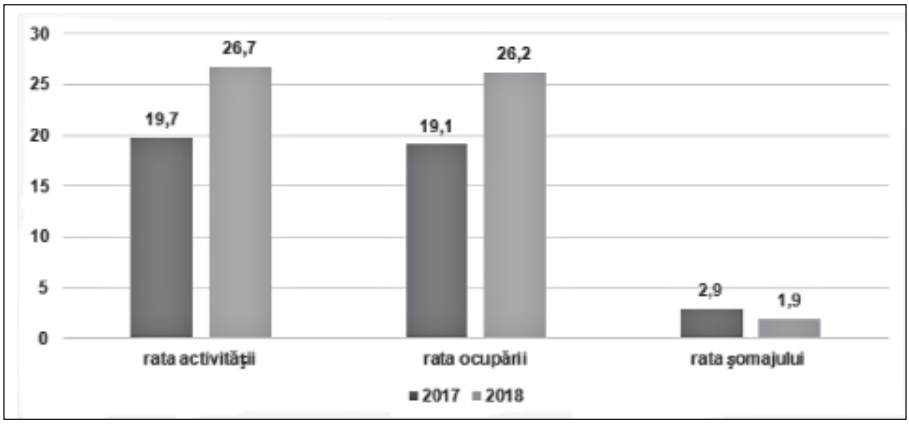

Diagrama 6. **Ocuparea în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilităţi, 2017, 2018, %**

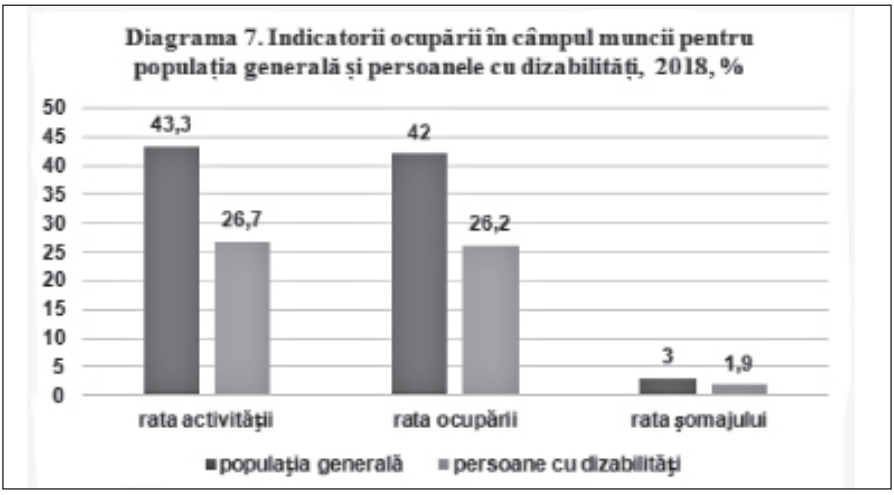

Diagrama 7. **Indicatorii ocupării în câmpul muncii pentru populaţia generală şi persoanele cu dizabilităţi, 2018, %**

Rata de ocupare a persoanelor cu dizabilităţi (26,2%) a fost de 1,6 ori mai mică decât rata ocupării populaţiei generale (46%) în 2018. În funcţie de gen, rata de ocupare a femeilor cu dizabilităţi (27,8%) este mai mare decât rata ocupării bărbaţilor cu dizabilităţi (24,8%). În funcţie de locul de reşedinţă, rata de ocupare a persoanelor cu dizabilităţi care trăiesc în mediul rural (32,5%) este de două ori mai mare decât a celor care locuiesc în mediul urban (15,5%) [6].

Rata şomajului persoanelor cu dizabilităţi (1,9%) este mai mică decât a populaţiei generale (3%). Rata şomajului femeilor cu dizabilităţi (2,4%) este mai mare decât rata şomajului bărbaţilor cu dizabilităţi (1,4%).

În funcţie de domeniile de activitate, în 2018, majoritatea persoanelor cu dizabilităţi angajaţi în câmpul muncii activau în domenii de activitate pentru care erau caracteristice salarii mici. Astfel, 2/3 dintre angajaţii cu dizabilităţi lucrau în agricultură, 7,3% - în industrie, 12,7% - în administraţia publică, educaţie şi sănătate şi 5,8% - în comerţ. Putem presupune că majoritatea persoanelor cu dizabilităţi care lucrează în agricultură sunt angajaţi pe cont propriu. Analiza comparativă a datelor pentru anii 2017 şi 2018 arată o creştere a procentului de persoane cu dizabilităţi angajate în agricultură şi o scădere a procentului de persoane cu dizabilităţi angajate în administraţia publică, educaţie, sănătate şi comerţ [16; 6] .

Ponderea persoanelor cu dizabilităţi angajate în agricultură este de două ori mai mare decât ponderea populaţiei generale angajate în agricultură. Procentul persoanelor cu dizabilităţi angajate în servicii este de 2,6 ori mai mic decât procentul populaţiei generale. (Vezi *Diagrama 8*).

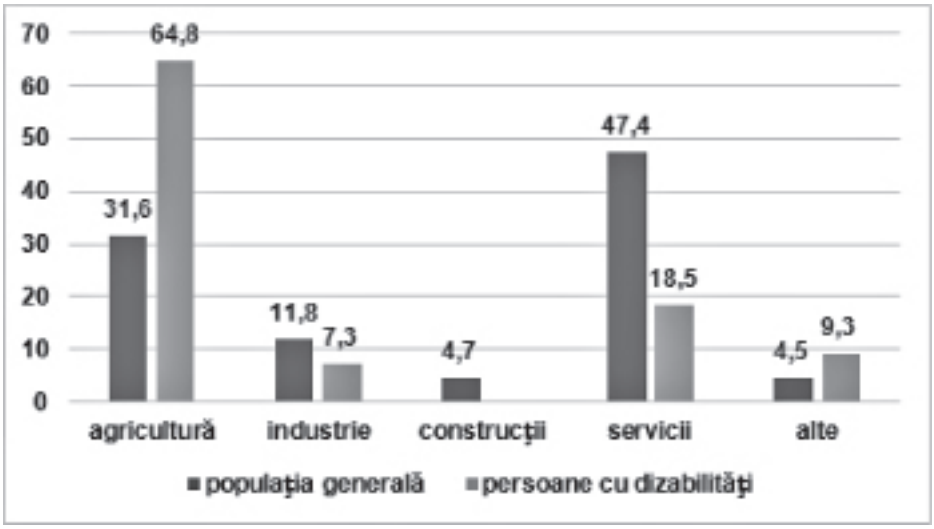

Diagrama 9. **Distribuirea populaţiei generale şi a persoanelor cu dizabilităţi în funcţie de sferele de activitate, 2018, %**

Studiul sociologic privind calitatea vieţii persoanelor cu dizabilităţi (2017) a evidenţiat faptul că oportunităţile de angajare pentru persoanele cu dizabilităţi sunt încă foarte limitate în Moldova. Dizabilitatea continuă să fie un impediment pentru obţinerea unui loc de muncă. Persoanele cu dizabilităţi întâmpină dificultăţi în procesul de reabilitare, formare profesională şi recalificare şi, drept urmare, majoritatea continuă să fie excluse din câmpul muncii şi să beneficieze de ajutoare sociale care acoperă doar o mică parte din nevoile

lor. Instituţiile de învăţământ vocaţional şi de învăţământ superior nu sunt pregătite să ofere servicii de educaţie incluzivă. Profesorii din aceste instituţii nu dispun de abilităţi de a aborda şi de a învăţa persoanele cu dizabilităţi din perspectiva drepturilor omului. Persoanele cu dizabilităţi au acces limitat sau deloc la serviciile de suport pentru identificare şi angajare în câmpul muncii. Infrastructura inaccesibilă la nivelul comunităţii şi la locurile de muncă îngreunează deplasarea persoanelor cu dizabilităţi spre locul de muncă şi integrarea lor în câmpul muncii. Persoanele cu dizabilităţi au o stimă de sine scăzută şi o motivaţie redusă de a-şi găsi un loc de muncă datorită dominării percepţiilor negative în societate cu privire la abilităţile şi aptitudinile lor, inclusiv în ceea ce priveşte activitatea de muncă [12, pp. 51-52].

Analiza cercetărilor sociologice arată că majoritatea persoanelor cu dizabilităţi trăiesc în sărăcie. Pensia de invaliditate sau alocaţia socială reprezintă principala sursă de venit pentru mai bine de 90% dintre persoanele cu dizabilităţi [12, p.19]. Conform datelor BNS, mărimea medie a pensiei de dizabilitate (1149,3 lei) a fost mai mica decât mărimea medie a pensiei pentru persoane fără dizabilităţi (1527,9 lei) în anul 2017. Mărimea pensiei de dizabilitate a variat între 646,7 lei pentru persoanele cu dizabilitate redusă şi 1429,7 lei pentru persoane cu dizabilitate severă. Cu toate acestea, mărimea medie a pensiei de invaliditate a acoperit în 2017 doar 62% din minimul de existenţă, care a constituit 1862,4 lei. În cazul persoanelor cu dizabilităţi uşoare, pensia de invaliditate acoperea aproximativ 1/3 din minimul existenţei în perioada raportată de timp.

Fiecare al patrulea pensionar cu dizabilitate a primit pensie în cuantum minim în 2017, aceasta constituind doar 1/3 din minimul de existenţă. Persoanele cu dizabilităţi care nu au avut şansa de a lucra înainte de apariţia dizabilităţii beneficiază de alocaţie socială. Dimensiunea medie a alocaţiei sociale a fost de 436,6 lei în anul 2017, acoperind doar 23% din minimul de existenţă.

Cercetarea privind calitatea vieţii persoanelor cu dizabilităţi (2017) arată că, în cazul a 64% dintre persoanele cu dizabilităţi, veniturile nu acoperă nici nevoile de bază. În cazul populaţiei generale, ponderea acestui subgrup de populaţie este de două ori mai mică (31%) (vezi *Diagrama 10*). [12, p.21].

Conform cercetării privind inegalitatea realizată de Centrul de Parteneriat pentru Dezvoltare în 2018, gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi sunt mai deprivate financiar decât gospodăriile fără persoane cu dizabilităţi. Astfel, mai bine de 2/3 din gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi consideră că procurarea medicamentelor în sumă de circa 200 lei ar fi o problemă mare / foarte mare pentru ei. În cazul populaţiei generale, 48% din gospodării au fost de această părere. [15, p. 9].

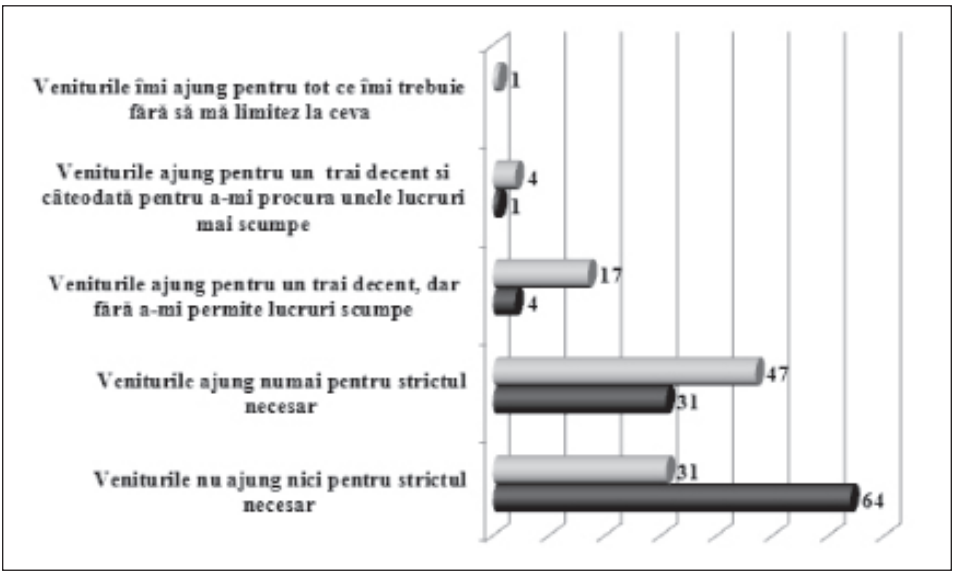

Diagrama 10. **Gradul de corespundere a veniturilor nevoilor populaţiei, %**

Cercetarea privind calitatea vieţii persoanelor cu dizabilităţi (2017) a constatat că venitul redus al persoanelor cu dizabilităţi este unul dintre factorii care determină accesul limitat al acestui grup de persoane la diverse bunuri şi servicii necesare. Conform cercetării, în cazul a peste 50% din gospodăriile în care sunt persoane cu dizabilităţi, veniturile sunt suficiente doar pentru a acoperi plăţile pentru energie electrică, apă şi canalizare. Peste 80% dintre persoanele cu dizabilităţi au declarat că veniturile lor nu acoperă deloc sau acoperă foarte puţin nevoile lor elementare în alimentaţie, îmbrăcăminte, servicii de reabilitare. Peste 60% dintre respondenţi au spus că veniturile lor nu acoperă deloc sau acoperă foarte puţin nevoile lor de medicamente, utilităţi de comunicare. [12, p. 21].

Din cauza deprivării monetare şi a nivelului ridicat de sărăcie, gospodăriile persoanelor cu dizabilităţi sunt mai puţin dotate cu diverse utilităţi şi au mai puţin confort în casele lor. Astfel, gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi au conexiuni la sistemele de apă în proporţie de 66,1% faţă de 67,9% pentru gospodăriile fără persoane cu dizabilităţi. Grupul sanitar din interiorul caselor (WC) este disponibil pentru 39,0% din gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi, comparativ cu 46,2% pentru cei fără persoane cu dizabilităţi. În funcţie de locul de reşedinţă, persoanele cu dizabilităţi din mediul rural sunt mai defavorizate decât cele din mediul urban. În mediul rural, 50,5% din gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi au acces la sistemul de apă şi 15,7%

- la grupuri sanitare în casă, comparativ cu 88,9% şi 71,3 - în mediul urban. Doar 7,5% din gospodăriile cu persoane cu dizabilităţi comparativ cu 14,4% din gospodăriile care nu au persoane cu dizabilităţi consideră că nivelul lor de viaţă este bun şi foarte bun [16].

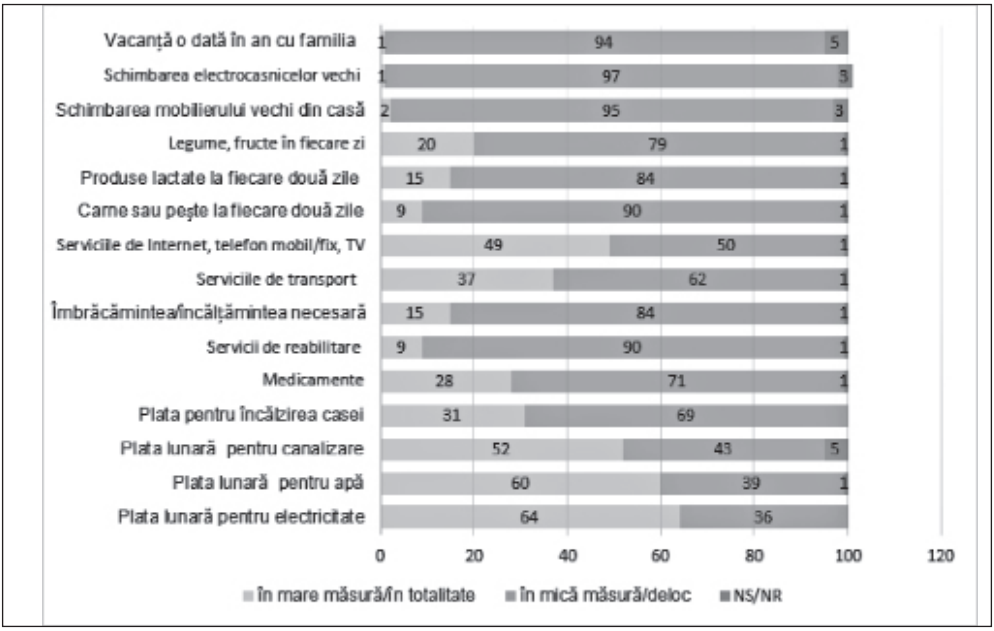

Diagrama 11. **Gradul de acoperire a nevoilor persoanelor cu dizabilităţi din venituri, %**

Nivelul de excluziune socială. Principalii factori ai excluderii sociale sunt educaţia precară, sănătatea proastă, accesul limitat la serviciile sociale şi reţelele de sprijin social.

Ratificarea Convenţiei ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi (2010), aprobarea Legii privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilităţi (2012), reforma de dezinstituţionalizare şi aprobarea Programului Naţional privind educaţia incluzivă pentru 2011-2020, precum şi aprobarea noului Cod al educaţiei (2014) au contribuit la schimbări pozitive în promovarea şi punerea în aplicare a educaţiei incluzive a copiilor cu dizabilităţi în şcolile obişnuite în Republica Moldova. În baza noilor politici şi strategii, a avut loc reforma instituţională , s-au dezvoltat noi servicii de asistenţă educaţională la nivel local şi naţional, cum ar fi: Centrul Naţional de Asistenţă Psihopedagogică, Serviciile raionale pentru asistenţă psihopedagogică, cadrele didactice de sprijin şi centrele de resurse pentru educaţie incluzivă. [10, pp. 64-83].

Conform legislaţiei, 2% din bugetul raionului pentru educaţie este dedicat educaţiei incluzive. Conform datelor Biroului Naţional de Statistică, ponderea elevilor cu nevoi educaţionale speciale şi cu dizabilităţi în instituţiile de învăţământ general este în creştere în ultimii câţiva ani. În anul şcolar 2018/19, 10269 de elevi cu nevoi educaţionale speciale şi dizabilităţi au fost înscrişi în şcoli, inclusiv 9560 de elevi în instituţiile de învăţământ general şi 709 elevi - în şcolile speciale pentru copii cu deficienţe în dezvoltarea intelectuală sau fizică. 7990 de copii cu nevoi speciale şi 1570 de copii cu dizabilităţi au fost incluşi în instituţiile de învăţământ general primar şi secundar. Ponderea copiilor cu nevoi educaţionale special şi a celor cu dizabilităţi, care frecventează instituţiile de învăţământ obişnuite, a crescut în ultimii 5 ani cu aproximativ 9,8 p.p. şi a constituit 93,1% în 2018. În acelaşi timp, numărul de elevi înscrişi în şcoli speciale în anul şcolar 2018/19 a constituit 709 persoane, fiind de 2 ori mai mic comparativ cu anul şcolar 2014/15. Majoritatea studenţilor din aceste instituţii au probleme cu dezvoltarea intelectuală - 61, 8% [24, p.4].

În pofida reformelor pozitive în domeniul educaţiei incluzive din ultimii zece ani în ţară, totuşi, persoanele cu dizabilităţi sunt încă subiecţi ai excluderii şi calităţii proaste în domeniul educaţiei. Principalele bariere pentru o bună calitate a educaţiei sunt următoarele:

- acces fizic limitat la şcoli, din cauza drumurilor nefavorabile, a lipsei transportului adaptat şi a inaccesibilităţii clădirilor şcolare;
- stereotipurile şi discriminarea copiilor cu dizabilităţi în şcoli;
- lipsa de formare şi cunoştinţe limitate a cadrelor didactice privind nevoile copiilor cu diferite tipuri de dizabilităţi;
- servicii de asistenţă educaţională limitate în şcoli (conform standardelor, există un cadru didactic de sprijin la 6 copii cu dizabilităţi accentuate şi severe sau un cadru didactic de sprijin la 10 copii cu dizabilităţi uşoare);
- lipsa specialiştilor în şcoli (pedagogi speciali, psihologi, kineto-terapeuţi etc.),
- număr mare de copii în clasele din zonele urbane şi posibilităţi limitate ale pedagogilor de a aplica abordarea individualizată;
- capacităţi şi cunoştinţe limitate ale părinţilor copiilor cu dizabilităţi pentru a face faţă diverselor probleme de sănătate şi comportament ale copiilor lor în şcoală şi acasă şi lipsa serviciilor de sprijin pentru părinţi [13, pp. 12-13].

Persoanele cu dizabilităţi continua să aibă acces limitat la serviciile de sănătate în funcţie de nevoile lor din cauza deprivării financiare, a lipsei servi-

ciilor de reabilitare şi a stigmatului şi a discriminării. 69% dintre persoanele cu dizabilităţi au spus că, în general, au acces la servicii de sănătate în egală măsură cu populaţia generală, 10% consideră că au mai mare acces la servicii de sănătate decât populaţia generală şi 18% - că au mai puţin acces la servicii de sănătate decât populaţia generală . Fiind întrebaţi la ce tip de servicii de sănătate au mai mult acces, 78% au declarat că au mai mult acces la serviciile de sănătate de urgenţă, 56% - la serviciile oferite de medicii de familie şi 49% - la serviciile medicale spitaliceşti. Cu toate acestea, mai mult de 80% dintre persoanele cu dizabilităţi au spus că au acces limitat sau deloc la servicii de reabilitare, echipamente speciale şi tehnologii în funcţie de nevoi şi 60% au declarat că au acces limitat sau deloc la medicamente compensate (vezi *Diagrama 12*) [12, p. 36]. 62% din persoanele cu dizabilităţi au menţionat că ele mai curând sunt satisfăcute sau sunt satisfăcute de serviciile medicale şi 36%- că ele mai curând sunt nesatisfăcute sau sunt total nesatisfăcute de serviciile medicale.

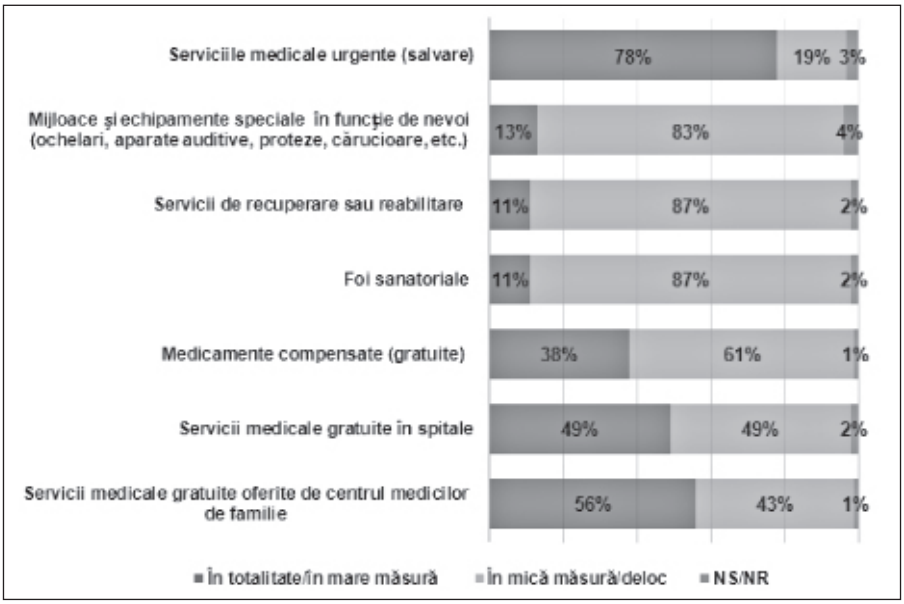

Diagrama 12. **Accesul persoanelor cu dizabilităţi la servicii medicale , %**

Adresabilitatea gospodăriilor cu persoane cu dizabilităţi la serviciile de sănătate este mai mare decât a gospodăriilor fără persoane cu dizabilităţi. Cu toate acestea, fiecare a doua gospodărie cu persoane cu dizabilităţi nu s-a adresat medicului chiar dacă au avut nevoie de servicii medicale în ultimele 12 luni. Plăţile informale au fost bariera principală în accesarea serviciilor de

sănătate. Fiecare a cincea gospodărie cu persoane cu dizabilităţi care s-a adresat după servicii medicale în spitale în ultimele 12 luni a plătit mită medicilor. Persoanele cu dizabilităţi au spus că alte bariere în accesarea serviciilor de sănătate au fost următoarele: lipsa de bani (36%), lipsa de încredere în lucrătorii medicali (13,8%), atitudinea proastă şi discriminatorie a lucrătorilor medicali (12,6%), condiţiile precare din instituţiile medicale (15,6%) [15, pp. 44-45].

Ultimele cercetări în domeniul dizabilităţii confirmă faptul că persoanele cu dizabilităţi din Republica Moldova au încă acces limitat la servicii sociale în funcţie de nevoile lor. Conform Legii privind serviciile sociale nr. 123 din 18 iunie 2010, persoanele cu dizabilităţi din Moldova pot beneficia de diferite tipuri de servicii sociale: primare, specializate şi înalt specializate.

Serviciile sociale primare, cum ar fi serviciile de asistenţă socială comunitare şi cantinele sociale, sunt furnizate la nivel comunitar şi sunt destinate să prevină sau să limiteze situaţiile de dificultate care pot provoca marginalizarea sau excluderea socială a grupurilor vulnerabile. Conform datelor BNS, în anul 2017, 68 cantine sociale au furnizat servicii lunar pentru 3,9 mii de persoane, inclusiv persoane dizabilităţi. Dar, comparativ cu 2016, numărul persoanelor deservite a scăzut de două ori, fapt explicat prin surse financiare limitate şi non sustenabile (multe servicii sunt susţinute la ocazie de diferiţi donatori). În ceia ce priveşte asistenţa socială comunitară, serviciile oferite se referă mai mult la analiza situaţiilor de vulnerabilitate şi referirea la alte servicii comunitare, raionale sau naţionale, care de cele mai multe ori lipsesc. Intervenţiile asistenţilor social comunitari sunt restrânse din cauza limitării responsabilităţilor lor, numărului mare de populaţie la un asistent social şi sporirea adresabilităţii grupurilor vulnerabile şi bugetelor practic inexistente la nivel de comunitate pentru soluţionarea acestor cazuri.

Serviciile sociale specializate pot fi furnizate atât la nivel de comunitate, cât şi la nivel de raion sau naţional. În 2017, 7,4 mii de persoane, inclusiv adulţi vulnerabili, vârstnici şi persoane cu dizabilităţi au beneficiat de serviciile a 15 centre de zi, 12 servicii de plasament temporar, 35 de servicii multifuncţionale, 6 servicii de reabilitare socio-medicală şi 32 de servicii de plasament de lungă durată.

Serviciile de înaltă specializare sunt furnizate în 6 instituţii rezidenţiale inclusiv 4 pentru adulţi cu dizabilităţi şi 2 - pentru copii cu dizabilităţi. În 2017, 2,3 mii de persoane cu dizabilităţi intelectuale şi psihosociale au beneficiat de aceste servicii [16].

Însă, toate aceste servicii sunt distribuite neuniform, nu sunt suficiente şi nu acoperă toate nevoile persoanelor cu dizabilităţi din toată ţara. Există unităţi administrativ-teritoriale, care nu au deloc servicii de asistenţă socială. În aceste comunităţi, persoanele cu dizabilităţi beneficiază doar de servi-

cii de asistenţă socială comunitară. Majoritatea serviciilor sociale continuă să fie dezvoltate din iniţiativa ONG-urilor cu surse financiare externe, în mod haotic, în lipsa unui mecanism local/regional/naţional pentru coordonarea dezvoltării serviciilor sociale bazate pe nevoile persoanelor cu dizabilităţi. În conformitate cu Programul Naţional de dezinstituţionalizare (2017-2026) este prevăzută dezvoltarea unor Centre regionale de planificare şi prestare a serviciilor în funcţie de nevoi. Cu părere de rău, deşi primul Centru trebuia să fie dezvoltat în anul 2018, lucrurile au rămas pe vechi din cauza schimbărilor politice, lipsa asumării de responsabilităţi din parte guvernării şi surse financiare limitate. Majoritatea serviciilor sociale sunt planificate fără a prevedea surse financiare în buget, sau – în limita mijloacelor sociale disponibile.

Calitatea serviciilor de asistenţă socială livrate continuă să fie scăzută. Multe servicii sociale destinate persoanelor cu dizabilităţi încă nu au standarde de calitate. Majoritatea personalului din serviciile de îngrijire socială nu au educaţia necesară în asistenţă socială şi calificarea cerută. Nu există niciun mecanism de instruire continuă a personalului din serviciile de asistenţă comunitară. Ca şi în cazul serviciilor sociale, instruirea este planificată în mod haotic, în limita surselor disponibile şi fără o bugetare în conformitate cu nevoile de capacitare.

În conformitate cu datele statistice şi sociologice, persoanele cu dizabilităţi din Moldova nu dispun de reţele de suport bine organizate la nivel comunitar. Mai mult de 2/3 dintre persoanele cu dizabilităţi consideră că pot conta doar pe sprijinul familiei lor biologice sau extinse. Fiecare a doua persoană cu dizabilităţi a spus că a beneficiat de sprijin doar din partea medicului de familie şi 39% - doar din partea prietenilor. Mai bine de 2/3 dintre respondenţi au menţionat că nu au beneficiat de niciun sprijin din partea furnizorilor de servicii, ONG-urilor, instituţiilor de învăţământ din comunitate, a primăriei şi bisericii [12, pp. 59-60].

Nivelul de excluziune culturală. Excluziunea culturală a persoanelor cu dizabilităţi în Moldova este legată de stereotipuri şi discriminare, precum şi de participarea persoanelor cu dizabilităţi la viaţa comunităţii. Analiza datelor a două sondaje privind percepţia populaţiei cu privire la grupurile vulnerabile (2010 şi 2014) arată că, deşi nivelul de stigmatizare şi discriminare a persoanelor cu dizabilităţi a scăzut puţin în ultimii ani (nivelul de acceptare a persoanelor cu dizabilităţi fizice a crescut de la 23% la 44% şi a persoanelor cu dizabilităţi mintale - de la 7% la 12%), persoanele cu dizabilităţi continuă să fie discriminate în viaţa politică, în instituţiile de sănătate, în instituţiile de învăţământ, în relaţiile cu autorităţile publice, la locurile de muncă. Conform opiniei respondenţilor, persoanele cu dizabilităţi sunt susceptibile de a fi mai

discriminate la locurile lor de muncă (Indexul opiniei dominante = -43%), în instituţiile de învăţământ (Indexul opiniei dominante = -24), în relaţiile cu autorităţile publice (Indicele opiniei dominante = -14%), în viaţa politică (Indexul opiniei dominante = -7) şi în mediile de sănătate (Indexul opiniei dominante = -7%) [11, p. 25].

Persoanele cu dizabilităţi intelectuale şi sănătate mintală sunt mai puţin acceptate la nivel familial şi societal decât persoanele cu dizabilităţi fizice. Astfel, conform sondajului din 2014, 40% dintre respondenţi ar accepta persoanele cu dizabilităţi mintale în calitate de vecini, 35% le-ar accepta în calitate de colegi, 1/3 le-ar accepta în calitate de prieteni şi colegi de clasă ai copiilor lor şi doar 8% le-ar acceptă ca membri ai familiei lor. În cazul persoanelor cu dizabilităţi fizice, mai mult de 2/3 au spus că le acceptă în calitate de vecini, colegi, prieteni, colegi de clasă ai copiilor lor şi fiecare al treilea - ca membri ai familiilor lor (vezi *Diagrama 13*) [11, pp. 27-28].

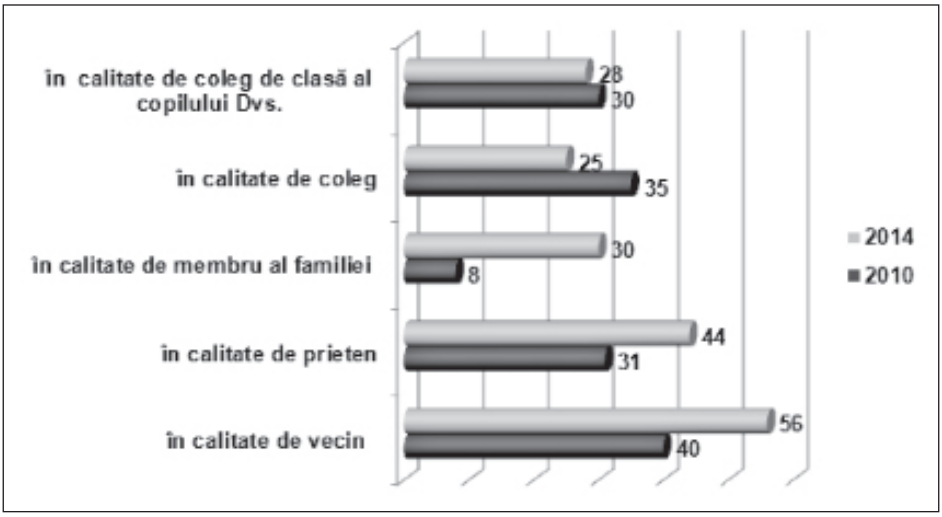

Diagrama 13. **Gradul de acceptare a persoanelor cu dizabilităţi intelectuale şi psihosociale în societatea moldovenească, 2010, 2014, %**

Conform cercetării privind calitatea vieţii persoanelor cu dizabilităţi (2017), doar 1/3 dintre persoanele cu dizabilităţi consideră că sunt percepute ca oricare altă persoană din comunităţile lor. Fiecare al doilea respondent a spus că persoanele cu dizabilităţi sunt percepute în comunitate cu milă, 23% - cu dispreţ, 15% - cu neîncredere, 7% - cu frică, 6% - ca fiind bune la suflet, 5% - cu simpatie, 5 % - ca persoane cu drepturi. 1/3 dintre persoanele cu dizabilităţi s-au confruntat cel puţin o dată cu asemenea cazuri când au fost jigniţi, insultaţi, înjuraţi din cauza dizabilităţii, 8% dintre cei chestionaţi cel

puţin o dată au fost bătuţi sau deposedaţi de anumite bunuri, iar 4% cel puţin o dată au fost nevoiţi să muncească fără bani sau au fost suspectaţi pentru anumite infracţiuni, fără niciun motiv. Fiind întrebaţi unde au fost discriminaţi ultima dată, 39% dintre cei care au fost discriminaţi au spus că în stradă, 18% - în familie, 15% - în spital, policlinici, 7% - în transport, 4% - în servicii de îngrijire socială [12, pp. 55-56].

Societatea moldovenească continuă să stigmatizeze persoanele cu dizabilităţi. Astfel, 70% din populaţia generală consideră că persoanele cu dizabilităţi mintale trebuie să fie izolate în instituţii speciale protejate de stat, 53% consideră că persoanele cu dizabilităţi mintale sunt periculoase pentru alte persoane, 57% au spus că copiii cu dizabilităţi trebuie educaţi în şcoli separate, iar 32% consideră că persoanele cu dizabilităţi nu sunt capabile să lucreze (vezi *Diagrama 14*) [11, p. 28].

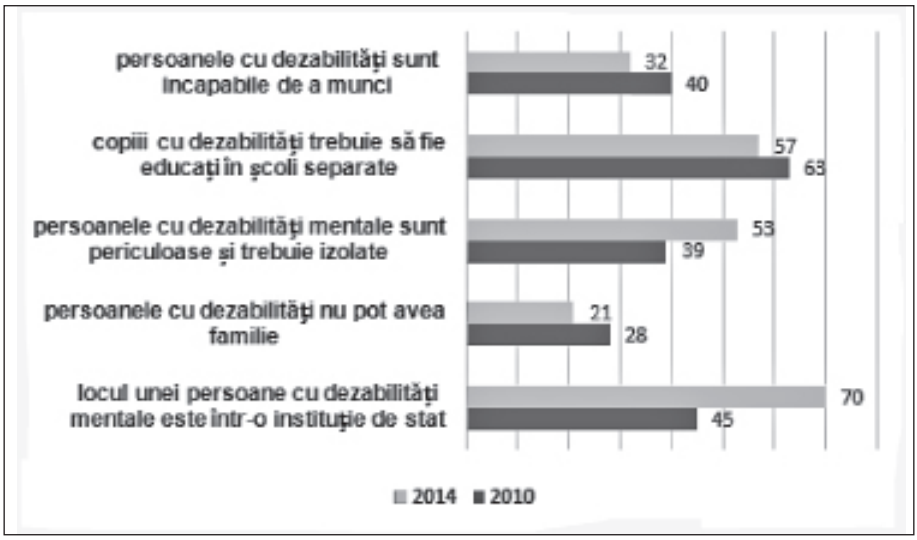

Diagrama 14. **Stereotipuri privind persoanele cu dizabilităţi, 2010, 2014, %.**

Nivelul ridicat de stigmatizare şi discriminare a persoanelor cu dizabilităţi are un impact negativ asupra nivelului de participare a acestora în viaţa comunităţii. Cercetarea privind calitatea vieţii persoanelor cu dizabilităţi (2017) arată că persoanele cu dizabilităţi vizitează cel mai frecvent instituţiile medicale, primăriile şi biserica. Fiecare a doua persoană cu dizabilitate nu a participat niciodată la careva evenimente comunitare, iar 2/3 dintre persoanele cu dizabilităţi nu au mers niciodată la pizzerie, cafenea, bibliotecă, casă de cultură, stadion. Peste 70% dintre persoanele cu dizabilităţi au spus că nu au o viaţă activă în comunitatea lor [12, pp. 26-28].

Concluzii şi recomandări

Analiza excluziunii sociale a persoanelor cu dizabilităţi din Republica Moldova din perspectivele drepturilor omului şi deprivării a arătat că, deşi Guvernul Republicii Moldova a făcut paşi pozitivi către alinierea strategiilor şi politicilor naţionale la principiile Convenţiei ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi, persoanele cu dizabilităţi continuă să rămână excluse din viaţa politică, economică, socială şi culturală. Excluziunea persoanelor cu dizabilităţi se caracterizează printr-un nivel scăzut de participare la procesul de vot şi la luarea deciziilor la nivel comunitar, acces limitat la educaţia vocaţională şi piaţa muncii, nivel ridicat de sărăcie şi inegalitate, locuinţe proaste, accesibilitate limitată la reţelele comunitare şi sociale de suport şi nivel ridicat de stigmatizare şi discriminare. Persistenţa excluziunii sociale se datorează multidimensionalităţii excluderii şi nivelului ridicat de interconectivitate a factorilor care favorizează excluderea în diferite domenii. Accesul limitat al persoanelor cu dizabilităţi la educaţia vocaţională limitează oportunităţile de angajare şi creşte nivelul sărăciei. Accesul limitat la vot, limitează posibilităţile persoanelor cu dizabilităţi de a participa la viaţa politică şi la procesele de luare a deciziilor legate de viaţa lor în comunitate. Şomajul, nivelul ridicat de sărăcie influenţează în mod negativ rolurile valorizante ale persoanelor cu dizabilităţi, reduc reţelele lor sociale de suport şi sporesc stigmatizarea şi discriminarea. Locuinţele sărăcăcioase sau lipsa lor, şi sănătatea precară creează oportunităţi limitate pentru educaţia şi sănătatea copiilor lor şi cresc riscurile pentru deprivarea şi excluderea în continuare a descendenţilor lor. Discriminarea şi stigmatizarea, rolurile devalorizante, tratamentul prost al persoanelor cu dizabilităţi, modelul medical al dizabilităţii limitează posibilităţile persoanelor cu dizabilităţi pentru educaţie în şcolile obişnuite şi angajarea în câmpul muncii pe piaţa reală.

Pentru a face faţă excluziunii sociale este nevoie de o abordare complexă axată pe eliminarea deprivării multidimensionale a persoanelor cu dizabilităţi. În acest context venim cu următoarele recomandări practice în vederea combaterii excluziunii şi promovării incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilităţi:

În domeniul *combaterii excluziunii politice* sunt necesare măsuri de informare şi instruire a persoanelor cu dizabilităţi despre importanţa participării lor în procesele electorale, organele de guvernare la nivel local, raional şi naţional şi procesele de dezvoltare a politicilor şi luare a deciziilor. Persoanele cu dizabilităţi vor fi încurajate să se implice în diferite activităţi organizate la nivel de comunitate nu numai în calitate de spectatori sau participanţi pasivi, dar şi în calitate de organizatori ai evenimentelor, participanţi activi cu discursuri, numere artistice, în calitate de membri sau observatori ai comisiilor electorale etc.

În domeniul combaterii excluziunii economice este necesară asigurarea accesibilităţii persoanelor cu dizabilităţi la infrastructura socio-economică, precum şi la informaţie şi tehnologii asistive adaptate la nevoile lor în funcţie de tipul şi severitatea dizabilităţii. În vederea profesionalizării şi angajării în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilităţi, vor fi elaborate măsuri orientate spre dezvoltarea programelor şi cursurilor de orientare profesională în instituţiile de învăţământ general, în special pentru copii cu dizabilităţi; dezvoltarea serviciilor de suport în instituţiile de învăţământ secundar profesional, mediu de specialitate şi superior pentru sporirea accesului la studii al persoanelor cu dizabilităţi; dezvoltarea unui mecanism de colaborare dintre instituţiile de învăţământ secundar profesional, mediu de specialitate, superior şi angajatori în vederea asigurării dreptului la muncă a persoanelor cu dizabilităţi. Pentru îmbunătăţirea calităţii vieţii şi a nivelului de trai este necesară calcularea separată a minimului de existenţă pentru persoanele cu dizabilităţi care să ţină cont de gradul de severitate al dizabilităţii (severe, accentuate, medii), şi nevoile de îngrijire medicală şi socială. Acest indicator este necesar pentru a elabora politici publice corecte în domeniul incluziunii sociale a persoanelor cu dizabilităţi şi a combate fenomenul deprivării monetare. Un moment esenţial este şi dezvoltarea şi implementarea programelor de stat de asigurare cu locuinţă socială a persoanele vulnerabile, inclusiv cu dizabilităţi, în vederea susţinerii reformelor de dezinstituţionalizare şi promovării traiului decent în comunitate a acestor persoane.

În domeniul *combaterii excluziunii sociale* sunt necesare măsuri de accesibilizare a infrastructurii medicale, educaţionale şi culturale; dezvoltarea unor medii educaţionale incluzive în şcolile comunitare; mărirea accesului persoanelor cu dizabilităţi la servicii medicale de calitate şi aproape de domiciliul lor; finanţarea serviciilor medicale în baza unor indicatori de performanţă care să înregistreze calitatea serviciilor prestate populaţiei, inclusiv persoanelor cu dizabilităţi; reevaluarea sistemului de servicii sociale existente şi remodelarea lor în funcţie de nevoile actuale ale persoanelor cu dizabilităţi (comasare, optimizare, creare de noi servicii de zi, de suport în familie, de prevenire a instituţionalizării şi de dezinstituţionalizare, etc.); crearea şi implementarea unui mecanism de formare iniţială şi continuă a personalului din domeniile social, educaţional, sănătate, juridic, al muncii în corespundere cu principiile Convenţiei ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilităţi; responsabilizarea autorităţilor publice locale, raionale şi naţionale în vederea asigurării drepturilor persoanelor cu dizabilităţi la servicii sociale, medicale, educaţionale în funcţie de nevoi.

În vederea combaterii excluziunii culturale sunt necesare măsuri orientate spre următoarele: elaborarea şi implementarea unor strategii de comunicare care să promoveze incluziunea valorizantă a persoanelor cu dizabilităţi în diferite

medii sociale: în educaţie, sănătate, muncă, servicii sociale; informarea şi instruirea pe larg a persoanelor cu dizabilităţi despre drepturile şi responsabilităţile lor, în vederea implicării mai active a acestora în promovarea drepturilor proprii şi a asumării anumitor responsabilităţi pentru schimbarea propriilor vieţi; adaptarea conţinutului informaţional de pe paginile web ale instituţiilor de stat şi a organizaţiilor societăţii civile din domeniu utilizând programe Braille pentru nevăzători şi texte uşor de citit pentru persoanele cu dizabilităţi intelectuale; elaborarea şi implementarea unor mecanisme eficiente de reclamare a cazurilor de discriminare şi violare a drepturilor persoanelor cu dizabilităţi, precum şi de penalizare a persoanelor / instituţiilor care discriminează.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Accesul la secţiile de votare a persoanelor cu dizabilităţi // https://diez.md/2019/09/16/accesul-sectiile-de-votare-al-persoanelor-cu-dizabilitati-presedintele-cec-vorbeste-despre-accesibilitatea-institutiile-publice/
2. Appleton-Dyer S., Field A. Understanding The Factors That Contribute To Social Exclusion Of Disabled People. Rapid Review For Think Differently. Executive Summary, 2014 // https://www.odi.govt.nz/guidance-and-resources/understanding-the-factors-that-lead-to-social-exclusion-of-disabled-people/
3. Arjan de Haan, Social Exclusion: Towards a Holistic Understanding of Deprivation , 1999 // https://www.researchgate.net/publication/44824462_Social_Exclusion_Towards_a_Holistic_Understanding_of_Deprivation
4. Atkinson T. Social Exclusion, Poverty and Unemployment in Exclusion, Employment and Opportunity. Centre for Analysis of Social Exclusion CASE/4, p.13-17. London School of Economics, 1998 // http://eprints.lse.ac.uk/5489/1/exclusion,_employment_and_opportunity.PDF
5. Britton A. Employment and Social Cohesion in Exclusion, Employment and Opportunity, Centre for Analysis of Social Exclusion CASE/4, pp.28-29. London School of Economics, 1998 //http://eprints.lse.ac.uk/5489/1/exclusion,_employment_and_opportunity.PDF_
6. Forţa de muncă în Republica Moldova ocuparea şi şomajul în anul 2018// http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6328
7. Inclusion Matters. The Foundation for Shared Prosperity. The World Bank, 2013 // https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/16195/9781464800108.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. Information Note. The European Union's Strategy of Combating Poverty and Social Exclusion. Legislative Council Secretariat, 19 may, 2005 // https://www.legco.gov.hk/yr04-05/english/sec/library/0405in35e.pdf
9. Lisbon European Council 23 And 24 March 2000. Presidency Conclusions// http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm

10. Malcoci L. Educaţia incluzivă în Republica Moldova: analiza comparativă a percepţiilor elevilor tipici şi a celor cu cerinţe educaţionale specifice (CES). MOLDOSCOPIE, 2018, nr.1 (LXXX), pp. 64-83.
11. Malcoci L., Barbăroşie A. Fenomenul discriminării în Moldova: percepţiile populaţiei. Studiu comparativ. Chişinău, 2015.
12. Malcoci L., Munteanu P. Incluziunea sociala a persoanelor cu dizabilităţi. Studiu sociologic. Chişinău, 2017.
13. Malcoci L., Sinchevici I. Implementarea educaţiei incluzive în Republica Moldova Studiu sociologic. Chişinău, 2017.
14. Map of accessibility. Project of NGO Motivatie. Map Of Accessibility. Motivaţie project // http://motivatie.md/harta-accesibilitate/
15. Moldova inegală. Analiza celor mai relevante inegalităţi din Republica Moldova. Chişinău, 2019 // http://www.progen.md/?pag=n2&tip=noutati&opa=view&id=547&l=
16. Persoanele cu dizabilităţi în Republica Moldova în anul 2017. Notă informativă, 30 octombrie 2018 // http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6191
17. Raport de evaluare şi analiză tehnică a Centrelor de excelenţă din subordinea Ministerului Educaţiei, Culturii şi Cercetării. AOPD, 2018.
18. Rata de participare a persoanelor cu dizabilităţi la alegeri a crescut cu circa 11% comparativ cu scrutinul precedent. Realitatea.md., 30 noiembrie 2016 // http://www.realitatea.md/rata-de-participare-a-persoanelor-cu-dizabilitati-la-alegerile-prezidentiale-a-crescut-cu-circa-11prc---comparativ-cu-scrutinul-precedent--video-_49078.html
19. Resolution of the Council and of the Ministers for Social Affairs Meeting Within the Council of 29 September 1989 on Combating Social Exclusion. Official Journal C 277 , 31/10/1989 *P.* 0001 – 0001// https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41989X1031
20. Room G., Berghman J., Bouget D. and others. Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion. Second Annual Report, 1992// http://aei.pitt.edu/34932/1/A1082.pdf
21. Sen A. Social Exclusion: Concept, Application, And Scrutiny. Social Development Paper 1, Office of Environment and Social Development Asian Development Bank June 2000 // https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29778/social-exclusion.pdf
22. Silver H. and Miller S. Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage. Indicators, vol. 2, no. 2, Spring 2003 // http://humiliationstudies.org/documents/SilverSocialExclusion.pdf
23. Simplican S., Leader G., Kosciulek J., Leahy M. Defining Social Inclusion Of People With Intellectual And Developmental Disabilities: An Ecological Model Of Social Networks And Community Participation, Research In Developmental Disabilities , 38 (2015)// //https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0891422214004223
24. Situaţia copiilor în Republica Moldova în anul 2018// http://www.statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6379

25. Social Exclusion and the EU's Social Inclusion Agenda Paper Prepared for the EU8 Social Inclusion Study, 2007// http://siteresources.worldbank.org/INTECONEVAL/Resources/SocialExclusionReviewDraft.pdf
26. Survey On Social Inclusion: Theory And Policy. Report prepared by Dirk-Jan Omtzigt. Oxford University, 2009, p.3 //_https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/1_omtzigt_final_formatted.pdf
27. UN CRPD, New York, 13 December 2006. https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html
28. Wolfensberger W. A Brief Introduction To Social Role Valorization: A Higher Order Concept For Addressing The Plight Of Societally Devalued People And For Structuring Human Services. Valor Press. Valor Institute, 2013.

Ludmila MALCOCI, ***doctor habilitat în sociologie, profesor universitar***

PARTICULARITĂȚI SOCIOPSIHOLOGICE ALE VALORILOR ADOLESCENȚILOR ÎN CONDIȚIILE MIGRAȚIEI

Grupurile sociale vulnerabile reprezintă un obiectiv de cercetare pentru specialiștii din diverse domenii, presupunând identificarea și înțelegerea principalelor probleme ale acestor segmente sensibile și mai puțin favorizate din societatea noastră. O descriere multiaspectuală teoretică, cât și implementarea practică a acțiunilor și programelor predestinate subiecților ce fac parte din grupurile vulnerabile, asigură ulterior o șansă de integrare reușită în societate, valorificarea maximă a oportunităților și a potențialului individual și grupal.

Sintagma „grup vulnerabil" deseori este precăutată ca fiind similară cu cea de grup de risc, grup marginalizat, grup exclus sau aflat în dificultate. Definiția atribuită grupurilor de risc este valabilă și pentru grupurile vulnerabile. Grupurile de risc social sunt „reprezentate de categoriile de persoane care se pot afla în situații comune de dificultate, generatoare de marginalizare sau excluziune socială, temporar sau pe o anumită perioadă de timp variabilă. Limitarea, inexistența resurselor proprii sau comunitare, imposibilitatea accesării oportunităților existente determină consecințe grave asupra dezvoltării capacităților intelectuale, integrității fizice, morale, spirituale" [1, p. 291].

Una dintre accepțiunile frecvente a vulnerabilității este cea de „slăbiciune", „lipsă de apărare", „lipsă de mijloace", respectiv grupurile vulnerabile sunt caracterizate ca fiind fără suport, întâlnind dificultăți în realizarea oportunităților și în soluționarea problemelor apărute. Exemple pot fi persoanele cu dizabilități, vârstnicii, copiii abandonați, familiile monoparentale, diferite minorități etnice etc. care cumulează riscuri pe parcursul vieții [2, p. 5].

Menționăm câțiva din termenii utilizați de cercetătorii români care se pot încadra în aria de grupuri vulnerabile: copilul în situație de risc ridicat (vulnerabilitate la procesele de dezagregare socială, delincvență juvenilă, sărăcie); tinerii de peste 18 ani care nu mai sunt cuprinși în sistemul de ocrotire a copiilor fără familie, persoanele cu handicap, persoanele de etnie romă aflate în situație de risc ridicat, vârstnicii în situație de risc ridicat, persoanele fără adăpost. La fel sunt descrise grupuri dezavantajate, grupuri de risc, categorii prioritare în prevenirea excluziunii sociale, persoane și familii aflate în dificultate, grupuri sociale aflate în dificultate sau de risc generatoare de marginalizare sau excludere socială etc. [3, p. 14-15]

În studiile cercetătorilor autohtoni sunt descrișii factorii principali care definesc vulnerabilitatea unor grupuri de persoane la excluziune socială: vârsta, educația, sănătatea, prezența sau absența locului de muncă, veniturile

şi mediul de reşedinţă,identificate şi caracterizate principalele grupuri vulnerabile din Republica Moldova: copiii şi familiile cu mulţi copii, tinerii, persoanele cu venituri reduse, persoanele vârstnice, persoanele cu dizabilităţi, familiile lucrătorilor migranţi.Adiţional la grupurile tradiţional vulnerabile, în ultimii ani, în Moldova s-a reliefat un grup specific supus riscului excluziunii sociale: migranţii la muncă peste hotarele ţării şi familiile acestora [4, p. 67].

Problematica grupului de copii vulnerabili, cât şi identificarea celor mai sensibili, excluşi, marginalizaţi sau care pot nimeri în situaţii dificile trebuie să fie în atenţia oricărui demers de cercetare, în acest modasigurându-se elaborarea metodelor adecvate în susţinerea eforturilor specialiştilor din diverse domenii ce garantează protecţia, dezvoltarea, susţinerea şi asigurarea drepturilor copilului. Amploarea fenomenului migraţiei afectează grupurile vulnerabile din care fac parte copiii, iar subiectul copiilor cu părinţi plecaţi la muncă peste hotare reprezintă o problemă atât pentru ţara noastră, cât şi pentru ţara gazdă care beneficiază de prezenţa migranţilor pe piaţa muncii.

Conform datelor Ministerului Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei, în anul 2016 au fost luaţi la evidenţă 4448 copii rămaşi fără îngrijire părintească. Printre principalele motive de stabilire a statutului de copil rămas fără ocrotire părintească este plecarea peste hotare a unicului sau ambilor părinţi (60,6% din copii), decăderea din drepturi părinteşti (10,6%), ambii/unicul părinte decedat (8,1%) şi alte motive prin care părinţii nu sunt decăzuţi din drepturi, dar au survenit alte cauze, cum ar fi neîndeplinirea obligaţiilor părinteşti (8,8%), lipsa condiţiilor de trai (5,0%). Cel mai des copiilor rămaşi fără îngrijire părintească li s-au aplicat forme de protecţie familială, în special integrarea în familii extinse (57,6%), plasarea sub tutelă/curatelă la terţe persoane (12,9%), reintegrarea în familia biologică (12,3%), dar şi plasarea în instituţii de tip rezidenţial – 7,9 % [5].

În anul 2015, conform informaţiei Ministerului Educaţiei, din analiza Recensământului şcolar,se indica un număr de cca 40 000 de copii ai căror părinţi sunt plecaţi în străinătate (circa 10 mii copii aveau ambii părinţi plecaţi peste hotare şi 30 mii copii - un părinte plecat peste hotare) [6].

Tematica familiilor migranţilor de muncă, precum şi studiul copiilor cu părinţi migranţi este în atenţia cercetătorilor de peste hotare. Despre influenţa migraţiei asupra socializării copiilor descriu cercetătorii din Lituania [7]. Autorii menţionează că în ţările Europei Centrale şi de Est, inclusiv şi Lituania, s-a intensificat migraţia de muncă temporară. Majoritatea celor care emigrează îşi lasă în ţara de origine familia cu copiii. În acest context, socializarea copiilor suferă modificări esenţiale, are loc transformarea instituţiei familiei.

În cercetările realizate de Malinauskasse menționează că o parte din copiii până la 7 ani trăiesc criza despărțirii de părinţiicare sunt plecaţi temporar peste hotare la muncă [8]. Părinții susțin că 8,6% din copii întâlnesc dificultăţi emoţionale şi comportamentale, 37,7% experimentează criză emoţională de scurtă durată, 13,8% au întâlnit probleme de comportament. Autorul indică faptul că în cazurile în care membrii familiei nu au reușit să creeze un mediu sigur și înțelegător, separarea are un impact negativ asupra copilului.

Copiii migranţilor de muncă de 10-11 ani la fel suferă probleme psihologice şi sociale. Rămânând cu unul din părinţi sau fără ambii, copilul se lipseşte de posibilitatea de a urmări exemplul părinţilor şi de a învăţa de la ei. Nu se formează un model de familie nucleară, unde locuiesc împreună părinţii şi cu copiii. Copilului îi este dificil să conştientizeze valorile părinţilor, se dereglează sistemul emoţional al familiei [9].

În Republica Moldova,tematica migraţiei,a familiilor migranţilor de muncă şi a copiilor acestora este reflectată în studiile realizate de V. Moşneaga (2012), I. Caunenco, N. Caunova (2008), L. Horozova (2010),V. Moraru, D. Cheianu-Andrei, E. Deleu (2017).

Problematica psihologică actuală este axată pe problemele influenţei migraţiei de muncă asupra familiei, relaţiilor copii-părinţi şi a celor conjugale, asupra instituţiei familiei în general; asupra particularităţilor aculturaţiei personalităţii în situaţii dificile de viaţă [10].

În acest context, actualitatea studierii copiilor cu unul sau ambii părinţi plecaţi la muncă în străinătate a fost confirmatăşi de rezultatele studiilor migranţilor de muncă realizate de psihologii autohtoni. Studiul a identificat valorile migranţilor de muncă de 21-35 ani şi respectiv grupul de vârstă de 36-60 ani [11].

Analiza variabilelor medii ale valorilor a determinat că cele mai preferate valoriale migranţilor şi nonmigranţilor au fost:*siguranţa, bunătatea, conformismul, realizarea, universalismul.*Valoarea *siguranţa* este prioritară şi se explică prin faptul că persoana se află în situaţie de supravieţuire, iar scopul motivaţional al acestui tip reprezintă stabilitatea, securitatea şi armonia societăţii, a familiei şi a însuşi individului. La baza acestui tip stă necesitatea în adaptare şi în modul previzibil caracteristic lumii, diminuarea incertitudinii [11, p. 60].

În cadrul studiului realizat în 2008 [12] se menţionează că tinerii percep situaţia socială ca fiind instabilă, iar acest lucru poate duce la dezvoltarea unei „neuroze sociale", la marginalizare, căutarea unor locuri şi situaţii stabile, cu alte cuvinte, încurajarea deciziilor în ceea ce priveşte plecarea la muncă peste hotare ca o metodă de soluţionare a nevoii de securitate şi protecţie personală şi familială. De aici şi alegerea de către tinerii respondenţi a valorii *siguranţa* pe

primul plan. Adică necesitatea în stabilitate, securitate şi armonie a societăţii, familiei şi a însuşi individului, a reducerii incertitudinii devine fundamentală [11, p. 60].

Scopul investigaţiei noastre a fost obţinerea uneiimagini de ansamblu asupra cunoaşterii preferinţelor valorice, aprecierii accesibilităţii valorilor, evidenţierea zonelor problematice şi de conflict la adolescenţiicare au părinţi plecaţi peste hotare, inclusiv şi la copiii cu părinţi prezenţi. Pentru realizarea scopului propus am folosit metoda elaborată de E. B. Fantalova „Nivelul raportului dintre valori şi accesibilitatea lor" (E. B. Fantalova, 1992) [18, p. 20-21]. Metoda are ca scop analiza comparativă a 12 valori (*viaţă activă, sănătate, lucru interesant, frumuseţea naturii şi artei, dragoste, viaţă asigurată material, prieteni buni şi fideli, încredere în sine, cunoaştere, libertatea ca independenţă în luarea deciziilor, viaţă de familie fericită, creativitate*) şi identificarea zonelor problematice ale respondenţilor prin analiza raportului dintre *valorile preferate* şi v*alorile accesibile.*

Vârsta elevilor implicaţi în cercetare a fost de 12-17 ani, elevi ai claselor VII-IX din satele: Negureni (r.Teleneşti) şi Cazangic (r.Leova). În total la studiu au participat 142 de respondenţi, dintre care 50 copii aveau părinţi implicaţi în procesul de migraţie (35,2%), 92 de copii (64,8%) locuiesc cu ambii părinţi. Perioada cercetării: aprilie2019.

La începutul studiului am presupus că transformările sociale din ţară, influenţa factorului migraţional va schimba şi accentele valorice la adolescenţii cupărinţi implicaţi în procesul de migraţie, comparativ cu alte studii realizate în anii 2003 [13] şi 2012 la tematica preferinţelor valorice la adolescenţi din societatea moldovenească [14].

Prin noţiunea de "valori" se subînţeleg reprezentările oamenilor despre anumite scopuri ce servesc ca principii de bază în viaţă. Valorile au rolul de criterii în selectarea şi aprecierea acţiunilor proprii, de asemenea, şi în estimarea altor persoane şi evenimente [15]. Sistemul de valori reflectă transformările esenţiale ale relaţiei personalităţii cu lumea, a orientărilor de viaţă actuale.

Studiul valorilor la adolescenţii care pot întâlni anumite dificultăţi sociopsihologice cauzate de lipsa părinţilor este relevant şi prin faptul că devin evidente tendinţele, perspectivele, aspectele importante ale vieţii lor. Şi adaptarea socială a adolescenţilor este determinată de sistemul de valori, de raportul dintre preferinţe şi accesibilitate ale valorilor.

În situaţia în care importanţa unei anumite valori nu corespunde cu accesibilitatea ei, putem vorbi despre prezenţa unor dificultăţi psihologice la copil. În cazul inaccesibilităţii valorii şi predominării aspiraţiei, preferinţei către o anumită sferă valorică există o diminuare a autoaprecierii şi a respectului

de sine. Dacă valoarea este accesibilă, dar nepreferată, ea nu va ocupa nici o poziţie în sistemul de valori al adolescentului, neavând nici un rol în formarea perspectivei de viaţă. În cazul în care accesibilitatea şi preferinţa valorilor nu diferă esential, nivelul adaptării sociale a personalităţii şi al armoniei interioare atinge cote maxime. Pentru psihologi sfera valorică prezintă interes ca o experienţă socială generalizată, pe care o primeşte personalitatea în ontogeneză, constituind elementele unui câmp consensual unic [16].

În baza indicilor medii ai valorilor diferitor sfere de viaţă a fost alcătuită ierarhia valorilor adolescenţilorcu părinţi plecaţi peste hotare şi cu părinţi prezenţi. Consecutivitatea alegeriivalorilor a făcut posibilă ierarhizareaacestora, reflectând importanţa domeniului respectiv de viaţă pentru adolescenţi.

Tabelul 1. **Ierarhia valorilor importante pentru respondenţi**

Adolescenţi locuiesc cu părinţi non-migranţi		**Adolescenţi cu părinţi migranţi**	
Valori importante	Media	Valori importante	Media
Viaţă de familie fericită	8.40	Viaţă de familie fericită	9.22
Sănătate	7.04	Sănătate	7.32
Încredere în sine	6.40	Prezenţa prietenilor	6.30
Prezenţa prietenilor	5.83	Încredere în sine	6.08
Cunoaştere	5.62	Dragoste	5.68
Dragoste	5.51	Libertate	5.02
Libertate	5.48	Cunoaştere	4.96
Viaţă material asigurată	4.78	Viaţă material asigurată	4.74
Creativitate	4.54	Creativitate	4.62
Lucru interesant	3.77	Viaţă activă	3.60
Frumuseţea naturii şi a artei	3.74	Frumuseţea naturii şi a artei	3.42
Viaţă activă	3.76	Lucru interesant	3.34

Sursa: elaborat de autor.

Valorile *viaţa de familie fericită* şi *sănătatea* au obţinut cele mai înalte mediila respondenţii ai căror părinţi sunt plecaţi la muncă peste hotare. Aceleaşi valori au obţinut medii înalte şi la adolescenţii care locuiesc cu părinţii. *Viaţa de familie* fericită şi *sănătatea* sunt valori importante şi apreciate de către respondenţi. Aprecierea înaltă a sferei *viaţa de familie fericită* poate fi cauzată atât de lipsa temporară a părinţilor, a relaţiilor emoţionale pozitive cu apropiaţii (uneori având mai mult un caracter virtual, epizodic), cât şi de necesitatea confortului psihologic şi a protecţiei adolescentului. În condiţiile unei societăţi caracterizate de incertitudine şi contradicţie familia rămâne a fi pentru adolescent singura instituţie de sprijin şi încredere [17].

Deşi valoarea *sănătatea* este apreciată ca fiind una din valorile importante, totuşi această valoare nu este caracterizată ca fiind prioritară pentru vârsta respectivă. Adolescenţii sunt informaţi despre problemele de sănătate cu care se confruntă adulţii, aspect ce se reflectă în formarea şi exprimarea valorilor personale.

Valoarea *încredere în sine* la fel ocupă un loc prioritar (locul 3) în ierarhia valorilor copiilor ce locuiesc cu părinţii. Copiii din aceste grupuri au timp de reflexie, sunt centraţi pe propriile gânduri, simt căldura părinţilor şi este o perioadă favorabilă pentru consolidarea încrederii în sine. Pentru această vârstă sunt caracteristice aprecierea valorilor oamenilor apropiaţi.

Pentru grupul de copii cu părinţi plecaţi peste hotare valoarea *încrederea în sine* se poziţionează pe locul 4.Conform studiilor realizate de psihologii U.Schiopu, L.S.Vâgotski, E.Erixon, I.V.Dubrovina, pentru adolescenţi sunt prioritare valorile: libertatea, încrederea, prietenia, activităţile interesante etc.

Valoarea *prezenţa prietenilor buni şi fideli*ocupă locul 3 la adolescenţii cu părinţi migranţi.Probabil, copiii din grupul respectiv simt lipsa persoanelor apropiate, iar prietenii, semenii sunt persoanele care sunt prezente în viaţa realăşi pot oferi sprijin, înţelegere şi suport.

Valorile *încrederea în sine, prezenţa prietenilor buni şi fideli*sunt în concordanţă cu particularităţile de vârstă, adolescenţii, fiind încadraţi în procesul de socializare, sunt preocupaţi de dezvoltarea socială şi personală, de maturizarea şi învăţarea relaţiilor interpersonale.

Adolescenţii careau părinţi plecaţi peste hotare oferăvalorilor*dragoste, libertate, cunoaştere, viaţă material asigurată*o semnificaţie medie. Valoarea *cunoaşterea* este apreciată mai înalt, şi în ierarhia valorilor se situează pe o treaptă mai înaltă (5) la copiii cu părinţi prezenţi comparativ cu celălalt grup (la adolescenţii cu părinţi migranţi ocupă locul 7).

Valorile ce reflectă sfera spirituală se poziţionează la periferia alegerilor, fiind neimportante şi neprioritare. Astfel, valorile *creativitate,viaţa activă, lucru interesant, frumuseţea naturii şi arteio*cupă ultimele locuri în ierarhie şi sunt mai puţin apreciate de către toţi adolescenţii. Acest lucru este îngrijorător, deoarece anume la această vârstă adolescentul trebuie sa fie familiarizat cu diferite tipuri de comunicare şi activitate. Semnificaţia redusă a acestor valori se explică şi prin societatea orientată spre supravieţuire, iar asemenea valori ca autorealizarea şi creativitatea devin prioritare după ce sunt satisfăcute nevoile de bază ale omului. Valoarea *creativitatea* ocupă locul 9 în sistemul de preferinţe al adolescenţilor din ambele grupe. Anume la această vârstă este în dezvoltare potenţialul creator. Creativitatea, originalitatea, spiritul inovativ în acţiuni şi fapte influenţează calitatea activităţilor, comunicarea cu alte persoa-

ne, conştientizarea propriilor calităţi pozitive şi negative. Crearea condiţiilor optime de dezvoltare a creativităţii şi a potenţialului creativ, identificarea resurselor psihosociale proprii, evidenţierea factorilor care duc la sporirea creativităţii reprezintă pentru persoană mijloace importante de adaptare la diverse situaţii de viaţă.

***Tabelul 2*. Ierarhia valorilor accesibile pentru respondenţi**

Adolescenţi locuiesc cu părinţi non-migranţi		**Adolescenţi cu părinţi migranţi**	
Valori accesibile	Media	Valori accesibile	Media
Viaţă de familie fericită	7.07	Viaţă de familie fericită	7.48
Încredere în sine	6.16	Încredere în sine	5.84
Prezenţa prietenilor buni şi fideli	5.82	Creativitate	5.56
Libertate	5.53	Dragoste	5.56
Cunoaştere	5.52	Libertate	5.44
Creativitate	5.37	Lucru interesant	5.38
Dragoste	5.33	Cunoaştere	5.36
Lucru interesant	5.28	Prezenţa prietenilor	5.32
Viaţă activă	4.88	Viaţă activă	5.02
Sănătate	4.78	Frumuseţea naturii şi artei	5.00
Viaţa material asigurată	4.53	Viaţa material asigurată	4.46
Frumuseţea naturii şi artei	4.45	Sănătate	4.38

Sursa: elaborat de autor.

În rezultatul aprecierii subiective a accesibilităţii valorilor la copiii cu părinţi plecaţi peste hotare pe primul loc sunt plasate valorile *viaţă de familie fericită, încrederea în sine, creativitatea, dragostea.*Pentru adolescenţii cu părinţi non-migranţivalorile cele mai accesibile sunt considerate: *viaţă de familie fericită, încrederea în sine, prezenţa prietenilor buni şi fideli, libertatea.*Valorile *viaţă activă, sănătate, frumuseţea naturii şi artei, viaţa material asigurată* sunt sfere considerate mai puţin accesibile de către ambele grupe de adolescenţi.

Prezintă interes analiza diferenţei dintre indicatorii *„Valoare" şi „Accesibilitate"*, care reflectă nivelul de nepotrivire, dezintegrare în sfera valorică a personalităţii, dorinţa subiectivă a personalităţii şi accesibilitatea sferelor, caracterizată de un conflict intern, un dezechilibru dintre nevoile esenţiale şi autorealizarea şi identitatea personală. Acest lucru ne permite să facem unele constatări referitor la manifestarea unor tendinţe nefavorabile ale adaptării lor sociale.

Valorile negative ale diferenței dintre accesibilitate și preferința valorii indică prezența unei dezarmonii interioare, a unui gol interior la adolescent. Valorile pozitive ale diferenței dintre accesibilitate și preferința valorii indică o stare de conflict intern, o tensiune interioară și este considerat indicele dezadaptării.

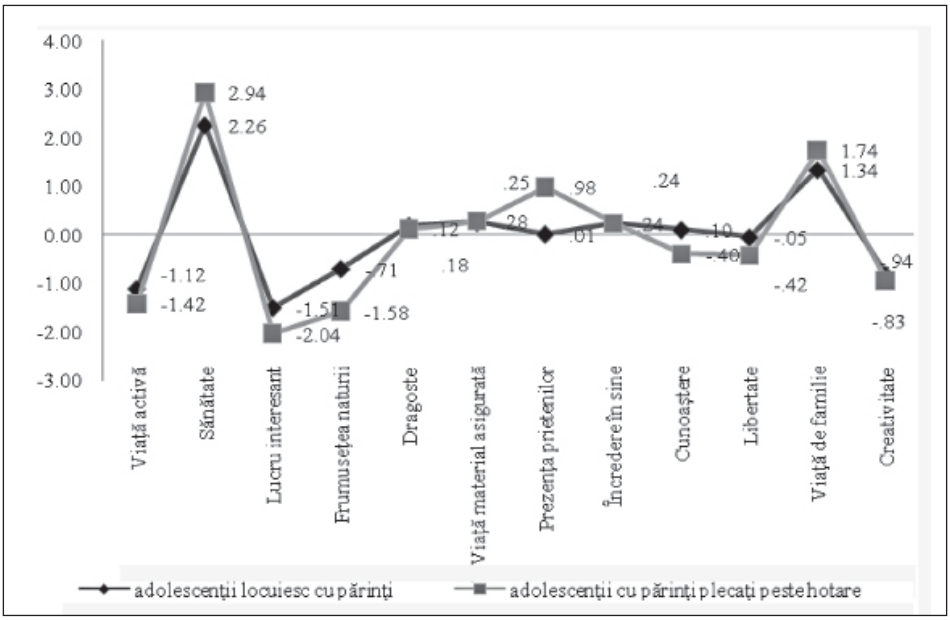

Diagrama 1. **Valoarea medie a diferențelor priorității valorilor și accesibilității la copii cu părinți plecați, și cu părinți prezenți**

Sursa: elaborat de autor.

Prin analiza diferențelor dintre importanța valorilor și accesibilitatea acestora am identificat un conflict la valorile *sănătate* și *viața de familie fericită,* ca fiind importante, dar neaccesibile. Importanța negativă a diferenței medii semnifică că preferința sferei este mai joasă decât accesibilitatea ei (sfera este apreciată ca accesibilă, dar neimportantă). Valoarea sferelor este mai înaltă decât accesibilitatea lor (sfera este importantă, dar mai puțin accesibilă). Sau altfel, respondenții își exprimă alegerile astfel: *„aceasta este foarte important pentru mine, dar din păcate nu pot poseda sau avea acest lucru”,* și *„pot avea dacă-mi doresc aceasta în orice moment, însă nu am necesitate”.*

Indicele diferenței dintre accesibilitatea și atractivitatea valorilor *lucru interesant* (-2,04), *viața activă* (-1,42), *frumusețea naturii* (-1,58) la adolescenții cu părinți plecați peste hotare semnifică prezența unui gol intern. Valorile respective sunt considerate accesibile, dar sunt neprioritare pentru respondenții grupului respectiv. În același timp, adolescenții apreciază sănătatea (2,94),

viața de familie fericită (1,74) ca fiind valori importante, dar mai puțin accesibile. În percepția adolescenților aceste sfere sunt greu de realizat, existența dezadaptării sociale poate genera diferite acțiuni orientate spre înlăturarea acestui conflict.Mai armonioase sunt considerate sferele *dragoste* (0,12), *încredere în sine* (0,24), *viața material asigurată* (0,28).

Și pentru adolescenții care locuiesc cu părinții mai preferate, dar mai puțin accesibile, sunt valorile *sănătate* (2,26), viața de familie fericită (1,34). Valorile *lucru interesant* (-1,51) și *viața activă* (-1,12) sunt apreciate ca fiind accesibile, dar neutile. Mai armonios au fost apreciate sferele *dragoste* (0,18), *prezența prietenilor buni și fideli* (0,01), *cunoaștere* (0,10).

Studiul comparat al valorilor adolescenților realizat în 2003 (I. Caunenco, L. Gașper) și în 2012 (T. Baciu) a scos în evidență aproximativ aceleași valori prioritare: *viața de familie fericită și sănătatea*. Urmează valorile care au fost apreciate mediu de respondenți: *prezența prietenilor buni și fideli, încrederea în sine, dragostea, libertatea în fapte și acțiuni, cunoașterea*. Valorile neprioritare au fost*viața activă, lucru interesant, frumusețea naturii și artei.* Diferența dintre valorile accesibile și prioritare de către grupurile de adolescenți participanți la studiile din 2003 [14] și 2012 [13] a identificat prezența zonei de conflict pentru adolescenții în domeniul *viața de familie fericită și sănătatea*. Zonele conflictuale sunt caracteristice și adolescenților cu părinți migranți și nonmigranți. Acest fapt demonstrează stabilitatea constructului valoric. Această tendință stabilă tinde către acumularea unei tensiuni interne, sentimente de frustrare care pot avea impact negativ în viitorul adolescentului.

Valori practic excluse din sistemul de valori al adolescenților sunt *viața activă* și *lucrul interesant*. Datele obținute în acest studiu au arătat că adolescenții, indiferent de vârstă, au ales ca fiind prioritare valorile *viața de familie fericită și sănătatea*. Aceste valori coincid și cu valorile prioritare ale copiilor cu părinți plecați peste hotare și cu părinți prezenți.

Prezenta cercetare a identificat importanța sferei valorice pentru adolescenți cu părinți plecați peste hotare și cu părinți prezenți, valori ce contribuie la afirmarea și dezvoltarea personalității copilului, fiind pentru vârsta respectivă caracteristici de bază. Evaluînd sistemul de valori la adolescenți,am încercat să apreciem perspectiva de viață a lor, precum și determinarea zonelor problematice în procesul de adaptare.

Studiul sferei valorice la adolescenții cu părinți plecați peste hotare a scos în evidență valorile ce pot fi puncte de orientare pentru adolescenți: *viața de familie fericită, sănătatea, încrederea în sine, prezența prietenilor bunișI fideli, dragostea.* Ambele grupe au evaluat valorile *creativitate, lucru interesant,*

frumusețea naturii și artei, viața activă la un nivel redus, deși ele sunt promovate de către instituțiile sociale. Faptul că anumite valori (*sănătate, viața material asigurată, viața activă, lucru interesant*) sunt mai puțin accesibile poate duce la apariția neliniștii, la un impact negativ asupra potențialului intelectual, creșterea nivelului de anxietate. Neformarea valorilor viață profesională activă, frumusețea naturii și artei, activitate interesantă poate duce la dezadaptare socială, caracterizată prin reacții stereotipe, iresponsabilitate. Pentru preîntâmpinarea acestor dificultăți sunt necesare programe de suport psihologic oferite copiilor care au părinți implicați în procesul de migrație.

Diferența dintre prioritatea și accesibilitatea valorii indică un dezechilibru în relațiile emoțional-personale, în necesitatea practicilor familiale pozitive. Familia reprezintă practic unica instituție de sprijin pentru adolescenți, unde se resimte un sentiment de siguranță, protecție și sprijin. Valorile cercului apropiat – *familia, prietenii apropiați, dragostea* – sunt resurse de bază pentru adolescenți, iar lipsa temporară sau de lungă durată a părinților poate duce la intensificarea conflictelor interne. În acest context, instituțiile sociale ar trebui să le acorde o deosebită atenție acestor grupuri de copii prin acordarea calitativă și eficientă a suportului psihosocial.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Tompea A. Grupuri/societăţi/zone aflate în criză/dificultate. În: C. Zamfir, S.Stănescu (coord.). Enciclopedia dezvoltării sociale. Iaşi:EdituraPolirom. 2007.
2. Hoogeveen J., Tesliuc E.,Vakis R., Dercon S. A Guide to the Analysis of Risk, Vulnerability and Vulnerable Groups. World Bank, http://siteresources.worldbank.org/INTSRM/Publications/20316319/RVA.pdf. (accesat la 29.07.2019).
3. Popescu R., Rotaru S. Grupuri vulnerabile şi economia socială. Romi şi femei în dificultate. Manual de intervenţie. Editura Expert, 2011. Pp. 9-10. https://issuu.com/apelngo/docs/grupurile_vulnerabile_si_economia_s (accesat 29.07.2019).
4. Vremiş M., ToartăV., RojcoA., Cheianu-AndreiD. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice şi analitice. Chisinau, 2010, p.12, http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Excluziune_soc/Excluziune_soc_RO. pdf).
5. BNS, http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=5638&parent=0) (accesat la 29.07.2019).
6. BMA. Compendiul Statistic al Profilului Migraţional Extins al Republicii Moldova pentru anii 2014-2016. Chişinău, 2017, p.30. http://bma.gov.md/sites/default/files/media/cs_pme_2017.pdf (accesat la 15. 09.2019).
7. Лялюгене И.Ю., Рупшене Л.А. Влияние трудовой миграции родителей на социализацию подростков. În: Социс, 2009, №1, с.69-75.

8. Malinauskas G. Researching the Impact of Partial Labour Migration on a Child: Failure of Attachment Theory. Social Work & Society, 2006, 4 (2).
9. Abromaitienė L. The Emerging Aspects of Children's Social and Educational Problems in the New Members States EU, 2004. În: Education-Line. (http://www.leeds.ac.uk/ educol/documents/00003777.html).
10. Солдатова Г.У. Психологическая помощь мигрантам. Москва: Издательство Смысл, 2002.
11. Gaşper L. Aspecte sociopsihologice ale preferinţelor valorice la migranţii de muncă. În: Revista de Filozofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, Chişinău, 2009, nr.1, p. 58-64.
12. Caunenco I.I. Particularităţile psihologice ale sferei valorice a tineretului din Moldova. Intensificarea activităţii civice şi autoafirmării tineretului – imperativul timpului. Chişinău: UASM, 2008. 408 p.
13. Caunenco I., Gaşper L. Valorile tinerilor ce ţin de adaptarea lor în societate. În: Sănătatea şi dezvoltarea tinerilor (Studiul de evaluare a cunoştinţelor, atitudinilor şi practicilor tinerilor), UNICEF, ONG "Sănătate pentru tineri", Chişinău, 2005, p. 32-36.
14. Negură I. (coordonator). Baciu T., Losîi E., Racu I., Bîceva E., Sîmboteanu D., Sîrbu M. Formarea competenţelor derezolvarea problemelor psihologice în procesul instruirii iniţiale şi continue a psihologilor. Chişinău, 2014, p. 57-76.
15. Тихомандрицкая О.А., Ценности и самоотношение на этапе юношеской социализации. Дис.канд.психол.наук. Москва, 2000. 160 с.
16. Почебут Л.Г. Психология социальных общностей (толпа, социум, этнос). СПб. Изд-воСПбУ, 2002. 176 с.
17. Caunenco I., Gaşper L. Toleranţa etnică şi particularităţile socializării adolescenţilor la etapa contemporană. În: Familia: probleme sociale, demografice şi psihologice. Chişinău, 2005, p. 120-197.
18. Кривцова С.В. и др. Подросток на перекрестке эпох. Москва: Генезис, 1997, с. 20-21.

Lucia GAȘPER, ***doctor în psihologie, cercetător științific superior***

PROBLEME SOCIAL-PSIHOLOGICE ALE COPIILOR CU PĂRINȚII PESTE HOTARE

În Republica Moldova, fenomenul copiilor cu părinți plecați peste hotare a luat amploare la începutul anilor 2000. În căutarea asigurării unei vieți materiale mai bune părinții au decis să plece lăsând în grija bunicilor sau a altor rude copiii de diferite vârste. În prezent avem deja generații crescute cu părinți de la distanță, comunicarea fiind realizată prin intermediiul aplicațiilor la computer și la telefon.

Procesul migrațional are unele efecte pozitive, dar și negative. Veniturile părinților au fost folosite la îmbunătățirea condițiilor de trai pentru cei rămași acasă, achiziția obiectelor necesare pentru un trai decent, asigurarea studiilor copiilor, tratamentul și menținerea sănătății etc. Mulți copii au beneficiat de călătorii și vacanțe în străinătate. Cu toate acestea, nu pot fi neglijate efectele negative ale migrației părinților, care vizează direct copiii – privarea de afectivitatea părintească, absența unui model parental, tulburări de integrare socială, tulburări somatice și depresii. În pofida efectelor, migrația rămâne a fi un fenomen obiectiv, care odată început, face parte din realitate.

La nivel național se atestă diferite încercări de monitorizare a situației, organizându-se în acest sens diferite campanii. Una dintre ele este campania de informare „Familii fără hotare", care încearcă să vină în ajutorul copiilor, părinților, profesioniștilor din domeniul protecției copiilor, dar și al societății per ansamblu, ca să poată face față anumitor provocări ce țin de protecția copiilor ai căror părinți sunt peste hotare. În cadrul campaniei au fost realizate activități de sensibilizare a opiniei publice, distribuite materiale informaționale, organizate proiecții publice ale unui film dedicat acestei probleme și discuții pe marginea subiectului. De asemenea, au fost organizate activități psihosociale cu copiii și părinții în diferite comunități și ateliere tematice cu profesioniștii din domeniu.

În aceste condiții, unii copii fac față cu greu responsabilităților și emoțiilor cotidiene: nu reușesc să ajungă la timp la școală, să-și facă bine și la timp temele, au o motivație redusă pentru studii, sunt reci emoțional, au tulburări de comportament, nu sunt receptivi la nevoile celorlalți, nu au deprinderi de a comunica eficient și a rezolva pașnic conflictele.Copiii ai căror părinți sunt plecați peste hotare sunt mai vulnerabili din punct de vedere psihologic. Datele unui studiu realizat de UNICEF în anul 2016 arată că, deși acești copii sunt mai bine asigurați material, ei se confruntă cu un șir de probleme psihologice

din cauză că persoanele în grija cărora au fost lăsați nu le acordă atenția necesară. Ei sunt mai rar duși la medic și nu sunt ajutați să-și facă temele.

Scopul cercetării noastre este studierea problemelor social-psihologice ale copiilor cu părinți plecați peste hotare. Ipoteza principală: lipsa unui model social în cadrul familiei provoacă carențe în socializarea copilului și duce la un comportament nociv sau chiar deviant. Implicarea activă a tuturor actorilor sociali în procesul instructiv-educativ al copiilor rămași temporar fără supraveghere părintească ar putea atenua într-o anumită măsură efectele negative ale acestui proces. Pentru aceasta a fost studiată și analizată literatura publicată la această temă, de asemenea am utilizat metoda analizei datelor statistice și metoda comparativă. În calitate de material empiric am utilizat rezultatele obținute prin metoda focus-grup, cercetare realizată cu elevii care au părinții plecați peste hotare.

Fenomenul migrației are repercusiuni asupra tuturor categoriilor de vârstă și sociale ale populației. Conform datelor Biroului Național de Statistică, numărul copiilor este în descreștere continuă. La 1 ianuarie 2017, numărul copiilor în Republica Moldova a constituit 681,3 mii copii, ceea ce înseamnă că fiecare a cincea persoană are vârsta de până la 18 ani.

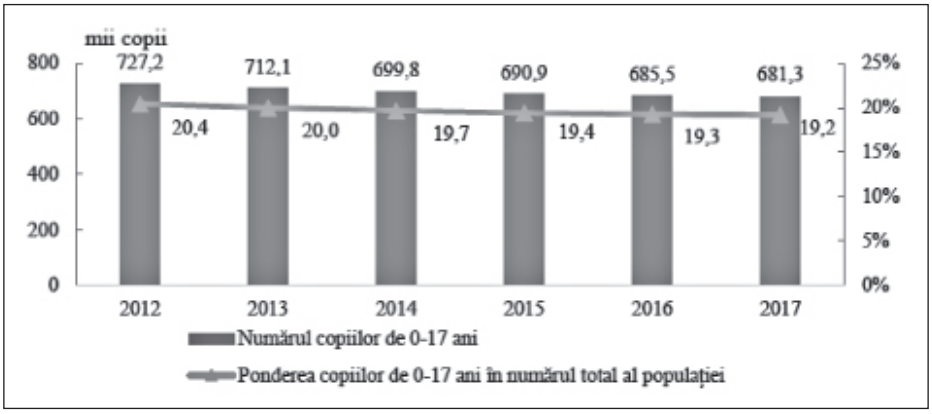

Figura 1. **Numărul copiilor în Republica Moldova la 1 ianuarie în anii 2012-2017**

Sursa: Datele Biroului Național de Statistică.

După cum putem observa din *Fig. 1*, numărul copiilor pe parcursul perioadei estimate a fost într-o continuă scădere. În creștere însă este numărul copiilor rămași fără supravegherea părinților. Din anul 2010 până în anul 2015 numărul copiilor rămași fără îngrijire părintească a crescut de două ori. Conform datelor BNS în anul 2015 numărul lor a constituit 4172, din care 56% aveau părinții plecați peste hotare.

În România, spre exemplu, migrația este la fel foarte mare. Legislația țării prevede că atunci când părinții decid să plece la muncă în străinătate, fără a-și lua copiii cu ei, sunt obligați să anunțe autoritățile și să desemneze o persoană care să aibă grijă de aceștia, în caz contrar, părinții riscă să fie amendați. *„Persoana desemnată (...) trebuie să facă parte din familia extinsă, să aibă minimum 18 ani și să îndeplinească condițiile materiale și garanțiile morale necesare creșterii și îngrijirii unui copil. Serviciile publice de asistență socială organizate la nivelul municipiilor, orașelor, comunelor asigură persoanelor desemnate consiliere și informare cu privire la răspunderea pentru creșterea și asigurarea dezvoltării copilului pe o perioadă de 6 luni"*, prevede Legea drepturilor copilului. Astfel, persoanei desemnate și apoi confirmate de instanța de tutelă i se delegă temporar (dar pentru cel mult un an) autoritatea părintească, în perioada de absență a părinților. În acest sens, acordul persoanei desemnate trebuie exprimat în fața instanței [5].

Unul din indicatorii ce caracterizează foarte elocvent starea de lucruri la acest capitol este situația din domeniul învățământului, a ratei școlarizării. UNESCO este îngrijorată de calitatea învățământului în Republica Moldova. Accesul la studii al copiilor depinde de starea materială a familiei, copiii cu o stare materială precară fiind discriminați în cadrul instituțiilor preuniversitare de învățământ. Discriminarea nu se întâmplă la nivel oficial, însă de facto copii din familiile social-vulnerabile nu au acces la instituțiile de învățământ pe care și le-ar dori. Mai mult decât atât, de multe ori nu frecventează școala din motive materiale: părinții nu sunt în stare să le asigure cele necesare pentru aceasta. Datele statistice denotă o rată a școlarizării în descreștere atât pe orizontală, cât și pe verticală (vezi *Tabelul 1*). În a doua decadă a sec. XXI numărul copiilor incluși în instituții de învățământ este în scădere inclusiv și după criteriul de vârstă, numărul copiilor care părăsesc școala după ciclul primar crește.

Deși Banca Mondială constată o anumită creștere economică începând cu anii 2000, totuși, circa 15% din populație continuă să trăiască sub pragul sărăciei stabilit pe țară, iar șomajul este în mediu de 5% în general și peste 12% în rândul populației cu vârsta cuprinsă între 15 și 24 de ani. Există o dependență continuă de remitențe, rata cărora este în scădere. Circa 330,000 de persoane apte de muncă sunt categorisiți ca „plecați la muncă sau în căutarea unui loc de lucru peste hotare" reducând astfel numărul persoanelor apte de muncă pe teritoriul țării. În condițiile unei liberalizări a regimului de vize cu țările Uniunii Europene, această tendință nu se va diminua în viitorul apropiat. Acești și alți factori socioeconomici plasează Republica Moldova în rândul țărilor cu venit mediu scăzut [1].

Tabelul 1. **Rata de școlarizare pe categorii de vârstă în perioada 2010-2018, %**

Anul / Vârsta	3-6 ani,%	7-10 ani,%	11-15 ani,%
2010/2011	79,2	91,9	86,4
2012/2013	84,2	92,1	85,7
2013/2014	85,6	92,2	85,7
2014/2015	86,0	91,6	85,4
2015/2016	86,8	91,5	85,5
2016/2017	85,1	90,9	88,5
2017/2018	88,6	91,0	85,0

Sursa: Biroul Național de Statistică.

Potrivit estimărilor, 28% de copii trăiesc sub pragul sărăciei în Republica Moldova. Circa 37% din copii locuiesc cu un singur părinte sau fără părinții lor biologici. Copiii din Republica Moldovase pot confrunta cu multiple vulnerabilități interconectate, inclusiv cele legate de sărăcie, violență, neglijare, lipsa accesului la educație, ocrotirea sănătății și alte servicii. Copiii care au ambii părinți plecați peste hotare sunt considerați „fără îngrijire părintească" și necesită atenție specială din partea sistemului de protecție a copilului în vederea asigurării protecției drepturilor lor [2].

În anul 2006, UNICEF a publicat primul Raport care a vizat impactul migrației asupra copiilor, în care au fost descrise următoarele consecințe ale migrației asupra copilului: izolarea socială crescută, impactul asupra dezvoltării emotive, riscul abandonului școlar și frecventării scăzute a școlii, vulnerabilitatea consumului de droguri, delicvenței și riscului pentru sănătatea reproductivă din cauza relațiilor sexuale precoce. La acel moment (2006), 6% din copii aveau părinții plecați peste hotare pe o perioadă mai mare de 4 ani. Organizația Internațională pentru Migrație (OIM) a constatat că în 2010, circa 52,000 de copii (12% din totalul copiilor) aveau cel puțin un părinte plecat peste hotare. În „Studiul de Indicatori Multipli în Cuiburi – MICS" din 2014, UNICEF, în colaborare cu Ministerul Sănătății, a constatat că 21% din copiii din Republica Moldova aveau cel puțin un părinte plecat peste hotare [4]. În timp ce percepția generală este că, copiii ai căror părinți lucrează peste hotare o duc mai bine din punct de vedere material, se recunoaște totuși impactul negativ datorat lipsei de sprijin emotiv și dificultăților aferente separării de părinți. Un Raport publicat în 2008 estimacă doar 14,8% din copiii cu ambii părinți plecați peste hotare au avut tutela ca formă de protecție, iar ceilalți - au fost lăsați în îngrijirea neoficială a familiei extinse, prietenilor sau vecinilor sau au fost nevoiți să-și poarte de grijă singuri, în timp

ce mai multe mii s-au aflat în gospodării întreţinute de un singur părinte, şi potenţial, în condiţiile unor resurse şi/sau sprijin limitat. Totuşi, dacă copiii cuun singur părinte şi/sau lăsaţi neoficial în grija familiei extinse nu necesită neapărat să fie în vizorul sistemului de protecţie, ei ar avea nevoie de cel puţin un sistem de supraveghere la nivel comunitar pentru monitorizarea stării lor de sănătate, protecţie şi siguranţă. Determinarea dacă copiii ai căror părinţi au plecat peste hotare sunt în mod adecvat şi corect protejaţi atât prin politicile promovate, cât şi prin practici, a constituit un imbold în realizarea acestui studiu. În opinia OIM, Planul naţional de acţiuni cu privire la protecţia copiilor rămaşi fără îngrijirea părinţilor pentru anii 2010-2011 a identificat primii paşi necesari pentru ajustarea cadrului de reglementare, instituţional şi legislativ pentru a oferi o mai bună protecţie copiilor emigranţilor.[3] Acest fapt a fost evidenţiat repetat în documentul elaborat de UNICEF în 2013 „Serviciile de asistenţă parentală profesionistă din Republica Moldova", potrivit căruia este necesară clarificarea statutului legal al tutorelui pentru diverse forme de îngrijire alternativă, precum şi determinarea cât mai urgentă a statutului legal al copiilor aflaţi în îngrijire [4].

Caracteristica gospodăriilor cu copii. Conform datelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice din 2015, gospodăriile cu copii în vârstă depână la 18 ani reprezintă 31,4% din totalul gospodăriilor din Republica Moldova. Din gospodăriile cu copii, practic fiecare a doua gospodărie are la întreţinere un copil (53,8%),36,2% – doi copii, iar 9,9% – trei şi mai mulţi copii. Gospodăriile cu mulţi copii sunt caracteristice preponderant mediului rural, în mediul urban fiind mai frecvente cazurile celor cu un singur copil. Cel mai des întâlnite gospodării sunt cuplurile familiale (52,8%), fiind urmate de gospodăriile din mai multe nuclee familiale (42,0%) şi gospodăriile monoparentale (5,2%) [2].

În localităţile rurale din Republica Moldova, relaţia dintre familie, şcoală şi comunitate ca factori educaţionali se produce pe fundalul unor particularităţi ale contextului local. Satele din Republica Moldova experimentează, în mai mare măsură decât oraşele, fenomenul " familiei dezintegrate", familie care există formal, dar de fapt nu există ca percepţie tradiţională a acestei instituţii sociale: comunicare, relaţionare, trai în comun, lipseşte efectul modelator al părinţilor. Această situaţie generează premise de diminuare a efectelor educaţionale în sensul dezvoltării personalităţii, deoarece dispare influenţa formativă a unui factor educaţional important.

Rezultatele cercetării noastre empirice vin să ne confirme cele spuse anterior. Pentru cercetare am selectat două localităţi: una în central republicii, cealaltă este situată la sud. Ambele sunt amplasate la aceeaşi distanţă de central raţional şi de capitala republicii, oraşul Chişinău. Ambele sunt centre de comună. Făcând o retrospectivă a ultimelor titluri de ştiri despre localităţile

vizate, aflăm că satul din centrul republicii este foarte des vizat în contextul unor conflicte sociale și comportament delincvent. Fără îndoială, aceste relații au amprentă și asupra instituțiilor de învățământ din localitate, în cazul nostru – asupra elevilor gimnaziului.

Instrumentarul utilizat pentru cercetarea în teren a reprezentat un ghid, care conținea următoarele compartimente: informații despre persoana intervievată, relația cu școala/profesorii, situația din familie, timpul liber, planurile pentru viitor. Rezultatele cercetării denotă o situație diferită de la o localitate la alta. Asta chiar dacă caracteristicelesocial-demografice și logistice ale localităților ar fi similare la prima vedere, diferă însă atmosfera moral-psihologică din cadrul instituțiilor investigate. În localitatea în care elevii au activități extrașcolare pe parcursul anului de studii au menționat că în timpul liber preferă să citească, numind chiar și cărțile pe care le lecturează la moment. Nu chiulesc de la lecții, le place să învețe, în clasă sunt până la 20 de elevi, fapt care le permite profesorilor să le acorde fiecărui elev atenție necesară, iar dacă nu înțeleg anumite subiecte , profesorii le oferă consultație în afara orelor. Profesorii buni, în viziunea lor, au simțul umorului, sunt înțelegători, răbdători, le oferă sfaturi în viața de zi cu zi. Uneori apar conflicte între colegii de școală, dar se rezolvă pe cale pașnică. Profesorii categoric nu aplică forța fizică asupra elevilor, doar puterea cuvântului. Evenimentul cel mai important în viața elevilor a fost revenirea părinților după o perioadă îndelungată de aflare la muncă peste hotare. Pentru alții a fost procurarea jucăriei mult dorite, însoțite tot de revenirea părinților, probabil. Mulți din ei știu cear dori să facă după absolvirea instituției de învățământ. Planurile lor de viitor sunt legate de continuarea studiilor în Republica Moldova.

Total diferită este situația în cealaltă localitate. Respondenții au manifestat o atitudine pasivă, apatică chiar față de procesul de învățământ, timpul liber și-l petrec ascultând muzică cu prietenii în afara incintei școlii. Nu participă la activități extrașcolare, reușita școlară este mai jos de medie. Planurile pentru viitor lipsesc sau sunt foarte vagi. Mulți din ei nu au nicio idee cu ce se vor ocupa după absolvirea gimnaziului, peste hotare nu intenționează să plece, deși o parte din respondenți au fost în vizită la părinții lor în țările undeaceștia muncesc. Pentru unii din ei vizita respectivă a și fost cel mai important eveniment din viață, iar pentru alții – achiziționarea jucăriilor, obiectelor dorite.

Situația social-psihologică din localitate este determinantă pentru toate sferele de activitate ale localității. Colaborarea dintre instituțiile de învățământ și cea a familiei ar duce la o mai bună funcționare a lor. Realitatea însă este diferită de cea pe care ne-am dori-o. Copiii rămași fără supravegherea părinților nu sunt ocupați cu munci social-utile, de multe ori nu au surse pentru existență, în lipsa controlului din partea părinților și a societății, de vârstă

minoră nimeresc frecvent sub influența negativă a persoanelor mai în vârstă cu antecedente penale și comit, în consecință, infracțiuni.

Conform datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova, în anul 2015 de către minori și cu participarea lor au fost comise 2,5 mii infracțiuni, sau fiecare a zecea din numărul total de infracțiuni înregistrate. Ca și în anii precedenți, cea mai nare pondere în structura acestor infracțiuni revine furturilor – trei pătrimi, 8,0% alcătuiesc jafurile și tâlhăriile, 3,0% - cazurile de huliganism, 14,0% - infracțiunile grave și cele legate de narcomanie.

Un rol important în soluționarea problemei scăderii nivelului criminalității în rândul minorilor ar trebui să le revină organelor puterii locale, dar acestea însă, din cauze obiective, pot acorda prea puțin timp pentru aceasta. Specialiștii menționează că în economia sec. XXI sistemul de învățământ va deveni o ramură prioritară de producție, fiind privit ca o sferă ocupațională și ca o sferă de investiții avantajoase. Această concepție asupra misiunii învățământului va domina politica educațională în majoritatea statelor lumii în sec. XXI.

Cheltuielile pentru învățământ constiuie cea mai mare pondere din cheltuieli publice. Conform datelor statistice, sectorul pentru educație are una din cele mai mari finanțări bugetare pe parcursul ultimilor douăzeci de ani. Cu toate acestea, eficiența acestor cheluieli este destul de redusă. Elevii moldoveni cu vârsta de 15 ani au printre cele mai joase rezultate din regiune la evaluarea internațională „PISA 2009 Plus" a lecturii, matematicii și științelor. Conform PISA, peste jumătate din elevii de 15 ani din Republica Moldova nu au nivelul de bază de competență în lectură și matematică, necesar pentru a participa în mod eficient și productiv la viața socioeconomică. Totodată, conform Raportului Global de Competitivitate 2014-2015, scorul Republicii Moldova pentru indicatorul calitatea sistemului educațional este unul dintre cele mai reduse comparativ cu alte state din regiune, ocupând penultimul loc. Din țările vecine care fac parte din acest clasement putem menționa România, poziționată pe locul trei în clasamentul respective. [5]

În acest context am vrea să facem o remarcă. În SUA, în aa.60 ai sec.XX s-a realizat o cercetare de amploare care a avut drept scop dezvăluirea inegalităților educaționale rezultate din diferențele de proveniență etnică, religie sau origine națională. În concluzie s-a văzut că resursele materiale asigurate de școli nu prezentau importanță pentru performanța școlară; influența decisivă era aceea a mediilor din care proveneau copiii. O anumită influență pozitivă asupra reușitei școlare o avea prietenia cu copiii din familiile înstărite.

Cu scopul stabilirii unor relații de colaborare între instituțiile de învățământ și instituția familiei au fost implementate câteva proiecte, printre care am putea menționa proiectul "Școala mea", care a fost pus în practică în câteva instituții

preuniversitare de învățământ și care au desfășurat un set de acțiuni menite să consolideze colaborarea dintre aceste două instituții. Trebuie să menționăm că la nivel legislativ școala are mai multe obligațiuni în realizarea acestei colaborări, familia însă nu este obligată să realizeze dezideratul respectiv. Codul Educației al Republicii Moldova (aprobat în anul 2014) prevede în art. 135 (f) obligația personalului didactic, științifico-didactic, științific și de conducere să colaboreze cu familia și comunitatea.[7]Mai puțin este reflectat aspectul contribuției familiei în acest sens. Documentul nu prevede aspectul legat de responsabilizarea părinților. În localitățile unde a fost realizată cercetarea noastră empirică nu au fost implementate careva proiecte instructive-educative adiționale. Aceasta din cauza numărului mic de elevi din instituțiile vizate, număr care de la un an la altul este în continuă scădere.

În concluzie am putea spune că există o legătură directă între lipsa de implicare a familiilor în procesul instructiv-educativ și nedorința ulterioară a tinerilor de a se încadra în activități sociale. Datele statistice denotă că este în creștere numărul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 de ani, care nici nu învață și nici nu lucrează și constituie peste 27% din numărul total de tineri. Implicarea activă a tuturor actorilor sociali în procesul instructiv-educativ al copiilor rămași temporar fără supraveghere părintească ar putea atenua într-o anumită măsură efectele negative ale acestui proces. Mediul din care provin și trăiesc copiii este unul decisiv în reușita lor școlară. Asigurarea tehnico-materială a instituțiilor de învățământ are un rol secundar în acest proces.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. http://www.unicef.org/moldova/Unicef_booklet_ENG.pdf (accesat la 20.06.2019)
2. www.statistica.md .Situaţia social-economică a Republicii Moldova în 2015.
3. Cheianu-Andrei, D., Gramma, R., Milicenco, S. Nevoi specifice ale copiilor şi vârstnicilor rămaşi fără îngrijire ca urmare a migraţiei. Raport elaborat pentru Organizaţia Internaţională pentru Migraţie. Chişinău, 2011.
4. Bunkers K. Serviciul de asistenţă parentală profesionistă din Republica Moldova: Raport final. Prezentat UNICEF şi Ministerului Muncii, Protecţiei Sociale şi Familiei. Chişinău, 2013. Disponibil la: http://www.crin.org/en/docs/Foster%20Care%20Services%20for%20 (accesat la 25.05.2019)
5. The Global Competitiveness Report 2014-2015, p.458.
6. http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea_protectiei_copilului.php (accesat la 14.06.2019)
7. Codul Educaţiei al Republicii Moldova, nr. 152. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 319-324/634 din 24.10.2014.

Angela MOCANU, ***doctor în sociologie, cercetător științific coordonator***

ASPECTE PSIHOSOCIALE ALE COMPORTAMENTULUI DELICVENT LA COPIII STRĂZII

Orice societate s-a confruntat de-a lungul timpului și se confruntă în continuare cu multiple probleme sociale, definite astfel în funcție de normele, valorile și interesele diferitelor grupuri sociale. În sens larg, *devianța* include toate abaterile de la comportamentul acceptat și dezirabil, inclusiv încălcările legii penale, provocând probleme sociale și stări de inadaptare. Prin devianță se înțelege orice conduită, gest sau manifestare care încalcă normele scrise sau nescrise ale societății sau ale grupului social particular din care face parte persoana care a avut o astfel de conduită[1]. Se afirmă că indivizii care încalcă aceste reguli se opun comportamentului majoritar conformist, dovedindu-se astfel că devianța socială este în esență nonconformistă.

Raportându-ne la tematica abordată în studiu, putem face următoarele afirmații:

(1) prin esența sa devianța este o problemă socială, care afectează ordinea și exigențele conformismului social, punând în pericol valorile ocrotite de lege prin manifestarea formelor sale: violență, delicvență, criminalitate, delicvență juvenilă etc.;

(2) totodată, la răspândirea acestor fenomene contribuie și multiple probleme sociale, care perturbă puternic echilibrul social: probleme care amenință bunăstarea economică a membrilor societății (sărăcia, șomajul, inegalitatea socială), probleme care amenință bunăstarea fizică, psihică și socială a colectivității umane (alcoolismul, narcomania, bolile psihice etc.); probleme care au ca efect discriminarea indivizilor (inegalitatea în funcție de sex, vârstă etc.).

În conformitate cu scopul prezentului studiu, nu toate formele de devianță interesează, ci doar delicvența juvenilă – fenomen cu implicații negative atât pentru societate, cât și pentru destinul ulterior al copiilor.

Prima problemă care se ridică privind delicvența juvenilă este legată de necesitatea utilizării acestui termen în loc de alți termeni consacrați juridic și folosiți pentru adulți care încalcă normele juridico-penale. Acest termen provine de la cuvântul francez *delinquance juvenile,* care, la rândul lui, provine din latinescul *delinguere juvenis,* desemnând ansamblul abaterilor și încălcărilor de norme sociale, *sancționate juridic*, săvârșite de minorii până la 18 ani.

Comportamentul delicvent în societatea contemporană, chiar cu unele deosebiri de la o țară la alta, prin frecvență, tendințe și forme de manifestare

continuă să trezească interes sporit în diverse ramuri ale științei, precum ar fi dreptul, psihologia, pedagogia, sociologia ș.a.m.d.

Analiza literaturii de specialitate relevă multiplele perspective ale studiilor efectuate. Cercetătorul E.H.Sutherland a realizat caracteristica amplă a comportamentului delicvent, iar T. Bogdan (1973) subliniază necesitatea includerii delicvenței juvenile în sfera devianței sociale, plasând accentul pe acele carențe educative care provoacă acest tip de comportament deviant. Un număr mare de surse bibliografice includ teoriile și concepțiile lui C. Lombroso cu privire la criminalul înnăscut. Merton (1957) menționa că devianța reprezintă ansamblul comportamentelor disfuncționale ce amenință echilibrul sistemului social. Importantă pentru realizarea diagnosticului psihosocial este teoria imitației a lui G. Tarde, conform căreia individul nu este un criminal din naștere, ci prin imitație, învățând cariera de infractor. Teoria rezistenței la frustrare, elaborată de W.C. Reckeless, explică cauzele comportamentului delicvent al minorului, ce țin de structura socială externă și structura psihică interioară a delicventului. O tentativă complexă de interpretare a delicvenței juvenile aparține Școlii de la Cicago, care a avansat un set de ipoteze și paradigme cu caracter sociologic ce explică influența proceselor de schimbare și dezvoltare a efectelor sociale negative asupra fenomenului de delicvență. Astfel, teoria dezorganizării sociale, întemeiată de C.R.Shaw, are la bază ideea determinării delicvenței, de depresiuni, crize sociale, economice, de fenomenele de urbanizare și exod rural. Ca rezultat aceste fenomene sociale generează marginalizarea, devianța și dezorganizarea socială.

O altă problemă a acestor preocupări este caracterizat de delicvența juvenilă, determinată de implicarea din ce în ce mai mare a minorilor în comiterea faptelor antisociale, de vârsta tot mai scăzută a participanților proveniți din această categorie, de efectele faptelor lor în plan individual și social.

În Republica Moldova, studiile de specialitate atrag atenția asupra faptului că ne aflăm în fața unui fenomen social ce capătă amploare și pare să depășească eforturile specialiștilor angrenați în prevenirea și diminuarea delicvenței juvenile.

În Republica Moldova, fenomenul de delicvență juvenilă se manifestă cu o intensitate sporită. Statisticile elaborate care au început să fie prezentate opiniei publice sunt revelatoare în această privință, ele demonstrând o creștere a frecvenței delicvențelor comise de către minori și mai ales o intensificare sporită a gravității acestor delicte. Totodată, Republica Moldova rămâne pe o treaptă înaltă în ce privește ponderea minorilor în totalul persoanelor acuzate.

O creștere a numărului de cazuri infracționale în care sunt implicați minorii ne arată și datele statistice afișate de către Portalul Guvernamental al datelor deschise pentru anul 2018. Conform acestora, la 100 mii minori (0-17 ani) revin 118 infracțiuni. Ponderea infracțiunilor comise de minori în total infracțiuni este de 2,2%. Numărul total al minorilor care au comis infracțiuni în anul 2017 a constituit 1384 minori, inclusiv 1295 minori cu vârsta de 14-17 ani (93,6%), restul având vârsta de până la 14 ani. Preponderent infracțiunile au fost săvârșite de băieți, 91,3% față de 8,7% în cazul fetelor.

Situația în domeniul delicvenței juvenile reflectă starea de „sănătate" a societății contemporane moldovenești. Multiplele probleme sociale, economice și politice au influențat mai mult negativ decât pozitiv generațiile în creștere. Sărăcia și emigrarea părinților la muncă peste hotare a agravat mult situația copiilor, care, rămași nesupravegheați și fără un model familial constructiv, ajung să-și petreacă timpul în stradă, să experimenteze „libertatea" de care dispun până la situații care pun în pericol viața, integritatea lor și a altor persoane.

Familia este factorul primordial al formării și socializării copilului, reprezentând în viziunea structural-funcționalistă "cureaua de transmisie a normelor culturale din generație în generație" (R. Merton).Ca prim factor educativ, familia oferă copilului aproximativ 90% din cunoștințele uzuale. Familia se preocupă și de dezvoltarea proceselor intelectuale ale copiilor. Ea le dezvoltă spiritul de observație, memoria și gândirea. În familie se formează cele mai importante deprinderi de comportament: respectul, politețea, cinstea, sinceritatea, decența în vorbire și atitudini, ordinea, cumpătarea, grija față de lucrurile încredințate.

Este necesar de menționat că familia contemporană își pierde treptat statutul său de instituție socială, structura ei se destramă, iar prin diminuarea interesului și controlului părinților față de preocupațiile copiilor se devalorizează funcția educativă. În Republica Moldova, numărul familiilor aflate în condiții materiale precare este în continuă creștere. Nesiguranța zilei de mâine creează tensiuni și certuri între părinți, între părinți și copii, în urma cărora ultimii evadează din căminul familial și caută rezolvarea problemelor în cadrul grupului stradal, între prieteni de ocazie.

Dezorganizarea familiei (prin deces, abandon sau divorț) constituie, de asemenea, una din cele mai frecvente explicații ale apariției comportamentului delicvent, în condițiile în care în familiile dezorganizate există o serie de condiții negative, printre care lipsa supravegherii timpului liber și a anturajului minorilor, absența identificării fie cu modele paterne, fie cu cele materne, frustrarea resimțită ca urmare a lipsei din cămin a unuia dintre părinți etc. Totuși, considerăm că se abuzează prea mult de asemenea explicații, care pun

accentul pe dezorganizarea familiei, ca variabilă independentă, deoarece pot exista familii dezorganizate în care climatul educațional este adecvat, iar părintele (de obicei, mama) poate asigura minorului o bună educație morală. Din acest punct de vedere, mai importantă decât dezorganizarea familiei este lipsa de funcționalitate a familiei. Pot exista astfel familii organizate unde lipsesc funcțiile principale de subzistență, protecție, ocrotire și socializare morală adecvată a copilului. În aceste familii există conflicte acute între părinți, violență, alcoolism, modele parentale negative pentru copii. Cel mai adesea, în aceste familii, copiii sunt traumatizați, maltratați sau martori ai violenței exercitate asupra unuia dintre părinți. La aceasta se adaugă indicațiile divergente ori contradictorii oferite de fiecare dintre cei doi părinți, neînțelegerile lor în ceea ce privește educația copilului, lipsa de interes pentru anturajul său, pentru problemele cu care se confruntă etc. Adeseori, în aceste familii, copiii sunt nedoriți, lipsa de afectivitate a părinților exercitând un puternic efect asupra tendințelor de evaziune ale minorilor, implicit asupra tendințelor lor antisociale.

Întrucât familia reprezintă factorul primordial al socializării morale și al integrării copilului în societate, se impune necesitatea adoptării unor acțiuni de susținere economică a familiilor cu dificultăți financiare, care au în creștere sau întreținere copii minori.

Carențele mediului familial defavorizează dezvoltarea normală și echilibrată a copiilor. Deși nu determină în exclusivitate consecințe negative asupra dezvoltării sub aspectul maturizării sociale a copiilor, carențele mediului familial prezintă un mare risc. Riscul constă în nerealizarea în perspectivă a copiilor pe plan sociocultura la nivelul capacităților și aspirațiilor. De asemenea, riscul se poate concretiza și în delicvență sau alte forme de devianță, totul având ca punct de plecare imitarea unor defecte și "vicii" de realizare socială și de integrare civică, la fel de nereușită socioprofesională, de delicvență a părinților. Bineînțeles că exista și cazuri care nu confirmă aceste situații, sunt cazuri în care defecte și vicii ale tinerilor nu-și găsesc explicația în modul de viață al familiei, ci în firea sugestibilă aflată sub influența nocivă a *mediului extrafamilial*. De altfel, în tendințele sale se pare că familia urmează cadrul general al societății. În urma unor studii s-a constatat că și cadrul larg societal generează și favorizează în mare parte fenomenele de deficit de integrare a individului.

Copiii străzii provin, în special, din familii social-vulnerabile unde se consumă alcool, se aplică violența și lipsește educația. Autoritățile sunt neputincioase în fața acestui fenomen, iar copiii preferă să doarmă în drum. Legile și regulamentele elaborate de autoritățile din Moldova nu funcționează, iar protecția copilului în țara noastră aproape că nu există. ONG-urile vor să îngrijească de acești minori, dar nu-i pot reprezenta legal și cer mai multe împuterniciri.

Controlul social, supus, de regulă, unor sisteme normative și scări de valori socialmente acceptate, este înlocuit cu influența sau presiunea de grup (a bandelor de cartier în care funcționează alte norme și alte valori, de regulă, antisociale). Pus să aleagă între familie și stradă sau între școală și banda de cartier, copilul, încă vulnerabil, încă lipsit de norme sigure și de un atașament familial normal, alege ceea ce este mai atractiv și mai comod –strada și grupul de întâlnire. Copilul își dezvoltă alte reprezentări sociale și își construiește o altă identitate decât cea oferită de familie, școală și micro-societate.

Prietenii și grupurile stradale reprezintă în multe cazuri grupuri de socializare „negativă", chiar de delicvență pentru unii minori și tineri. Aceste grupuri sunt constituite din tineri care provin din familii cu disfuncții, tineri care prezintă deficit de școlarizare, eșec școlar, neînțelegere profesională, parazitism. Asemenea grupuri se orientează spre comiterea unor activități aflate la marginea devianței sociale, ajungând frecvent la comiterea infracțiunilor.

Grupul de prieteni oferă tânărului nu numai cadrul de afirmare, de exprimare liberă, ci și securitate, șiguranță. În grup tânărul găsește niveluri de aspirație și tabele de valori apropiate cu ale sale.

Grupul de prieteni în care este integrat minorul delicvent este constituit, de obicei, din indivizi de aceeași vârstă și sex cu a minorului cercetat. Deseori în grupul de prieteni apar infractori minori sau majori, care sunt liderii grupului. Minorul trebuie îndrumat în privința modului de petrecere a timpului liber, iar părinții trebuie să-l orienteze nu numai spre activități sportive și distractive, dar și spre lectură, spectacole, expoziții etc. Este bine ca minorului să i se impună o oră de întoarcere acasă seara, pentru a nu-i da posibilitatea de a folosi în detrimentul său timpul de odihnă. Necesitatea de a dori să fie ca cineva, de a se da „tare" determină minorul să comită anumite fapte care pentru el par corecte.

Neajunsurile inerente crizei socioeconomice, care completează dificultățile de dezvoltare a personalității, de adaptare și integrare socială, sporesc evident vulnerabilitatea generației tinere și amplifică riscul depravării. Incapacitatea unora dintre minori de a atinge standardele impuse de societate se manifestă sub forma delicvenței juvenile. Problemele delinvenței juvenile au o identitate proprie. Cu repercursiuni dezastruoase pentru societate în ansamblu, acest fenomen este de o actualitate stringentă, având dimensiuni și implicații profunde, deosebit de sensibile la procesele schimbărilor sociale

Situația copiilor implicați în acțiuni delicvente este una care poate fi catalogată ca „deplorabilă" din mai multe considerente: politici și legi cu lacune și carențe în aplicarea acestora în practică; cadru instituțional în reformare; spectru de servicii care este la început de cale; deficiențe bugetare și de resurse materiale și umane.

La etapa actuală, delicvența juvenilă îmbracă diferite forme: furt, tâlhărie, huliganism, violență, consum și trafic de droguri, prostituție etc., dovadă a impactului social exacerbat pe care acest flagel îl produce în rândul minorilor.

Fuga și vagabondajul reprezintă două forme grave de tulburări de comportament, care, de regulă, se asociază cu abandonul școlar. Fuga nu reprezintă o infracțiune, dar este un început de comportament delicvent. Ea se caracterizează prin bruschețe și adesea poate fi primul semn de inadaptare. Vagabondajul este un început de fugă organizată, determinat de insatisfacția față de mediul natural. Victime ale vagabondajului sunt adesea copiii crescuți în condiții asociale, unde regimul de viață este sever. Caracteristic vagabondajului la copii este spiritului de aventură a unor minori care se asociază în grupuri, sub conducerea unei personalități psihopate ce-i determină la manifestări antisociale. Factorii care stau la baza apariției acestui fenomen sunt: spiritul de revoltă, dorința de independență, plictiseala, spiritul de aventură, căutarea fericirii în ideal, în mistic[2].

Definiția cel mai des utilizată este cea formulată în cadrul Programului Inter-NGO în 1985 și adoptată de UNICEF. Conform acestei definiții, citată în UNCHS (2000), copilul în situații de stradă este „orice fată sau băiat... pentru care strada (în cel mai larg sens al cuvântului, inclusiv case nelocuite, pustietate etc.) a devenit domiciliul ei sau al lui și/sau sursă de trai; și care nu este protejat(ă), supravegheat(ă) sau ghidat(ă) în mod adecvat de către adulți responsabili".

UNICEF (2001) clasifică copiii în situații de stradă în:

a) copii „pe stradă", care își petrec ziua pe stradă cerșind sau muncind, iar noaptea se întorc acasă;

b) copii „ai străzii", care muncesc și trăiesc pe stradă și nu au contacte cu familiile lor, și

c) copii ale căror experiențe se încadrează în ambele categorii.

O altă categorie este cea a copiilor care trăiesc în stradă împreună cu familiile lor (Parveen, 2014)[3].

Despre copiii străzii identificatți au scris mai mulți autori, precum: Veleanovici A., Cristescu E., Văduva M.[4].

Dacă inițial sărăcia era văzută ca fiind cauza principală care provoca ajungerea copiilor în situații de stradă, în prezent se acceptă că, deși aceasta constituie un numitor comun, cauzele sunt multiple și depind de alte circumstanțe existențiale.

Fenomenul "copiii străzii" poate fi considerată o consecință directă a dezorganizării sociale implicată în procesele de schimbare și dezvoltare. Cauzalitatea „primară" trebuie căutată în consecințele negative și conflictuale generate de perioade de criză și instabilitate economică.

Delicvența juvenilă reprezintă un alt efect al vieții în stradă. Cele mai frecvente comportamente sunt furturile, precum și bătăi între copiii străzii în situații în care apăreau intruși pe teritoriul pe care îl revendicau.Comportamentul delicvent al copiilor străzii este datorat eșecului de a ajunge la scopuri culturale prin mijloace legitime [5]. Comportamentul delicvent al acestor copii neglijați nu poate fi explicat în funcție de un singur factor, ci el este dependent de un complex de factori psihologici, sociologici etc., aflați în interacțiune. El este un protest afectiv împotriva situației în care se găsește copilul.

Numărul copiilor străzii rămâne constant, chiar dacă autoritățile lucrează cu familiile, implică poliția și-i plasează în centre de plasament unde le oferă condiții mai bune de trai Aceștia revin în stradă. Lucrul cu familia nu are niciun efect. Comit infracțiuni, dar nu pot fi trași la răspundere deoarece sunt sub vârsta răspunderii penale.

Fenomenul copiilor străzii este întâlnit peste tot în lume, mai accentuat în orașele mari, unde aceștia pot supraviețui. Minorii vin din satele Republicii Moldova în orașele mai mari. Consecințele sunt destul de grave, deoarece acești copii au tulburări de comportament, intră în conflict, consumă alcool și sunt agresivi verbal.

Rămâne stringentă și problema procedurilor standardizate de evidență și colectare a datelor privind copiii la nivelul multor structuri locale; de aici și prezentarea uneori fragmentară a informației. Lipsa unor date bine structurate explică de ce nu au fost utilizate adecvat toate informațiile privind copiii pentru a evalua mai exact progresele înregistrate.

Principalele efecte ale vieții în stradă asupra copiilor sunt: abandonul școlar, cauzat de abordarea neprietenoasă a personalului din școli sau de refuzul copiilor de a frecventa orele de clasă; probleme de sănătate, în special legate de boli mintale și respiratorii, și delicvența juvenilă.

Pentru a înțelege mai bine structura acestui fenomen, distingem, folosind criteriul relației cu familia si criteriul vârstei, patru categorii de copii și tineri care trăiesc în stradă [6]:

I. Copiii care trăiesc numai în stradă și care nu au legături cu familia sau cu instituția de ocrotire. Acești copii trăiesc permanent în stradă și supraviețuiesc printr-o adaptare continuă la regulile inumane ale străzii. Își procură bani prin muncă, cerșit, prostituție sau furturi mărunte. Atitudinea față de familie e confuză sau e caracterizată prin indiferență. Domină amintirile legate de viața instituțională sau viața petrecută în stradă. Starea lor de igienă și sanatate e total improprie, iar comportamentul e puternic marcat de mediul străzii. Pot fi întâlniți în canale, stații, șantiere abandonate etc. Aproape toți consumă

«aurolac», alcool și tutun, o parte dintre ei declarând că ar dori «sa ia heroină», dar nu au suficienți bani și se mulțumesc cu «aurolacul».

II. Copiii care muncesc în stradă și care se întorc, de regulă, zilnic în familiile lor. Acești copii nu frecventează școala, cazurile de analfabetism fiind des întâlnite. Se află ziua în stradă (mare parte obligați de către părinți), încercând sa câștige bani prin cerșit sau prin alte activități (spălatul mașinilor, vânzarea de mărfuri, încărcat și descărcat de mărfuri, colectarea de obiecte reciclabile, furturi sau prostituție). De regula, seara se întorc în familiile lor cu banii câstigați. Prezintă un risc ridicat de abandon definitiv al căminului familial, fie pentru că vor ajunge să considere, sub influența altor copii din stradă, că banii li se cuvin, fie datorită presiunilor sau violențelor comise de părinți asupra lor de a contribui cu mai mulți bani la cheltuielile zilnice ale familiei. Consumul de droguri e limitat, dar contactele zilnice cu acei copii care stau permanent în stradă i-au determinat pe unii să experimenteze «trasul din pungă». Pot fi întâlniți în stații, în zonele centrale si aglomerate ale orașelor, la intersecții, în marile magazine, în depozite sau angro-uri.

III. Copiii care traiesc în stradă. Prezența lor în stradă este urmarea eșecurilor de reintegrare a instituțiilor guvernamentale sau neguvernamentale din trecut. Mai mult de jumătate dintre ei au depășit cinci ani de viață în stradă. Acești copii, deși nu mai sunt nici copii, sunt asimilați categoriei copiilor străzii. De regulă, ei sunt lideri ai grupurilor de copii ai străzii, cei care «fac» regulile grupului și cei care oferă protecție și sprijin celorlalți membri. În rândul tinerilor, consumul de droguri a devenit în ultimii trei ani o problemă serioasă, trecându-se de la «aurolac» la droguri tari, cum ar fi heroina, acum populară și căutată în rândul lor atunci când reușesc să strângă suficienți bani pentru o doză. Supravietuiesc din diverse munci (în general, munci grele), cerșit sau furturi, iar adăposturile sunt total insuficiente. copiii pot fi văzuți în canale, stații, șantiere abandonate etc.

IV. Copiii care traiesc cu parinții în stradă. Părinții supraviețuiesc cerșind împreună cu copiii lor sau din alte munci prestate de copii. Recurg deseori la acțiuni de protest prin prezența lor în fața instituțiilor centrale de stat (Președinție, Guvern, Primărie), însă fără câstig de cauză. Practic, nu există suficiente servicii sociale care să ofere adapost temporar unei familii cu copii, cu exceptia mamelor cu copii foarte mici. În această categorie au fost incluși și tinerii care trăiesc în strada și au devenit părinți.

În multe cazuri aflarea în stradă este asociată cu consumul de droguri sau sunt intermediari în comercalizarea acestora. «Aurolacul» este cel mai consumat drog în stradă, dar heroina tinde să devina drogul preferat al adolescenților și tinerilor când aceștia dispun de suficienți bani. Consumul de heroină ar

putea deveni un instrument în implicarea copiilor și tinerilor în savârsirea de infracțiuni grave (furturi din magazine, autoturisme, tâlhării cu violență, crime).

Tipurile de intervenții destinate copiilor aflați în situații de stradă, ca parte a activităților desfășurate în cadrul serviciilor locale, includ discuții cu părinții pentru prevenirea înrăutățirii situației copiilor, asistență psihologică, medicală, monitorizare, medierea relației cu diferite instituții (de ex., școala, serviciile de asistență psihologică).

În procesul elaborării studiului a fost acordată o atenție deosebită copiilor aflați în situații foarte dificile, precum și unor domenii, cum ar fi:

- prevenirea și combaterea violenței, abuzului și neglijenței față de copii (inclusiv față de cei ai căror părinți sunt plecați la munci peste hotare);
- reintegrarea socială a copiilor străzii;
- direcționarea alocațiilor sociale spre păturile cele mai nevoiașe și centrarea acestora pe persoane/familii aflate în situații de risc.

Potrivit legislației în vigoare, situațiile de risc sunt următoarele:

a) copiii sunt supuși violenței;
b) copiii sunt neglijați;
c) copiii practică vagabondajul, cerșitul, prostituția;
d) copiii sunt lipsiți de îngrijire și supraveghere din partea părinților din cauza absenței acestora de la domiciliu din motive necunoscute;
e) părinții copiilor au decedat;
f) copiii trăiesc în stradă, au fugit ori au fost alungați de acasă;
g) părinții copiilor refuză să-și exercite obligațiile părintești privind creșterea și îngrijirea copilului;
h) copiii au fost abandonați de părinți;
i) în privința unuia dintre părinții copilului este instituită o măsură de ocrotire judiciară (ocrotire provizorie, curatelă sau tutelă).

La nivelul centrelor de plasament, intervențiile includ acțiuni privind reintegrarea familială a copilului, lucrându-se cu familia acestuia și cu autoritățile tutelare, precum și activități de reintegrare școlară

Însă nu toate intervențiile sunt sortite eșecului. În situația în care copilul este scos din familie timpuriu sau în situația în care părinții colaborează și depun eforturi pentru îngrijirea și supravegherea copiilor, rezultatele sunt pozitive.

Toate formele de socializare (primară, secundară, continuă, adaptativă sau anticipativă) au rolul de a crește șansele individului de adaptare socială prin dezvoltarea de competențe și abilități de respectare sau chiar de asimilare a regulilor, normelor, valorilor grupului de apartenență sau a celui de referință. Intensitatea socializării este maximă în copilărie sau în perioada de tranziție

de la un stadiu de viață la altul, dar ea se realizează pe tot parcursul vieții, astfel încât pot să apară și corelate ale socializării, cum sunt procesele de desocializare și resocializare.

Unii sociologi consideră că resocializarea este un proces de reorientare și remodelare a personalității individului deviant, de reeducare a acestuia în raport cu normele de conduită acceptate social. Ea presupune schimbări fundamentale în conduita individului, implicând abandonarea unui mod de viață și adoptarea altuia, prin dirijarea comportamentului individului deviant spre scopuri prosociale. Prin intermediul controlului social, ca principal factor de organizare a conduitelor individuale și a raporturilor sociale, societatea formează și impune indivizilor motivația asimilării și respectării valorilor și normelor sociale dezirabile, recompensând conduitele conforme cu modelul său etico-juridic și respingând pe cele care se abat de la acest model. Astfel, controlul social pozitiv se fundamentează pe asimilarea și cunoașterea de către indivizi a valorilor, normelor și regulilor de convieţuire socială, ca și pe motivația acestora de a le respecta din convingere în timp ce controlul social negativ se bazează, în special, pe temerile individului că va fi sancționat în cazul nerespectării sau încălcării normelor și regulilor sociale.

Realitatea practică, precum și studiul literaturii de specialitate, relevă faptul că fenomenele sociale regăsite în conținutul conceptelor de devianță, delicvență, infracționalitate, criminalitate, vagabondaj preocupă tot mai intens nu numai specialiștii în domeniu, ci și factorii politici, guvernamentali, opinia publică în general, atât pe plan intern, regional, cât și internațional. Asemenea preocupări sunt pe deplin justificate, dacă se are în vedere faptul că urmările acestor fenomene, mai ales ale celor care intră sub incidența delicvenței, infracționalității și criminalității afectează, în cel mai înalt grad, valorile fundamentale ale societății, pe un plan mai larg, și ale persoanelor direct vizate, pe unul mai restrâns, respectiv drepturile și libertățile fundamentale ale omului, existența și buna funcționalitate a societății democratice și a instituțiilor statului său de drept.

Activitatea instituțiilor abilitate de a lucre cu copiii străzii este orientată spre ameliorarea situației copiilor moldoveni rămași acasă în urma migrației părinților. În colaborare cu comunitățile locale, părinții și profesioniștii sunt dezvoltate la nivel local acțiuni eficiente și durabile care îmbunătățesc protecția copiilor rămași acasă și consolidează familiile afectate de migrație. La nivel național se lucrează în direcția conștientizării impactului migrației și strategiilor de prevenire și reducere a efectelor negative asupra copiilor. Este nevoie de a ajuta copiii să facă față provocărilor emoționale corelate absenței părinților, de

a informa părinții despre modalitățile de a menține o relație sănătoasă cu copiii lor și instruirea profesioniștiilor în lucrul cu familiile afectate de migrație.

Dacă la nivel macrosocial (politic, economic, administrativ) rezultatele studiilor și cercetărilor pot constitui o sursă de informare pentru decidenți, la nivel microsocial (familie, școală și grup de apartenență) și individual (factori psihologici) se pot elabora programe, planuri și propuneri concrete de intervenție în vederea eficientizării activității tuturor celor implicați direct sau indirect în studierea, abordarea și controlul fenomenului delicvenței juvenile și a copiilor străzii.

Din acest motiv, tratarea și prevenirea comportamentului delicvent în rândul copiilor străzii implică în mod direct responsabilități la toate nivelele sociale - de la legislativ pâna la executiv, având în vedere faptul că sărăcia, crizele economice și sociale nu generează de la sine asemenea fenomene (totalitatea infractiunilor savârșite pe un anumit teritoriu și într-o anumită perioadă) au o etiologie mult mai complexă, iar profilaxia sa presupune cooperarea tuturor entităților care au tangență cu acest fenomen (de la instituții de stat pâna la ONG-uri). Dar, are loc și un proces invers, fenomenul delicvenței afectează procesele economice și sociale. Se intră astfel într-un cerc vicios cu blocaje majore la nivelul acestor procese. Abandonul școlar sporit, lipsa de viziune a familiei, disfuncțiile înregistrate în funcționarea instituțiilor responsabile de protecția copilului, lipsa componentei societății civile care să ajute familia - toate acestea corelate cu existența unui control social redus generat de situația de anomie indusă de fenomenul tranziției a dus la o escaladare a acestui proces confirmat de creșterea în fiecare an a numărului total de infracțiuni și infractori.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Banciu D., Rădulescu S. M.Evoluţii ale delicvenţei juvenile în România. Bucureşti: Editura Lumina Lex, 2002, p. 36.
2. Albu E. Manifestări tipice ale devierilor de comportament la elevii preadolescenţi. Bucureşti: Aramis Print, 2002. 128 p.
3. Parveen S. Conceptual Meaning and Definition of Street Children.: Worldwide. Sociology, 2014, 12(11), p. 78-80.
4. Veleanovici A., Cristescu E., Văduva M. Abordare psihoterapeutică experienţială a copiilor străzii. În: Materialele Conferinţei Internaţionale de Psihologie Aplicată, Timişoara. 2007, p. 343-356.
5. Langlois D., Muntean A. Copiii străzii şi îngrijirile de sănătate. În: Copiii de azi sunt părinţii de mâine. Timişoara, 2008, Nr. 20-21, p. 15-20.
6. Zamfir S. Copiii străzii şi drogurile. Bucureşti, 2003, p. 9-10.

Elvira CIOBANU, ***cercetător științific***

EXCLUZIUNEA SOCIALĂ A COPIILOR ÎN SPAȚIUL RURAL: STUDIU DE CAZ COMUNA CODREANCA

Trei decenii de transformări democratice și de dezvoltare economică pe principiile pieței libere au schimbat structura socială în Republica Moldova. Privatizarea mijloacelor de producere și a resurselor funciare, distribuirea bunurilor materiale conform politicilor liberale au condus la schimbarea relațiilor dintre oameni, la apariția unor noi structuri profesionale și au schimbat structura socială în întregime. S-au format mari grupuri sociale - straturi, care se deosebesc între ele considerabil din punct de vedere: numeric; al averii de care dispun; al prestigiului și al statusului social; al nivelului ocupațional și de educație; al capacităților de percepere a realităților economice, politice, sociale, de participare și luare a deciziilor în mod individual și în grup. Transformările economice și sociale se produc pe fundalul schimbărilor politice. Făuririle democratice în Republica Moldova poartă amprenta tranziției de la regimul totalitar, autoritar comunist, la regimul democratic bazat pe votul universal și pluripartitism, pe separarea și limitarea puterilor în stat, pe drepturile omului, libera exprimare și acces la informație. Este un proces complex, însoțit de violențe, criminalitate și manifestări contradictorii și în anumite aspecte este tipic pentru toate republicile ex-sovietice care și-au ales calea dezvoltării democratice, a independenței și a suveranității. Formarea sistemului politic decizional de guvernare, bazat pe mai multe partide politice în Republica Moldova, durează un sfert de secol și scoate în prim-plan trăsăturile oligarhice ale clasei politice autohtone, când partidele ajunse la putere pe cale democratică sunt constituite din oameni de afaceri sau din apropiații acestora, care apără la nivel național interesele economice de grup în detrimentul intereselor sociale ale majorității populației. Cercetările sociologice ne dovedesc că în noul stat suveran și independent clasa politică devine tot mai tânără, mai feminizată și mai profesionalizată, însă rămâne a se menține în grupări ermetizate și corporatiste dominate de interese înguste, călăuzite de viziuni subordonate înțelegerilor direcționate, unilaterale, și nu de interesul național, ceea ce generează lipsa unității politice între participanții la procesul social, iar ca urmare și lipsa culturii politice, care se manifestă în procesul decizional și în implementarea cadrului normativ, juridic. Drept rezultat al turbulențelor politice și economice se produce treptat depopularea republicii. Oamenii pleacă dezamăgiți de incompetența managerială, de corupția structurilor statale și oligarhizarea elitei politice [1, p. 45]. Deși sunt semne de reducere

a inegalităţilor socioeconomice şi tendinţe de creştere a Produsului Intern Brut (PIB), structura socială nu cunoaşte o schimbare care ar conduce spre consolidarea stratului social de mijloc şi la formarea clasei mijlocii.În urma interacţiunii mai multor factori de ordin social, economic, politic, geopolitic, psihologic, cultural-istoric constatăm că mărimea straturilor sociale oscilează în jurul următorilor indicatori: 4% din populaţie se autopoziţionează în stratul social de sus; 13% consideră că reprezintă stratul de mijloc; 40% se află mai aproape de stratul de mijloc, iar 43% se autopoziţionează în stratul social de bază, din care 29% se consideră în stratul inferior, unde îşi duc existenţa în lipsuri permanente, iar 15% în stratul foarte scăzut, adică persoane aflate sub limitele sărăciei [2, p. 40].

În studiul efectuat am lansat ipoteza că sărăcia este unul din factorii care se manifestă pregnant în spaţiul rural, provocând nesiguranţă în luarea deciziilor colective, ea afectează dezvoltarea comunitară şi face să crească numărul de familii vulnerabile social, unde copiii sunt afectaţi şi ameninţaţi de marginalizare în procesul educativ.

Scopul cercetării constă în determinarea mecanismelor de prevenire a excluziunii sociale a copiilor şi evidenţierea factorilor de risc şi de stimulare a activismului social.

Ne-am propus drept obiective: să cercetăm teoretic şi conceptual mediul unde se pot crea condiţii favorabile excluziunii sociale a copiilor; să identificăm actorii relevanţi ai dezvoltării sociale în spaţiul rural; să stabilim relaţiile dintre sistemul educaţional şi actorii sociali din comunitate.

Cercetarea lucrărilor teoretice şi aplicative efectuate în domeniul nostru de interes ne dovedeşte că în Republica Moldova premisele, evoluţia, problemele, mecanismele şi instrumentele de contracarare a excluziunii sociale în mod sistemic, direcţionat special n-au fost elucidate. În domenii conexe au efectuat cercetări L. Malcoci, V. Moraru, V. Mocanu, T. Spătaru, A. Mocanu, P. Movileanu, V. Blajco, N. Sali, N. Dumbrăveanu. Dezvoltarea socială şi comunitară, locul omului şi al identităţii umane în sistemul relaţional al pieţei libere, excluziunea socială au devenit preocupări sistematice ale ţărilor dezvoltate. La începutul mileniului, trei aceste preocupări tot mai des îşi fac apariţie pe ordenea de zi a Parlamentului Uniunii Europene (PUE) şi devin norme juridice, se transformă în programe, directive şi recomandări ale Consiliului Europei (CE). Odată cu aderarea României la Uniunea Europeană (UE), dezvoltarea socială şi comunitară, excluziunea socială devin proiecte de cercetare pe multiple planuri (axiologic, empiric, aplicativ) pentru sociologii C. Zamfir, M. Preda, V. Pasti, L. Vlăcescu, E. Zamfir, A. Dan,

A. Bleahu, M. Preotesi, S. Cace, I. Bădescu, L. Stoica, A. Tompea, R. Popescu, S. Ilie. Iar odată cu lansarea cursului de aderare la UE și semnarea Acordului de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană (AARMUE) clasa politică din Republica Moldova se mobilizează la acțiuni și manifestări intense pentru alinierea la standardele UE în ceea ce privește calitatea vieții, formarea unui stat dezvoltat social și comunitar, bazat pe un sistem educațional de calitate, capabil să promoveze o dezvoltare economică durabilă. Sunt aprobate Strategii Naționale de Dezvoltare a Republicii Moldova. În 2018 Guvernul adoptă Strategia Națională de Dezvoltare "Moldova 2030", unde în capitolul 2 - "Viziunea generală a Strategiei Naționale de Dezvoltare „Moldova 2030" - este menționat: "Nici una din strategiile ale căror scop central a fost cel de a contribui la dezvoltarea națională - Strategia preliminară de Reducere a Sărăciei din anul 2000, Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei (2004-2006), Strategia Națională de Dezvoltare pe anii 2008-2011, Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020" - nu a avut impactul scontat. Într-o măsură destul de moderată, aceste eșecuri pot fi atribuite calității documentelor de planificare propriu-zise" [3]. Cauzele principale ale eșuării strategiilor de dezvoltare a Republica Moldova sunt provocate de turbulențele politice, pe multiple planuri, generate de clasa politică a tinerii democrației și care mai sunt fortificate și de lipsa de competență, de stimă și respect față de propriul popor de către elementele ce se consideră împuternicite cu misiunea salvării lui de nenorocirile tranziției. Am menționat parțial aceste cauze în studiul *Constituirea clasei mijlocii sub influența reformelor în Republica Moldova: viziunea resondenților și a experților*. Cele mai relevante sunt determinate de faptul că bunăstarea social-umană a fost considerată ca un proces ce se formează de la sine în urma creșterii economice, iar omul a fost privit ca resursă pentru accelerarea creșterii economice și nu ca principalul beneficiar al unei creșteri economice, care, la rândul ei, urmează să fie durabilă din punctul de vedere al consumului de resurse naturale, incluzivă sub aspect social și geografic și echitabilă ca impact asupra viitoarelor generații, totodată fenomenul de reducere a sărăciei a fost tratat în mod tehnocrat, prin definire strict monetară. De cele mai multe ori prioritățile au fost formulate într-o manieră „dezumanizată", cu un accent puternic pe dezvoltarea sistemelor și infrastructurii tehnice, fără a arăta cum, la modul practic, cei mai defavorizați oameni din societate ar fi urmat să beneficieze de aceste realizări [4, p. 96].

Aspecte conceptuale și metodologice ale cercetării. Sociologia a apărut și s-a dezvoltat mai bine de un secol și jumătate ca stiință descriptivă și explicativă

a realității sociale. Abia la sfârșitul mileniului trei sociologia a început să se manifeste ca știință ce poate interveni cu mecanismele și instrumentele ei pentru a schimba realitatea socială, devine o știință constructivă. Apare conceptul teoretic și aplicativ de dezvoltăre socială. Este o dezvoltare care orientează o comunitate/instituție spre realizarea unei stări dezirabile, puse ca obiectiv de atins printr-un proces planificat în timp, rezultat al unui set de acțiuni conjugate [5,p.173]. Este o nouă paradigmă în știință, care conține concepte, teorii, instrumente de cercetare și de construcție socială orientate spre o dezvoltare durabilă. Odată cu lansarea paradigmei dezvoltării durabile, după întrunirea de vârf de la Rio (1992), preocuparea pentru dezvoltarea economică în condițiile când resursele naturale la scară globală sunt exploatate fără sistem, iar destribuirea bunurilor obținute se face după principiile pieței libere și afectează în mod intensiv țările sărace, furnizoare de resurse, dezvoltarea socială capătă semnificații noi. Sunt elaborate strategii ale dezvoltării sociale care au ca obiective aparte țările sărace și în curs de dezvoltare, unde, de regulă, sistemul politic ecte fărâmițat, corupt și domină o instabilitate cronică. În aceste țări dezvoltarea socială este orientată prioritar la susținerea directă a preocupărilor pentru bunăstarea economică și socială a comunităților. Astfel, se produce o dezvoltare social comunitară, care mizează pe o abordare ”de jos în sus” și se bazează pe dezvoltarea capacităților comunitare de a mobiliza resursele interne, oricât de modeste ar fi ele, completate cu suport financiar din exterior. E o paradigmă care se bazează pe dezvoltarea comunităților prin ”forțe proprii”. Instrumentul esențial al ei este crearea unei coeziuni comunitare și cristalizarea capacităților de cooperare [5, p177]. În strategiile dezvoltării comunitare un loc important revine activității educaționale. Activitatea educațională are la bază un sistem educational care este complex, multidimensional și reprezintă un ansamblu al organizațiilor sau al instituțiilor sociale și al comunităților umane care îndeplinesc, în mod direct sau indirect, planificat sau spontan, funcții pedagogice de activitate și de influențare a procesului complex de formare-dezvoltare permanentă a pesonalității umane [6, p. 24]. Procesul educațional se produce atât într-un mediu instituționalizat, cum este școala, cât și în afara lui, în mediul de trai, cum este familia, grupul de prieteni, activitatea extrașcolară, comunitatea cu cutumele ei, tradițiile ei culturale și relațiile interumane cu microclimatul lor social. În așa fel calitatea sistemului educațional este deteminată de relațiile și interacțiunile dintre mediul școlar, instituționalizat și mediul de trai. Nivelul de educație și instruire determină în mare măsură integritatea și capacitățile persoanei de a se încadra, a se plasa

pe un loc favorabil pentru propria persoană în mediul de trai, contribuind astfel la buna dezvoltare a mediului social al comunității în întregime. Nivelul scăzut al studiilor, lipsa abilităţiilor de orientare și competențele reduse la prezentarea în câmpul muncii fac ca individul să fie marginalizat pas cu pas, să fie antrenat într-o cursă de eșecuri permanente, de decepții, de conflicte incompatibile cu comunitatea, care într-un final ajung la excluziunea socială a individului. Educația joasă și instruirea insuficientă, lipsa unor abilități elementare sunt rezultatele discordanțelor în sistemul educațional de conlucrare între instituțiile de învățământ și componentele mediului de trai. Cei mai vulnerabili în sitemul educațional, amenințați de lipsa de cunoștințe, iar, prin urmare, și de marginalizare, sunt copiii familiilor de ric, supuse sărăciei, fără mijloace financiare ca să-și asigure un trai decent, de regulă, acestea sunt certate cu normele bunului - simț și morala socială.

Studiul *Abordări ale exluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice*, elaborat în baza suportului informațional al Biroului Național de Statistică cu sprijinul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și a Fundației Națiunilor Unite de Dezvoltare pentru femei, constată că mediul de reședință este un factor important în contextul analizei vulnerabilității privind excluderea socială a populației. În mediul rural din Republica Moldova este redusă oferta locurilor de muncă, iar veniturile sunt mici, în mare parte ele provin din munci agricole. Grupele social vulnerabile din spațiul rural au specificul lor, fiind marcate de infrastructura rurală, de situația geografică, de gospodărirea casnică, de accesul limitat la bunuri și servicii. Penrtu aceste grupe social vulnerabile riscurile de a fi excluse social sunt multiple, pentru că întreaga comunitate poate fi expusă riscului de a fi marginalizată.

Un grup deosebit de vulnerabil expus riscului excluziunii sociale este reprezentat de copii. Ei nu au propriile lor venituri, nu pot participa pe deplin la luarea deciziilor și aproape că nu pot influența soluționarea problemelor social-economice și ale familiei. Unul din principalele domenii de risc pentru copii este sărăcia, care implică lipsa surselor financiare pentru asigurarea unui trai decent acestor copii. În cazul Republicii Moldova, apariția unui copil în familie contribuie la creșterea riscului de sărăcie a acesteia. Sunt supuse unui risc pronunțat de sărăcie gospodăriile cu copii lăsate pe seama altor persoane. Gospodăriile cu 3 și mai mulți copii se confruntă cu riscul sărăciei persistente. Condițiile de trai ale copiilor influențează substanțial dezvoltarea personalității lor. Analiza datelor prezentate în studiul citat ne dovedește o densitate mare în gospodăriile cu 3 și mai mulți copii, înregistrînd în medie

aproape două persoane într-o cameră, dar și spațiu relativ mic pe o persoană (9,47 m.p.) față de alte gospodării. Lipsa utilităților (canalizare, apeduct) în locuințe este mai pronunțată pentru acest grup de persoane. Situația financiară a gospodăriilor cu 3 și mai mulți copii pare a fi mai dificilă în comparație cu alte grupuri.Vulnerabilitatea privind excluziunea socială în raport cu educația este determinată de rata de cuprindere în învățămînt a copiilor. În mediul rural, abandonul școlar este mai înalt față de mediul urban, acesta fiind diferit pentru diverse trepte ale învățământului. Diferențele între ratele de cuprindere în pregătirea către școală pe medii de reședință înregistrează 15% -25%, pentru educația primară și gimnazială acest indicator fiind cu circa 10 % mai mic în mediul rural față de cel urban. Gospodăriile cu 3 copii au acces mai redus la servicii de sănătate. Mai mult de jumătate dintre acestea nu beneficiază de servicii de asistență medicală din cauza situației financiare dificile [7]. În spațiul rural per ansamblu mortalitatea depășește natalitatea. Numărul familiilor cu trei și mai mulți copii e în scădere. Spațiul rural este supus unei duble migrații, care se manifestă simultan: sat-oraș și sat-țară de peste hotare și migrația pe trepte consecutive sat-oraș, cu stabilire provizorie în mediul urban și navete periodice oraș-sat-oraș, apoi migrare/emigrare peste hotare. Migrația tinerilor familii în țările occidentale (Franța, Italia, Portugalia) deschide șanse sporite pentru emigrarea lor definitivă în aceste țări, unde există sisteme sigure de protecție socială ce încurajează substanțial natalitatea și educația noilor generații. Supus unor atare circumstanțe, spațiul rural trece printr-o depopulare ritmică cu urmări grave și de lungă durată. Sistemele educațional și cultural tradiționaliste în profunzimea lor suferă metamorfoze, ce conduc spre înstrăinarea populației rurale de ceea ce-i alimenta altădată identitatea, averea și farmecul păstrării unui patrimoniu moștenit în timp de generațiile precedente. Se purcede la închiderea școlilor în satele cu copii puțini și comasarea învățământului local, dispar de la sine căminele sau casele de cultură. Pare la prima vedere că spațiul rural trece în disperarea sa, furat încetși afectat de o molimă grea, pe un drum fără de speranță, al pierzaniei. Totuși, în interiorul ei comunitatea rurală românească, formată în esența ei din agricultori, conține energii conservate secole la rând, care nu vor lăsa ca ea să dispară. Aceste energii sunt stăpânite de-a lungul veacurilor de către cei pe care oamenii îi numesc obștea satului și care reprezindă structurile sociale perene ale mediului rural: biserica, școala, înțelepții și gospodarii satelor, cei pe care azi îi considerăm societate civilă. În spațiul rural satele noastre n-au pierdut acele valori și strucruri sociale de rezistență în fața intemperiilor ce se abat asupra lor. Despre

modul cum ar putea supraviețui societatea noastră în condițiile mondializării iminente vorbea cu evlavie Papa Francisc, la București, în 31 mai 2019, în timpul întâlnirii cu Președintele Iohanis, cu oameni politici, cu reprezentanți ai confesiunilor religioase, ai socității civile. ”A merge înainte ca modalitate de construire a istoriei pe care nobleţea de a renunța la ceva din propria noastră vziune astfel încât să creem o armonie, care să ne permită să înaintăm în siguranță înspre scopuri pe care le împărtășim. Aceasta este nobleţea esențială. În felul acesta se poate construi o societate incluzivă în care fiecare, punându-și la dispoziție propriile daruri și competențe cu o educație de calitate, cu o muncă creativă, participativă și solidară, să devină un protagonist al bunului comun. O societate în care cei mai slabi, cei mai săraci, ultimii să nu fie văzuți ca indezerabli, ca obstacole care împedică mașina să meargă înainte, ci ca niște cetățeni și frați pe care trebuie să-i includem pe deplin în viața civilă. Mai mult să-i vedem ca cea mai bună modalitate de verificare a modelului de societate pe care o construim. Atunci când o societate se preocupă de soarta celor mai puțin avantajați, abia atunci se poate numi o societate civilă” [8].

În perioada anilor 2013-2015, Asociația pentru Dezvoltare și Promovare Socio-Economică CATALACTICA Moldova, cu suportul programului de sprijinire a educației al Fundațiilor pentru o Societate Deschisă (FSD) și al Fundației Soros-Moldova, a realizat Proiectul ”E DUrabil+. Activizarea comunităților locale - element-cheie al procesului educațional din perspectiva participării sociale” [6]. Echipa proiectului, unde a participat în calitate de expert și autorul studiului actual, a efectuat o cercetare sociologică pentru a reliefa mecanismele și factorii ce determină participarea socială, solidaritatea comunitară în ce privește soluționarea problemelor socioeducaționale ale copiilor, creșterea responsabilității locale în educație, o mai bună cunoaștere a fenomenului incluziunii școlare, școala prin esență fiind o instituție deschisă, care, pentru a asigura o funcționare reușită a sistemului educațional la nivel comunitar, interacționează cu mai mulți actori sociali: autoritățile publice locale, organizațiile neguvernamentale, oamenii de afaceri, instituția bisericească etc. În aria cercetării au fost cuprinse cinci localități reprezentative din regiunile de centru, sud și nord ale Republicii Moldova: comuna Pârlița și satele Filipeni, Cazangic, Lupa-Recea și Racovăț. Cercetarea a fost efectuată în cadrul proiectului”E DUrabil+. Activizarea comunităților locale - element-cheie al procesului educațional din perspectiva participării sociale” în satul Lupa-Recea, parte a comunei Codreanca, ne-a servit drept punct de plecare în realizarea prezentului studiu de caz.

Factorii marginalizării educaționale a copiilor din familiile sociovulnerabile ale comunei Codreanca și căi de ameliorare a riscului lor

Comuna Codreanca este constituită din două sate: Codreanca și Lupa-Recea. Codreanca este un sat vechi, cu tradiții, format din mazili, ruptași și țărani liberi. Satul este situat pe albia râului Ichel, în regiunea Codrilor de Nord, pe un teren cu relief accidentat, pe autostrada M-14, la 47 km de Chișinău. Localitatea a fost atestată documentar prima data la 1436 cu numele de Cobâlca, după denumirea pârăului ce o divizează. Satul a purtat acest nume pâna în a doua jumătate a sec. XX. În Codreanca școala a fost deschisă la 1868, fiind una dintre puținele școli rurale din Basarabia țaristă. Satul a dat culturii neamului persoane remarcabile: academicianul Ilie Untilă, scriitorii Aureliu Busuioc și Emil Gane, actrița Natalia Ștefaniuc, pedagogul publicist Constantin Bobeică [9].

Satul Lupa-Recea a fost întemeiat de boierul Vasile Cristea, pe moșia sa, la 1817, după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Având în mare ca locuitori pe oamenii nevoiași din Cobâlnea, Lupa-Recea era considerată o așezare marginală a satului Cobâlnea. Situat în locuri pitorești, cu potențial turistic mare, dar nevalorificat, un bogat patrimoniu natural și cultural (mănăstirile Țigănești, Tabăra, Curchi, Nicolauca), aflat la distanță de 50 km de Chișinău, Lupa-Recea este un sat cu așezământ și mentalitate tipică, caracteristică pentru satele boierești [6]. La momentul formării satul a avut un număr redus de oameni, ca la 1870 să ajungă la 115 locuitori. Conform datelor prezentate de primăria din Codreanca, la 1 ianuarie 2019 în Lupa-Recea locuiau 545 de oameni, cu 57 mai puțin decât la 1 ianuarie 2014. În această perioadă s-a redus de la 94 la 84 numărul de copii cu vârsta de până la 18 ani, s-a micșorat și numărul de pensionari de la 99 la 65. Reducerea ritmică a numărului de copii din localitate (60 elevi în 2014) a condus la comasarea școlii din sat cu gimnaziul din Codreanca, care în rezultat a produs și o nouă problemă pentru copiii din Lupa-Recea - cea a valorificării timpului lor după orele aflării în gimnaziu. Reîntorși acasă la Lupa-Recea, unde majoritatea se află pe responsabilitatea buneilor, copiii lunecau ușor pe calea vagabondării. Pedagogii, pensionați din fosta școală, au tras semnale de alarmă. Problemele copiilor social vulnerabili din Lupa-Recea, amenințați de pericolul abandonului școlar și de excluziune socială, au trezit interesul și experții l-au inclus în proiectul"E DUrabil+. Activizarea comunităților locale - element-cheie al procesului educațional din perspectiva participării sociale". În urma cercetărilor sociologice efectuate în localitate, experții au constatat căschimbările relațiilor sociale tradiționale specifice unei localități mici, coezive, așa cum este Lupa-Recea au provocat vulnerabilitatea

socioeconomică a unei părți importante a populației satului și activarea unor mecanisme de supraviețuire, orientate spre alternative individuale de răspuns la situațiile de incertitudine persistentă generate de schimbările necontenite. Pentru activizarea comunității proiectul a propus ”reînnodarea firelor rupte ale țesutului social deșirat al comunității ” [6, p.118]. În urma discuțiilor inițiate de experți la Lupa-Recea a luat ființă Asociația Obștească locală ”Primul pas”, nucleul căreia fiind constituit din pedagogii pensionari cu participarea câtorva intelectuali mai tineri, neîncadrați în câmpul muncii. Asociația și-a pus drept scop valorificarea capitalului uman și economic, prin promovarea și antrenarea în procesele socioeconomice a tuturor categoriilor sociale fără deosebire de vârstă, sex, naționalitate, apartenență politică sau religioasă. Cu susținerea proiectului au fost renovate câteva săli de clasă în școala închisă, pusă pe cale de a se ruina treptat. A fost deschis un Centru Educațional pentru copiii din clasele I-IX, care este dotat cu internet, două calculatoare și este accesibil zilnic, 4 ore, după revenirea acasă a elevilor. Funcționează o bibliotecă, care servește și drept cămin de întruniri culturale în zile obișnuite și de sărbătoare pentru localnicii de toate vârstele. Proiectul a fost implimentat la Lupa-Recea, dar nu s-a extins și asupra satului de reședință a comunei - Codreanca. În studiul nostru de caz ne-am propus să revenim după cinci ani la Lupa-Recea, să analizăm cum au evoluat lucrurile la nivel de comună. Am aplicat metodele și instrumentele utilizate în a doua etapă a proiectului ”E DUrabil+. Activizarea comunităților locale - element-cheie al procesului educațional din perspectiva participării sociale”, precum colectarea de date statistice, de date calitative prin observare structurată, interviuri cu reprezentanții familiilor cu copii de vrstă școlară, cu actorii instituționali, reprezentanți ai autorităților publice locale, ai micului business [6, p 23]. Am constatat că la Lupa-Recea sunt 7 copii supuși riscului de vulnerabilitate socială, dintre care: 3 provin din familii monoparentale, 2 sunt cu nevoi specilale, 2 cu părinți plecați în străinătate; 2 copile care la momentul derulării proiectului au fost evidențiate în grupa de risc de excluziune școlară au absolvit deja gimnaziul din Codreanca și au continuat învățătura la un colegiu și o școală profesională din Chișinău. Din interviul cu reprezentantul ONG-ului ”Primul pas” și discuțiile în grup cu reprezentanții familiilor cu copii de vârstă școlară am reținut următoarele**:**

V.G. vice președinde ONG. *Unii părinți pleacă și găsesc de lucru la Chișinău sau în centrul raional Strășeni, închiriază gazde și își iau copiii cu ei să-i dea acolo la școală ori la grădiniță, căci acolo condițiile sunt mai bune, dar numărul de copii din sat rămâne cam același. Avem în sat 7 familii parentale care au adoptat și copii orfani, pe care îi cresc împreună cu copiii lor. Aceste familii au*

câte 7-9 copii, deși au și ele probleme de întreținere, însă le ajută statul. Primăvara și toamna elevii, după lecții, mai des merg cu părinții la munci agricole, în rest frecventează Centrul Educațional unde lucrează la calculatoare sau joacă tenis, căci avem și o masă de tenis.

V. pesionară, paznic și măturătoare la grădiniță. *Soțul e pensionar și e bolnav. Fiica a lucrat în Italia. Acum are grijă de o persoană invalidă din Chișinău, unde închiriază o gazdă, acolo locuiește împreună cu fiica sa ,care învață la un colegiu. Nepoții au câte 17, 10 și 5 ani, primii doi și soțul lucrează cu calul 1,5 ha de pământ, care este al nostru. Din asta trăim. După lucru nepoții își fac lecțiile. Munca e grea, dar nu murim de foame. Avem în sat și o familie mare, dar nimeni - nici mama, nici tata, nici copiii nu vor să lucreze. Ei așteaptă să li se aducă ajutoare de peste hotare. Nu-i bine așa, dar ce să le faci?! Fiecare trăiește cum poate. Biserică în sat n-am avut, acum se face. Preotul vine și se duce. Primarul e la Codreanca. Bine că avem măcar telefoane mobile.*

A., casnică, barbatul muncește în Italia, are 3 copii: unul de 1,5 ani, alții 2 - elevi la ginmnaziul din Codreanca; M., casnică, bolnavă, soțul periodic muncește la Moscova, trăiesc din lucru sezonier, au 3 copii la școală la Codreanca, unul la grădiniță în Lupa-Recea; L., casnică, soțul pensionar, au 4 copii, doi învață la Codreanca, alții doi - la Chșinău, la un colegiu și la o școală profesională. *Copiii noștri se duc și vin de la lecții organizat, acasă ne ajută în gospodărie, căci împreună mai ușor învingem greutățile, apoi își fac lecțiile, merg la centrul de pregătire pentru lecții, unde vin să-i ajute și unii învățători din sat.*

Conform datelor statistice prezentate de primăria comunei Codreanca, timp de cinci ani (2014-2019) în sat numărul populației s-a redus cu 690 locuitori și a ajuns la 1980, în această perioadă numărul de copii și adolescenți a scăzut continuu, după cum urmează: cu vârste de până la 18 ani cu 105 pesoane; cu vârste cuprinse între 18 și 25 ani cu 209 persoane; între 26-35 ani cu 115 persoane; între 36 - 45 ani cu 35 persoane; între 46-60 ani cu 195 persoane. În perioada de referință a crescut cu 23 de personae numărul locuitorilor plecați temporar la munci peste hotare; a crescut cu 3 persoane numărul copiilor din grupele social vulnerabile; s-a reduc cu 62 de persoane numărul de pensionari. Starea social-demografică din satul Codreanca este influențată de factorul migrațional și de mortalitate, ce depășește ritmic natalitatea. Satul este situat la distanță mica și are legătură directă cu centrul raional Strășeni și or.Chișinău. Acest fapt nu conduce numai la plecarea locuitorilor în căutarea unor locuri de muncă avantajoase, dar și la venirea în sat a unor pesoane marginalizate din mediul urban, de regulă, ele au un trecut dubios, de joasă moralitate și se

pripășesc pe lângă unele familii social vulnerabile, cu un singur soț, în cele mai frecvente cazuri mama și unul-trei copii, la care diferența de vârstă oscilează între 2 și 15 ani. Astfel crește numărul copiilor expuși riscului excluziunii sociale. Prezentăm opinii fixate în timpul obsevațiilor pe teren în urma discuțiilor și interviurilor efectuate, relatări ale părinților unor familii social vulnerabile; ale reprezentanților autorităților publice locale, ai sitemului educațional, ai micului business; ale copiilor din grupa de risc de excluziune socială.

V.B. *Acum locuiesc acasă, la Codreanca, dar am trait cu feciorul și nevasta în satul soției, din sudul Moldovei, după ce am divorțat am revenit la casa părintească, unde locuiam singur. De doi ani am luat feciorul să trăiască cu mine, el învață în clasa a opta la gimnaziul din Codreanca, însă de aproape un an de zile s-a legat cu niște băieți de aici din sat și dispare des de acasă. De zece zile nu știu unde se află.*

M. *Lucrez în domeniul culturii. Am locuit și muncit în Chișnău, am studii superioare, dar am fost pensionată pe motive de boală, am părăsit orașul și mi-am cumpărat o casă cu lot agricol aici, la Codreanca. Din pensia pe care o am, din recolta pe care o strâng și salariul activității mele pot să duc un trai liniștit. Mulți săteni caută să facă averi, dar să lucreze mai puțin și să obțină mai mult. Ei produc pentru vânzare, dar și consumă mult vin. Sunt unele familii care vai de ele cum trăiesc: lucrează cu ziua pentru vin. În aceste familii copiii au rămas fără supraveghere, nu frecventează școala, fetele se căsătoresc la o vârstă fragedă, unele după ce nasc copii divorțează. În sat sunt 2 sau 3 familii unde nu se respectă ținuta morală și este lăsat în voie desfrâul. Copiii: și fetele, și băieții pleacă de acasă, nu merg la lecții și multă vreme nu-i caută nimeni. Un copil sau doi au abandonat chiar școala, iar vreo 10-15 vin la lecții când le abate.*

C.C. reprezentantă a autorității publice locale. *Noi conlucrăm cu polițistul de sector în vederea găsirii copiilor fugiți de acasă, împreună întreprindem măsuri de profilaxie și contracarare a abandodului școlar, de întoarcere a copiilor în familiile lor native. Colaborăm cu școala, însă nu avem încă rezultate de care să ne bucurăm. Avem în sat și oameni de afaceri: sunt două unități economice agricole și două unități comerciale. Dar nu avem o conlucrare eficientă, nu putem să apropiem, să unim în jurul școlii oamenii de afaceri, autoritățile publice locale, oamenii de cultură originari din sat, organizațiile neguvernamentle locale ca să plasăm școala pe orbita educațională a întregii comunități. Neînțelegerile sunt provocate de oameni orgolioși, ce formează grupe politice mici, dar influente, care caută să promoveze interesele lor pentru a ajunge la putere în comună, în raion, la nivel republican. Caută să obțină dividente politice și să le transforme în venituri și bunuri materiale ilicite, în defavoarea comunității și a întregii societăți. Timpul ne*

dovedește că ei merg pe căi amăgitoare, care ne duc pe toți la perzanie, dar nimeni nu vrea să-și schimbe năravul. Am ratat atâtea oportunități ca să schimbăm starea de lucruri, să trăim ca oamenii și să nu umblăm ca niște rătăciți.

A.B. reprezentant al businessului local, subofițer în rezervă, a făcut serviciul militar într-o companie sportivă, a unui regiment de asalt al armatei sovietice, participant la operațiile militare din Afganistan, fost angajat al detașamentului cu destinație specială al Ministerului de Interne al Republicii Moldova, candidat în maeștri în sport la lupte libere. *Mama mea este din Codreanca, iar tata din Lupa-Recea. După trecerea în rezervă am hotărât să formez o gospodărie țărănească. De la început lucrurile mergeau bine, apoi am "ars" de două ori la exportul de carne: prima dată de 200 mii lei, a doua - de 250 mii. Acum cresc numai capre și din laptele lor produc brânză. Visul meu a fost să promovez sportul, modul sănătos de viață și să educ adevărați bărbați. Mi-am propus ca pe lângă gospodăria mea să deschid un centru de sport, cu săli moderne de antrenamente și de clasă pentru instruire teoretică cu calculatoare, internet, ecran mare de plazmă, utilaj de laborator, cu o baie și sală de relaxare și patru dormitoare pentru oaspeți, să organizăm întreceri sportive locale și regionale. Așa ceva există în localitățile rurale din Germania, Anglia, Franța. Ca să termin cele începute, mai aveam nevoie de 400 mii lei. M-au oprit, lipsurile de pe urma eșecului din afaceri. Într-una din seri am văzut pe malul iazului de lângă fermă un rug și am auzit voci de copii. Curios, m-am apropiat și am înlemnit, câteva fete și băieți de școală, dar de vârste diferite, beau vin, fumau și discutau aiurea, folosind vorbe și expresii necenzurate. Am aflat că sunt din Codreanca și că provin din familii fără căpătâi, că deseori rămân să înnopteze în pădure sau printre ruinile fostei gospodării. I-am întrebat dacă vor să devină militari cu destinație specială, să învețe cum să supraviețuiască în condiții dificile, cum să devină puternici și să poată ajuta și pe alții. Dintre toți m-au urmat șapte, care după lecții vin și rămân aici până a doua zi, fac sport, respectă disciplina militară, îi învăț luptele libere, dar cu schimbul merg și cu caprele. Nimeni nu consumă alcool, nu fumează și nu folosesc cuvinte murdare. La Codreanca oamenii sunt mai individualiști, mai invidioși spre deosebire de Lupa-Recea, unde sunt mai toleranți și mai uniți. Îndată a urmat o reacție vehementă din partea unor învățători și activiști obștești, a intervenit polițistul de sector. Eu le-am spus să aibă ei atunci grigă de acești copii rebeli, care își părăsec familiile, să nu-i văd dormind prin păduri și ruini.*

P. elev în clasa a 8-a a gimnaziului din Codreanca. *Eu dorm aici, mâncarea ne-o facem împreună. Tata mă lasă singur acasă nopți întregi, aici vin cu băieții, mă pregătesc de lecții și ne antrenăm, facem sport. Paștem și caprele, eu primesc 150 lei pe zi, din banii câștigați îmi cumpăr haine.*

M. elev în clasa a 8-a a gimnaziului din Codreanca. *Mama e la lucru în Polonia, iar tata - în Cojușna, acasă el vine rar, trăiesc cu fratele mai mare, dar îmi place mai mult aici, unde rămânem și noaptea împreună cu câțiva prieteni, mâncăm aici, ne antrenăm, ne ridicăm la bara fixă, ridicăm haltere, paștem caprele cu schimbul. De la părinți bani nu iau, îmi cumpăr haine din ceea ce câștig.*

Sinteza rezultatelor cercetării de teren

Concluzii

Situați într-o singură comună, cu una și aceeași autoritate publică, oamenii satelor Codreanca și Lupa-Recea au înțeles și tratează în mod diferit riscul excluziunii sociale a copiilor din familii vulnerabile. În satul Lupa-Recea, cu suportul programului de sprijinire a educației al Fundației pentru o Societate Deschisă și al Fundațiilor Soros-Moldova, a fost format și activează asociația obștească ”Primul pas”, care și-a declarat drept prioritate și realizează pas cu pas valorificarea capitalului uman și economic, prin promovarea și antrenarea în procesele socioeconomice a tuturor categoriilor sociale. În scoala închisă, odată cu optimizarea procesului de învățământ a fost deschis un Centru de educație a elevilor după orele de clasă. Astfel, și părinții/buneii (persoanele apropiate ce supraveghează copiii), și cadrele didactice țin sub control activitatea copiilor din sat reveniți acasă după lecțiile pe care le fac în satul vecin – Codreanca, unde o atare practică este necunoscută și pare anostă. În satul Codreanca sunt semnalate cazuri de abandon școlar și sunt tendințe de creștere a numărului de copii care sunt supuși riscului de marginalizare în sistemul educațional și ulterior de excuziune socială. În satul Codreanca există un potențial economic mai puternic decât în Lupa-Recea. În Codreanca, tradițional, istoric s-au format actori sociali de bază, aici se află centrul administrativ și biserica; infrastructura a fost mai dezvoltată. Deși satul Lupa - Recea era consdrat și mai rămâne ”o brigadă de câmp” a agriculturii din comună, iar oamenii sunt apreciați drept clacă și, care mai păstrează în subconștientul lor boierescul dispărut demult, ajunși în condiții extremale tocmai reminiscențele câmpului lor psihologic au făcut să vibreze simțămintele solidarității și să se unească pentru a păstra și a duce mai departe un bun râvnit de către oamenii mediului rural – învățătura. Alintați de bogăția naturii, pe care nu știu cum s-o folosească, de moștenirea pe care demult n-o mai au, pătrunși de mândria trecutului lor, pe cate mulți îl cunosc doar fragmentar, cu încredere trufașă de sine unii oameni și actori sociali din Codreanca se unesc în grupe mici, individualiste, călăuzite de interese proprii în detrimentul dezvoltării comunitare.

Astfel rămâne de izbeliște, amenințat de a se risipi un capital uman fraged, dar care nu-i lipsit de speranțe – copiii din familiile social vulnerabile. Interferența și sincronizarea factorilor politici locali, istorico-culturali și psihologici, care s-ar produce în ansamblu în urma elaborării unor programe și proiecte laborioase, care ar putea conjuga eforturile actorilor sociali ai comunei ca să-i mobilizeze la valorificarea capitalului uman cu eforturi locale și cu susținere din afară, ar putea deschide noi perspective satelor Codreanca și Lupa-Recea.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Inegalităţi sociale în Republica Moldova. Constituirea clasei de mijloc. Mocanu V. (coordonator) . Chişinău: Tipografia Centrală, 2017.
2. Procese de stratificare socială în Republica Moldova: particularităţi şi tendinţe. Mocanu V. (coordonator). Chişinău: Tipografia Centrală, 2012.
3. https://mecc.gov.md/sites/default/files/nota_de_concept_viziunea_snd_2030. pdf
4. Evoluţia clasei mijlocii în Republica Moldova:pemise socioeconomic şi politice. Studiu sociologic. Mocanu V.(coordonator). Chişinău: Tipografia Centrală, 2018.
5. Enciclopedia dezvoltării sociale. Zamfir C., Stănescu S.(coordonatori). Iaşi: Polirom, 2007.
6. Activizarea comunităţii din perspectiva procesului educational: actori,mecanisme, factori. Preotesi M. (coordonator). Bucureşti: Pro Universitaria, 2015.
7. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova://statisticahttp.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Excluziune_soc/Excluziune_soc_ROM.pdf
8. https://adevarul.ro/news/eveniment/papa-francisc-romania-programul-zilei-de-vineri-sfantul-parinte-petrece-bucuresti-1_5cf00a75445219c57e3fb59c/index.html
9. Ladaniuc, V.,Ţopa,T. Localităţile Republicii Moldova. Itinerar documentar publicistic ilustrat. Chişinău: Fundaţia "Dragiştea", 2002. (accesat 23.10.2019).

Andrei DUMBRĂVEANU, ***doctor în sociologie, conferențiar universitar***

REINTEGRAREA SOCIALĂ A PERSOANELOR PRIVATE DE LIBERTATE

Argumentarea problemei de cercetare. O bună reintegrare socială a persoanelor private de libertate este un indicator al maturității democratice a unei societăți. Închisoarea își lasă amprenta asupra individului uman. În rezultatul izolării, ruperii relațiilor cu membrii familiei, prietenii, rudele, dar și a unei perioade îndelungate de izolare socială, persoanele private de libertate au nevoie de suport, prin luarea măsurilor speciale în perioada ispășirii pedepsei și după liberare. Pregătirea personalului din penitenciare, instituirea consilierii de reintegrare socială și utilizarea alternativelor la pedepsele private de libertate reprezintă direcțiile strategice de reformare a politicilor penitenciare în cadrul țărilor Uniunii Europene, dar și a Republicii Moldova.

Scopul pedepsei cu închisoarea este de a sancționa infractorii și a-i plasa în locuri unde nu pot face nimănui nici un rău, în timp ce sunt pregătiți pentru eliberarea și reintegrarea ulterioară în societate. Studiile demonstrează că în majoritatea statelor membre ale Consiliului Europei, închisoarea nu-și atinge cel de-al doilea obiectiv, întrucât un număr mare din foștii deținuți revin de la libertate în detenție. Există numeroase cauze care explică acest fenomen. Predominante sunt lipsa sprijinului familial, lipsa de educație și formare profesională, persistența prejudecăților sociale și altele. Petrecerea unei perioade mai îndelungate în detenție contribuie la desocializare. Pe lângă faptul că distruge legăturile anterioare, persoana liberată din detenție se confruntă cu schimbările intervenite între timp în societate, faptul că cunoștințele și competențele anterioare sunt depășite, nu mai poate face față noilor cerințe profesionale și de exercitare a muncii calitative.

Succesul reintegrării sociale corelează cu natura infracțiunii săvârșite și pedeapsa executată. Reieșind din acest considerent, aplicarea posibilităților alternative de ispășire a pedepsei oferă o șansă reală pentru deținut, dar și posibilitatea de a reduce din subsidiile statului pentru întreținerea populației penitenciare. Autoritățile penitenciare sunt responsabile pentru implementarea măsurilor adecvate de educare, informare, eliberare condiționată, etichetare electronică etc., toate acestea contribuind la asigurarea reintegrării în societate a foștilor deținuți. Politica penitenciarelor trebuie organizată în asemenea mod, încât să permită deținuților, atunci când sunt eliberați, să ducă o viață responsabilă social și să îi pregătească pentru acest lucru prin serviciile sale sociale, medicale, judiciare.

Pornind de la reformele care se derulează în domeniu la nivelul țărilor Consiliului Europei , considerăm oportun de a cerceta problema reintegrării sociale a persoanelor private de libertate în Republica Moldova.

Metodologia de cercetare. Acest studiu are o perspectivă cuprinzătoare asupra reintegrării sociale a persoanelor private de libertate. Noțiunea *reintegrare socială* este utilizată drept reîncadrarea în societate a condamnatului, după executarea pedepsei, prin abținerea de la repetarea comportamentului ilicit penal. Procesul de reintegrare socială începe în penitenciar și continuă atunci când sunt eliberați, în perioada post-penitenciar.

Pentru a oferi o imagine mai completă este utilizată o vastă informație statistică, analizată în aspect comparativ: global, regional și local. Sunt incluse trei studii de caz, ce ilustrează elocvent necesitățile deținuților și modalitățile de soluționare a problemelor cu care se confruntă aceștia. Secvențele din interviurile realizate cu deținuții confirmă necesitatea serviciilor oferite deținuților, estimează calitatea și spectrul divers al acestora. Concluziile și recomandările se înscriu în dezbaterile la nivel mondial privind încarcerarea în masă, oferind o imagine de ansamblu asupra problemelor critice cu care se confruntă politicile de reformare a sistemului penitenciar din Republica Moldova.

Analiza statistică a populației penitenciare la nivel global. Din 2015 până în 2018 la nivel global populația din închisori a înregistrat o creștere cu 386.500 (3,7%). Cele mai substanțiale creșteri se înregistrează în Africa. Schimbări au fost în Egipt, unde rata populației închisorilor a crescut cu 53% și Cote d'Ivoire cu 27%. Alte creșteri mari au avut loc în Nigeria (19%), Zambia (17%) și Uganda (12%).

În America, cele mai substanțiale schimbări au fost în Nicaragua (creștere de 61%) și Ecuador (creștere de 37%). Alte creșteri mari au avut loc în El Salvador (23%), Argentina (16%) și Peru (12%). Totodată, a fost înregistrată o scădere mare (de 23%) în Mexic.

În Asia, cele mai substanțiale schimbări au fost în Cambodgia (creștere de 68%), Filipine (creștere de 48%) și Indonezia (creștere de 45%). Alte creșteri mari au avut loc în Iordania (31%), Myanmar (28%), Bangladesh (23%), Arabia Saudită (22%) și Thailanda (14%). Scăderi mari au fost înregistrate în Kazahstan (21%), Japonia (15%) și Vietnam (11%).

În Europa, cele mai substanțiale schimbări au fost creșterile în Turcia (31%), Belarus (19%) și Italia (14%). Scăderi substanțiale au înregistrat România (22%), Ucraina (19%) și Federația Rusă (10%).

În cele din urmă, în Oceania, populația închisorilor în Australia a crescut cu 14%. În următoarea țară ca mărime din Oceania, Nou Zeelanda, rata înregistrează o ascensiune cu 10% [1, p.2].

Reforma Penală Internațională și Institutul de Justiție din Thailanda au publicat raportul anual *Global PrisonTrends, 2018* în scopul de a oferi o contorizare globală asupra stării închisorilor și a utilizării acestora. În raport se constată că condițiile de detenție se degradează, că numărul deținuților este în creștere, în pofida unui nivel scăzut al criminalității în majoritatea societăților. Reținerea preventivă este suprautilizată și rămâne răspunsul automat la infracțiuni. Deși standardele internaționale pledează pentru utilizarea acesteia ca ultimă soluție, recomandarea nu este implementată. Sentințele de închisoare devin mai lungi, în special pentru infracțiunile grave. Aproape jumătate de milion de oameni execută pedepse pe viață în întreaga lume. Politicile dure care vizează consumul de droguri contribuie major la supraaglomerarea închisorilor.

Persoanele din grupurile minoritare și comunitățile indigene sunt suprareprezentate în detenție. Numărul femeilor și fetelor în închisoare a crescut cu 53% între 2000 și 2017. Rămân o minoritate în închisoare, reprezentând 6,9% din populația globală a penitenciarelor (de la 3,4% în Africa la 8,4% în America). Vârstnici deținuți sunt din ce în ce mai numeroși, în special în Singapore (o creștere de două ori între 2012 și 2016), Australia, Anglia și Țara Galilor (o creștere de trei ori în 15 ani). În Japonia, se estimează că 14% din populația penitenciară de peste 60 de ani are demență. Copiii încarcerați sunt în continuare supuși la închisoare solitară, în pofida unei interdicții în standardele internaționale.

Acțiunile de tortură cresc, în principal din cauza politicilor de securitate implementate la nivel național. Violența, decesele și revoltele sunt răspândite pe scară largă în detenție. Bandele continuă să controleze multe închisori din America Latină. Iar personalul penitenciarelor lucrează în condiții foarte proaste. Epidemiile de holeră afectează penitenciarele din Kenya, Yemen și Zimbabwe. Începând cu februarie 2018, 66 de țări au desemnat organe de monitorizare independente pentru a vizita locurile în care persoanele sunt private de libertate [2].

În Franța, de exemplu, 60% dintre foștii deținuți comit noi infracțiuni și 40% se întorc în închisoare în termen de 5 ani de la eliberare [3].

În managementul închisorilor este din ce în ce mai folosită tehnologia informațională. Aceasta facilitează educația online și vizitele. Câteva îngrijorări apar, inclusiv încălcările de securitate, supravegherea forțată în detenție sau înlocuirea vizitelor de contact față în față cu vizite video. Raportul evidențiază extinderea utilizării măsurilor neprivative de libertate în ultimii ani, în special pentru infracțiuni de nivel scăzut. Un accent special este pus pe reabilitarea și reintegrarea infractorilor și modului în care aceste procese iau în considerare

agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă. Această secțiune specială tratează mai multe studii de caz regionale în Thailanda, Jamaica, Costa Rica și Kenya [2].

O sursă de referință la nivel global este World PrisonBrief, cea mai completă bază de date globală, ce oferă informații despre sistemele penitenciare din întreaga lume. Institutul de Cercetare a Politicii Criminale (ICPR) din Birkbeck, Universitatea din Londra, găzduiește și întreține baza de date World PrisonBrief (www.icpr.org.uk).Informațiile sunt actualizate permanent, utilizându-se date provenite din surse guvernamentale sau din alte surse oficiale. Ultima ediție, cea de a douăsprezecea a listei mondiale a populației închisorilor, arată că peste 10,74 milioane oameni sunt deținuți în instituții penitenciare la nivel mondial. Potrivit World PrisonBrief, în clasamentul țărilor cu populația închisorilor cea mai înaltă se plasează Statele Unite ale Americii, China și Brazilia. Fiind urmate de asemenea țări precum Federația Rusă, India, Tailanda, Indonezia, Turcia, Iran, Mexic.

***Tabelul 1*. Clasamentul țărilor în funcție de populația închisorilor (2018)**

Clasamentul	Țara	Populația închisorilor (total)
1	Statele Unite ale Americii	2 121 600
2	China	1 649 804
3	Brazilia	746 532
4	Federația Rusă	536 760
5	India	433 003
6	Tailanda	362 985
7	Indonezia	264 573
8	Turcia	260 000
9	Iran	240 000
10	Mexic	203 364

Sursa: [4].

Țările cu cea mai înaltă rată a încarcerării populației, calculată în baza raportării numărului de deținuți la 100.000 de cetățeni, sunt Statele Unite ale Americii (655), urmată de El Salvador (604), Turkmenistan (552), Insulele Virgine din SUA (542), Thailanda (526), Cuba (510), Maldive (499). Mai mult de jumătate din toate țările și teritoriile (53%) au rate sub 150 la 100.000. Pe continentul european, rata mediană a țărilor din Vest este de 81, în timp ce pentru țări care se întind pe Europa și Asia (de ex. Federația Rusă și Turcia) este de 268.

În acest clasament Republica Moldova se situează pe locul 111 din 223 de sisteme penitenciare din țări independente și teritorii dependente, la situația sfârșitului lunii septembrie 2018 [1].

Analiza statistică a populației penitenciare în Republica Moldova. În conformitate cu informația prezentată de Biroul Național de Statistică, în medie în fiecare zi circa 33 persoane sunt condamnate, dintre care 30 sunt bărbați. Numărul persoanelor condamnate în anul 2018 a constituit 11,9 mii persoane, ceea ce înseamnă că în fiecare zi 33 persoane au fost condamnate. Comparativ cu anul 2017, numărul condamnărilor s-a majorat cu 13,6%. La 10 mii locuitori în medie revin 33,5 condamnați, cu 6 condamnați mai mult comparativ cu anul 2014. Femeile dețin o cotă de 6,6% în numărul total al condamnaților, iar la 10 mii femei revin în medie 4,3 femei condamnate comparativ cu 65,1 bărbați condamnați la 10 mii bărbați. Rata minorilor condamnați înregistrează un nivel de 6,6 condamnați la 10 mii copii de vârsta cuprinsă între 0-17 ani. În majoritatea cazurilor delicvenții au fost condamnați pentru infracțiuni în domeniul transporturilor – 32,1%, săvârșirea furturilor – 13,9%, infracțiuni legate de droguri – 7,7%, acte de huliganism – 7,5%, precum și infracțiuni contra autorităților publice și securității de stat – 4,0 %, etc.

Cel mai frecvent au fost aplicate următoarele pedepse: munca neremunerată în folosul comunității – 3385 persoane (28,5%), amenda – 2833 persoane (23,8%), condamnarea condiționată – 2796 persoane (23,5%), privațiunea de libertate – 2277 persoane (19,2%). În cazul minorilor predomină condamnarea condiționată (36,3%), după care urmează privațiunea de libertate (20,9%) și munca neremunerată în folosul comunității (20,6%).În anul 2018, condamnarea condiționată a fost stabilită pentru 35 la sută din femei, comparativ cu 23 la sută din bărbați. Totodată, pe lângă amendă și închisoare, aproape fiecare al treilea bărbat condamnat a fost pedepsit cu munca neremunerată în folosul comunității, iar în cazul femeilor această pedeapsă a fost stabilită pentru 20 la sută din femei condamnate.

Pedeapsa cu închisoare a fost preponderent aplicată pentru cei care au comis infracțiuni grave și deosebit de grave. În anul 2018, numărul persoanelor care își ispășesc pedeapsa în instituțiile penitenciare este de 5725 deținuți, în scădere cu 9% comparativ cu anul 2017. Totodată, din total persoane deținute circa 7,8% sunt femei. La 100 mii locuitori revin în medie 161 persoane deținute. În majoritatea cazurilor pedeapsa cu închisoarea a fost aplicată pentru persoanele care au comis infracțiuni grave – 43,4%, infracțiuni deosebit de grave – 32,2%, infracțiuni excepțional de grave – 4,5%, iar pentru infracțiunile mai puțin grave și ușoare – 19,9%.

Persoanele deținute preponderent au termenul de ispășire a pedepsei de la 5 până la 10 ani. Din categoria acestora, 38 la sută își ispășesc pedeapsa în termen de la 5 la 10 ani privațiune de libertate. Pe parcursul anului 2018, în detenție pe viață se aflau 121 persoane, cu 1,6% mai puțin comparativ cu anul precedent. Numărul minorilor deținuți în instituțiile penitenciare de tip închis a constituit 46 persoane și a crescut cu 35,3% comparativ cu anul precedent. În funcție de vârsta deținuților, constatăm că fiecare al treilea bărbat și fiecare a doua femeie au vârsta cuprinsă între 30-39 ani, iar 0,7% din femeile deținute și 0,8% din bărbații deținuți au vârsta de până la 20 ani [5].

Potrivit datelor statistice furnizate de Departamentul Instituții Penitenciare, la 01 aprilie 2018 numărul condamnaților deținuți constituia 6245, dintre care 416 femei, 5782 bărbați și 47 minori. Clasificarea după numărul de recidivă relevă că pentru prima dată au fost condamnați 3037, de două ori - 1536, de trei ori și mai mult - 1672. Ceea ce denotă că jumătate din deținuți revin a doua, a treia și de mai multe ori în penitenciare [6].

Intrarea unei persoane în instituția penitenciară este rezultatul aplicării unei forme de sancționare, pentru încălcarea normelor și regulilor juridice, inclusiv și cele morale, stabilite în respectiva societate. În funcție de statutul sociodemografic, persoanele reacționează în mod diferit la privarea de libertate. Intrarea inculpatului în penitenciar include procedura de documentare și evidență. Particularitățile acestei proceduri sunt expuse în următoarele trei studii de caz.

Studii de caz. Oamenii care nimeresc în penitenciare aduc cu ei toate problemele care au determinat situația creată. Prin urmare, este esențial ca sistemul penitenciar să depună eforturile pentru a oferi asistență socială, psihologică, juridică, medicală, să ofere o pregătire profesională adecvată.

Studiile de caz expuse în continuare, demonstrează elocventproblemele cu care se confruntă persoanele pe parcursul perioadei de ispășire a pedepsei, dar și efortul depus de autoritățile penitenciarelor întru ajutorarea acestora. Studiile de caz, elaborate în baza informațiilor colectate de la Penitenciarul nr. 15 din or. Cricova, vin să ilustreze, pe de o parte, datoria instituțiilor specializate de a proteja societatea de infractori, iar, pe de altă parte, efortul depus de personalul penitenciarului de a respecta demnitatea condamnatului și a-i lăsa speranța că va deveni din nou cetățean plenipotențiar al societății.

Studiu de caz nr. 1

Istoricul social al deținutului E.V. (numele este codificat pentru a respecta principiul confidențialității).

Prezentarea problemei beneficiarului. Deținutul E.V., în vârstă de 21 de ani, se află în custodia Penitenciarului nr.15- Cricova, fiind transferat din Penitenciarul nr. 10- Goian la împlinirea majoratului. În urma analizei dosarului personal al deținutului, a bazei de date și a discuției purtate cu acesta, s-a depistat că E.V. nu are buletinul de identitate și necesită obținerea acestuia. De asemenea, dosarul personal al deținutului nu conținea toate actele necesare pentru depunerea cererii de perfectare a buletinului de identitate, și anume - certificatul de naștere.

Din spusele persoanei private de libertate E.V., asistentul social a aflat că la plasarea acestuia în Penitenciarul nr.10 – Goian acesta avea toate actele personale anexate în dosar, inclusiv și certificatul de naștere.

Probleme identificate:

- buletin de identitate expirat;
- lipsa certificatului de naștere în dosarul personal a deținutului.

Obiectivele asistentului social:

- obținerea certificatului de naștere a deținutului;
- depunerea actelor necesare pentru perfectarea buletinului de identitate;
- ridicarea buletinului de identitate a deținutului și anexarea acestuia la dosarul personal.

Planul de intervenție:

- Informarea beneficiarului despre necesitatea perfectării buletinului de identitate și lipsa certificatului de naștere a acestuia din dosarul personal;
- Obținerea acordului deținutului de a fi perfectat buletinul de identitate și împuternicirea prin intermediul procurii a asistentului social de a depune, ridica și semna documente, cereri din numele deținutului în vederea perfectării buletinului de identitate;
- Contactarea mamei deținutului în scopul obținerii certificatului de naștere a deținutului;
- Depunerea actelor deținutului la Secția de evidență și documentare a populației;
- Ridicarea buletinului de identitate a deținutului E.V.

Prezentarea succintă a serviciilor de care a beneficiat:

Deținutul E.V., în scopul perfectării buletinului de identitate, a beneficiat de serviciile oferite de asistentul social, precum și de serviciile ce țin de competența Secției de evidență și documentare a populației.

În acest sens, asistentul social a oferit următoarele servicii :

- audiența deținutului și oferirea informației cu privire la actele necesare pentru perfectarea buletinului de identitate;
- analiza dosarului personal al deținutului pentru a extrage actele necesare și a fi depuse la SEDP și stabilirea prezenței acestora;
- oferirea modelului de cerere pentru solicitarea procurii, în scopul reprezentării intereselor deținutului E.V. la SEDP;
- contactarea și stabilirea unei întrevederi cu mama deținutului pentru a obține certificatul de naștere a acestuia;
- elaborarea avizului cu privire la eliberarea buletinului de identitate persoanei deținute;
- întocmirea demersului cu privire la eliberarea buletinului de identitate persoanei deținute;
- depunerea documentelor deținutului pentru eliberarea buletinului de identitate la SEDP;
- ridicarea buletinului de identitate a deținutului E.V. și anexarea acestuia în dosarul personal.

Concluzii

Problema deținutului E.V., și anume necesitatea perfectării buletinului de identitate și lipsa certificatului de naștere în dosarul personal al beneficiarului, a fost soluționată totalmente datorită implicării eficiente a asistentului social, precum și a dorinței deținutului de a obține acest act și receptivitatea mamei acestuia. Astfel, asistentul social în data de 14.09.2018 a ridicat buletinul de identitate a deținutului E.V. de la Secția de evidență și documentare a populației.

Generalizând pe marginea prezentului studiu de caz, remarcăm că penitenciarele fac parte din serviciul public al statului și că personalul care lucrează trebuie să fie competent profesional și să-și exercite funcțiile într-un context etic. În practica acordării serviciilor de asistență socială în penitenciare rolurile exercitate de asistenții sociali nu pot fi strict delimitate. Ele se interpătrund, se completează, se suprapun, toate acestea fiind impuse de caracterul complex, multiaspectual al problemelor pe care le soluționează. Rolurile asistentului social în penitenciar menționate mai sus reprezintă argumente convingătoare că activitatea asistențială în acest domeniu nu poate fi redusă doar la un singur aspect. Competențele asistentului social în penitenciar includ refacerea, menținerea sau consolidarea relațiilor deținutului cu familia și rezolvarea de comun acord a problemelor sociale ale acestuia.

În acest sens, rolul asistentului social se referă la recunoașterea sau exercitarea unor drepturi legale ale deținuților, cum ar fi: dreptul la pensie pentru limita de vârstă, dreptul la pensie de boală, dreptul la căsătorie, dreptul la informație etc.

Studiu de caz nr. 2

Istoricul social al deținutului P.M. (numele este codificat pentru a respecta principiul confidențialității).

Prezentarea problemei beneficiarului. Deținutul P.M., de 32 de ani, s-a născut într-o familie parentală, al treilea copil din patru. Grădinița a frecventat-o, dar fugea să se joace cu alți copii care se aflau în afara teritoriului. Tata muncea în calitate de brigadier în colhoz, iar mama șefă de depozit. La opt ani merge în clasa întâia. Acolo îl întâlnește pe Grigore, amicul de la grădiniță, devenind foarte buni prieteni. Împreună cu Grigore încep să nu-și mai facă temele pentru acasă, să nu asculte de dirigintă. Din aceastăcauzăpărinții îl pedepseau, mama îl punea în colț, iar tata îl bătea cu biciul. Chiar dacă tatăl era mai sever, mai bine se înțelegea cu el. Din cauza neglijenței cu care au tratat școala, ambii prieteni au rămas repetenți în clasa a 4-a. Au mai frecventat cursurile școlii încă doi ani, după care au fost exmatriculați din cauza exceselor de violență.

În vara anului 1997, împreună cu Grigore încep să fure de pe ogoare, fugind de acasă pentru a scăpa de muncă. În anul 1998 se întoarce acasă de la Moscova fratele lui. Aceștia din urmă se deplasează la discoteca din sat, unde după consumarea excesivă de alcool se iau la bătaie cu un bărbat, după incident pleacă acasă liniștiți. În dimineața următoare vine poliția și îl arestează pe frate. Supărat că fratele a fost reținut de către poliție, M. merge la polițist acasă și aprinde o căpiță de fân din curtea acestuia, după care se incendiază și garajul. Au ars doar anexele gospodărești, deoarece pompierii au intervenit prompt. A doua zi M. este luat la sectorul de poliție, unde își recunoaște vina, spunând că gestul făcut de el a fost un semn de protest pentru fratele său. La moment, a fost eliberat cu condiția de a nu părăsi domiciliul. Pentru această infracțiune i-au fost stabiliți trei ani termen de probă.

La 16 ani, împreună cu trei prieteni, dintre care unul judecat anterior, merg în satul vecin la niște cunoștințe. După o zi se întoarce acasă și i se dă vestea că tatăl lui a decedat, acesta fiind bolnav de tuberculoză. În situația dată a reacționat adecvat.

La 18 ani se ceartă cu mama sa, își ia certificatul de naștere și pleacă la sora lui în Bender. În orașul Bender își găsește prieteni cu care se apucă de spart locuințe. Printre părțile păgubite s-a aflat și un procuror împotriva căruia s-au

îndreptat și cu acte de violență. Jumătate de an este în căutare, după care este judecat și condamnat la 6 ani în regim de privare de libertate. În penitenciar își face noi prieteni, ispășește pedeapsa doar 4 ani, deoarece este amnistiat în 2004.

În vara anului 2004, împreună cu prietenii din penitenciar, se organizează sub forma unui grup infracțional, care prin loviri și alte violențe tâlhăresc oamenii. Acest grup a operat timp de aproximativ doi ani.

În primăvara anului 2006 s-a iscat un conflict spontan, se ia la bătaie cu un polițist de sector din Bender. În anul 2007 a mai avut un conflict cu un colaborator al serviciului operativ pentru faptul că acesta i-a spus că-l va băga pe fratele mai mic în pușcărie, deoarece a jefuit un om. În urma conflictului M. îl înjunghie pe colaborator. Pentru faptele prezentate mai sus M. este condamnat la un an de pușcărie, la care se adaugă încă șapte pentru fapta fratelui pe care o ia tot asupra sa.

A fost reținut și în instanța de judecată, pentru această infracțiune a primit 1 an și pentru infracțiunea fratelui pe care a luat-o asupra sa a primit 7 ani, în total instanța a stabilit 8 ani de detenție în penitenciar de tip închis. Pe parcursul detenției din 2008-2011, M. s-a izolat de masa de condamnați, are 11 acte de automutilare, comportament impulsiv și instabil pentru care de nenumărate ori este sancționat, în soluționarea problemelor recurge mereu la acțiuni antisociale, întrevederi are foarte rar, părinții nu mai sunt în viață, un frate invalid și sora cu fratele mai mic nu au posibilități de susținere materială. A participat în cadrul programului „Educație pentru sănătate în mediul deținuților", desfășurat de către specialistul psiholog și în cadrul programului „Liberare condiționată înainte de termen". Din decembrie 2012 și până în prezent M. este izolat de masa de condamnați, nu se mai automutilează, *însă corecția comportamentului este destul de dificilă.*

Concluzie. Asistentul social a aplicat principiile justiției sociale și asigură accesul deținuților la informații, servicii, resurse și participarea acestora la procesul de luare a deciziilor. Asistentul social recunoaște importanța fundamentală a relațiilor interumane și le promovează în practica profesională. Totodată, asistentul social încurajează și întărește relațiile dintre persoane cu scopul de a promova, reface și menține calitatea vieții acestora. Din perspectiva specialiștilor care analizează problema, constatăm că asistentul social ar avea un rol și în schițarea strategiilor de calificare a deținuților, în funcție de vocația acestora și nevoile de pe piața forței de muncă. În acest sens, asistentul social ar putea propune conducerii penitenciarului ce instruiri de calificare să organizeze, astfel încât să crească șansele de ocupare a unui loc de muncă după eliberare.

Pe lângă toate aceste roluri menționate, se evidențiază și cel de organizare a unor evenimente culturale sau educative, facilitarea participării deținuților la

instruiri de calificare etc. Având în vedere faptul că asistentul social acționează pe toată durata detenției și face legătura penitenciarului cu exteriorul, el joacă un rol-cheie de manager de caz, care coordonează introducerea celorlalți specialiști din sectorul de intervenție psihosocială.

Studiu de caz nr.3

Istoricul social al deținutuluiS.M. (numele este codificat pentru a respecta principiul confidențialității).

Prezentarea problemei beneficiarului.

Data plasării în penitenciar: 02.05.2014. Trecutul infracțional: fără antecedente penale.

Familia M. este compusă din patru membri: mama S.A., copilul (beneficiarul) S.M., fratele – S.I. și sora – S.G. Deținutul provine dintr-o familie incompletă și social vulnerabilă. Înaintea privării de libertatebeneficiarul locuia în cămin, într-un apartament cu 2 odăi. Într-o odaie împreună cu fratele și sora sa, fapt ce crea mari incomodități din cauza spațiului locativ mic. Starea igienico-sanitară a apartamentului era una satisfăcătoare, întrucât mama beneficiarului avea grijă atât de starea locuinței, cât și de copii. Deși locuiau în condiții sociale și materiale precare, mama mereu se străduia să îi asigure cu cele necesare pe copii și să le înlocuiască tatăl care a decedat atunci când beneficiarul avea 11 ani. Totul a fost bine în familie până în momentul când acesta a decedat, ceea ce a servit drept sursă de modificare a comportamentului beneficiarului, acesta devenind foarte agresiv și de necontrolat. S.M. a fost influențat profund de moartea tatălui său și a găsit consolare în noii prieteni, care făceau parte din familii social vulnerabile și erau la evidență la inspectoratul de poliție din localitate. Astfel, fiind elev în clasa a V-a, a înregistrat un absenteism școlar continuu din motiv că a început să prietenească cu niște băieți mai mari ca el, care aveau aceeași situație familială și erau predispuși spre comiterea unor crime.

În anul 2012 a fost învinuit de furt în baza art. 186 alin. 2, lit. b), c), d) , conform Codului Penal al Republicii Moldova și a fost în arest preventiv în Penitenciarul nr. 13, după care și-a ispășit pedeapsa în Penitenciarul nr. 10 – Goian timp de 2 ani, la împlinirea majoratului acesta a fost transferat în Penitenciarului nr. 15 – Cricova.

Starea de sănătate generală în prezent. Deținutul nu are probleme de sănătate.

Comportamentul persoanei înainte și după comiterea infracțiunii. Până în clasa a V-a a avut un comportament adecvat. A devenit mai agresiv după ce

a decedat tatăl, nu frecventa orele de studii, fiind impulsiv, totodată a lipsit educația corespunzătoare din partea mamei, la care s-a adăugat abuzul fizic din partea fratelui său, la fel a lipsit un model de conduită care să influențeze asupra conștiinței beneficiarului, ceea ce s-a soldat cu urmări grave. În timpul comiterii infracțiunii nu conștientiza faptele comise și nu a fost responsabil de propriul comportament. Beneficiarul după comiterea infracțiunii a devenit mai ascultător, conștientizează consecințele deja survenite, precum și altele care vor surveni ulterior, recunoaște vina, precum că a aplicat multiple lovituri care au consecințe grave. Regretă de cele comise.

Factori care influențează sau pot influența conduita generală a persoanei:

1. Factori ce au determinat săvârșirea faptei: Contact cu persoane mai adulte decât el, care au fost anterior în conflict cu legea penală, preluarea modelelor de comportament distructiv ce au un impact negativ asupra conștiinței minorului: abandon școlar, agresivitate și impulsivitate. Nu a conștientizat în momentul comiterii infracțiunii survenirea consecințelor și nu a fost responsabil de comportament la acel moment.

2. Factori de natură să inhibe dezvoltarea comportamentul infracțional: Beneficiarul, având aspirații profesionale, a reușit să studieze meseria de lăcătuș-auto, își recunoaște vina.

3. Factori de natură să accentueze dezvoltarea comportamentului infracțional: Manifestarea acțiunilor violente cu caracter agresiv, lipsa de respect și stimă față de cei din jur, lipsa motivației de a face ceva.

Problemele identificate:

- instabilitatea relației deținutului cu familia sa;
- lipsa buletinului de identitate;
- manifestarea unui comportament agresiv atât față de personalul instituției, cât și față de alți deținuți.

Obiective stabilite:

- menținerea unei relații stabile a deținutului cu familia sa;
- colectarea actelor necesare pentru buletinul de identitate și perfectarea acestuia;
- acordarea asistenței psihologice deținutului;
- implicarea și motivarea deținutului în activitățile desfășurate în cadrul penitenciarului;
- identificarea posibilității de reintegrare eficientă în cadrul familiei și societății în perioada post–detenție.

Tabelul 2. **Planul individual de intervenție**

Acțiunile	Durata	Responsabil	Rezultate
Elaborarea planului individual de intervenție a deținutului.	La începutul perioadei de detenție.	Asistentul social din penitenciar	Planul de intervenție a fost realizat în timpul stabilit inițial.
Organizarea unei vizite în penitenciar a mamei, surorii și fratelui deținutului.	La acceptarea cererii.	Asistentul social al din penitenciar. Deținutul S.M.	La solicitarea deținutului, precum și cu ajutorul asistentului social, s-a reușit de organizat o vizită a membrilor familiei acestuia. De notat faptul că la întrevedere s-au prezentat doar mama și sora deținutului. Fratele acestuia a refuzat să meargă, motivând că este ocupat.
Perfectarea buletinului de identitate: 1. Obținerea permisului de ridicare a dosarului personal al deținutului din serviciul special. 2. Ridicarea dosarului personal al deținutului și verificarea actelor existente. 3. Solicitarea audienței beneficiarului și informarea acestuia despre actele care trebuie aduse. 4. Colaborarea cu familia deținutului în scopul obținerii actelor ce lipsesc și achitarea taxei pentru perfectarea buletinului de identitate. 5. Depunerea actelor deținutului. la Secția de evidență și documentare a populației. 6. Ridicarea buletinului de identitate de la SEDP.	2 luni.	Asistentul social al din penitenciar; directorul penitenciarului; mama deținutului; personalul Serviciu Reintegrare Socială.	Asistentul social a reușit să perfecteze buletinul de identitate al deținutului în timpul stabilit, întrucât acesta a fost interesat în perfectarea acestuia. De asemenea mama S.M. a fost receptivă la apelul asistentului social.

Oferirea consilierii psihologice deținutului: 1. Evaluarea psihologică a deținutului în scopul determinării cauzelor ce au favorizat apariția unui comportament agresiv. 2. Formarea unei atitudini tolerante față de ceilalți. 3. Ridicarea nivelului perceperii propriilor acțiuni și consecințelor acestora. 4. Analiza schimbărilor comportamentale pe parcursul desfășurării ședințelor.	10 ședințe	Psihologul din cadrul penitenciarului.	Deținutului S.M. i s-a acordat asistență psihologică, în urma căreia s-a stabilit că problema deținutului își are geneza în copilărie, după moartea tatălui acestuia, care pe parcurs a căpătat amploare ca consecință a mediului criminogen ce îl înconjoară de zi cu zi. În pofida acestor factori, psihologul a reușit să schimbe în linii generale cogniția deținutului spre latura pozitivă, reducând nivelul agresivității beneficiarului. Ceea ce s-a realizat prin identificarea scopurilor și planurilor de viață după eliberare și dezvoltarea încrederii în realizarea acestora.
Implicarea deținutului în activitățile penitenciarului.	Permanent.	Asistent social, specialist pe reintegrare socială.	Datorită faptului că penitenciarul dispune de săli sportive amenajate și dotate cu utilaj sportiv, unde condamnații se pot antrena, deținutul a fost încadrat în activități sportive din cadrul penitenciarului, și anume minifotbal.
Realizarea acțiunilor de socializare: 1. Instruirea profesională a deținutului; 2. Implicarea în programele de resocializare a deținutului.	Cu 6 luni înainte de eliberare.	Asistent social, AOFM.	S.M. a obținut studii de lăcătuș-auto, ceea ce favorizează angajarea acestuia în câmpul muncii după eliberarea din detenție și a fost încadrat în Programul „PROSOCIAL”, unde a audiat informație la diferite teme, precum : angajarea în câmpul muncii, familia- temelia unui viitor reușit, promovarea tinerilor pentru a face studii etc. Participarea la acest program contribuie la integrarea facilă în societate, datorită temelor utile puse în discuție.

Concluzii

Deși inițial perspectivele de reintegrare în societate a beneficiarului S.M. erau mici, deoarece contactează cu persoane mai adulte ca el, care au fost implicate în acțiuni infracționale, demonstra un comportament antisocial față de cei din jur, nu manifesta interes pentru a se angaja în câmpul muncii etc., după implicarea echipei multidisciplinare în corijarea acestuia situația s-a schimbat esențial. Astfel, trebuie de menționat faptul că S.M. are mai multe șanse pentru a se integra cu succes în societate după eliberarea din detenție, întrucât a obținut studii profesionale, are actele perfectate, menține o relație stabilă cu familia sa, a participat la programele de resocializare și a primit și o consiliere psihosocială. Toate acestea în ansamblu vor contribui la reintegrarea acestuia în societate în perioada postdetenție, eliminând riscul de a comite alte infracțiuni.

Recomandări

1. Angajarea beneficiarului S.M. în câmpul muncii;
2. Oferirea serviciilor ce țin de competența Biroului de Probațiune.

Concluzionând în baza studiului de caz expus, constatăm că în soluționarea cazurilor asistentul social din penitenciar exercită o multitudine de roluri și sarcini profesionale care sporesc șansele de reintegrare socială a deținuților. În cazul expus se evidențiază rolul de educator, care are atribuții directe la dezvoltarea abilităților profesionale ale deținuților în penitenciar. În colaborare cu psihologul, asistentul social contribuie la restabilirea și menținerea relațiilor cu familia biologica și extinsă. În contextul cazului de mai sus, deținutul, beneficiind de asistență și suport, și-a schimbat atitudinea fată de viața trăită anterior și față de experiențele sale, totodată înțelegând că doar în familie poți găsi suport.

Pentru a înțelege viziunea persoanelor private de libertate cu privire la rolul asistentului social în penitenciar, s-au realizat cinci interviuri cu aceștia. Din interviurile realizate deducem că:

,, Asistentul social în penitenciar ne ajută foarte mult. Eu ,când am întrebări, vin la el și totul se rezolvă.”

„ Asistentul social m-a ajutat nu demult să-mi fac buletinul și să-mi înregistrez căsătoria.”

,,Eu nu prea m-am adresat asistentului social, pentru că nu am avut nevoie, dar am participat la programe de instruire.”

,,Rolul asistentului social este unul important, el ne ajută să perfectăm și să obținem actele de care avem nevoie. Face legătura cu rudele noastre pentru a ne ajuta.”

„Știu că a ajutat un prieten de al meu din penitenciar să obțină pensie.”

Reieșind din enunțurile extrase din interviurile cu deținuții, constatăm că asistentul social facilitează legătura deținutului cu exteriorul penitenciarului,

cu familia, cu sistemul de suport al beneficiarului, coordonează managementul și intervenția psihosocială. Asistentul social acordă servicii de recuperare și reintegrare psihosocială și profesională a persoanelor ce se află în locurile de detenție, ajutându-le în rezolvarea problemelor legate de situația lor socială sau viața personală. Diversitatea studiilor de caz prezentate și răspunsurile deținuților la interviu ne demonstrează că fiecare dintre aceștia necesită o abordare individualizată. Atât din interviuri, cât și din observațiile directe, se evidențiază importanța relațiilor interpersonale cu familia biologică, ce sporesc șansele de reintegrare în societate. Reintegrarea persoanelor care au executat o sancțiune privativă de libertate nu se mai poate încheia la porțile penitenciarului, ci trebuie să devină din ce în ce mai mult o activitate integrată comunitar. Aici, trebuie să intervină educatorii și specialiștii de reintegrare socială, care pot întreprinde acțiuni de mediere, acolo unde legăturile cu familia au fost rupte sau comunicarea este foarte slabă.

Rezultatele cercetării realizate ne permit să afirmăm că, pentru obținerea rezultatelor pozitive privind reintegrarea persoanelor private de libertate în sistemul social, un rol important le revin serviciilor: reintegrare socială, asistență socială,medical și judiciar. Serviciul reintegrare socială din penitenciar are o influență prioritară în reintegrarea cu succes a ex-deținuților și reducerea semnificativă a riscului de recidivă. Activitățile asistențiale sunt orientate spre atenuarea influenței negative a privării de libertate asupra personalității și comportamentului condamnaților, precum și identificarea, dezvoltarea aptitudinilor și abilităților, care să le permită integrarea în viața socială după liberare din penitenciar.

Serviciile de asistență socială în penitenciar cuprind activitățile specifice ce au drept scop recuperarea și reintegrarea psihosocială și profesională a persoanelor ce se află în locurile de detenție, ajutându-le în rezolvarea problemelor legate de situația lor socială sau viața personală. Activitățile desfășurate în penitenciar, regimul și programele trebuie să fie îndreptate pe cât posibil către asistarea deținuților în reintegrarea în comunitate în urma liberării, întrucât majoritatea se reîntorc în comunitate. Din acest motiv, regulamentele penitenciarelor nu trebuie să restricționeze libertățile deținuților, contactele sociale externe și posibilitățile pentru dezvoltare personală, mai mult decât este absolut necesar. Accentul se pune pe acordarea de asistență și deschidere de oportunități pentru dezvoltarea potențialului propriu și pentru a putea face față într-un mod pozitiv reîntoarcerii în mijlocul comunității, proces care este uneori extrem de anevoios [7].

Doar un efort conjugat al specialiștilor din penitenciar, ce includ totalitatea de metode ce realizează suportul juridic, asistarea psihosocială și pregătirea pentru eliberare a persoanelor private de libertate.

În acest context, remarcăm responsabilitatea și contribuția pe care o aduce asistentul social. Astfel, direcțiile de activitate a asistentului social în cadrul instituțiilor penitenciare sunt multiaspectuale și includ:

- Evaluarea nevoilor sociale – asigură identificarea nevoilor sociale ale deținuților, în vederea realizării intervențiilor specifice pentru soluționarea problemelor sociale, planificarea și realizarea procesului de reintegrare;
- Consiliere pe probleme sociale – se realizează în scopul dezvoltării și consolidării abilităților sociale, cognitive sau de autocontrol ale deținuților, precum și menținerea legăturilor cu familia și rudele apropiate. Consilierea cu deținuții se desfășoară pe următoarele probleme: orientare vocațională, consiliere familială, protecție socială, violența în familie, formarea abilităților sociale etc., în funcție de problemele identificate de către asistentul social;
- Administrarea programelor de asistență socială – se realizează în vederea dezvoltării abilităților sociale, comportamentului prosocial, precum și facilitării procesului de reinserție socială.

Rezultatele cercetării au identificat necesitățile în domeniu și au permis de a formula următoarele programe de asistență socială:

Pentru deținuții la etapa de pregătire pentru eliberare: Programe de pregătire pentru eliberare ce urmăresc consolidarea legăturilor sociale în vederea adaptării și acomodării la viața socială din afara penitenciarului;

Pentru deținuți cu necesități generale: educație civică, etică și morală, abilități parentale etc. ;

Suportul juridic: perfectarea actelor de identitate, certificatului de naștere; inclusiv a actelor pentru stabilirea și plata pensiilor; stabilirea locului de trai; stabilirea relațiilor cu familia; înregistrarea sau desfacerea căsătoriei; perfectarea actelor pentru alte tipuri de plăți (alocații, indemnizații, compensații, plasarea în azil etc.) -totalitatea intervențiilor realizate de către asistentul social în vederea stabilirii interacțiunii condamnatului cu instituțiile publice, instituțiile guvernamentale și neguvernamentale pentru soluționarea problemelor sociale.

Așadar, principalele direcții în cadrul activității de reintegrare realizate în penitenciar se referă la organizarea unei ocupații profesionale, urmărindu-se formarea unui om apt de a exercita o activitate de muncă după eliberare, încadrarea persoanelor private de libertate în viața socială, educarea valorilor unei vieți particulare și familiale, precum și organizarea timpului liber și diversificarea ocupațiilor culturale.

Analizând cadrul legislativ și practicile înregistrate de sistemul penitenciar la general și în special în Penitenciarul Nr.15 - Cricova, considerăm oportun implementarea strategiei de dezvoltare a instituțiilor penitenciare prin acordarea serviciilor asistențiale privind reintegrarea socială a deținuților.

Metodele de lucru ale asistentului social au scopul reintegrării și soluționării problemelor persoanelor private de libertate, participând la desfășurarea programelor din cadrul instituției. Însă, în pofida celor menționate anterior, trebuie de remarcat că dezvoltarea programelor educaționale, de asistență psihologică și asistență socială în etapa detenției este în proces de derulare, fiind necesară consolidarea implementării și, după caz, revizuirea ofertei de programe și activități educaționale, de asistență psihologică și asistență socială, a metodologiilor de lucru și continuarea procesului de reglementare a activităților. Se resimte acut absența unei politici de reintegrare socioprofesională coerentă, adaptată nevoilor persoanelor private de libertate care să permită accesul acestora la o ofertă diversificată de programe de formare profesională, precum și ocuparea unui loc de muncă.

În baza rezultatelor cercetării, constatăm că instituțiile penitenciare trebuie să urmărească exercitarea unei influențe pozitive asupra deținuților, altfel metodele în care sunt operate și administrate trebuie schimbate. Spre regret, penitenciarele sunt încă niște instituții de tip totalitar, în sensul că atât personalul, cât și deținuții împart soarta vieții în izolare. Până și comportamentul personalului este strict reglementat și restricționat. Toate acestea condiționează respectul de sine al personalului, însă nu și relațiile, care nu pot fi îmbunătățite în astfel de condiții.

Rezultatele obținute au validat ipoteza generală a cercetării, potrivit căreiacu cât mai mare ar fi diversitatea serviciilor asistențiale în penitenciar, cu atât șansele de reintegrare socială a persoanelor private de libertate ar fi în creștere. De asemenea, au fost validate și ipotezele de lucru din următoarele perspective: 1)Dacă persoanele private de libertate din Penitenciarul Nr. 15 din Cricova ar beneficia de servicii de reintegrare socială personalizate, atunci șansele de reintegrare socială ar deveni mai eficiente. 2) Dacă familia ar menține o legătură constantă cu persoanele private de libertate, atunci șansele de reintegrare socială ar fi vădit mai eficiente.

Ipotezele lucrării au fost testate pentru a stabili gradul de veridicitate al acestora, astfel constatându-se că societatea nu este disponibilă pentru participare activă și implicare la reintegrarea socială a persoanelor ex-deținute. Cauzele de bază ale acestui fenomen sunt generate de faptul că ex-deținuții continuă să fie etichetați, marginalizați și chiar discriminați sub diverse forme.

Astfel, aproape jumătate din ex-deținuțiidin Republica Moldova revin în penitenciare, tendință cedenotă asupra nivelului precar de integrare în societate, că societatea nu le oferă șanse reale de a-și duce o viață umană echilibrată. La care se adaugă lipsa de sprijin material, emoțional și psihosocial adecvat, o educație precară și care nu mai corespunde cerințelor pieței forței de muncă.

În baza studiului realizat, considerăm necesar înaintarea recomandărilor la următoarele nivele:

La nivel național:

Elaborarea legilor speciale de integrate, care să vizeze nemijlocit reintegrarea persoanelor private de libertate în perioada detenției și post-detenției, care să corespundă necesităților reale ale deținuților.

Crearea Centrelor de reintegrare a deținuților sau Centrelor de pregătire pentru eliberarea condamnaților din detenție, în care aceștia vor fi plasați înainte de eliberare pentru o perioadă bine determinată.

Alocarea mai multor posturi pentru specialiștii din domeniul Serviciu de reintegrare socială, pentru a presta servicii de calitate persoanelor private de libertate.

Instituirea standardelor în mod unitar la nivel de sistem privind numărul de spații și dotarea acestora.

Implicarea persoanelor private de libertate în programe psiho-socio-educative pentru dezvoltarea aptitudinilor întru facilitarea procesului de reintegrare socială.

Valorificarea posibilităților oferite de noile tehnologii informaționale și de Internet în explorarea posibilităților de instruire a deținuților.

La nivel de instituții implicate în prestarea serviciilor:

Organizarea schimbului internațional de informații între responsabilii instituțiilor penitenciare, astfel încât împărtășirea experiențelor să conducă spre îmbunătățirea sistemelor naționale de detenție.

Instruirea corespunzătoare a personalului penitenciarelor pentru asistarea reintegrării sociale a persoanelor private de libertate.

Implicarea angajaților în trening-uri de perfecționare profesională, focusate pe subiecte care vizează nemijlocit reintegrarea în societate a foștilor deținuți.

Crearea unor centre speciale de pregătire a deținuților pentru liberare și oferirea de consiliere pentru reintegrarea socială.

Separarea deținuților tineri de deținuții cu recidive repetate, de alte categorii mai în vârstă.

Dezvoltarea parteneriatelor constructive cu organizațiile non-guvernamentale și organizațiile internaționale de profil, care ar putea contribui la diversificarea activităților privind reintegrarea socială a persoanelor ex-condamnate.

Realizarea broșurilor cu informație utilă pentru persoanele private de libertate, care vor fi distribuite în instituțiile penitenciare.

Aplicarea pedepselor alternative, eliberarea condiționată și etichetarea electronică în funcție de tipul de infracțiune.

Aplicarea regulilor flexibile și tolerante privind vizitele, inclusiv „vizite conjugale". Oferirea posibilității de a comunica online cu membrii familiei.

Dezvoltarea și diversificarea oportunităților de a permite deținuților să urmeze cursuri de formare profesională, inclusiv online.

Permiterea deținuților de a ține pasul cu evenimentele din lumea exterioară prin citirea ziarelor, audierea radioului și a televiziunii.

Organizarea întâlnirilor periodice cu foștii deținuți, astfel încât aceștia să-și poată împărtăși experiența pozitivă de reintegrare în societate, încadrare în muncă și adaptare la schimbările intervenite în viață.

La nivel de Administrație Publică Locală:

Dezvoltarea și gestionarea serviciilor sociale comunitare pentru foștii deținuți.

Favorizarea accesului egal la resurse și servicii, în scopul prevenirii și diminuării discriminării.

La nivel de comunitate:

Sensibilizarea opiniei publice vizavi de experiențele și problemele cu care se confruntă persoanele eliberate din locurile de detenție.

Lansarea campaniilor de sensibilizare pentru combaterea discriminării pe baza cazierului.

Fortificarea competențelor profesionale ale asistentului social în vederea monitorizării persoanelor în perioada post-detenție.

La nivel de familie:

Stabilirea și menținerea relațiilor inter-personale de lungă durată cu familia biologică și cea extinsă.

Acceptarea, încurajarea și oferirea suportului în scopul reintegrării persoanelor private de libertate în toate domeniile sociale.

Organizarea informării privind reintegrarea persoanelor private de libertate pentru familiile de unde provin deținuții.

Activitatea recuperativă impune crearea și dezvoltarea unui cadru de suport comunitar pentru facilitarea reintegrării sociale, prin stabilirea de parteneriate între sectorul public și cel privat. Colaborarea unităților penitenciare cu instituțiile, autoritățile publice centrale și locale, organizațiile neguvernamentale cu atribuții în domeniul facilitării reintegrării sociale a persoanelor private de libertate se înscrie în liniile directoare ale cadrului internațional și european, acesta furnizând norme, valori și principii cu caracter universal și cu aplicabilitate privind reintegrarea ex-deținuților.

Activitățile instituției penitenciare și autorităților publice în beneficiul persoanelor private de libertate, se intersectează, conform reglementărilor în vigoare, nevoile populației carcerale, raportat la premisele reale ale reintegrării sociale. Situație care determină existența unui cadru normativ și a unui sistem interinstituțional, care asigură interactivitatea și funcționalitatea diminuării riscului de recidivă.

Politica penală are un rol determinant, din perspectiva dezvoltării cadrului de colaborare și complementaritate al instituțiilor în domeniul asistenței post-detenție, prin stabilirea clară a atribuțiilor și responsabilităților actorilor sociali implicați. Pregătirea pentru liberare și reintegrare socială începe imediat după primirea în locul de detenție, stabilirea unui regim de executare a pedepsei privative de libertate necesită întocmirea unui plan de intervenție educativă și terapeutică pentru fiecare persoană condamnată. Având în vedere că persoanele private de libertate aparțin comunității în îndeplinirea atribuțiilor ce le revin, acestea trebuie să contribuie la crearea unui mecanism interinstituțional care ar asigura parcurgerea etapelor succesive ale procesului de reintegrare socială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. ROY Walmsley. World PrisonPopulationList. Twelfthedition. 19 p. [online 01.09.2019]. Disponibil: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_12.pdf.
2. Global PrisonTrends, 2018. Special Focus.Pull-outsection. The rehabilitation of offenders in the era of sustainabledevelopment. Penal Reform International, Thailand Instituite of Justice. May 2018. 60 p.
3. Social reintegration of prisoners. ParliamentaryAssembly. Doc. 10838, 7 February 2006. Report Social, HealthanfFamily Affairs Committee. Rapporteur: Ali Riza-Gülcicek. [online 15.08.2019]. Disponibil: http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11218&lang=en.
4. PrisonPopulation. World PrisonBrief. [online 08.10.2019]. Disponibil: https://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison-population-total?field_region_taxonomy_tid=All.
5. Nivelul infracționalității în Republica Moldova în anul 2018.[online 18.10.2019]. Disponibil: http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6268&parent=0.
6. Informația privind numărul deținuților aflați în penitenciarele Republicii Moldova la 01 ianuarie 2018. [online 27.09.2019]. Disponibil: http://dip.gov.md/ro/statistica.
7. Reintegrarea socială a persoanelor liberate din locurile de detenție. Raport de monitorizare și evaluare a activității realizate în cadrul Proiectului „Consolidarea societății civile în Moldova. Grupuri marginalizate. Reintegrarea socială a ex-deținuților." Institutul de Reforme Penale. [online 12.10.2019]. Disponibil: http://irp.md/uploads/files/2014-06/1402576373_1242890807_ro.pdf.

Tatiana SPĂTARU, ***doctor habilitat în sociologie, cercetător științific principal,***

Rodica FALCĂ, ***absolventă a programului de master „Politici sociale centrate pe familie", Universitatea de Stat din Moldova***

PERSOANELE FĂRĂ ADĂPOST DIN CHIȘINĂU: SUPORT SOCIAL PRECAR ȘI ALIENARE INSTITUȚIONALĂ

Organizația mondială a sănătății (1946) și o vastă literatură de specialitate au arătat importanța sistemului de suport social (format din familie, prieteni, relații sociale) pentru starea de bine, confortul moral și material și echilibrul mintal al fiecărei persoane, dar cu atât mai mult pentru persoanele deprivate de orice alte resurse. Interviurile colectate printre persoanele fără adăpost din Chișinău și studiul cantitativ cu 810 subiecți, beneficiari ai Centrului pentru persoane fără adăpost din Chișinău(Centrul sau Centrul-adăpost), scot în prim-plan tot atâtea povești de familie scindate, prietenii sfărâmate și legături de rudenie otrăvite de regrete și resentimente. Aceste persoane sunt vulnerabile nu doar din cauza că sunt discriminate și excluse în marea societate, ci și pentru că cele mai multe dintre ele au pierdut legătura cu un mediu familial care le-ar oferi suport și protecție. În contextul serviciilor publice și comunitare reduse adresate persoanelor fără adăpost din Moldova și în alte societăți post-socialiste [1; 2; 3], sprijinul informal din partea familiei, prietenilor și cunoscuților devine cu atât mai important. Studiul examinează relațiile pe care persoanele fără adăpost – beneficiarii Centrului și persoanele care locuiesc în stradă – întrețin cu membrii familiei, prietenii și alte persoane fără adăpost. De asemenea, cercetarea caută să înțeleagă de ce Centrul-adăpost și alte servicii sociale nu reușesc să creeze și să consolideze relații de suport social între beneficiari.

O bibliografie științifică bogată și consistentă demonstrează deteriorarea rețelelor de suport social[vezi 1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14] și în special a legăturilor familiale printre persoane fără adăpost în majoritatea orașelor lumii în care acest fenomen a fost studiat. Mai mulți cercetători au arătat că existența unui sistem solid de suport social (familie, rude, prieteni etc.) poate preveni precaritatea rezidențială a unei persoane[8; 15; 16]. Dimpotrivă, lipsa unui suport din partea celor apropiați poate duce, în situație de criză, la pierderea domiciliului și la o „ruptură cumulativă a legăturilor" (domiciliu, serviciu, prieteni etc.)[4;11; 17]. Totodată, un suport social puternic (familie, prieteni) și instituțional (asistenți sociali) poate fi un factor de ieșire din situația de excluziune legată de lipsa locuinței[4; 8; 14; 16 ; 18]. Acest studiu împărtășește perspectiva potrivit căreia rețelele de suport social (constând din relații apropiate și îndepărtate) joacă un rol crucial în conectarea persoanelor fără adăpost la oportunitățile și resursele din mediul lor [14, 19; 20]. Rețelele informale de suport social devin cruciale pentru supraviețuirea și bunăstarea

acestor persoane în contextul post-socialist al Republicii Moldova, în care statul și-a retras o parte din prerogativele anterioare de protecție socială, în timp ce serviciile neguvernamentale adresate acestor categorii de persoane rămân slabe.

Din perspectiva „teoriei înlocuirii" [*replacement theory*], sistemul de suport social anterior este înlocuit de un sprijin mai slab și mai puțin sigur primit de la alte persoane fără adăpost [5; 14; 21]. Studiul examinează, de asemenea, rolul legăturilor „slabe" și „de unică folosință" pentru sprijinul și supraviețuirea persoanelor fără adăpost [22; 23], altfel spus, din partea „tovarășilor", spre deosebire de „prieteni", de către persoanele intervievate.

Cazul Republicii Moldova este interesant de analizat din perspectiva evoluției sistemelor de suport social ale persoanelor fără adăpost din Moldova într-un context specific țărilor provenite din URSS și din fostul bloc socialist în Europa de Est care au trecut, în perioade lungi de „tranziție" spre democrație liberală și capitalism, prin procese sociale și economice care au condus la pauperizarea populației și astfel au pus o presiune economică grea pe căminele familiale, într-un context de slăbire și subfinanțare a sistemului de protecție socială, o situație specifică țărilor din fosta URSS și din Europa de Est [24; 25]. Lichidarea și/sau privatizarea marilor întreprinderi industriale sovietice au dus la diminuarea drastică a locurilor de muncă și totodată la închiderea sau privatizarea căminelor pentru angajați (inclusiv pentru angajații familiști). Nu în ultimul rând, căderea unei largi păturii sociale sub limita oficială a sărăciei absolute a generat apariția unui șir de strategii și practici de supraviețuire economică, dintre care migrația sezonieră și pe termen lung a unui segment larg de populație în străinătate[26; 27]. Aceste provocări au avut un impact greu asupra întregii populații din Republica Moldova, dar cu atât mai mult asupra celor mai puțin înzestrați cu resurse. Familiile au fost în general un loc de protecție și susținere în condițiile slăbirii sistemului de protecție socială [28; 29; 30]. Cu toate acestea, multe familii au suferit experiențe perturbatoare în perioada respectivă, precum șomajul, deprivări multiple, migrația (care a afectat până la 1/3 din populația activă la sfârșitul anilor 2000) și instabilitatea politică și economică. În anii 1990 și 2000, numărul căsătoriilor (la 1000 de locuitori) a scăzut de la 9,4 în 1990 la 7,6 în 2006, în timp ce numărul divorțurilor a crescut de la 3 în 1990 la 4 în 2006 la 1000 de locuitori. Multe legături intergeneraționale au fost afectate de această transformare [31]. Pentru multe persoane vulnerabile, rețelele familiale au încetat să fie principala sursă de suport. Prin urmare, o povară importantă a protecției sociale a căzut pe umerii statului. În ciuda acestui fapt, pe fondul crizei economice statul și-a diminuat mult capacitatea de protecție socială.

Sistemul de protecție socială din statele post-socialiste, inclusiv Moldova, a fost afectat în anii post-1990 prin subfinanțare și o capacitate instituțională diminuată [30; 32; 33]. Sistemul public de apartamente sociale și de cămine muncitorești a fost aproape în întregime privatizat în anii 1990 [26]. Astăzi, sistemul de locuințe sociale din Moldova este foarte departe de a putea satisface cerințele față de acest serviciu. În ciuda unei reforme inițiateîn 2012 de dezinstituționalizare prin deschiderea unor centre comunitare de sănătate mintală, instituțiile psihiatrice continuă să trateze un număr mare de pacienți [34; 35]. Unii pacienți, lipsiți de sprijinul familiei, ajung pe stradă. Cu toate acestea, spre deosebire de situația din SUA și Marea Britanie [vezi 36], incidența persoanelor cu diagnostic psihiatric în rândul persoanelor fără adăpost din Moldova este nesemnificativă din cauza instituționalizării încă răspândite a pacienților psihiatrici.

Ca și în alte țări, în Moldova, statul a adoptat o abordare binară față de persoanele fără adăpost, constând în asistență și control [1; 3; 36]. Guvernul și autoritățile locale oferă o serie de servicii sociale (cazare, mâncare, asistență socială și medicală). Cu toate acestea, poliția continuă să efectueze acțiuni represive împotriva persoanelor fără adăpost din oraș. Centrul pentru persoane fără adăpost din Chișinău materializează această abordare binară, aplicând atât măsuri de asistență, cât și de constrângere disciplinară beneficiarilor săi. Cadrul instituțional rigid și disciplina supravegheată de administratorii Centrului pot împiedica sau chiar perturba relațiile interpersonale de suport. În afară de cantină și sala de odihnă, în Centru nu există spații comune pentru socializare. Structura clădirii în sine nu predispune beneficiarii să comunice și să socializeze. Chiar și așa, beneficiarii Centrului construiesc în mod regulat relații de sprijin reciproc, de solidaritate și sociabilitate, exprimate prin strategii de „ajustare secundară", în ciuda sau dincolo de ordinea instituțională [37; 38; 39].

În acest context al serviciilor sociale pentru persoanele fără adăpost slabe și austere, este de așteptat ca relațiile informale de sprijin să compenseze această deficiență. Cu toate acestea, așa cum sugerează acest studiupe cazul Republicii Moldova, relațiile de sprijin social între persoanele fără adăpost, dar și între ele și familia, prietenii și cunoscuții lor sunt, de asemenea, perturbate în absența unor politici și strategii instituționale orientate spre încurajarea și consolidarea legăturilor sociale.

Notă despre metodologie

Această analiză se bazează pe fișe sociobiografice (anchete sociale) ale tuturor celor 810 beneficiari unici ai Centrului pentru persoanele fără adăpost din Chișinău (Centrul-adăpost), de la crearea sa în 2004 până în februarie

2017. Fișele biografice conțin informații generale despre data nașterii, locul de naștere, sexul, starea civilă, educație, statut profesional, experiență de muncă, ultimul domiciliu, sănătate, relații cu familia și rudele, obiective pe termen scurt și lung, planuri de muncă și alte categorii conexe. Aceste date biografice au fost anonimizate și supuse unei analize descriptive cu ajutorulprogramului SPSS. Autorul a realizat, de asemenea, interviuri aprofundate, din septembrie 2013 până în februarie 2017, cu peste 90 de persoane (dintre care 65 persoane fără adăpost, cinci persoane cu risc de pierdere a domiciliului și 20 de profesioniști). Din cei intervievați, 49 au fost bărbați și 16 femei. 38 de respondenți au fost intervievați în Centrul-adăpost și 27 pe străzi sau în clădiri abandonate. O observație susținută a însoțit interviurile. Autorul s-a prezentat respondenților ca lector universitar și cercetător independent, fără nicio legătură instituțională cu personalul Centrului-adăpost. Cercetătorul i-a asigurat pe respondenți că va respecta confidențialitatea informațiilor furnizate în interviuri. Numele respondenților menționați în acest studiusunt fictive. Participanții și-au dat consimțământul scris de a participa la cercetare. Acest studiu este conform cu standardele etice acceptate internațional în cercetarea sociologică și în domeniul activității sociale. Analiza tematică conform modelului „groundedtheory" (prin observarea distribuției categoriilor tematice în corpus) a fost aplicată surselor narative cu ajutorul programului NVivo[40; 41].

Conceptele de suport social, capital social și legături sociale: utilizări și definiții

Cercetătorii au identificat mai multe tipuri de suport social pentru persoanele aflate în situații de criză și deprivare acută: *ajutor instrumental* (cu bunuri și servicii), *ajutor socio-emoțional* (empatie, afecțiune, încredere) și ajutor informațional (cu informații utile) [42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49]. Aceste trei componente ale suportului social sunt considerate cruciale în strategiile de supraviețuire ale persoanelor aflate în dificultate. În această cercetare, suportul social este definit prin relații reciproce de ajutor, nu doar printr-un proces orientat pe probleme. Cele trei componente ale suportului social coexistă în diferite grade. Acesta este un proces compozit care creează relații durabile de sociabilitate, coeziune și comunitate [29; 50; 51]. Oamenii construiesc și acumulează relații de suport social de-a lungul vieții. Din acest motiv, un suport constant într-o situație dificilă este cel mai așteptat de la membrii familiei [46]. Privarea percepută este cu atât mai mare în cazurile în care persoana are legături familiale slabe sau, mai rău, pierde legătura cu mediul familial. În cazul societăților din Europa de Est în general există o așteptare mai mare de reci-

procitate atribuită sprijinului dintre prieteni [28; 29; 52]. Sărăcia este adesea definită în societățile din Europa de Est, pe lângă semnificația primară dedeprivare materială și multidimensională (excluderea de la resursele de bază), ca olipsă sau o perturbare a rețelei de sprijin social [2; 29; 52]. De asemenea, cea mai avansată privare se manifestă ca o „ruptură cumulativă a obligațiunilor sociale" [11]. Scăderea securității sociale și a statutului unei persoane apare, potrivit lui Paugam, prin ruperea cumulativă a legăturilor sociale fundamentale, și anume: legătura de filiație (posibilitatea de a conta pe părinți sau copii aflați într-o situație dificilă), legătura de participare electivă (relațiile cu prietenii și alte persoane apropiate), legătura de participare organică (o relație durabilă cu piața muncii) și legătura de cetățenie (statutul juridic, actele de identitate). Ruperea cumulativă a legăturilor sociale duce la un proces de excludere pe mai multe niveluri.

Conceptul de capital social elaborat de Pierre Bourdieu este de asemenea util pentru a înțelege privarea multidimensională a persoanelor fără adăpost și a altor persoane vulnerabile. Conform unei definiții date de Bourdieu, *„capitalul social este totalul resurselor reale sau potențiale care sunt legate de deținerea unei rețele durabile de relații mai mult sau mai puțin instituționalizate de cunoaștere și recunoaștere reciprocă – sau, cu alte cuvinte, de apartenență la un grup (...)."*[53, p. 2-3]. Mărimea și valoarea capitalului social deținut de o persoană sunt legate substanțial de capitalul economic și capitalul cultural deținut de acea persoană și persoanele cu care se află într-o relație durabilă. Întrucât capitalul economic și cel cultural sunt moștenite printr-un proces social compus și durabil de transmitere și interiorizare, capitalul social devine un indicator semnificativ al apartenenței la un grup și, în consecință, al inegalității sociale. Conceptul lui Bourdieu permite înțelegerea valorii economice și culturale și aplicabilitatea limitată a capitalului social deținut de o persoană fără adăpost pentru a-și depăși marginalitatea.

În cele din urmă, cele trei concepte - suport social, capital social și legături sociale – sunt complementare. Aceste noțiuni vor fi folosiți aici pentru a înțelege aceeași realitate de ajutor reciproc între oameni din perspective sociale diferite.

Familii sfărâmate, filiații fragile

O analiză cantitativă a fișelor biografice ale beneficiarilor Centrului-adăpost din Chișinău arată că marea majoritate a persoanelor fără adăpost care au beneficiat de serviciile acestei instituții nu au avut, în momentul completării chestionarului de admitere în Centru (între 2004 și 2017), un statut de familist. După cum se poate vedea în *Tabelul 1,* cca 31% dintre toți cei care au

completat chestionarul erau necăsătoriți, 36% erau divorțați, 3% - despărțiți, 10% - văduvi și doar 5,6% erau căsătoriți oficial, iar 13% se aflau într-o relație de concubinaj (cuplu neînregistrat la Oficiul Stării Civile). Cifrele privind rata divorțurilor și a persoanelor necăsătorite depășesc cu mult datele acestor categorii de stare civilă ale populației generale. De exemplu, la Recensământul din 2004, persoanele căsătorite constituiau 58,5% din totalul populației în vârstă de 15 ani și peste; persoanele necăsătorite dețineau o pondere de 25,9%, cele văduve de 10,1%, cele divorțate oficial de 4,2%, iar cele despărțite - 1,2%[54].

Tabelul 1. **Starea civilă a beneficiarilor Centrului pentru persoane fără adăpost din Chișinău**

	Starea civilă	Frecvență	Procente
Valid	necăsătorit	248	30,6
	căsătorit	45	5,6
	divorțat	292	36,0
	văduv	84	10,4
	separat	27	3,3
	concubinaj	105	13,0
	Total	801	98,9
Lipsă	Sistem	9	1,1
	Total	810	100,0

Sursa: realizat de autor pe baza datelor studiului cantitativ efectuat cu 810 beneficiari ai Centrului-adăpost din Chișinău (2004-2017).

Datele privind starea civilă a beneficiarilor din eșantionul de 810 cazuri sunt compatibile cu cele ale persoanelor intervievate (65 de persoane fără adăpost și cinci în situație de risc). Marea majoritate a persoanelor intervievate nu erau căsătorite și nu se aflau într-o relație de cuplu în momentul interviului: 38 erau divorțate, 21 – necăsătorite, 1 – văduv, 6 – căsătorite și 4 – în concubinaj. O parte dintre cei divorțați și despărțiți au trăit experiența divorțului cu câțiva ani înainte de a-și fi pierdut domiciliul și de a fi devenit persoană fără adăpost. Pentru alții, cei mai mulți, experiența divorțului este legată direct de pierderea domiciliului, în măsura în care întreruperea căsătoriei a presupus de asemenea împărțirea locuinței.

Mai multe persoane intervievate provin din familii sărace din mun. Chișinău, precarizate și mai mult în anii 1990. Acesta este cazul celor mai mulți intervievați cu vârsta de peste 50 de ani (22 de oameni din 70). Din

810 fișe biografice ale beneficiarilor Centrului-adăpost, 33% aveau 56 de ani și mai mult. Acest segment de vârstă este unul dintre cele mai expuse sărăciei și cel mai dependent de servicii și prestații sociale [55].Alte persoane își amintesc cu nostalgie de copilăria trăită în perioada sovietică, în sânul unor familii „obișnuite", în care ambii părinți lucrau în întreprinderi.

Mai multe studii au semnalat corelația dintre pierderea unor membri ai familiei sau lipsa susținerii persoanelor apropiate și starea de vulnerabilitate a persoanelor în situații de risc[4; 6; 56]. Pentru mai mulți respondenți, ruptura de mediul familial a fost declanșată de moartea prematură a unei persoane apropiate. Pentru treisprezece respondenți, moartea prematură a unei persoane apropiate a declanșat înstrăinarea și ruptura de mediul familial. Pentru unii, moartea subită – și adeseori violentă (în urma unui accident sau suicid) – a unui „celălalt semnificativ" a fost interpretată de persoana intervievată drept un factor declanșator al unui proces care a dus la o degradare socială continuă. Astfel, Vasilii (în jur de 40 de ani, în momentul interviului, de acum înainte: B40) mi-a mărturisit că sinuciderea tatălui în apartamentul pe care tocmai urmau să-l vândă și apoi să-l împartă între membrii familiei i-a produs un puternic șoc emoțional care i-a declanșat un proces de retragere în sine și de desocializare voluntară (timp de 8 luni s-a refugiat într-o mănăstire). În cazul Alionei (34 de ani în momentul interviului, de acum înainte: F34), moartea fratelui ei într-un accident este asociată *post factum* cu pierderea locuinței părinților: *„(...) dacă apartamentul nu ar fi fost vândut, totul ar fi fost complet diferit. Și dacă o mașină nu l-ar fi lovit pe fratele meu. După ce mașina l-a lovit pe fratele meu, totul a mers prost. (...)Totul a mers din ce în ce mai rău.*" Acest șoc emoțional acționează cu atât mai distructiv cu cât generează un sentiment mai mult sau mai puțin asumat de culpabilitate persoanei care a suferit acest stres.

Viața de familie a cinci respondente (din 16) este asociată cu diverse forme de traume emoționale și abuzuri din partea părinților, realizate în principal de către tată (sau tatăl vitreg) și de către fostul soț [vezi și 57; 58; 59]. Stresul psihologic și abuzurile asociate în mărturiile acestor femei cu mediul familial le-au împiedicat să ceară ajutor membrilor familiei.

Pierderea locuinței și adoptarea treptată a unui statut defavorizat de persoană fără adăpost sunt agravate în cazul majorității persoanelor intervievate de o separare mai mult sau mai puțin tranșantă și irevocabilă cu familia și, deseori, cu întreaga rețea de rubedenii. Relațiile cu membrii familiei sunt de multe ori învrăjbite de neînțelegeri stârnite de împărțirea considerată injustă a moștenirii sau de învinuiri de implicare în înșelăciuni imobiliare. După cum mi-a mărturisit o respondentă care locuia de câteva luni în Centrul pentru persoane fără adăpost din Chișinău (acest lucru transpare și în interviul cu

alți 17 respondenți), multe legături de familie ale beneficiarilor Centrului au fost deteriorate pe fundalul unor litigii legate de locuința moștenită: *„Era un apartament cu trei camere și iată. Iarăși – lupta rudelor. Toată lumea se lupta pentru acest apartament! S-a întâmplat așa, până la urmă, că nimeni nu l-a primit.”*[Svetlana, F60]. Persoanele intervievate se simt dezavantajate față de rudele lor dotate cu un capital social mai ridicat, o resursă crucială în tranzacțiile cu proprietatea imobiliară a familiei, în special în raport cu funcționarii publici. Pentru alți șase respondenți, relațiile cu membrii familiei sunt subminate de sentimente în general obscure și nemărturisite de vinovăție. Câțiva respondenți mi-au declarat că deși nu le reproșează nimic familiei și rudelor, preferă să nu le întâlnească. 28 de respondenți (de la 65 de ani) preferă să nu vadă familia și rudele, deși nu le învinovățesc. Alții (14 intervievați) evită întâlnirile cu rudele și prietenii din cauza statutului lor descalificat.Cu atât mai puțin își pot permite să le ceară ajutor. În plus, pentru respondenții bărbați, cererea unui ajutor de la rude și membrii familiei intră în contradicție cu norma socială, potrivit căreia bărbații ar avea datoria morală de a întreține familia, în calitate de soți și părinți. Prin urmare, întoarcerea în familie este împiedicată și de incapacitatea lor de moment de a satisface aceste așteptări (interiorizate)[2; 60].

Pentru persoanele fără adăpost cu copii adulți (25 respondenți), relația cu aceștia din urmă este deseori ambivalentă. Pe de o parte, mai mulți respondenți nutresc un sentiment de afecțiune și chiar de mândrie pentru copiii lor, câțiva dintre care ar fi destul de realizați în plan familial și social ca părinți (și mai ales în contrast cu statutul descalificat al părintelui). În înțelegerea lor, împărtășită pe larg în societatea moldoveană (dar și în alte societăți din regiune), reușita copiilor apare ca o dovadă a împlinirii lor ca părinți[vezi și 2; 29; 52]. Pe de altă parte, atunci când sunt întrebați dacă le reproșează ceva copiilor lor (și eventual altor foști membri ai familiei), aceștia deneagă, de regulă, vreun sentiment de nemulțumire sau vreo atitudine de reproș la adresa lor, deși aceste stări de spirit pot fi deduse „printre rânduri”. E adevărat că respondenții nu se simt pe deplin legitimați să exprime clar aceste nemulțumiri și reproșuri – și cu atât mai puțin să i le adreseze membrilor familiei – în condițiile în care nici ei nu se consideră niște părinți ireproșabili: o parte semnificativă dintre respondenți și dintre beneficiarii Centrului-adăpost au consumat alcool în exces[vezi și 61]. Alții au avut un comportament violent și/sau și-au ispășit pedeapsa într-un penitenciar (23% dinbeneficiarii Centrului).

Totuși, cel mai deconcertant este să vorbești cu oameni în vârstă, plasați în Centrul pentru persoane fără adăpost, care au făcut eforturi mari în anii 1990 pentru a asigura o sursă de întreținere pentru familie și copii și care acum sunt practic abandonați în această instituție de către proprii copii, cu care

părintele continuă să se mândrească și pe care caută să-i înțeleagă în fel și chip. 33,4% din toți beneficiarii Centrului din 2004 până în 2017 aveau 56 de ani și mai mult, o pondere de două ori mai mare decât cea din populația generală a orașului Chișinău (13,5% aveau 57/62 ani și mai mult). După cum remarca cu amărăciune cercetătoarea suedeză TovaHöjdestrand despre persoanele fără adăpost din Rusia (observația e perfect valabilă și pentru Moldova):

"Există o idee profund înrădăcinată conform căreia părinții ar trebui să se jertfească de dragul copiilor lor și să îi ajute în toate modurile posibile, în timp ce datoria reciprocă a copiilor adulți de a-și îngriji părinții este mai puțin pronunțată, o prejudecată care este legată de încercările părinților fără speranțe pentru ei înșiși de a avansa social prin procură"[2, p. 124].

Această relație viciată între părinți și copii nu este ce poate fi mai rău în poveștile de viață ale persoanelor fără adăpost din cercetarea noastră. Fiii sau fiicele a patru persoane intervievate au fost implicați în înstrăinarea locuinței părinților (și uneori și a lor înșiși).

În situații de suspiciune de abandon, asistentul social din Centrul-adăpost încearcă să ia contact cu familia beneficiarului (vârstnic și/ sau cu dizabilități) pentru a o determina să ia în grijă persoana plasată provizoriu în instituție. Articolul 8din Legea asistenței sociale nr.547,din25.12.2003,obligă membrii familiei să-și asume îngrijirea celorlalți membri ai familiei aflați în dificultate. În plus, această lege obligă autoritățile publice locale să asigure protecția necesară persoanelor sau familiilor aflate în situație de vulnerabilitate social-economică. Potrivit unui angajat din administrația Centrului-adăpost, asistenții sociali nu acționează pe lângă rude și autoritățile locale doar prin amenințarea cu aplicarea Legii, ci încearcă să le convingă de eventuale avantaje, și anume de ajutorul social (în realitate, foarte mic) de care acesta ar putea beneficia.

Foștii deținuți și absolvenții școlilor-internat: o reintegrare dificilă

Pentru o parte însemnată dintre respondenți, ruptura de mediul familial și de comunitatea de origine a fost mediată de plasarea acestora în anumite instituții și anume în penitenciare (23% dintre beneficiarii Centrului-adăpost au avut experiența detenției într-un penitenciar) și pentru absolvenții de scoli-internat (în jur de 11% dintre beneficiarii Centrului-adăpost). Instituția penitenciară, așa cum a fost concepută și cum funcționează ea în Republica Moldova (și în alte țări din regiune), acționează prin desocializarea deținuților, dar contribuie foarte puțin la resocializarea lor după ispășirea pedepsei, în ciuda reformelor demarate recent în acest sens[62; 63]. La fel, absolvenții școlilor-

internat – copii orfani, abandonați de părinți sau îndepărtați fizic și psihologic de mediul familial – nu beneficiază de o experiență instituțională de natură să creeze comunități în lipsa relațiilor fragile sau inexistente cu mediul familial de origine. În cele din urmă, foștii deținuți și absolvenții internatelor ajung în marea societate fără un minim suport social, asigurat pentru cei mai mulți dintre persoanele domiciliate de familie și de rețeaua de rude și prieteni. Odată cu părăsirea instituției, aceștia pierd, de regulă, și contactul cu mediul în care s-au socializat ani de-a rândul, cu regulile lor de sociabilitate și cu strategiile de supraviețuire și de întrajutorare proprii. Lipsiți de orice sursă de suport social, care trece drept de la sine înțeles pentru majoritatea persoanelor domiciliate, absolvenții internatelor intervievați în această cercetare fac eforturi însemnate să creeze cupluri, să fondeze familii, unii dintre ei să crească copii.Mulți dintre ei (16 persoane intervievate) se simt vulnerabili în aceste proiecte de viață în condițiile unui suport social fragil, ale unui capital social și cultural redus și ale unei asistențe instituționale puțin eficiente și de scurtă durată.

Ecaterina[F32], crescută într-o școală-internat, a fost căsătorită cu un fost absolvent al aceleiași școli-internat și totodată fost beneficiar el însuși al Centrului. Ea are de la el un copil, pe care, din motivul lipsei unui domiciliu stabil, l-a dat în îngrijire unei familii religioasă. Ecaterina și soțul ei au trecut printr-un proces de judecată, urmând să fie lipsiți de drepturi parentale. Totuși, Ecaterina a știut să-și demonstreze capacitatea și responsabilitatea în calitate de părinte, iar recurgerea la serviciile unor asistenți parentali pentru a întreține copilul a fost o dovadă în acest sens. Ecaterina continuă să lucreze în diverse servicii de scurtă durată și îi trimite periodic copilului său bani. După ce își va găsi o locuință și o sursă de venit constantă, ea dorește să-și recupereze copilul. Totuși, ea se simte uneori descurajată de vulnerabilitatea percepută a situației în care se află: șederea prelungită în Centrul-adăpost (al cincilea an, cu unele întreruperi), statutul ei relativ fragil în această instituție (e destul de tânără și i se spune că e în stare să-și caute singură de grijă și să-și găsească o locuință) și dificultatea de a găsi un serviciu care să-i aducă un venit suficient și durabil pentru a trăi, a plăti chiria unei locuințe și a întreține un copil. Ecaterina vrea cu tot dinadinsul să-i asigure copilului său un suport care – la fel ca altor colegi de internat – i-a lipsit și mai ales vrea să-l scutească de perspectiva instituționalizării într-un internat, tocmai pentru că are această experiență și nu vrea ca și copilul ei să o cunoască.

Pentru multe persoane care nu au avut o familie sau care au avut o experiență familială traumatizantă este cu atât mai greu să fondeze o familie. Reticența de a crea o familie sau de a se angaja într-un cuplu provine și de la statutul individual descalificat de persoană fără adăpost, dar și de stigmatul instituțional

(de beneficiar al unui centru de găzduire pentru persoane fără adăpost). *„Ce fată s-ar uita la un băiat care locuiești și lucrează într-un centru pentru boschetari?”* – se întreba Valentin [B28], absolvent al unei școli-internat și care lucra în momentul interviului (în 2014) la cantina Centrului. În plus, atât timp cât nu au o sursă de venit suficientă pentru a închiria o locuință decentă și a întreține o familie, aceștia nici nu vor să se angajeze în vreo relație de cuplu durabilă. Atunci când totuși niște persoane fără adăpost se angajează într-o relație de cuplu, această relație le aduce promisiunea unei vieți mai bune și chiar, uneori, a unei stabilizări a vieții ambilor membri ai cuplului. Din propriile observații, dar și în baza altor cercetări, un cuplu de persoane social-vulnerabile (inclusiv persoane fără adăpost) poate deveni o sursă reală de protecție[8].

Astfel, pentru Vitalie [B21], absolvent al unei școli-internat, angajarea într-o relație de prietenie cu Liuba [F18], și ea fostă elevă a unui internat – ambii beneficiari ai Centrului-adăpost în perioada când făceam cercetarea –, a însemnat promisiunea unei căsătorii și astfel a unei stabilizării iminente. Pentru a dovedi iubitei sale că este o persoană responsabilă, capabilă să asigure un suport consistent viitorului cămin familial, Vitalie lucra cu abnegație și peste limitele impuse de sănătate în calitate de hamal la piața agricolă en-gros din vecinătate, aducându-i Liubei cadouri costisitoare (haine și produse de igienă). Pentru Vera [F60] și Ștefan [B65], cuplul lor a fost în ultimii zece ani de viață comună în condiții precare (ambii au locuit într-o locuință precară într-o pădure din apropierea Chișinăului) un mijloc de întrajutorare și, după cum mi-a mărturisit Vera, o sursă de împlinire afectivă. Cu toate acestea, dependența acestor cupluri de condiții de trai exterioare și uneori intruzive le impune un anumit număr de provocări, pe care un cuplu obișnuit nu le cunoaște în condiții de stabilitate locativă. Astfel, în cazul de mai sus, Liuba a dispărut la un moment dat, fiind „luată”, din spusele lui Vitalie, de membrii unei organizații religioase care oferea prânzuri beneficiarilor Centrului-adăpost, fără să-i lase prietenului său vreun mesaj, spre consternarea acestuia. În cazul cuplului Vera-Ștefan, relația lor a devenit mai fragilă mai ales după ce au revenit în oraș și s-au stabilit pentru o vreme în apartamentul femeii, moștenit acum de unul din fiii săi. Fiul Verei a dezaprobat cu vehemență relația mamei sale cu Ștefan, ceea ce punea în pericol existența însăși a cuplului acestora, în ciuda dorinței și bunei înțelegeri dintre cei doi parteneri de viață.

Printre poveștile de viață colectate printre persoane fără adăpost, am întâlnit19 cazuri de relații viciate de frustrări și neîncredere față de partenerul sau partenera de viață. Alte cupluri formate între persoane fără adăpost par subminate de neîncredere și precaritate. În condițiile unui sprijin instituțional

insuficient și a unui suport familial fragil sau inexistent, aceste relații de cuplu „de unică folosință" constituie o sursă considerabilă de sprijin [vezi 23].

Ieșirea din situația de precaritate și din statutul de persoană fără adăpost este uneori asociată cu relația jinduită, fantasmată cu o persoană (în special o femeie) înzestrată cu minime resurse materiale, dar neapărat cu locuință. Dincolo de acest discurs compensator, anumite povești de succes conțin într-adevăr un asemenea element. Astfel, o persoană din lumea artistică, celebră în anii 1980, devenit între timp persoană fără adăpost pe fundalul precarizării sale și a unui alcoolism avansat, a reușit la un moment dat să se extragă vieții sale de paria social și să redobândească toate caracteristicile unei vieți reușite pe care le avusese în trecut (locuință, serviciu, recunoaștere socială) grație unui efort cumulat al unui număr mare de persoane – membri ai familiei, foști colegi, simpatizanți. Dar primul imbold în această inițiativă de reabilitare l-a adus o femeie care l-a asistat și l-a încurajat cu tenacitate să se trateze de alcoolism și apoi să se integreze într-o activitate socială și profesională aducătoare de venit și recunoștință[64]. La fel, un activist pentru drepturile persoanelor fără adăpost, el însuși trecând la sfârșitul anilor 1990 prin experiența declasării, își datorează restabilizarea vieții sale întâlnirii – povestită ca un episod de viață crucial – cu o femeie domiciliată, care, din spusele bărbatului, avea multă nevoie de protecția sa. Din nefericire, chiar și o asemenea oportunitate rară poate eșua în situația în care un anumit factor perturbator, cum ar fi alcoolismul, se adevereşte mai puternic decât voința și capacitatea persoanei de a face față unor provocări de natură diversă[16]. Astfel, după câțiva ani de activitate profesională (artistică) și familială reușită (și prezentată în presă drept dovezi ale unei povești de succes), cunoscutul actor este din nou văzut astăzi în stradă în stare de ebrietate, cerșind de la trecători niște bani pentru a-și putea cumpăra de băut și de-ale gurii.

Prieteni și tovarăși, și la bine și la rău

Prietenii și cunoștințele pot oferi suport instrumental – cazare, hrană – în primele luni după pierderea domiciliului, într-o fază anterioară stabilizării statutului de persoană fără adăpost[vezi 17; 56]. Dar în aceste cazuri, persoana uzează de un „capital social" [53] pe care și l-a acumulat într-o perioadă în care acesta era bine integrat în marea societate, avea un loc de muncă stabil, o locuință și eventual o familie. Dar acest capital nu este o resursă inepuizabilă: fiind constituit pe principiul reciprocității, un capital social este valabil atât timp cât persoana care îl deține nu este doar beneficiară, dar și donatoare potențială de suport. După consolidarea statutului de persoană fără adăpost, persoana își pierde treptat acest capital de relații în schimbul unor relații

de suport (prietenie, tovărășie) în mediul altor persoane social vulnerabile. Resocializarea persoanei în acest nou mediu social este, de regulă, dificilă și ea rămâne mult timp ancorată în relații practice, de întrajutorare, bazate pe schimburi de bunuri și servicii[1; 2; 56; 57]. În conformitate cu teoriile alienării și înlocuirii [5], persoanele fără adăpost intervievate în acest studiu își pierd treptat legăturile sociale inițiale în schimbul unor noi relații de sprijin, dar tot mai slabe și mai puțin fiabile printre alte persoane social vulnerabile. Șapte dintre 20 de persoane intervievate cu care am discutat acest subiectdeneagă implicarea în relații de prietenie față de alte persoane fără adăpost. În mod aparent paradoxal, stigmatul social care le este atribuit lor îl aplică ele însăși altor persoane din același anturaj. Potrivit mărturiilor a patru respondenți, nu poți avea prieteni „adevărați" printre persoane fără adăpost, pentru că acestea nu ar fi „de calitate", „de încredere" și pentru că ar fi mai degrabă o sursă de risc decât de suport. Întrebat dacă are prieteni pe care să conteze, un respondent a explicat după cum urmează:

„Ei bine, am un singur prieten, dar acela... Nu, nu am găsit astfel de prieteni până acum. Sunt tovarăși, nu prieteni. Un prieten, după cum înțeleg, este cineva care te va urma în foc și în apă, dar doar ca să te plimbi de colo-colo și să te ajute cu lucruri mici, cred că acesta nu e un prieten. Un prieten și un tovarăș sunt două mari diferențe"[Valerii, B38].

Asemenea constatări provin posibil dintr-o definiție prea exigentă și aparent idealistă a prieteniei. Potrivit unei asemenea definiții, în definitiv utilitară, un prieten adevărat ar trebui să acorde suport material și moral în mod dezinteresat, fără să aștepte ceva în schimb. Până la urmă, mai multe persoane intervievate recunosc că, deși nu ar avea prieteni adevărați, ar avea cel puțin tovarăși. Spre deosebire de prietenie, înțeleasă ca o relație „de suflet", tovărășia s-ar defini mai degrabă printr-o funcționalitate strict practică[29; 52]. Tovarășii se susțin reciproc în situații cotidiene: la dobândirea hranei, la găsirea unor munci de moment (*kalâm*-uri, cum spun ei), la realizarea acestor munci, dar și prin asigurarea reciprocă a unei minime protecții, la nevoie. Atunci când are un tovarăș, o persoană se simte mai puțin vulnerabilă în fața unor eventuale agresiuni sau diverse forme de înșelătorie venite dinăuntru sau din afara mediului de persoane fără adăpost. În ultimă instanță, niște tovarăși pot deveni – și sunt adeseori – un sprijin moral, în situații dificile. Alcoolul nu face decât să catalizeze acest schimb de asistență morală într-un proces împărtășit de anesteziere a suferințelor[vezi și 1; 2]. Tovărășia se adevereşte, în mediile de persoane fără adăpost de la Chișinău, dacă nu o formă de prietenie autentică, cel puțin o tactică de supraviețuire eficientă, pe măsura resurselor pe care și le pot permite niște persoane în situație de precaritate avansată.

Cercetătorii au evidențiat existența unor comportamente considerate de sprijin, dar care ar avea un efect terapeutic advers, de exemplu în cazurile care implică consumul abuziv de droguri sau alcool [5; 45; 46; 65]. Această apreciere ar putea fi corectă din punctul de vedere provenit din afara grupului, cel a terapeutului sau al unui asistent social. În dinamica internă a grupului, un comportament negativ este cel care nu este împărtășit și, prin urmare, nu contribuie la construirea unei relații [46; 66]. Cu toate acestea, pentru unii intervievați fără adăpost, în special pentru cei care neagă aparținerea la acest grup, relația cu alte persoane cu același statut este uneori percepută ca fiind negativă. În astfel de cazuri, persoana poate căuta să evite contactele de durată în Centre-adăpost și în clădiri abandonate[vezi și 67].

Concluzii

Analiza fișelor biografice ale beneficiarilor Centrului-adăpost și a interviurilor realizate cu 70 de persoane fără adăpost din Chișinău arată că aceste persoane beneficiază de un suport familial extrem de vulnerabil, dacă nu cu totul inexistent. Vulnerabilitatea persoanelor fără adăpost provine, alături de alți factori, dintr-o deteriorare a suportului social: ele sunt excluse și discriminate în marea societate (la angajare, la serviciile de sănătate, la o justiție corectă), dar și pentru că majoritatea dintre ele au pierdut legătura cu un mediu familial și comunitar, care le-ar fi oferit suport și protecție, pe fundalul unui proces de precarizare pe dimensiuni multiple, inclusiv de ordin sistemic. Se poate spune că slăbirea suportului social este în același timp cauză și efect al acestui proces de sărăcire, prin care a trecut o pătură numeric importantă a populației din Republica Moldova în anii tranziției post-socialiste. Pe lângă această populație în situație de precaritate avansată, care constituie un bazin fertil de apariție a persoanelor fără adăpost, 33% dintre beneficiarii Centrului pentru persoane fără adăpost au avut experiența unor instituții publice (închisori și școli-internate), a căror activitate duce la desocializarea persoanelor internate, fără să contribuie la resocializarea lor, prin reintegrarea lor în familiile și comunitățile de origine.

Odată cu fărâmițarea capitalului social, creat din relațiile cu rudele și prietenii înainte de pierderea domiciliului și de „ruptura cumulativă a legăturilor”[11], persoanele fără adăpost își construiesc noi rețele de suport social în rândurile altor persoane fără adăpost – un soi de familii de substituție – bazate pe relații de solidaritate și întrajutorare, care compensează, cel puțin parțial, lipsa sau insuficiența suportului social de origine și totodată a serviciilor soci-

ale. Aceste relații, deși „slabe" și temporare, sunt o sursă semnificativă de suport pentru aceste persoane care nu au suficient sprijin din partea familiilor și instituțiilor de protecție socială [vezi și22]. Dincolo de deteriorarea sistemului de suport social anterior și de „ruptura cumulativă a obligațiunilor sociale", persoanele fără adăpost construiesc noi rețele de suport social cu alte persoane fără adăpost, bazate pe „solidaritatea selectivă" (în căutarea relațiilor de sprijin, prin gestionarea sentimentelor de neîncredere) și de utilizare a „legăturilor de unică folosință" (între străini) [11; 23; 68].

Centrul pentru persoane fără adăpost reprezintă un soi de „instituție totală deschisă"[37; 69; 70], care, la fel ca închisorile și internatele, previne în felul ei apariția unor manifestări de sociabilitate, de comunitate și de intimitate. Acestea nu sunt importante doar pentru starea de bine și calitatea vieții a beneficiarilor, dar ar putea conduce la o organizare mai eficientă a publicului de beneficiari. După cum au demonstrat unii cercetători, persoanele – inclusiv persoanele aflate în situație de precaritate și cu sistemul de suport social afectat – au nevoie nu doar să fie ajutate, dar și să fie de ajutor, nu doar să „conteze pe" cineva, ci și să „conteze pentru" alții[11]. T. Höjdestrand vorbea despre sentimentul de inutilitate care subminează moralul persoanelor fără adăpost și totodată le surpă orice încercare de a construi și a menține un sistem cât de cât durabil de suport social și solidaritate umană[2]. Încurajând relațiile de întrajutorare și reciprocitate, instituția ar contribui așadar la construirea unor sisteme de suport social în lipsa suportului social pe care l-au pierdut, ar întări respectul de sine al beneficiarilor și, în ultimă instanță, ar favoriza autonomia și independența beneficiarilor (vezi 71; 72].

În condițiile pierderii suportului social familial și a legăturilor de „participare electivă" (prietenie, tovărășie, cunoștințe)[11], serviciile sociale și instituțiile de protecție socială ar putea contribui la recrearea unor sisteme de suport social, încurajând relațiile de solidaritate și întrajutorare spontane între persoanele aflate în situație de precaritate avansată, inclusiv printre persoanele fără adăpost[73]. Dimpotrivă, lipsa unor oportunități de sociabilitate și de edificare a unui sistem de suport social în cadrul serviciilor și al instituțiilor destinate persoanelor fără adăpost ar echivala cu consimțirea unei forme tacite de excluziune, pe lângă cele existente. Totodată, construirea unor punți de comunicare, de solidaritate și întrajutorare între comunitățile de persoane fără adăpost și cetățenii domiciliați ar pune bazele unei societăți mai integrate (în sensul lui Durkheim), mai unită și mai solidară și astfel ar contribui la prevenirea marginalizării grupurilor de persoane vulnerabile[74].

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Stephenson S. Crossing the Line. Vagrancy, Homelessness and Social Displacement in Russia. Hampshire/Burlington: Ashgate, 2006.
2. HöjdestrandT. Needed by Nobody. Homelessness and Humanness in Post-Socialist Russia. Ithaka/London: Cornell University Press, 2009.
3. O'Neill B. The Space of Boredom. Homelessness in theSlowing Global Order. Durham/Londra: Duke University Press, 2017.
4. Zugazaga C. B. Understanding Social Support of the Homeless: A Comparison of Single Men, Single Women, and Women with Children. În: Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services, 89, nr. 3, pp. 447-455.
5. Eyrich K. M., Pollio D.E., North C.S. An exploration of alienation and replacement theories of social support in homelessness. În: Social Work Research, 27, 2003, nr. 4, pp. 222-231.
6. Lee J. A. B., Odie-Ali, S.,Botsko M. The invisiblevisibles. A study of the needs of the homeless and mentally ill in Guyana. În: International Social Work, 2000, 43, pp. 163-178.
7. Dietrich-Ragon P. Le traitement des mal-logés: une rupture du lien de citoyenneté?. În: Paugam, S. (coord.). L'intégration inégale, Force, fragilité et rupture des liens sociaux. Paris: Presses universitaires de France, 2014.
8. Dietrich-Ragon P. L'entourage des personnes en situation de précarité résidentielle. Force et faiblesse des liens sociaux dans l'exclusion du logement. Revue française de sociologie,56, 2015, nr. 2, pp. 301-330.
9. Brousse C. Devenir sans-domicile, le rester: rupture des liens sociaux ou difficultés d'accès au logement. În : Économie et statistique,2006, 391-392, pp. 35-64.
10. Firdion J.-M., Marsat M. Le lien familial des personnes sans domicile: entre soutien et obstacle. În: Paugam S. (coord.). Op. cit..
11. Paugam S. Le lien social. Paris: PUF, coll. « Que sais-je ? », 2008.
12. Shier M. L., Jones M. E., Graham J. R. Social Communities and Homelessness: A Broader Concept Analysis of Social Relationships and Homelessness. În: Journal of Human Behavior in the Social Environment,21, 2011, nr. 5, pp. 455-474.
13. Letiecq B. L., Anderson E. A.,Koblinsky S. A. Social support of homeless and permanently housed low-income mothers with young children. În: Family Relations, 45, 1996, nr. 3, pp. 265-272.
14. Carton A. D., Young M. S., Kelly K. M. Changes in sources and perceived quality of social supports among formerly homeless persons receiving assertive community treatment services. În: Community Mental Health Journal, 46, 2010, nr. 2, pp. 156-63.
15. Slesnick N., Bartle-Haring S., Dashora P., Kang M. J.,Aukward E. Predictors of homelessness among street living youth. În: Journal of Youth and Adolescence, 37, 2008, nr. 4, pp. 465-474.
16. Colombo A. S'en sortir quand on vit dans la rue: Trajectoires de jeunes en quête de reconnaissance. Québec: Presses de l'Université du Québec, 2015.
17. Shinn M. Homelessness, Poverty and Social Exclusion in the United States and Europe. În: European Journal of Homelessness, 2010, 4, pp. 19-43.
18. Jones M. E., Shier M. L., Graham J. R. Intimate relationships as routesintoand out of homelessness: Insightsfrom a canadian city.În: Journal of Social Policy, 41, 2012, nr. 1, pp. 101-117.

19. Molina E. Informal non-kinnetworksamonghomeless latino and African American men: Formandfunctions'. În: The American Behavioral Scientist. 43, 2000, nr. 4, pp. 663-685.
20. Radey M. Informal supportamonglow-incomemothers post welfarereform: A systematicreview. În: Journal of ChildandFamily Studies, 27, 2018, nr.12, pp. 3782-3805.
21. La Gory M., Ritchey F. J., Fitzpatrick K. M. Homelessness and affiliation. În: Sociological Quarterly. 32, 1991, nr. 2, pp. 201-218.
22. Granovetter M. The Strength of Weak Ties. În: American Journal of Sociology 78, 1973, nr. 6, pp. 1360-1380.
23. Desmond M. Disposable Ties and the Urban Poor. American Journal of Sociology, 117, 2012, nr. 5, pp. 1295-1335.
24. Lux M.,Sunega P. Public Housing in the Post-Socialist States of Central and Eastern Europe: Decline and an Open Future. Housing Studies, 29, 2014, nr. 4, pp. 501-519.
25. Tsenkova S.,Polanska D.V. Between state and market: housing policy and housing transformation in post-socialist cities. În: GeoJournal, 79, 2014, pp. 401–405.
26. Negură P. Republic of Moldova's Transition: From a Failed Communism to an Uncommenced Capitalism. În: StudiaPolitica. Romanian Political Science Review, 26, 2016, nr. 4, pp. 541-568.
27. Cheianu-Andrei D. Migraţia după independenţa Republicii Moldova. Dimensiuni, valori, proiecte de viaţă. În:Negură P., Sprînceană V., Ernu V. (coord.). Moldova la 25 ani. O încercare de bilanţ. Chişinău: Cartier, 2016, p. 299-338.
28. BurawoyM.,Verdery K. (coord.) Uncertain Transition: Ethnographies of Change in the Post-Socialist World. Cumnor Hill / Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 1999.
29. Caldwell M. Not by Bread Alone. Social Support in the New Russia. Berkeley/Los-Angeles/Londra: University of California Press, 2004.
30. Polese A., Morris J., Kovács B.,Harboe I. WelfareStates' and Social Policies in Eastern Europe andtheFormer USSR: WhereInformalityFits In?. În: Journal of Contemporary European Studies, 22, 2014, nr. 2, pp. 184-198.
31. IDIS 'Viitorul'. Modelulfamilieiîntranziţieşirăspunsulpoliticilorpublice la schimbările de valorişistructuri sociale înRepublica Moldova. Chişinău: UNICEF-Moldova, 2008.
32. Burlacu I., 'Welfare State Regimes in TransitionCountries: Romania and Moldova Compared'. CEU Political Science Journal, 2,2007, nr. 3, pp. 302-318.
33. Cerami A. Mechanisms of Institutional Change in Central and Eastern European Welfare State Restructuring. In: Cerami A. and Vanhuysse P. (coord.) Post-Communist Welfare Pathways: Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe'. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, pp. 35–52.
34. Malcoci L., Munteanu P. Incluziuneasocială a persoanelor cu dizabilităţi. Chişinău: Keystone Human Services International – Moldova, 2017.
35. Borzin A. Psychiatric Hospital or Poor House? Socio-economic precariousness and week family support. În: Bulletin of Integrative Psychiatry, 77, 2018, nr. 2, pp. 77-82.
36. Watts B., Fitzpatrick S.,Johnsen S.ControllingHomelessPeople? Power, InterventionismandLegitimacy. În: International Social Policy, 47, 2018, nr. 2, pp. 235–252.

37. Goffman E. Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates. New York: Anchor Books, 1961.
38. Polese A., Kovács B.,Jancsics D., Informality 'in spite of' or 'beyond' the state: some evidence from Hungary and Romania. În: European Societies, 20, 2018, nr. 2, pp. 207-235.
39. Negură P. Penitenciarele din Republica Moldova: un sistem de penalizare a săracilor (I)'.În: Revista de Filosofie, Sociologie şi Ştiinţe Politice, 3, 2018, nr. 178, pp. 155-166.
40. Corbin J., Strauss A. Grounded Theory Research: Procedures, Canons and Evaluative Criteria. În: Qualitative Sociology,13, 1990, nr. 1, pp. 4-21.
41. Bazeley P., Jackson K. Qualitative Analysis with NVivo, Los Angeles: Sage, 2013.
42. House J. S. Work stress and social support. Boston: Addison-Wesley, 1981.
43. Sarason I. G.,Sarason B. R. (coord.) Social Support: Theory, Research and Applications. Boston: MartinusNijhoff Publishers, 1985.
44. Sarason I. G.,Sarason B. R. Social support: Mapping the construct. În: Journal of Social and Personal Relationships, 26, 2009, nr. 1, pp. 113–120.
45. Wilcox B. L.,Vernberg E. M. Conceptual and Theoretical Dilemmas Facing Social Support. În: Sarason, I. G.,Sarason, B. R. (coord.). Social Support: Theory, Research and Applications. Boston: MartinusNijhoff Publishers, 1985.
46. Antonucci T. C. Social Support: Theoretical Advances, Recent Findings and Pressing Issues. În: Sarason I. G.,Sarason B. R. (coord.) Op. cit.
47. Thoits P. A. Social support and psychological well-being: theoretical possibilities. În: Sarason I. G.,Sarason B. R. (coord.). Op..cit..
48. Cohen Sh., Underwood L. G., Gottlieb B. H. Social Relationships and Health. În: Cohen, Sh., Underwood L. G., Gottlieb B. H. (coord.). Social Support Measurement and Intervention: A Guide for Health and Social Scientists. Oxford/ New York, Oxford University Press, 2000.
49. Vangelisti A. L. Challenges in conceptualizing social support. În: Journal of Social and Personal Relationships, 26, 2009, nr. 1, pp. 39-51.
50. Schlecker M. Introduction. În: Schlecker M. Fleischer F. (coord.). Ethnographies of Social Support. Londra: Palgrave Macmillan, 2013.
51. Dean B. Epilogue. În: Schlecker M. Fleischer F. (coord.).Op. cit..
52. Pesmen D. Russia and Soul: An Exploration. New York: Cornell University Press, 2000.
53. Bourdieu P. 'Le capital social. Notes provisoires'. În : Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 31, 1980, pp. 2-3.
54. BiroulNaţional de Statisticădin Moldova. Desprerecensământulpopulaţieidinan ul 2004. Caracteristicidemografice, naţionale, lingvisticeşi culturale. 07.04.2006. http://www.statistica.md/pageview.php?l=roandidc=295andid=2234 (accesat 12.09.2019).
55. Ministerul Economiei din Republica Moldova. Notăinformativă. SărăciaînRepublica Moldova, 2014. Iunie 2015. http://www.mec.gov.md/ro/content/analiza-indicatorilor-saraciei (accesat 17.08.2019).
56. Ravenhill M. The Culture of Homelessness. Hampshire: Ashgate, 2008.
57. Wasserman J. A. Clair J. M. At Home on the Street. People, Poverty, and a Hidden Culture of Homelessness. Boulder/ London: Lynne Rienner Publishers, 2009.

58. Pardeck J. T. An Exploration of Family Violence Among the Homeless: Implications for Policy and Practice. În: Journal of Social Work in Disability and Rehabilitation, 4, 2005, pp. 57-63.
59. Cramer H. Engendering homelessness: an ethnographic study of homeless practices in a post-industrial city. Teză de doctorat, Universitatea din Glasgow, 2002.
60. Ryabchuk A. Homeless Men and the Crisis of Masculinity in Contemporary Ukraine. În: Hankivsky O. Salnykova A. (coord.). Gender, Politics and Society in Ukraine. Toronto: Toronto University Press, 2012.
61. Doltu S., Marandici L., Cantarji V., Bivol S., Celan C., Ciobanu A., Soltan V., Rîmiş C. Studiuoperaţionalasupraprevalenţeişiprofilului de comorbiditate al persoanelorfărăadăpost cu TBC activşifără TBC înmunicipiulChişinău (Moldova). Chişinău: AFI, 2016.
62. Ardeleanu D. (coord.) Reintegrareasocială a persoaneloreliberate din detenţie. Chişinău: InstitutulpentruReformePenale, SIDA şi FSM, 2009.
63. Negură P. The State PolicytowardstheHomeless in Moldova betweenthe 'Left Hand' andthe 'Right Hand'. The Case of ChisinauShelter. În: Südosteuropa. Journal of Politicsand Society, 67, 2019, nr. 2, pp. 175-195.
64. Jones M., Shier M., Graham J. Intimate Relationships as Routesintoand out of Homelessness: Insightsfrom a Canadian City. În: Journal of Social Policy, 41, 2012, nr. 1, p. 101-117. doi:10.1017/S0047279411000572
65. Curry S. R.,Abrams L. S.. Housingand social support for youthaging out of foster care: State of theresearchliteratureanddirections for futureinquiry. În: Child& Adolescent Social Work Journal, 32, 2015, nr. 2, pp. 143-153.
66. Schlecker M., Fleischer F. (coord.) Op. cit..
67. Floyd K., Ray C. D. Thanks, but no thanks: Negotiating face threats when rejecting offers of unwanted social support. În: Journal of Social and Personal Relationships, 34, 2017, nr. 8, pp. 1260-1276.
68. Raudenbush D. "I stay by myself": Social support, distrust, and selective solidarity among the urban poor'. În: Sociological Forum, 31, 2016, nr. 4, pp. 1018-1039.
69. Stark L. R. The shelter as "total institution". În: American Behavioral Scientist, 37, 1994, pp. 553-562.
70. Deward S. L., Moe A. M. 'Like a Prison!': Homeless Women's Narratives of Surviving Shelter. În: Journal of Sociology and Social Welfare, 37, 2010, pp. 115-135.
71. Anand P., Hunter G., Smith R. Capabilities and Well-Being: Evidence Based on the Sen-Nussbaum Approach to Welfare. În: Social Indicators Research, 74, 2005, pp. 9-55.
72. Lin K., Ward P., Van DerMaesen L.J.G. Social Quality Theory in Perspective. În: Developmentand Society, 38, 2009, pp. 201-208.
73. Anderson E. A., Koblinsky S. A. Homeless policy: The need to speak to families. În: Family Relations,44, 1995, pp. 13–18.
74. Durkheim E. De la division du travail social. Paris: PressesUniversitaires de France, 2013 (prima ediţie: 1893).

PETRU NEGURĂ, ***doctor în sociologie, cercetător științific superior***

CAPITOLUL II. Formarea coeziunii sociale – suport al constituirii clasei de mijloc în Republica Moldova

COEZIUNEA, APARTENENȚA, SOLIDARITATEA, ÎNCREDEREA ȘI SUPORTUL SOCIAL – VALENȚE ALE FORMĂRII CLASEI DE MIJLOC

În acest studiu ne propunem să analizăm coeziunea socială în societatea moldovenească din următoarele perspective: gradul de apartenență a cetățenilor moldoveni la statul Republica Moldova, percepțiile privind solidaritatea socială, suportul socialși încrederea față de ceilalți cetățeni. Pe lângă acestea, va fi examinată și percepția discriminăriidin societate.

Pentru a analiza fenomenul coeziunii sociale într-un mod complex, dar și pe baza unui concept teoretic coerent, vom aplica conceptul de coeziune socială din perspectiva teoriei *calității sociale* elaborată de Beck și alții (1997, 2001), Berman și Phillips (2000, 2004). Din perspectiva teoriei calității sociale și altor abordări, coeziunea socială exprimă natura relațiilor sociale bazate pe apartenență, solidaritate, încredere, valori și norme împărtășite. Pentru acest studiu, am luat în considerație și o lectură critică a teoriilor recente despre coeziunea socială [1],[2]. Vom folosi de asemenea conceptele de solidaritate, de integrare și reglare socială, elaborate și teoretizate de E. Durkheim (1893, 1897).

Rezultatele unui sondaj de opinie, realizat în noiembrie 2018 pe un eșantion reprezentativ și stratificat de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM), au fost comparate cu datele similare ale altor cercetări făcute pe parcursul ultimilor ani(2016-2018) de ASDM și alte echipe de cercetare din Moldova. Sunt analizate următoarele componente ale coeziunii sociale: apartenență / identitate socială, solidaritate socială, încredere, non-discriminare și incluziune socială. Datele cantitative obținute prin sondaje de opinie sunt coroborate cu analiza datelor calitative ale unor focus-grupuri realizate în 2016.

Ipoteza principală a acestui studiu este că persoanele cu un nivel de educație scăzut, cu venituri reduse și autopoziționați în partea de jos a ierarhiei sociale atestă cele mai scăzute rezultate în ceea ce privește coeziunea și integrarea socială. După cum vom vedea, această ipoteză este parțial confirmată de rezultatele

acestei cercetări. În plus, potrivit răspunsurilor participanților la câteva chestionare și sondaje de opinie realizate în perioada 2016-2018, se poate spune că societatea în ansamblu atestă un nivel destul de scăzut de coeziune în funcție de principalii parametri – percepția coeziunii, solidarității și încrederii sociale –, dar exprimă un indice destul de ridicat al apartenenței (la statul Republica Moldova).

În spațiul public din Republica Moldova, se spune deseori că societatea moldovenească este dezbinată între orientarea pro-occidentală și cea pro-eurasiatică, între diverse grupuri și identități etno-naționale și între diverse opțiuni și loialități politice. Acest discurs, emis de elitele politice și intelectuale, descrie o realitate, dar și o produce la rândul său. „Societatea moldovenească dezbinată" a devenit un clișeu care exprimă nevoia actorilor care îl produc pentru un anumit tip de coeziune socială, fie ea definită pe criteriu etno-național și identitar (români/ moldoveniși alte etnii; identitate civică versus identitate etno-națională), fie în ceea ce privește orientarea politică și geopolitică (stânga versus dreapta politică sau „spre Est" versus „spre Vest"). În acest fel, ideea de coeziune socială, aplicată la societatea moldovenească, apare mai degrabă ca un deziderat politic, argumentat din diverse perspective ideologice, și mai puțin ca fenomen sau proces social măsurabil.

Studiul încearcă să analizeze percepția coeziunii sociale în Republica Moldova în multiplele sale componente și pe baza unor date empirice obținutecu maximă acuratețe metodologică și validate cu ajutorul câtorva modele teoretice recente.Pentru a măsura gradul de coeziune socială în societatea moldovenească, am stabilit câțiva indicatori descriși în literatura de specialitate în calitate de elemente constitutive ale conceptului de coeziune socială, în special apartenența, încrederea și solidaritatea socială. Dar cercetarea de față nu se bazează doar pe aceste componente care definesc din perspectivă teoretică noțiunea de coeziune socială. Cercetarea a analizat și anumite elemente ale definițiilor, pe care respondenții înșiși le-au propus ca răspuns la întrebările deschise din chestionarele aplicate și în focus-grupuri pe acest subiect. Vom corobora, prin urmare, această perspectivă „emică", articulată de respondenți, cu una teoretică asupra ideii de coeziune socială. Pentru a conferi validitate analizei datelor obținute cu privire la societatea moldovenească, discuția acestor date include și o încercare de comparație pe câteva componente ce țin de coeziunea socială cu alte societăți din Europa Occidentală și din Europa Centrală și de Est.

Conceptul de coeziune socială: definiții și aplicări

Conceptul de *coeziune socială* a cunoscut o răspândire largă începând cu anii 1990 în literatura academică și rapoartele de politici [1]. Din motivul acestei răspândiri în lucrări de registre și discipline diferite, conceptul de *coeziune*

socială a dobândit un contur neclar și o aplicare nesigură. S-a remarcat caracterul pragmatic (și aproape politic) al noțiunii care a prevalat asupra valențelor sale cognitive și teoretice [1], [2]. Într-o lume căzută pradă provocărilor modernității și globalizării, coeziunea socială a însemnat pentru factorii de decizie politică de nivel național și internațional un deziderat și un proiect. Pentru savanți, acesta a constituit în primul rând un mijloc de înțelegere a societății.Funcționalitatea pragmatică și politică a noțiunii a distorsionat uneori semnificația academică a acesteia. Decidenții europeni și nord-americani din anii 1990 și mai târziu au văzut în ideea de coeziune socială un mijloc de a promova o societate unită în ciuda diferențelor etnice, politice sau de alt ordin. Sloganul Uniunii Europene a devenit (în 2000), „Unitate prin diversitate", odată cu adoptarea modelului *calității sociale* drept prioritate în materie de politică socială. Cu toate acestea, unii cercetători au observat că și societățile autoritare/totalitare (cum a fost societatea sovietică în epoca stalinistă sau societatea germană în cel de-al Treilea Reich) au cunoscut o coeziune puternică în virtutea unor anumite norme și valori, care însă diverg față de cele ale unei societăți democratice [1].

În acest studiu, am adoptat modelul teoretic al calității sociale (*social quality*), elaborat de mai mulți cercetători [3],[4],[5], [6]. Încercăm totodată să clarificăm definiția și să operaționalizăm aplicarea conceptului de coeziune socială cu ajutorul sintezelor teoretice ale unor cercetători care au făcut o lectură critică elaborării și utilizării acestui concept în literatura academică și în sintezele de politici și au propus modele coerente și operaționale de aplicare a acestuia [7], [1]. Vom întreprinde o relectură critică a învățămintelor lui Emile Durkheim pentru a interpreta datele obținute din perspectiva conceptelor de *integrare*, *reglare* și *solidaritate*.

Din perspectiva modelului teoretic al *calității sociale*, *coeziunea socială* este una din componentele constitutive ale calității sociale. Celelalte componente sunt *securitatea socioeconomică*, *incluziunea socială* și *abilitarea socială* (*social empowerment*). În cadrul acestui model, calitatea socială exprimă starea unei societăți în funcție de cele patru componente menționate. Potrivit definiției unuia dintre fondatorii acestei teorii, Wolfgang Beck, calitatea socială este „măsura în care cetățenii sunt capabili să participe în viața socială și economică a comunităților din care fac parte în așa fel încât să le sporească *bunăstarea subiectivă* [„subjective well-being"] și potențialul individual. Aceste patru componente se fundamentează pe următoarele premise: oamenii au nevoie de *securitate* socioeconomică (în mod special, de protecție împotriva deprivării socioeconomice); ei trebuie să beneficieze de *incluziune* în sistemele politice, economice și sociale; ei ar trebui să locuiască în comunități caracterizate printr-un nivel suficient de *coeziune* (să împărtășească un sistem comun

de norme, valori și identități); și să se simtă *capabili* (și abilitați de sistemul de educație și alte sisteme sociale și politice) să-și realizeze potențialul și să beneficieze de oportunitățile existente [8],[9].

Calitatea socială este un model teoretic care ajută la o evaluare multidimensională prin intermediul unei serii de indicatori, a dezvoltării sociale și economice și a impactului acestora asupra calității vieții cetățenilor, definiți ca „ființe sociale" și membri ai unei societăți. Conceptul de calitate socială propune un model holistic de înțelegere a calității vieții persoanelor din perspectivă socială și societală. Cele patru componente ale calității sociale, inclusiv și cea de coeziune socială, sunt analizate și evaluate în funcție de două dimensiuni majore: cea a societății în întregime (*demos*) și a comunității (*ethnos*). Astfel, calitatea socială este suficient de înaltă atunci când membrii unei societăți se simt suficient de integrați atât la nivelul societății (*demos*), cât și la nivelul comunităților etno-lingvistice (sau de alt tip). Nu în ultimul rând, comunitatea însăși trebuie să se bucure de o incluziune suficientă în societate pentru ca membrii ei să se simtă parte integrantă și cu drepturi depline a societății[10].

Mai mult decât un model teoretic, calitatea socială a devenit în 2000 una din prioritățile enunțate de Comisia Europeană în materie de politică socială la nivelul Uniunii Europene. Valoarea acestui model nu este doar pur teoretică și euristică, ci și instrumentală: de a servi drept cadru teoretic pentru o politică socială echitabilă și cuprinzătoare[11].

Din perspectiva teoriei calității sociale, coeziunea socială este definită prin natura relațiilor sociale bazate pe identități, valori și norme comune. Această componentă a calității sociale se referă la procesele de creare, menținere și de destructurare a rețelelor sociale și a sistemelor instituționale care susțin aceste rețele în sânul unei societăți. Există legături teoretice între conceptul de coeziune socială și cel de *capital social*[12],[13],[14] mai ales în ceea ce privește încrederea, dezvoltarea și puterea rețelelor asociative. Totodată, conceptul de coeziune socială face ecou și la teoria de *integrare socială* (Durkheim, 1897) prin importanța acordată solidarității sociale, schimburilor simbolice și altruismului.

Câțiva autori au făcut o lectură critică contribuțiilor care au aplicat și dezvoltat conceptul de coeziune socială. În articolul lor, David Shiefer și Jolanda van der Noll au constatat creșterea extraordinară a numărului studiilor care se referă la conceptul de coeziune socială și caracterul difuz al utilizării acestui concept. Autorii au identificat trei domenii principale și trei domenii secundare abordate în literatura analizată (dintr-un total de circa 350 de titluri). Domeniile principale ale conceptului includ: 1) relațiile sociale,

2) identificarea și 3) orientarea către un bine comun. Domeniile secundare se referă la: 1) valori împărtășite, 2) egalitate și 3) calitatea vieții. Acestea din urmă sunt considerate de către autori elemente secundare în măsura în care ele sunt mai degrabă efectul nivelului de coeziune existent, bazat pe cele trei elemente principale (relații sociale, identificare și orientare către un bine comun). Din perspectiva acestei revizuiri critice a literaturii de specialitate, Shiefer și Van Der Noll definesc conceptul de coeziune socială drept un „atribut descriptiv al unei colectivități ce indică calitatea convieţuirii colective"[1, p. 594]. Această definiție este coerentă cu înțelegerea conceptului de către Joseph Chan și alții[2]. Potrivit acestor cercetători, „coeziunea socială este o stare de fapt în ceea ce privește interacțiunile „pe verticală"(între cetățeni/comunități/ asociații, pe de o parte, și structurile statului, pe de altă parte) și „pe orizontală"(între diverși cetățeni/comunități/ asociații, în funcție de diferite categorii transversale) între membrii societății, caracterizată printr-un set de atitudini și norme care includ încrederea, sentimentul de apartenență și dorința de a participa și de a ajuta, precum și manifestările lor comportamentale"[2, p.290].

Toți autorii la care am făcut referință mai sus prezintă coeziunea socială drept o stare de fapt la un moment dat (*t*) și totodată un proces gradual, în sensulcă diferite societăți manifestă un grad mai mic sau mai mare de coeziune. Acest grad de coeziune se manifestă printr-un șir de atitudini și comportamente față de ceilalți în interiorul unei societăți. Aceste atitudini și comportamente pot fi analizate și măsurate prin diverse metode și în funcție de un anumit număr de indicatori.

Unele studii au analizat gradul de coeziune socială în plan comparativ, în baza unei definiții a coeziunii sociale apropiată de cea adoptată aici. Elemente constitutive ale definiției coeziunii sociale ale unui asemenea studiu [15] sunt coeziunea inter-grup (gradul de acceptare a altor grupuri), securitatea interpersonală și încrederea. Potrivit acestui studiu, efectuat pe mai multe societăți din lume și pe o scală longitudinală, între 1990 până în 2005, Moldova ar avea indicele de coeziune socială din cele mai scăzute (3,99 din 10), mai scăzut față de alte țări din regiune (Ucraina: 5,33, Federația Rusă: 4,42), dar apropiat de cel din Turkmenistan, Uzbekistan și Georgia și mult mai mic decât indicele coeziunii sociale din societățile dezvoltate (Franța: 6,01, Spania: 6,82; SUA: 8,34) (Foa, 2011). Studiul argumentează că nivelul de coeziune socială (și a capitalului social, după Putnam (2000)) este corelat pozitiv cu nivelul de dezvoltare (în special cu Produsul Intern Brut) al unei societăți. Prin urmare, nivelul de coeziune scăzut este specific societăților în dezvoltare, inclusiv țărilor provenite din fosta URSS.

Pentru a înțelege mai bine felul în care gradul de coeziune variază de la o societate la alta și în interiorul unei societăți în funcție de diverse categorii transversale (gen, grup de vârstă, statut socio-profesional, apartenență etnică etc.), este util să aducem în discuție teoria lui Emile Durkheim despre integrare și reglare socială (Durkheim, 1893, 1897). În studiul său despre sinucidere, Durkheim analizează factorii sociali care conduc la sinucidere, în diverse societăți, în funcție de două axe – integrare și reglare – și de diferite categorii sociale (gen, vârstă, religie etc.). Durkheim distinge două axe ale procesului de socializare. Integrarea socială exprimă gradul de atașament al persoanei la grup/comunitate/societate. Reglarea socială este procesul prin care o colectivitate impune membrilor săi un sistem de norme sociale cu anumită putere de constrângere. Atunci când integrarea socială este prea puternică, adică atunci când atașamentul individului la grup este foarte pronunțat, procesul de *individuare* (de constituire a individului ca entitate separată și autonomă) este slab, iar comportamentul indivizilor este îndreptat preponderent spre atingerea binelui colectiv (chiar și în detrimentul celui personal).Dimpotrivă, atunci când integrarea socială este prea slabă, individul este centrat exclusiv pe atingerea intereselor proprii (fără să-i pese prea mult de bunăstarea colectivă). La fel, atunci când procesul de reglare socială este prea puternic și când presiunea normelor sociale apasă prea greu asupra individului, acesta ar putea avea un comportament și o stare de spirit fatalistă, fiind neîncrezător în propria sa putere de acțiune. Din contră, atunci când procesul de reglare socială este prea slab, există posibilitatea instaurării unor forme diverse de *anomie*, o stare socială caracterizată prin slăbirea normelor sociale și a reperelor morale într-o anumită societate. Altfel, din perspectiva teoriei lui Durkheim, atunci când gradul de coeziune socială (în dimensiunile sale de integrare și reglare) este prea înalt, individul își pierde autonomia, iar diferențele sociale pot fi inhibate, oprimate și chiar suprimate. Atunci însă când coeziunea socială este prea slabă, indivizii își pierd sentimentul ancorării în comunitate și în societate și riscă să devină prada unui individualism și relativism etic și normativ exacerbat, pe când societatea în ansamblu poate suferi un dezechilibru cultural și normativ pronunțat.

Cercetătorii au identificat mai multe tipuri de suport social pentru persoanele aflate în situații de criză și deprivare acută: *ajutor instrumental* (cu bunuri și servicii), *ajutor socioemoțional* (empatie, afecțiune, încredere) și *ajutor informațional* (informații utile) (House, 1981; Sarason și Sarason, 1985; Wilcox și Vernberg, 1985; Vangelisti, 2009). Aceste trei componente

ale suportului social sunt considerate cruciale în strategiile de adaptare a persoanelor aflate în situații vulnerabile. Sprijinul social înseamnă totodată relații reciproce de ajutor, nu doar un proces orientat spre probleme. Cele trei componente ale suportului social coexistă în diferite grade. Suportul social este un proces compus care creează relații durabile de sociabilitate, coeziune și comunitate (Schlecker, 2013; Caldwell, 2004).

Aceste perspective teoretice pe care le adoptăm în acest studiu ne vor ajuta să înțelegem și să măsurăm un fenomen pe care datele empirice obținute îl definesc ca atare. Ele ne dau o rigoare observațiilor pe care le vom face despre societatea moldovenească, într-un anumit punct al evoluției ei. O încercare decomparație (față de trecutul recent și față de alte societăți învecinate) ne vor permite să înscriem acest studiu într-o discuție teoretică mai largă la acest subiect.

Studiul coeziunii socialeîn Republica Moldova

În cele ce urmează, propunem o revizuire a studiilor și cercetărilor dedicate tematicii coeziunii sociale în Republica Moldova. Scopul acestei revizuiri a literaturii este de a cunoaște modul, perspectiva teoretică și principalele rezultate ale cercetării despre coeziunea socială în Republica Moldova până în prezent. Prin urmare, aceasta ne va ajuta să identificăm relevanța și originalitatea propriului nostru demers. Am reținut doar studiile care ni s-au părut cele mai relevante, și anume cele care conțin un minim aparat teoretic, date empirice și rezultate ale cercetării. Constatăm, totuși, că cele mai multe lucrări la acest subiect au, mai curând, un caracter teoretic și mai puțin unul empiric. Observăm de asemenea că definițiile conceptului de coeziune socială și modelul teoretic adoptat diferă de la un studiu la altul.

Una din primele cercetări care fac referință la subiectul coeziunii sociale (Vremiș, Toartă, Rojco, Cheianu-Andrei, 2010) analizează fenomenul excluziunii sociale din Republica Moldova în relație cu noțiunile de incluziune și coeziune socială. Potrivit autorilor studiului, creșterea coeziunii sociale ar duce la diminuarea excluziunii și invers. Studiul adoptă definiția propusă de Consiliul Europei conceptului de coeziune socială și anume „capacitatea societății de a asigura bunăstarea tuturor membrilor săi minimizând decalajele de dezvoltare și evitând marginalizarea persoanelor". Coeziunea socială ar presupune deci capacitatea tuturor de a participa la viața economică, beneficiind de oportunitățilede dezvoltare și bunăstare socială. În acest sens, studiul constată că este necesar să existe mecanisme decizionale care ar permite cetățenilor să solicite de la autorități

o distribuire echilibrată a resurselor în cadrul societății, dar și o mai mare acceptare și toleranță față de diverse culturi și tradiții. Analiza coeziunii sociale din perspectiva calității vieții (în baza următorilor indicatori: justiția în exercitarea drepturilor, demnitatea umană și aprecierea, autonomia personalității, participarea și obligațiile) a identificat cinci grupuri vulnerabile în Republica Moldova: persoanele cu dizabilități, copiii și familiile cu mulți copii, persoanele cu venituri reduse, tinerii, persoanele vârstnice și familiile lucrătorilor migranți [16]. Un alt studiu (Moraru, Roșca, Varzari, 2010) analizează relația dintre puterea politică și coeziunea socială în Republica Moldova. Autorii afirmă că instituția de bază care trebuie să asigure coeziunea socială este statul [17].

Un studiu recent (Groza, Jopp, Pistrinciuc, 2017) abordează coeziunea socială din perspectiva coeziunii inter-grup și în special între grupurile etnice, referindu-se în special la problematica identitară. Divizarea societății pe criterii etnice și lingvistice este văzută de autori drept principala cauză a lipsei coeziunii sociale (lucrarea nu oferă o definiție acestui concept). Autorii pledează pentru formarea unei identități civice, din motivul coexistenței mai multor grupuri etnice, dar și identificării ambivalente a grupului etnic titular (o parte se identifică moldoveni, alții români). Pentru a nu accentua faliile identitare, autorii propun evitarea noțiunii de "identitate civică moldovenească" și promovarea conceptului de "identitate civică a Republicii Moldova" [18]. Cadrul de identificare civic este totodată de natură să includă și grupurile etnice minoritare. O idee asemănătoare privind formarea unei identități civice o găsim și în lucrarea autorilor D. Bencheci și *V.* Cazacenco [19].

Un grup de cercetători ai Institutului de Științe ale Educației din Republica Moldova a realizat un studiu analitic privind implicarea familiei, școlii și comunității în formarea coeziunii sociale (Cara, Solovei, Strechie, Orîndaș, 2017). Lucrarea analizează coeziunea socială din perspectiva procesului educațional. Educația este văzută aici ca un factor ce contribuie în mod decisiv la asigurarea coeziunii sociale. Școala influențează procesul de coeziune socială pe următoarele căi: transferul de cunoștințe, competențe și abilități favorizează mobilitatea socială ascendentă; transmiterea și adoptarea normelor și deprinderilor civice oferă un context de "însușire, dezvoltare și manifestare a unor identități, culturi și stiluri de viață" [20].

Potrivit unui studiu recent, realizat de Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare" (Ivașcu, Covrig, Buzu șiCantarji, 2019), indicele coeziunii sociale este considerat unul scăzut în Republica Moldova, apreciat la 0,3 pe o scală de la 0 la 1, în care 0 semnifică excluziunea socială deplină, iar 1 nivelul cel mai ridicat de coeziune socială. Elementele care definesc coeziunea socială în acest

studiu o constituie *legitimitatea* (recunoașterea instituțiilor statului), *acceptarea* (gradul de toleranță a celorlalți cetățeni), *participarea* (la procesele politice și decizionale) și *afilierea* (apartenența la comunitate și la societatea civilă) [21].

În ciuda rezultatelor interesante oferite de aceste studii, trebuie să specificăm că articolul nostru nu împărtășește aceeași bază teoretică și definiție a conceptului de coeziune socială. Așa cum am menționat în introducerea acestui studiu, am adoptat o definiție și un cadru teoretic restrictiv al conceptului de coeziune socială, tocmai pentru a evita dispersarea rezultatelor în funcție de componentele constitutive ale acestui concept. Din acest motiv, nu putem face o comparație riguroasă a datelor cercetării noastre cu acestea. Deși pe unele aspecte (identificarea, afilierea, acceptarea) rezultatele studiului nostru sunt coerente cu cele descoperite în unele cercetări citate mai sus.

Rezultatele cercetării

Pentru a cerceta chestiunea coeziunii sociale în funcție de cele trei componente pe care le considerăm principale(apartenență, solidaritate, încredere), am folosit câteva surse de date: 1) rezultatele sondajului de opinie realizat în noiembrie 2018 de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova; în cadrul acelui sondaj au fost formulate și adresate o serie de mai multe întrebări privind coeziunea socială în Republica Moldova; 2) rezultatele sondajului de opinie și a unor focus-grupuri realizate în 2016 de către echipa Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociale) sub îndrumarea Ludmilei Malcoci și a lui Victor Mocanu[23]; 3) rezultatele obținute la întrebarea „Spuneți-mi vă rog, în situațiile când aveți careva probleme (personale, financiare etc.) pe ajutorul din partea cui ați putea miza/v-ați putea baza?”din cadrul Barometrului de Opinie Publică din ianuarie 2019.

1. Coeziunea, solidaritatea și încrederea în societatea din Republica Moldova din perspectiva rezultatelor sondajului de opinie realizat de ASDM în noiembrie 2018

În noiembrie 2018, Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM) a realizat un sondaj de opinie pe un eșantion reprezentativ, stratificat, de 1189 persoane. În chestionarul sondajului au fost introduse și câteva întrebări referitoare la coeziunea socială în Republica Moldova. Aceste întrebări vizează mai exact percepțiile respondenților privind coeziunea socială și factorii de coeziune în Republica Moldova; definiția solidarității sociale

de către respondenți; identificarea și valorizarea pozitivă (prin sentimentul de mândrie)cu cultura din Republica Moldova și sentimentul de apartenență la Republica Moldova. La fel, respondenții au fost chestionați cu privire la gradul lor de încredere față de ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova. În cadrul acestui sondaj a fost explorată și percepția discriminării de către respondenți.

Pentru a ușura analiza rezultatelor și compararea lor în funcție de principalele criterii socio-demografice, am aplicat Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD). Acesta a fost calculat pentru majoritatea întrebărilor de tip închis după următoarea formulă:

$$(p\text{-}n)x(100\text{-}ne):100,$$

unde *p* reprezintă frecvența opiniilor pozitive,
n - frecvența opiniilor negative,
ne - frecvența opiniilor neutre.

Indicele variază pe o scară de la -100 la 100. Cu cât indicele este mai aproape de 100, cu atât ponderea opiniilor pozitive este mai mare, și invers – cu cât acest indice este mai aproape de – 100, cu atât ponderea opiniilor dominante este mai negativă. Respectiv, indicii apropiați de nivelul 0 ar însemna o opinie dominantă neutră. Pentru a vedea dacă există asocieri semnificative între modul în care răspund respondenții în funcție de diverse criterii sociodemografice, am folosit *Testul Chi-pătrat (Chi-square)* de asociere. Testul a fost realizat pe baza distribuției răspunsurilor obținute în funcție de variantele propuse în chestionar.

Cât de unită este societatea din Republica Moldova?

Rugați să răspundă la întrebarea: „Cât de unită este societatea din Republica Moldova?", 68,7% dintre respondenți au menționat că este puțin și foarte puțin unită, iar fiecare al cincilea respondent consideră că societatea din Republica Moldovanu este deloc unită (vezi *Tabelul 1*).

***Tabelul 1*. Răspunsurile la întrebarea: „După părerea Dvs., cât de unită este societatea din Republica Moldova?"**

Foarte mult	1,1%
Mult	7,2%
Puțin	41,6%
Foarte puțin	27,1%
Deloc	16,9%
Nu știu, nu răspund	6,1%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova (ASDM), noiembrie 2018.

În urma aplicării *Testului Chi-pătrat*, observăm că există o asociere semnificativă în modul în care se distribuie răspunsurile în funcţie de nivelul de instruire (p = 0,018), de stratificarea socială (p = 0,001) şi de naţionalitate (p = 0,003). Nu găsim asocieri semnificative în cazul criteriilor sex (p = 0,777), mediu de rezidenţă (p = 0,927) şi vârstă (p = 0,251).

Tabelul 2. **Rezultatele TestuluiChi-pătrat privind asocierea răspunsurilor la întrebarea: „După părerea Dvs., cât de unită este societatea din Republica Moldova?" în funcţie de criteriile sociodemografice**

În funcţie de	**Chi-square**	**Semnificaţia Chi-square**
Sex	2,500	0,777
Mediul de rezidenţă	1,373	0,927
Vârstă	29,308	0,251
Naţionalitate	34,213	0,003*
Nivelul de instruire	42,016	0,018*
În funcţie de stratificare	65,191	0,001*

*semnificativ din punct de vedere statistic

Pentru a urmări felul în care este distribuită percepţia în funcţie de categoriile sociodemografice menţionate mai sus, ne-am propus să urmărim Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD).

Dacă comparăm IOPD obţinut pentru diferite categorii ale nivelului de instruire, observăm că răspunsurile cele mai negative la această întrebare au fost date de către respondenţii fără studii sau cu studii primare (-84% IOPD). Din perspectiva grupurilor sociale, percepţia cel mai puţin negativă a fost exprimată de către cei care s-au autoidentificat cu grupul social „superior" (-48% IOPD). În ceea ce priveşte naţionalitatea, percepţia cea mai negativă o au respondenţii de etnie rusă (-86% IOPD).

Deşi *Testul Chi-pătrat* nu a arătat prezenţa unei diferenţe semnificative a răspunsurilor respondenţilor după criteriul vârstă, observăm că indicele IOPD pentru categoria de vârstă 65+ este unul puternic negativ (-90% IOPD). Prin comparaţie, observăm că tinerii au exprimat o percepţie mai puţin negativăfaţă de această întrebare: -64% IOPD. În ceea ce priveşte criteriile sex şi mediul de rezidenţă, o percepţie ceva mai negativă o au femeile (-75 IOPD) şi respondenţii din mediul urban (-76% IOPD), însă diferenţele în acest caz sunt la fel nesemnificative.

Tabelul 3. **Indicele opiniei dominante (IOPD) calculat pentru întrebarea: „După părerea Dvs., cât de unită este societatea din Republica Moldova?”**

		IOPD
TOTAL		-73
Sexul	Masculin	-70
	Feminin	-75
Mediul de rezidență	Urban	-76
	Rural	-71
Vârsta	18-24 ani	-64
	25-29 ani	-80
	30-39 ani	-73
	40-49 ani	-66
	50-64 ani	-70
	65+ ani	-90
Naționalitatea	Moldovean/ Român	-71
	Ucrainean	-77
	Rus	-86
	Alta	-73
Nivelul de instruire	Superior	-77
	Mediu, de specialitate	-72
	Secundar profesional	-67
	Mediu general, liceal	-76
	General obligatoriu	-68
	Primar sau fără studii	-84
Stratificare socială: grupul social	Superior/înalt	-48
	Mediu	-77
	Mai aproape de mediu	-73
	Scăzut	-75
	Foarte scăzut	-76

Ce trebuie să se întâmple ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită?

O întrebare deschisă prezentă în chestionar s-a referit la factorii care în viziunea participanților la sondaj ar contribui la consolidarea coeziunii societății (întrebarea: „Ce trebuie să se întâmple ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită?”). Răspunsurile au fost grupate în câteva categorii tematice (*Tabelul 4*).

Tabelul 4. **Răspunsurile la întrebarea: „Cum considerați, ce trebuie să se întâmple ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită?"**

Teme - răspunsuri	Proporție (%)
Schimbarea guvernării	14,7%
De ridicat nivelul bunăstării populației	24,4%
Cataclisme, tragedii etc	7,4%
De educat simțul patriotismului	6,4%
De schimbat mentalitatea	20,9%
Asigurarea prosperității culturale și educative	19,3%
Este nevoie de un lider național	10,9%
Nimic. Acest lucru este imposibil	9,3%
Altceva	4,0%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Răspunsurile la această întrebare ne pot sugera care sunt factorii pe care respondenții le percep drept importante pentru susținerea sentimentului de coeziune (unitate) în societate. Cei mai mulți dintre respondenți, 24,4%, văd în ridicarea nivelului de bunăstare a populației și a calității vieții soluția pentru ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită. Mai concret, respondenții au specificat nevoia creării mai multor posturi de muncă bine plătite, majorarea pensiilor și salariilor, o atenție mai mare acordată celor nevoiași, diminuarea fenomenului migrației.

Fiecare a cincea persoană menționează printre soluții schimbarea de mentalitate. Răspunsurile din această categorie se referă la viziuni, norme și valori comune. Potrivit mai multor respondenți, acestea ar trebui să fie apropiate celor împărtășite de populația țărilor Uniunii Europene.

O pondere aproape similară (19,3%) reprezintă răspunsurile legate de nivelul ridicat din punct de vedere cultural și educațional al societății. Aici respondenții au specificat necesitatea ridicării potențialului intelectual și cultural al populației („avem nevoie de oameni bine educați și informați"). În opinia respondenților, educația și informarea ar duce la sporirea sentimentului de unitate în societatea din Republica Moldova.

14,7% dintre respondenți văd în actuala guvernare o piedică în formarea unei societăți mai unite. Soluția care se impune în opinia acestor participanți la sondaj este de a se instaura o guvernare ce ar avea viziuni comune cu cele ale populației și în care această populație va avea încredere.Fiecare a zecea persoană consideră că unitatea din societate depinde de existența unor lideri care ar

putea să o faciliteze. Doar 6,7% dintre respondenți consideră că cheia pentru o societate mai unită rezidă în educarea simțului patriotismului.

Au existat și opinii potrivit cărora cel mai eficientfactor care ar contribui la unitatea societății ar fi evenimentele de forță majoră: cataclismele naturale și sociale, războaiele etc. Acestea sunt definite de unii respondenți drept niște evenimente survenite din exterior și care ar impune societatea să se unească pentru a supraviețui. Această opinie este împărtășită de 7,4% din respondenți. De remarcat că aproape fiecare al zecelea respondent nu vede nici o soluție viabilă pentru ca societatea din Republica Moldova să fie mai unită. Unii leagă această imposibilitate de problema lingvistică, de faptul că societatea din Republica Moldova ar fi dezbinată în plan lingvistic.

Cele mai importante aspecte ale solidarității sociale recunoscute de respondenți

O altă întrebare s-a referit la aspectele solidarității sociale. Respondenții au fost rugați să aleagă dintr-o listă de variante de răspuns aspectele solidarității pe care le consideră cele mai importante. La formularea acestei întrebări și a variantelor de răspuns închise, ne-am condus de semnificațiile atribuite conceptului de solidaritate analizate de Alexandr B. Gofman[22]. În acest articol autorul face o analiză a conceptului de solidaritate din perspectiva modului în care acesta a fost definit și înțeles în diferite perioade istorice. Gofman susține că termenul „solidaritate" este unul esențialmente polisemantic.

Tabelul 5. **Răspunsurile la întrebarea: „Care sunt aspectele solidarității sociale pe care Dvs. le considerați mai importante?"**

Elemente ale definiției conceptului/ideii de solidaritate	Proporție (%)
Interes comun pentru indivizi și grupuri	18,1%
Simpatie reciprocă, compătimire, compasiune	21,2%
Norme și valori comune	30,0%
Identitate socială comună	16,7%
Viziuni comune între oameni	26,4%
Activități comune pentru atingerea unor scopuri comune	32,5%
Ajutor față de oamenii aflați în dificultate (apropiați, colegi, nevoiași etc.)	34,9%
Diverse forme de suport economic, politic și social, inclusiv din partea statului	20,4%
Nu știu, nu răspund	15,0%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Interpretările și discursurile privind solidaritatea variază în uzurile sale de zi cu zi, în spațiul politic și în mediul academic. Autorul sistematizează aspectele atribuite termenului de solidaritate propunând o listă de semnificații ce alternează sau coexistă în câmpul semantic al conceptului de solidaritate [22]. Am adaptat această listă pentru a formula propria noastră întrebare privind semnificațiile cele mai relevante atribuite de către respondenți ideii de solidaritate. Participanții la sondaj au putut alege mai multe variante de răspuns.

Astfel, semnificația cea mai importantă a solidarității recunoscută de către cei mai mulți respondenți este "Ajutor[ul]față de oamenii aflați în dificultate" (34,9% din totalul răspunsurilor).Un alt aspect al solidarității considerat important de către respondenți este cel privind "Activități[le] comune pentru atingerea unor scopuri comune"(32,5%). Pe locul 3 dintre răspunsurile primite s-a referit la "Norme și valori comune" (30%).Observăm din aceste rezultate că respondenții au selectat mai curând aspectele cele mai „palpabile", cu valoare practică și cu beneficiu imediat, ale ideii de solidaritate, în detrimentul semnificațiilor mai abstracte. Astfel, „identitatea socială comună" a fost recunoscut drept un aspect important al solidarității în doar 16,7% dintre răspunsuri, față de „ajutor[ul] față de oamenii aflați în dificultate (apropiați, colegi, nevoiași etc.)" – 34,9%. Fiecare al cincilea respondent vede și un element afectiv în conceptul de solidaritate, indicând că aceasta ar consta și din simpatie reciprocă, compătimire, compasiune. 20,4% dintre participanții la studiu consideră că solidaritatea se referă și la suportul economic, politic și social.

Sentimentul de mândrie pentru modul de viață și cultura din Republica Moldova

O întrebare ce ne-a părut relevantă din perspectiva coeziunii sociale din Republica Moldova s-a referit la mândria față de modul de viață și cultura din Republica Moldova. Peste jumătate din respondenți au menționat că se mândresc într-o mare măsură sau într-o oarecare măsură – 56,4%.

***Tabelul 6.* Răspunsurile la întrebarea: „În ce măsură vă mândriți cu modul de viață și cultura din Republica Moldova?"**

Într-o mare măsură	14,2%
Într-o oarecare măsură	42,2%
Puțin	30,7%
Deloc	10,4%
Nu știu	2,4%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Am aplicat *Testul Chi-pătrat* pentru a vedea criteriul sociodemografic în funcție de care există diferențe semnificative în răspunsuri. Am obținut rezultate semnificative din punct de vedere statistic pentru criteriile naționalitate (p = 0,001) și nivelul de studii (p = 0,036) (vezi *Tabelul 7*).

Nu găsim diferențe semnificative în cazul variabilelor sex (p = 0,843), mediu de rezidență (p = 0,484), vârstă (p = 0,520) și stratificare (p = 0,526).

***Tabelul 7.* Rezultatele *Testului Chi-pătrat* privind asocierea răspunsurilor la întrebarea: „În ce măsură vă mândriți cu modul de viață și cultura din Republica Moldova?" în funcție de criteriile sociodemografice**

În funcție de	Chi-square	Semnificația Chi-square
Sex	1,407	0,843
Mediul de rezidență	3,462	0,484
Vârstă	19,022	0,520
Naționalitate	35,266	0,001*
Nivelul de instruire	32,782	0,036*
În funcție de stratificare	14,985	0,526

*semnificativ din punct de vedere statistic

Pentru a vedea care categorie a criteriilor sociodemografice menționate mai sus are o percepție mai pozitivă sau invers, ne-am propus să urmărim Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD).

Din perspectiva variabilei naționalitate, persoanele de naționalitate ucraineană se mândresc cel mai puțin (-12% IOPD) cu modul de viață și cultura din Republica Moldova, singura subcategorie în cadrul acestei întrebări cu semn negativ al indicelui IOPD. Rușii (21% IOPD) și respondenții de alte etnii (38% IOPD) se mândresc cel mai mult cu modul de viață și cultura din Republica Moldova. După nivelul de instruire, respondenții cu studii superioare și cei cu studii medii generale (10% și respectiv 7% IOPD) se mândresc cel mai puțin, iar respondenții cu studii primare sau cei fără studii se mândresc cel mai mult cu modul de viață și cultura din Republica Moldova (47% IOPD).

Deși nu am găsit diferențe semnificative în răspunsuri (cu *Testul Chi-pătrat*), observăm că femeile (19% IOPD) și respondenții din mediul rural (25% IOPD) se mândresc într-o măsură relativ mai mare cu modul de viață și cultura din Republica Moldova.

***Tabelul 8*. Indicele opiniei dominante (IOPD) calculat pentru întrebarea: „În ce măsură vă mândriți cu modul de viață și cultura din Republica Moldova?"**

		IOPD
TOTAL		15
Sexul	Masculin	10
	Feminin	19
Mediul de rezidență	Urban	0
	Rural	25
Vârsta	18-24 ani	11
	25-29 ani	5
	30-39 ani	18
	40-49 ani	21
	50-64 ani	17
	65+ ani	17
Naționalitatea	Moldovean/ Român	16
	Ucrainean	-12
	Rus	21
	Alta	38
Nivelul de instruire	Superior	10
	Mediu, de specialitate	13
	Secundar profesional	14
	Mediu general, liceal	7
	General obligatoriu	35
	Primar sau fără studii	47
Stratificare socială: grupul social	Superior/înalt	18
	Mediu	20
	Mai aproape de mediu	16
	Scăzut	13
	Foarte scăzut	11

Sentimentul de apartenență la Republica Moldova

În mod asemănător, am analizat și întrebarea privind sentimentul de apartenență al respondenților la Republica Moldova. Aproape ¾ dintre respondenți împărtășesc în mare măsură sau într-o oarecare măsură un sentiment de apartenență la țara lor.

Tabelul 9. **Răspunsurile la întrebarea: „În ce măsură aveți un sentiment de apartenență la Republica Moldova?”**

Într-o mare măsură	31,3%
Într-o oarecare măsură	41,1%
Puțin	18,8%
Deloc	4,0%
Nu știu	4,9%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

La aplicarea *Testului Chi-pătrat*, observăm că distribuția rezultatelor produce asocieri semnificative din punct de vedere statistic (p = 0,001) doar pentru variabila vârstă.

Tabelul 10. **Rezultatele *Testului Chi-pătrat* privind asocierea răspunsurilor la întrebarea: „În ce măsură aveți un sentiment de apartenență la Republica Moldova?” în funcție de criteriile sociodemografice**

În funcție de	Chi-square	Semnificația Chi-square
Sex	3,120	0,538
Mediul de rezidență	0,281	0,991
Vârstă	46,426	0,001*
Naționalitate	14,460	0,272
Nivelul de instruire	15,040	0,774
În funcție de stratificare	15,540	0,485

*semnificativ din punct de vedere statistic

Indicele IOPD calculat pentru criteriul vârstă ne arată că sentimentul de apartenență la Republica Moldova este prezent într-o măsură mai mare la respondenții din categoria de vârstă de 65+ (68% IOPD). Dimpotrivă, observăm o tendință de descreștere a IOPD odată cu scăderea vârstei. Respondenții din categoria de vârstă 25-29 ani au oferit răspunsuri cu cea mai mică valoare IOPD – 27%.

Dacă privim din perspectiva criteriilor gen și mediu de rezidență, observăm că femeile (57% IOPD) au un sentiment de apartenență ceva mai ridicat decât bărbații (37% IOPD) și cei din mediul rural (49% IOPD) mai mare decât cei din mediul urban (45% IOPD). În aceste cazuri, însă, nu au fost găsite diferențe semnificative la aplicarea *Testului Chi-pătrat*.

***Tabelul 11*. Indicele opiniei dominante (IOPD) calculat pentru întrebarea: „În ce măsură aveți un sentiment de apartenență la Republica Moldova?"**

		IOPD
TOTAL		47
Sexul	Masculin	37
	Feminin	57
Mediul de rezidență	Urban	45
	Rural	49
Vârsta	18-24 ani	34
	25-29 ani	27
	30-39 ani	48
	40-49 ani	54
	50-64 ani	57
	65+ ani	68
Naționalitatea	Moldovean/ Român	46
	Ucrainean	52
	Rus	49
	Alta	51
Nivelul de instruire	Superior	42
	Mediu, de specialitate	44
	Secundar profesional	55
	Mediu general, liceal	44
	General obligatoriu	54
	Primar sau fără studii	55
Stratificare socială: grupul social	Superior/înalt	37
	Mediu	44
	Mai aproape de mediu	47
	Scăzut	54
	Foarte scăzut	41

Încrederea față de ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova

O altă întrebare a vizat încrederea pe care o au respondenții în majoritatea oamenilor din Republica Moldova. La această întrebare, cei mai mulți respondenți (61,5%) au răspuns că nu împărtășesc un asemenea sentiment.

***Tabelul 12*. Răspunsurile la întrebarea: „În general, ați spune că se poate avea încredere în majoritatea oamenilor în Republica Moldova?"**

Se poate avea încredere	22,4%
Nu se poate avea încredere	61,5%
Nu știu	16,1%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

La această întrebare există asocieri semnificative din punct de vedere statistic (*Chi-pătrat*) pentru variabilele naționalitate (p = 0,001) și stratificare socială (p = 0,047).

***Tabelul 13*. Rezultatele *Testului Chi-pătrat* privind asocierea răspunsurilor la întrebarea „În general, ați spune că se poate avea încredere în majoritatea oamenilor în Republica Moldova?" în funcție de criteriile sociodemografice**

În funcție de	Chi-square	Semnificația Chi-square
Sex	1,070	0,586
Mediul de rezidență	1,916	0,384
Vârstă	15,600	0,112
Naționalitate	32,972	0,001*
Nivelul de instruire	16,606	0,084
În funcție de stratificare	15,695	0,047*

*semnificativ din punct de vedere statistic

În urma calculării indicelui IOPD observăm că moldovenii/românii și respondenții de alte etnii împărtășesc o încredere mai scăzută (-35% IOPD și respectiv -57% IOPD) față de majoritatea locuitorilor din Republica Moldova decât rușii (-13% IOPD) și ucrainenii (-11% IOPD).

Dacă privim din perspectiva stratificării sociale, cel mai mic nivel de încredere îl au cei din grupul social mediu (-54% IOPD).

Dacă ne referim la celelalte criterii sociodemografice pentru care nu au fost găsite asocieri semnificative în privința răspunsurilor, atestăm că un nivel mai mare de neîncredere îl au bărbații (-37% IOPD) decât femeile (-29% IOPD).Din perspectiva mediului de rezidență, respondenții din mediul rural au exprimat un sentiment de încredere mai scăzut (-38% IOPD) decât cei din mediul urban (-25% IOPD).

Deși nu au fost găsite asocieri semnificative în acest sens, putem observa că există o tendință de descreștere a nivelului de neîncredere odată cu creșterea

în vârstă. Din perspectiva nivelului de studii, observăm că cel mai înalt nivel al neîncrederii îl găsim la respondenții cu studii primare și fără studii (-58% IOPD),iar respondenții cu studii superioare atestă nivelul de neîncredere cel mai scăzut (-25% IOPD).

Tabelul 14. **Indicele opiniei dominante (IOPD) calculat pentru întrebarea: „În general, ați spune că se poate avea încredere în majoritatea oamenilor în Republica Moldova?"**

		IOPD
TOTAL		-33
Sexul	Masculin	-37
	Feminin	-29
Mediul de rezidență	Urban	-25
	Rural	-38
Vârsta	18-24 ani	-41
	25-29 ani	-50
	30-39 ani	-32
	40-49 ani	-26
	50-64 ani	-27
	65+ ani	-20
Naționalitatea	Moldovean/ Român	-35
	Ucrainean	-11
	Rus	-13
	Alta	-57
Nivelul de instruire	Superior	-25
	Mediu, de specialitate	-36
	Secundar profesional	-33
	Mediu general, liceal	-30
	General obligatoriu	-31
	Primar sau fără studii	-58
Stratificare socială: grupul social	Superior/înalt	-29
	Mediu	-54
	Mai aproape de mediu	-32
	Scăzut	-29
	Foarte scăzut	-32

Percepția discrimin*ării *și excluziunii sociale

O întrebare relevantă pentru studiul solidarității și coeziunii sociale este cea privind discriminarea. Respondenții au fost întrebați dacă s-au simțit discriminați pe criterii de origine socială, origine etnică sau apartenență religioasă în ultimele 12 luni. Marea majoritate a participanților la sondaj a răspuns că nu a fost discriminată – 78,5%.

***Tabelul 15*. Răspunsurile la întrebarea: „Ați fost vreodată discriminat din cauza originii sociale, originii etnice sau a religiei în ultimele 12 luni?"**

Da	16,3%
Nu	78,5%
Nu știu	5,2%

Sursa: Sondaj de opinie realizat de ASDM, noiembrie 2018.

Aplicând*Testul Chi-pătrat*, am verificat în ce măsură se asociază răspunsurile în funcție de criteriile sociodemografice ale respondenților. Asocieri semnificative din punct de vedere statistic au fost găsite la criteriile naționalitate (p = 0,001) și stratul social (p = 0,008).

***Tabelul 16*. Rezultatele *Testului Chi-pătrat* privind asocierea răspunsurilor la întrebarea: „Ați fost vreodată discriminat din cauza originii sociale, a originii etnice sau a religiei în ultimele 12 luni?" în funcție de criteriile sociodemografice**

În funcție de	Chi-square	Semnificația Chi-square
Sex	0,365	0,833
Mediul de rezidență	0,123	0,941
Vârstă	4,916	0,897
Naționalitate	28,694	0,001*
Nivelul de instruire	7,786	0,650
În funcție de stratificare	20,583	0,008*

*semnificativ din punct de vedere statistic

Pentru a vedea care categorie sociodemografică, din cele menționate mai sus, are o percepție a discriminării mai mică sau mai mare, ne-am propus să urmărim Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD).

După criteriul etnic, cel mai puțin discriminați se simt respondenții de etnie rusă (-71% IODP) și cei de alte etnii (-72% IODP). Respondenții ucraineni se simt nediscriminați în cea mai mică măsura:-39% IOPD. Din punctul

de vedere al straturilor sociale, cei din stratul inferior simt nediscriminarea la nivelul cel mai scăzut (-30% IOPD).

Deși *Testul Chi-pătrat* nu este semnificativ în acest caz, observăm că pentru criteriul „nivelul de instruire" cel mai puțin nedescriminați se simt respondenții cu studii primare și fără studii (-46% IOPD). Nu observăm diferențe mari în ceea ce privește percepția nivelului discriminării în funcție de gen și mediul de rezidență.

***Tabelul 17*. Indicele opiniei dominante (IOPD) calculat pentru întrebarea: „Ați fost vreodată discriminat din cauza originii sociale, originii etnice sau a religiei în ultimele 12 luni?"**

		IOPD
TOTAL		-59
Sexul	Masculin	-57
	Feminin	-60
Mediul de rezidență	Urban	-58
	Rural	-59
Vârsta	18-24 ani	-53
	25-29 ani	-61
	30-39 ani	-52
	40-49 ani	-67
	50-64 ani	-59
	65+ ani	-64
Naționalitatea	Moldovean/ Român	-59
	Ucrainean	-39
	Rus	-71
	Alta	-72
Nivelul de instruire	Superior	-64
	Mediu, de specialitate	-60
	Secundar profesional	-63
	Mediu general, liceal	-50
	General obligatoriu	-55
	Primar sau fără studii	-46
Stratificare socială: grupul social	Superior/înalt	-62
	Mediu	-59
	Mai aproape de mediu	-63
	Scăzut	-63
	Foarte scăzut	-30

2. Importanța valorilor solidarității, patriotismului, bunătății și întrajutorării

Centrul Sociologie și Psihologie Socială din cadrul Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a realizat în anul 2016 un studiu cantitativ amplu în contextul cercetării procesului de constituire a clasei mijlocii în Republica Moldova. În baza cercetării au fost definite 6 straturi sociale pe baza analizei cluster. Aceste straturi au fost analizate comparativ în funcție de o serie de criterii, inclusiv în privința importanței pe care o acordă diverselor valori. Criteriile după care au fost formate straturile sociale sunt următoarele: 1) statutul socio-profesional; 2) nivelul de educație; 3) bunăstarea materială; 4) apartenența de clasă. Trebuie să specificăm că aceste straturi nu constituie entități omogene, ci o construcție sintetică, formată din mai multe categorii sociale transversale [23].

***Tabelul18*. Caracteristicile straturilor obținute în baza analizei cluster în funcție de criteriile socioocupațional, educație și bunăstare**

	Statut socio-ocupațional			Educație			Bunăstare		
Straturi	**redus**	**mediu**	**înalt**	**redus**	**mediu**	**înalt**	**redus**	**mediu**	**înalt**
Stratul 1	×				×		×		
Stratul 2	×				×		×		
Stratul 3		×			×		×		
Stratul 4		×			×				×
Stratul 5			×			×	×		
Stratul 6			×			×	×		

Sursa: Malcoci și Mocanu, 2017 [23].

Stratul 1 și stratul 2 se diferențiază prin faptul că în stratul 2 e mai mare ponderea celor cu studii vocaționale, e mai mică ponderea celor ocupați cu munca necalificată și un procent mai mare al specialiștilor cu nivel mediu de calificare. Straturile 5 și 6 se diferențiază prin faptul că în stratul 5 e o pondere mai mare a celor cu statut socio-ocupațional înalt (82% față de 57% din stratul 6), iar în stratul 6 este o pondere mai mare a celor cu studii superioare (100% față de 86% din stratul 5).

Unul din subiectele abordate în chestionar au fost valorile la care aderă respondenții, printre care solidaritatea, patriotismul, bunătatea și sprijinul de întrajutorare. Respondenții au fost rugați să selecteze, dintr-o listă prestabilită, valorile în funcție de importanța atribuită acestora: „Apreciați importanța următoarelor valori pentru Dvs. personal". Pentru fiecare valoare a fost calculat

Indicele Opiniei Personale Dominante (IOPD). În prezentul studiu am folosit aceste date pentru a putea face o comparație între importanța pe care o are valoarea „solidaritate" și celelalte valori pentru întregul eșantion, dar și pentru fiecare strat în parte. În mod asemănător, am cercetat și valorile „patriotismul", „bunătatea" și „spiritul de întrajutorare".

Toate valorile au fost apreciate ca fiind importante, unele însă au fost apreciate că ar avea mai multă importanță decât altele. Următoarele valori au obținut rezultatele cele mai ridicate: sănătatea, viața de familie, copiii și pacea. Comparativ cu acestea, valoarea „solidaritate" nu a fost apreciată în aceeași măsură. Am încercat să vedem dacă există diferențe semnificative între modul în care este percepută solidaritatea și celelalte valori. În acest scop am folosit *One-Sample T Test* pentru a analiza dacă există diferențe semnificative din punct de vedere statistic între indicele obținut pentru valoarea solidaritate și media tuturor celorlalte valori. Am făcut acest lucru atât privind rezultatele pentru întregul eșantion, cât și pe straturi în parte. În mod asemănător, am abordat și valorile „patriotismul", „bunătatea" și „spiritul de întrajutorare".

***Tabelul19*. Opiniile respondenților privind importanța diferitor valori (IOPD)**

	Per total	Strat 1	Strat 2	Strat 3	Strat 4	Strat 5	Strat 6
Sănătatea	**98%**	98%	97%	100%	99%	96%	100%
Viața de familie, copiii	**93%**	91%	97%	92%	93%	96%	89%
Banii, bunăstarea materială	**88%**	96%	88%	89%	90%	89%	85%
Nivelul de studii și cultură (educația sub toate formele ei)	**74%**	65%	69%	81%	63%	91%	87%
Dragostea	**81%**	81%	77%	82%	85%	89%	79%
Competitivitatea, spiritul întreprinzător	**30%**	30%	5%	43%	42%	35%	36%
Munca	**84%**	82%	88%	96%	78%	82%	90%
Cinstea, onestitatea	**80%**	67%	83%	86%	78%	88%	89%
Prietenia de încredere	**77%**	68%	82%	78%	71%	89%	88%
Independența, libertatea	**75%**	70%	60%	82%	67%	82%	92%
Responsabilitatea, sentimentul datoriei	**74%**	67%	71%	82%	66%	91%	79%
Solidaritatea	**58%**	57%	54%	68%	41%	56%	79%
Bunătatea, spiritul de întrajutorare	**74%**	61%	91%	86%	74%	78%	75%
Prestigiul social, sentimentul de împlinire, respectul de sine	**51%**	43%	60%	64%	54%	43%	57%
Dreptatea	**86%**	85%	85%	93%	83%	86%	89%
Credința religioasă	**60%**	56%	63%	65%	51%	68%	65%
Patriotismul	**52%**	35%	35%	54%	45%	66%	71%
Pacea	**92%**	93%	95%	95%	97%	96%	96%
Justiția, drepturile omului	**75%**	75%	74%	80%	67%	84%	89%

Sursa: Malcoci și Mocanu, 2017 [23].

Tabelul 20. **Tabel comparativ privind importanța valorilor „solidaritatea", „patriotismul" și „bunătatea și spiritul de întrajutorare" (IOPD)**

	Solidaritatea	Patriotismul	Bunătatea, spiritul de întrajutorare
Total respondenți	58%	52%	74%
Strat 1:	57%	35%	61%
Strat 2:	54%	35%	91%
Strat 3:	68%	54%	86%
Strat 4:	41%	45%	74%
Strat 5:	56%	66%	78%
Strat 6:	79%	71%	75%

Sursa: Malcoci și Mocanu, 2017 [23].

Observăm că „solidaritatea" și „patriotismul" sunt apreciate la un nivel mai scăzut decât valorile „bunătatea și spiritul din întrajutorare" atât de întregul eșantion, cât și de straturile 1 – 5. În cazul stratului 6 observăm că cele trei valori sunt apreciate la un nivel relativ egal, fără mari diferențe.

Există diferențe semnificative dintre importanța acordată valorii „solidaritatea" și media celorlalte valori, atât în cazul întregului eșantion, cât și pentru fiecare strat în parte (vezi *Tabelul 21*). Doar în cazul stratului 6 nu există diferențe semnificative ($p = 0{,}614$, $p < 0{,}05$). Acest strat social se caracterizează printr-un nivel de educație înalt (100% dintre respondenți au studii superioare). În toate cazurile în care găsim diferențe semnificative, media celorlalte valori este mai mare decât indicele obținut pentru valoarea „solidaritate". Stratul 4, din care fac parte cei cu un nivel de bunăstare mediu spre înalt, a exprimat indicele cel mai redus în acest sens, iar stratul 6 – indicele cel mai ridicat.

Se poate afirma, așadar, că subiecții acestei cercetări apreciază solidaritatea drept o valoare semnificativ mai puțin importantă decât majoritatea valorilor cercetate în studiu.

La un nivel mai scăzut este apreciată și valoarea „patriotismul". Există diferențe semnificative în acest sens atât pentru întregul eșantion, cât și în cazul fiecărui strat în parte. Patriotismul este apreciat la un nivel mai mic ca importanță în cazul respondenților din straturile 1 și 2 comparativ cu straturile 5 și 6 (ultimele straturi fiind caracterizate, între altele, printr-un nivel mai înalt de educație).

***Tabelul 21*. Semnificația diferențelor dintre indicele obținut pentru *„solidaritate”* și media indicelor celorlalte valori**

	Solidaritate (IOPD)	Media celorlalte valori (IOPD)	Semnificația testului One-Sample T Test
General	58%	74,67	P = 0,001*
Strat 1: statut socioocupațional redus, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus.	57%	70,17	P = 0,013*
Strat 2: statut socioocupațional redus, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus.	54%	73,33	P = 0,003*
Strat 3: status socioocupațional mediu, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus	68%	80,44	P = 0,003*
Strat 4: statut socioocupațional mediu, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare mediu spre înalt	41%	72,39	P = 0,001*
Strat 5: nivel de calificare înalt,nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus	56%	80,50	P = 0,001*
Strat 6: nivel de calificare înalt,nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus	79%	80,89	P = 0,614

*semnificativ din punct de vedere statistic

***Tabelul 22*. Semnificația diferențelor dintre indicele obținut pentru *„patriotism”* și media indicelor celorlalte valori**

	Patriotis-mul	Media celorlalte valori	Semnificația testului One-Sample T Test
General	52%	75,00%	P = 0,001*
Strat 1: statut socio-ocupațional redus, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus.	35%	71,39%	P = 0,001*
Strat 2: statut socio-ocupațional redus, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus.	35%	74,39%	P = 0,001*
Strat 3: status socio-ocupațional mediu, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus	54%	81,22%	P = 0,001*
Strat 4: statut socio-ocupațional mediu, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare mediu spre înalt	45%	72,17%	P = 0,001*
Strat 5: nivel de calificare înalt,nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus	66%	79,94%	P = 0,004*
Strat 6: nivel de calificare înalt,nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus	71%	81,33%	P = 0,011*

*semnificativ din punct de vedere statistic

Am realizat o analiză similară și pentru valoarea „bunătatea și spiritul de întrajutorare". Observăm că există diferențe semnificative în acest sens doar în cazul stratului 2 (p = 0,002, p < 0,01), format din respondenți cu un statut socio-ocupațional și un nivel de bunăstare reduse. Respondenți din acest strat au exprimat un indice semnificativ mai înalt pentru valoarea „bunătate și spiritul de întrajutorare" față de media indicelor celorlalte valori.

***Tabelul 23*. Semnificația diferențelor dintre indicele obținut pentru *„Bunătate și spiritul de întrajutorare"* și media indicelor celorlalte valori**

	Bunătatea, spiritul de întrajutorare	**Media celorlalte valori**	**Semnificația testului One-Sample T Test**
General	74%	73,78	P = 0,958
Strat 1: statut socio-ocupațional redus, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus.	61%	69,94	P = 0,077
Strat 2: statut socio-ocupațional redus, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus.	91%	71,28	P = 0,002*
Strat 3: status socio-ocupațional mediu, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare redus	86%	79,44	P = 0,087
Strat 4: statut socio-ocupațional mediu, nivel deeducație mediu și nivel de bunăstare mediu spre înalt	74%	70,56	P = 0,446
Strat 5: nivel de calificare înalt,nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus	78%	79,28	P = 0,770
Strat 6: nivel de calificare înalt,nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus	75%	81,11	P = 0,114

*semnificativ din punct de vedere statistic

În general, putem spune că, spre deosebire de valoarea „solidaritate", valoarea „bunătatea și spiritul de întrajutorare" este percepută la un nivel la fel de înalt ca și celelalte valori. Acest detaliu ne arată că o anumită definiție a solidarității („bunătatea și spiritul de întrajutorare") se bucură totuși de o importanță sporită în rândul respondenților. Totodată, pentru o parte din respondenți, termenul de „solidaritate" ar putea fi, pur și simplu, insuficient de clar.

3. Opiniile și atitudinile participanților la focus-grupuri față de nivelul de solidaritate și coeziune în societate și comunitate

În vara anului 2017, Centrul Sociologie și Psihologie Socială a realizat o cercetare calitativă prin aplicarea metodei focus-grup cu diferite categorii de populație. În total au fost organizate 28 de interviuri de grup (focus-grup). Interviurile transcrise au fost analizate în funcție de mediul de rezidență, sta-

tutul socioocupațional, vârsta și venitul participanților la focus-grupuri. Unul dintre subiectele abordate în discuții a fost și subiectul solidarității și coeziunii [24], mai exact modul în care acestea sunt percepute în societatea din Republica Moldova și în comunitățile respondenților. Am aplicat interviurilor de grup o analiză tematică, inspirată de metodologia „grounded theory"[25].

Discuțiile din cadrul focus-grupurilor coroborează și confirmă în mare parte datele cantitative privind percepțiile respondenților asupra solidarității și coeziunii societății din Republica Moldova. În plus față de aceste măsurări cantitative, răspunsurile obținute în focus-grupuri desfășoară logica și rațiunile care stau la baza acestor percepții. Explicațiile oferite în aceste interviuri de grup se sprijină pe experiențele concrete ale participanților în sânul comunității lor. Analiza discuțiilor din focus-grupuri scot deci în valoare o dimensiune practică a ideilor de coeziune și solidaritate prin felul în care acestea sunt văzute și puse în aplicare în viața de zi cu zi.

În general, participanții la interviuri au scos în evidență două aspecte divergente – unul pozitiv și altul negativ – ale semnificațiilor ideilor de solidaritate și coeziune în societate. Sprijiniți pe experiențele de viață ale participanților,discuțiile au dezvoltat câteva idei-cheie legate de solidaritate și coeziune, pe care le vom analiza în această secțiune.

Solidaritatea este definităde către participanți prin disponibilitatea unei comunități sau societăți de a sări în ajutor atunci când anumiți membri ai comunității (sau societății) respective se află în dificultate. Potrivit majorității participanților, nivelul de solidaritate este scăzut în Republica Moldova. O parte din respondenți explică acest nivel scăzut de solidaritate prin gradul scăzut de coeziune: oamenii din societatea sau comunitatea noastră nu sunt solidari pentru că nu sunt uniți sau sunt dispersați sau/și din motivul individualismului accentuat al cetățenilor. Pentru a parafraza unul din participanți (mediu rural, nivel de educație scăzut), înainte în satele din Moldova se făcea clacă pentru a ajuta diverși oameni la nevoie, iar acum această tradiție nu se mai respectă. Participantul explică această situație prin faptul că satele din Moldova au fost populate cu un număr mare de persoane și familii venite din alte localități. Potrivit altui participant, *[localitatea de rezidență] este ca în Uniunea Sovietică. Am impresia că trăim într-o casă de nebuni, unde nu ne auzim și nu ne înțelegem* (nivel mediu sau superior de educație, angajată, statut profesional înalt, mediu urban). *„La noi nu există solidaritate, există rasism, găgăuzism, românism, moldovenism etc.*", susține un alt participant din mediul urban, momentan muncind peste hotare. Societatea noastră nu este suficient de solidară pentru că e prea eterogenă din punct de vedere etnolingvistic, este de părere un alt participant la focus-grup (locuitor din mediul

urban, tânăr). Alți participanți explică lipsa de coeziune prin lipsa valorilor, normelor și ideilor comune. Mai mulți participanți împărtășesc ideea potrivit căreia societatea noastră nu este unită, pentru că membrii ei ar avea un mod de gândire și de acțiune prea individualist. *„Oamenii sunt mai individualiști. Predomină interesul personal, [oamenii] așteaptă să vină cineva să le facă lucrul care ar putea fi făcut în comun pentru întregul sat sau stradă”* (tânăr 18-29 ani, mediu rural.)Un alt participant (pensionar, mediu urban, de limbă rusă) consideră că populația este dezbinată – aceasta a fost unită în momentul alegerii președintelui, iar acum e blazată. *„Așa o impresie că totul a murit. A murit și s-a oprit totul.”* – mai adaugă participantul. De altfel, în aceste focus-grupuri (organizate în 2017), participanții din mediul urban împărtășesc un sentiment mai acut de lipsă de coeziune și de solidaritate.

Totuși, un număr important de participanți (de altfel, cei mai mulți din mediul rural) au dat numeroase exemple de coeziune și solidarizare a membrilor unei comunități, mai cu seamă într-un moment de dificultate pentru comunitate sau pentru anumiți membri ai săi: *„Când soțul meu a decedat, locuitorii satului mi-au venit în ajutor”* (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, statut profesional înalt, mediu rural). Locuitorul unui sat (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, statut profesional înalt, mediu rural), implicat în colectarea de fonduri pentru diverse proiecte comunitare (construcția grădiniței, reparația acoperișului școlii, reparația drumurilor, schimbarea geamurilor la gimnaziu) mărturisește că a fost plăcut surprins să constate că consătenii săi s-au arătat în general receptivi la aceste campanii. O altă persoană, de altminteri critică față de nivelul de coeziune și solidaritate din comunitatea ei, observă că *„o nenorocire îi unește pe foarte multe persoane. Iată, a fost un incendiu la o persoană. Au sărit toți și au ajutat persoana dată. Și l-au scos din toată nevoia aceea”* (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, statut profesional înalt, mediu rural). Alți participanți consideră că solidaritatea (și coeziunea) depinde de nivelul de bunăstare al cetățenilor: *„Solidaritatea tot depinde de bani sau alte posibilități, pe care foarte multă lume nu le are”* (persoană cu nivel mediu de educație, angajată, statut profesional mediu, mediu rural.) O parte din respondenți leagă nivelul scăzut de solidaritate și de coeziune în societate de acțiunile partidelor politice și de regimul politic pluripartit, care, în opinia lor, dezbină societatea. De asemenea, nivelul scăzut al solidarității și coeziunii sociale în unele comunități au fost puse și pe seama absenței unor lideri puternici și de bună-credință: *„Dacă ar fi un lider deștept, care ar explica că el a condus oamenii spre cauza cea dreaptă, spre chestiunea corectă, la rezolvarea corectă a problemei, poate că și s-ar uni lumea. Acum însă fiecare e pentru sine”* (persoană cu nivel mediu sau superior de educație, de

limbă rusă, angajată,cu statut profesional înalt, mediu rural). Un alt participant la focus-grup explică lipsa de solidaritate printre oameni prin faptul că toți așteaptă de la primar să facă totul. (persoană cu nivel mediu de educație, angajată în câmpul muncii, statut profesional mediu – mediu rural.)

Cele mai multe luări de cuvânt în interviurile de grup deplâng lipsa sau insuficiența solidarității și a coeziunii în societate. Dar aceste puncte de vedere critice arată că cei care le expun își doresc cu toții un grad de solidaritate sporit și o societate mai unită. Exemplele concrete ale unor acțiuni de solidaritate în comunitățile participanților ne vorbesccă mostre de solidaritate și un anumit spirit de întrajutorare există în societate la nivelul comunităților și al relațiilor dintre oameni la firul ierbii. Explicația solidarității și coeziunii scăzute prin nivelul nesatisfăcător de bunăstare și prin calitatea guvernării și a liderilor exprimă, în fond, dorința de formare și consolidare a unor structuri sistemice de coeziune și întrajutorare la nivelul instituțiilor statului. Acestea sunt însă ineficiente și subminate de o încredere scăzută din partea cetățenilor.

Tabelul 24. **Ce înțeleg respondenții prin solidaritate: focus-grupuri, 2016 (câteva mostre)**

Solidaritatea înseamnă că, atunci când omul a căzut la greutate, eu trebuie să-l ajut în toate, apoi el pe mine. Un fel de prietenie e solidaritatea. (mediu urban.)
Societatea în care trăiesc eu nu este unită deloc, fiindcă nu ne bazăm pe valori comune, deoarece, după cum știm, valoarea ne unește și de aceea este o problemă la noi în țară. (tînăr, mediu urban.)
Мне кажется, что сейчас такая жизнь, что каждый за себя. (mediu urban.)
Oamenii sunt mai mult egoiști decât solidari. Așa este natura. Există o concurență. Posibilitățile sunt limitate. (mediu urban.)
Înainte era mai bine. Acum toți sunt pentru dânșii. Totul a început de când au apărut atâtea partide politice. Toți se dușmănesc, se urăsc, se critică. (mediu rural.)
Solidaritatea în sat este slabă. Toți așteaptă să facă ceva primarul. (mediu rural.)
Unitatea oamenilor vine de sus. Peștele de la cap se strică. (mediu rural.)
Au fost situații când au sărit toți. La nevoi: accident, boală. La asta toți sar. Nevoia ne mobilizează. (mediu rural.)

4. Sursa ajutorului (suportului social) pe care mizează respondenții în baza răspunsurilor din cadrul Barometrului de Opinie Publică, ianuarie 2019

O întrebare pe care o găsim pertinentă în cadrul studiului privind solidaritatea și coeziunea socială este prezentă în cadrul Barometrului de Opinie Publică din ianuarie 2019 [26]. Întrebarea se referă la sursa ajutorului (altfel spus, a suportului social) pe care mizează respondenții în situațiile în

care aravea probleme personale, financiare sau de alt ordin. Participanților la sondaj li s-a propus să aleagă un răspuns dintr-o listă de răspunsuri posibile. Majoritatea, 2/3 dintre respondenți, au indicat că membrii familiei sunt cei care îi ajută în situațiile dificile. 16,5% dintre participanți au răspuns că nu contează pe nimeni, se bazează doar pe forțele proprii. Doar 2,7% din cei care au participat la sondaj au indicat că se pot baza pe instituțiile statului în caz de probleme. De menționat că printre variantele de răspuns posibile în cadrul sondajului nu au existat și organizațiile neguvernamentale (ONG). Conform aceluiași BOP, ianuarie 2019, ponderea celor care au foarte multă încredere și o oarecare încredere în ONG este de 18,1%. Judecând după datele în evoluție pe ani oferite de BOP, se observă o descreștere treptată a încrederii în ONG-uri, după 2007.

***Tabelul 25.* Spuneți-mi, vă rog, în situațiile când aveți careva probleme (personale, financiare etc.), pe ajutorul din partea cui ați putea miza/v-ați putea baza?**

Membri ai familiei	63,6%
Rude apropiate	12,6%
Cunoscuți, prieteni, colegi	3,9%
Instituțiile statului	2,7%
Altcineva	0,2%
Nimeni	16,5%
NȘ/NR	0,5%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, ianuarie 2019 [26].

Pentru a vedea dacă anumitor categorii de populație li se asociază anumite răspunsuri mai mult decât altor categorii, am aplicat*Testul Chi-Pătrat* de asociere. În urma analizei, putem concluziona că există o asociere semnificativă între caracteristica sex și anumite variante de răspuns ($p = 0,006$, $p < 0,01$). O pondere mai mare a femeilor mizează pe membrii familiei (67,8%) decât cea a bărbaților (58,4%). Bărbații mizează într-o pondere mai mare pe forțele proprii, pe rude apropiate.

De asemenea, atestăm o asociere semnificativă între caracteristica vârstă și anumite variante de răspuns ($p = 0,001$). Tinerii de 18-29 ani mizează într-o proporție mai mare pe ajutorul familiei (78,5%) decât persoanele din alte categorii de vârstă. Respondenții din categoriile de vârstă de 30-44 ani (21,2%) și 60+ ani (20,4%)se bazează într-o proporție mai mare pe forțele proprii.

Tabelul 26. **Rezultatele *Testului Chi-pătrat* privind asocierea răspunsurilor la întrebarea: „Spuneți-mi, vă rog, în situațiile când aveți careva probleme (personale, financiare etc.), pe ajutorul din partea cui ați putea miza/v-ați putea baza?" în funcție de criteriile sociodemografice**

În funcție de	Chi-square	Semnificația Chi-square
Sex	16,483	0,006*
Mediul de rezidență	8,108	0,150
Vârstă	48,935	0,001*
Naționalitate	9,749	0,835
Nivel de educație	9,601	0,476
Nivel socio-economic	36,557	0,001*

*semnificativ din punct de vedere statistic

Tabelul 27. **Distribuția răspunsurilor la întrebarea: „Spuneți-mi, vă rog, în situațiile când aveți careva probleme (personale, financiare etc.), pe ajutorul din partea cui ați putea miza/v-ați putea baza?" în funcție de criteriile sociodemografice**

		Membrii familiei (părinți, copii)	Rude apropiate	Cunoscuți, prieteni, colegi	Instituțiile statului	Nimeni, mă bazez doar pe forțele proprii	NȘ/NR
TOTAL		63,5%	12,6%	3,8%	2,8%	16,6%	0,7%
Sexul	Masculin	58,4%	14,0%	5,5%	3,6%	17,6%	0,9%
	Feminin	67,8%	11,4%	2,5%	2,1%	15,7%	0,6%
Mediul de rezidență	Urban	64,0%	13,5%	4,2%	1,6%	15,8%	1,0%
	Rural	63,3%	11,7%	3,5%	3,7%	17,3%	0,5%
Vârstă	18-29 ani	78,5%	7,8%	3,7%	1,9%	8,1%	0,0%
	30-44 ani	56,2%	15,3%	4,0%	2,5%	21,2%	0,8%
	45-59 ani	59,9%	16,0%	4,5%	3,8%	14,6%	1,0%
	60+ ani	62,4%	10,5%	3,2%	2,5%	20,4%	1,0%
Naționalitate	Moldovean/Român	62,8%	13,1%	4,2%	2,8%	16,4%	0,7%
	Rus	66,0%	10,6%	4,3%	2,1%	17,0%	0,0%
	Ucrainean	65,9%	9,8%	2,4%	3,7%	15,9%	2,4%
	Alta	69,3%	9,3%	1,3%	1,3%	18,7%	0,0%
Nivel de educație	Scăzut	56,5%	12,5%	4,8%	3,6%	22,0%	0,6%
	Mediu	63,4%	13,7%	4,0%	2,3%	16,0%	0,5%
	Înalt	66,7%	11,0%	3,2%	2,9%	15,2%	1,0%
Nivel socio-economic	Scăzut	53,4%	15,5%	4,4%	3,4%	22,4%	0,7%
	Mediu	65,5%	11,3%	3,0%	3,0%	16,7%	0,5%
	Înalt	71,5%	11,1%	4,1%	1,9%	10,4%	1,0%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, ianuarie 2019 [26].

Există și o asociere semnificativă din punct de vedere statistic în privința nivelului socioeconomic și anumite variante de răspuns (p = 0,001). În acest caz observăm că odată cu creșterea nivelului socio-economic crește și ponderea celor care mizează pe sprijinul familiei (71,5% nivelul înalt față de 53,4% nivelul scăzut). De asemenea, cu cât nivelul socioeconomic este mai scăzut, cu atât ponderea celor care se bazează doar pe forțele proprii este mai mare (10,4% nivelul înalt față de 22,4% nivelul scăzut). O situație asemănătoare o găsim și în cazul caracteristicii nivelul de studii, doar că în acest caz nu am depistat o asociere semnificativă din punct de vedere statistic.

Discuția rezultatelor în lumina modelelor teoretice îmbrățișate

În baza cercetărilor făcute în 2016, 2017 și 2018 de cercetătorii Centrului Sociologie și Psihologie Socială (Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice) și alte cercetări, se pot enunța următoarele constatări. Din perspectiva teoretică îmbrățișată în acest studiu, se poate spune că societatea din Republica Moldova atestă un nivel înalt de coeziune din perspectiva *apartenenței* și, în mare parte, în privința *solidarității sociale*, dar exprimă un indice de opinie foarte scăzut în ceea ce privește *încrederea* „pe orizontală" față de ceilalți cetățeni moldoveni. Totodată, în percepția participanților la cercetare (în noiembrie 2018), societatea din Republica Moldova ar fi puțin și foarte puțin unită (altfel spus, ar atesta un grad de coeziune scăzut și foarte scăzut). Aceste rezultate atestă o contradicție aparentă între, pe de o parte, componentele conceptului de coeziune (apartenență, solidaritate și încredere). Pe de altă parte, considerăm că aceste rezultate scot în evidență o divergență dintre diferite nivele ale percepției în ceea ce privește coeziunea socială. Am putea spune că percepția generală despre coeziune (răspunsurile la întrebarea: „Cât de unită este societatea din Republica Moldova?") corespunde cu o evaluare de tip *top-down* a coeziunii sociale, exprimată printr-o percepție generală a acesteia – analogă cu evaluarea *top-down* a bunăstării subiective,în opoziție față de percepția *bottom-up în satisfacția față de viață*[27], [28],[29]. Percepția *bottom-up* a coeziunii sociale ar fi estimată aici de evaluarea acesteia în funcție de diferite domenii, definite drept componente teoretice ale coeziunii sociale, și anume apartenența, solidaritatea și încrederea. Așadar, se poate spune că, dintr-o perspectiva generală (top-down), percepția coeziunii sociale este una joasă, pe când în funcție de cele trei domenii (apartenență, solidaritate și încredere) răspunsurile atestă niște indici variabili: un grad de apartenență destul de ridicat, un grad de solidaritate mediu și un nivel de încredere foarte scăzut.

Totodată, sunt observate diferențe semnificative în percepția coeziunii sociale și componentele sale (apartenență, solidaritate, încredere) în funcție de

diferite categorii sociodemografice ale respondenților. Apartenența la un anumit statut (sau strat) social și nivelul de studii generează, din punctul nostru de vedere, diferențele cele mai saliente din punct de vedere statistic și mai relevante pentru subiectul acestui studiu. Astfel,respondenții fără studii sau cu studii primare au dat răspunsurile cele mai negative la întrebarea „Cât de unită este societatea din Republica Moldova"? (-84% IOPD).Respondenții cu studii primare sau cei fără studii se mândresc cel mai mult cu modul de viață și cultura din Republica Moldova (47% IOPD). În fine, respondenții cu studii primare și fără studii (-58% IOPD) atestă cel mai înalt nivel de neîncredere față de ceilalți cetățeni. Acest studiu arată, așadar, că respondenții cu nivelul de studii (și cu statut social) cel mai scăzut împărtășesc un sentiment de identificare pozitiv cu cultura și modul de trai din Republica Moldova. Totodată, această categorie de persoane împărtășește sentimentul cel mai negativ în privința nivelului general de coeziune a societății. Persoanele cu nivel de studii cel mai scăzut împărtășesc nivelul cel mai negativ de încredere în semeni. În plus, persoanele din această categorie se simt cele mai discriminate. Persoanele cu un nivel de studii scăzut și foarte scăzut se simt cele mai marginalizate în societatea noastră, dintre categoriile luate în considerare în acest studiu și, prin urmare, acestea resimt cel mai acut sentimentul lipsei coeziunii sociale.

Gradul de solidaritate din societate nu a fost măsurat cu aceleași instrumente metodologice ca și ceilalți indicatori. Astfel, a fost calculat indicele opiniei dominante (IODP) a atașamentului respondenților față de diverse valori, inclusiv solidaritatea, spiritul de întrajutorare, patriotismul etc. Răspunsurile la acest set de întrebări arată că solidaritatea nu este o valoare dominantă (așa cum este familia, pacea, munca). Totuși, o valoare parțial sinonimă cu cea a solidarității, „bunătatea și spiritul de întrajutorare" a obținut un indice destul de ridicat, comparabil cu cel al unor valori dominante. Rezultatele acestei cercetări și ale altor cercetări scot în evidență două nivele de analiză care nu sunt decât parțial complementare – cel discursiv (al declarațiilor verbale ale respondenților) și cel al practicii. În cazul întrebării privind valorile dominante, respondenții au dat avantaj unor valori cu semnificație mai practică (precum spiritul de întrajutorare) decât solidaritatea, o valoare încă destul de abstractă pentru mulți respondenți.

Putem înțelege de asemenea percepția solidarității din două perspective: una egocentrică, cea a necesității de a fi ajutat în caz de nevoie, și cea empatică – dorința de a-i ajuta pe alții, la nevoie. Răspunsurile la întrebarea: „Care sunt aspectele solidarității sociale pe care Dvs. le considerați mai importante?"exprimă în mare parte aceste două perspective asupra solidarității. La fel, răspunsurile la această întrebare și interviurile de grup arată alte două

dimensiuni ale fenomenului solidarității: solidaritatea (și spiritul de întrajutorare) exprimată în societatea în ansamblu și în sânul comunităților mici, convergent cu conceptele lui E. Durkheim despre *solidaritate organică* și *solidaritate mecanică*, care se suprapun în mare parte pe conceptele de *demos* și *ethnos*din modelul teoretic al calității sociale. Această cercetare confirmă ipotezele și rezultatele altor cercetări, potrivit cărora relațiile de solidaritate sunt mai puternice în sânul comunităților mici, pe când la nivelul societății în întregime și în aglomerațiile urbane aceste relații apar mai abstracte.

Deși am specificat la începutul studiuluică incluziunea nu a fost considerat***ă*** o componentă fundamentală a conceptului de coeziune socială, chiar dacă unii autori o definesc ca atare, am putea adăuga la cele trei domenii constitutive în definiția conceptului de coeziune socială și percepția discriminării din perspectiva căreia să explorăm dimensiunea incluziunii sociale în Republica Moldova. Potrivit răspunsurilor date la întrebareaprivitoare la o eventuală experiență a discriminării de către respondenți în cadrul sondajului din noiembrie 2018, percepția discriminării pare destul de scăzută (78,5% dintre respondenți consideră că nu au fost discriminați niciodată pe parcursul ultimului an). În același timp, cealaltă față a acestui rezultat ne arată că 16,3% dintre respondenți s-au simțit discriminați în bază de apartenență la o clasă socială, etnie sau religie. În condițiile în care acceptareaunor forme diverse de discriminare este una destul de mare, la fel și distanța socială față de diverse categorii de persoane/ grupuri marginalizate, procentul de 16,3% al percepției discriminării poate fi considerat unul foarte ridicat.

Deși respondenții și-au construit opiniile în bazaunor elemente de definiție ale coeziunii sociale parțial congruente cu modelul teoretic îmbrățișat în studiu. Astfel, pentru majoritatea respondenților în sondajul din noiembrie 2018, solidaritatea înseamnă, în primul rând,"ajutor[ul] față de oamenii aflați în dificultate" (34,9% din totalul răspunsurilor). Totodată, în înțelegerea respondenților, exprimată în sondaje și în interviurile de grup, gradul de coeziune socială ar depinde direct de nivelul de bunăstare economică, socială și culturală a populației. De asemenea, răspunsurile participanților la sondaj și în focus-grupuri menționează calitatea guvernării și existența unui lider (puternic, vizionar și de bună credință) drept un factor important de coeziune. Deși bunăstarea economică și calitatea guvernării nu sunt elemente ce fac parte direct din definiția îmbrățișată în modelele teoretice pe care se sprijină cercetarea de față, acestea sunt implicite definițiilor teoretice ale coeziunii descrise în prima partea studiului în măsura în care liderii și guvernarea pot crea cadre de identificare și solidaritate, iar bunăstarea economică și socială a populației este văzută ca un factor și consecință a unui trai în comun armonios și solidar.

Autorii acestui studiu consideră că este necesară o detașareepistemologică de punctul de vedere, potrivit căruia coeziunea socială ar fi un scopabsolut și imperativ. Coeziunea socială este, desigur,un factor și un indicator-cheie ce determină nivelul de calitate socială (calitatea vieții în societate). Și putem spune că sentimentul de apartenență și, într-o anumită măsură, solidaritatea socială, analizate în acest studiu, atestă un nivel destul de ridicat în societatea din Republica Moldova. Totuși, respondenții împărtășesc un nivel foarte scăzut de încredere în semenii lor, la fel cum aceștia exprimă o încredere foarte scăzută față de instituțiile statului (BOP, ianuarie-februarie 2019). Insuficiența încrederii „pe orizontală" și „pe verticală" subminează relațiile armonioase în societate și împiedică buna funcționare a relațiilor dintre stat și cetățeni. Așa cum s-a spus, coeziunea socială este un proces în continuă dezvoltare, iar încrederea, solidaritatea și apartenența se învață și se dezvoltă, inclusiv și din greșeli, în virtutea traiului în comun. O guvernare orientată spre ridicarea calității sociale ar putea contribui semnificativ la crearea unor cadre instituționale de identificare, solidaritate și încredere mutuală. Dar este important și ca societatea să-și dorească și să acționeze în consecință, creând la rândul ei structuri civile de apropiere și întrajutorare.

Concluzii

Respondenții la sondajul de opinie din 2018 exprimă percepția unei coeziuni slabe a societății noastre. Sentimentul de încredere față de semeni este și el foarte scăzut (73% dintre respondenți consideră că societatea noastră este puțin, foarte puțin sau deloc unită). Solidaritatea nu este considerată ca atare de respondenți o valoare dominantă în cercetarea realizată în 2016. Totuși, definită parțial prin „spiritul de întrajutorare", solidaritatea poate fi considerată o valoare dominantă (74% dintre respondenți). La fel, potrivit rezultatelor sondajului de opinie realizat în noiembrie 2018, sentimentul de apartenență a respondenților la țara și la cultura lor este destul de ridicat (respectiv, 72,4% și 56,4%). Respondenții sondajului din 2018 atestă de asemenea o foarte mică încredere în ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova (doar 22,4% dintre respondenți au considerat că pot avea încredere în semenii lor). În sfârșit, majoritatea respondenților (78,5%) consideră că nu au fost discriminați din motivul apartenenței sociale, etnice sau religioase, iar 16,3% s-au simțit discriminați cel puțin o dată în ultimul an de la aplicarea chestionarului, ceea ce constituie, potrivit autorilor, un procent destul de ridicat.

Dintre toți respondenții, persoanele cu nivel scăzut de studii și autopoziționate în straturile de jos ale ierarhiei sociale exprimă în proporția cea mai largă (-84% IOPD) percepția unei societăți cu un nivel de coeziune

scăzut. Aceste categorii sociale exprimă nivelul cel mai scăzut de încredere în ceilalți (-58% IOPD). La fel, respondenții din straturile de jos se percep cel mai discriminați (-30% IOPD). Totuși, percepția solidarității și apartenenței nu arată diferențe statistice notabile.

Aceste rezultate sunt congruente cu datele calitative obținute în focus-grupuri, realizate în 2016[23]. Participanții la focus-grup deplâng în general un spirit de solidaritate scăzut în societate și în comunitățile lor – expresie a nevoii unei solidarități mai ridicate. Cu toate acestea, numeroși participanți au oferitun șir de exemple pozitive de acte de solidaritate în comunitatea lor. Mai mulți participanțiasociază scăderea nivelului de solidaritate cu lipsa coeziunii în societate, cu bunăstarea materială scăzută a populației și cu absența unei conduceri competente și de bună credință.

Recomandări către instituțiile statului și organizațiile societății civile

Considerăm că statul și organizațiile societății civile ar trebui să se implice în fortificarea coeziunii și conștiinței de coeziune socială în societatea din Republica Moldova prin formarea unui *cadru de identificare civică*, de natură să apropie diferite segmente de cetățeni, dincolo de diferențele etnice, sociale, de gen sau vârstă. Un exercițiu participativ de identificare și de participare civică ar fi elaborarea unui *proiect de țară – i.e.* elaborarea unui cadru de trai comun– la care ar subscrie și ar contribui toți cetățenii interesați. Un asemenea proiect, inclusiv procesul de elaborare a acestuia, ar putea constitui o bază democratică de formare și consolidarea coeziunii sociale.

Potrivit respondenților, pentru o coeziune socială mai puternică ar trebui să se ridice nivelul de bunăstare, să se ridice gradul de încredere în guvernare și să se sporească nivelul de cultură și activism civic. Din punctul nostru de vedere, sprijinit pe anumite teorii[14], [15]un nivel ridicat de coeziune socială, inclusiv prin componentele sale de bază (identificarea, solidaritatea, încrederea socială, la care putem adăuga și participarea civică și politică și incluziunea socială) contribuie la un nivel sporit de dezvoltare și de bunăstare economică și socială.

Încrederea „pe orizontală" între cetățeni poate fi ridicată printr-o justiție corectă, care ar încuraja un comportament corect și loial între cetățeni și ar împiedica proliferarea cazurilor de corupție și impunitate. În ceea ce privește încrederea „pe verticală" între cetățeni și instituții, aceasta poate fi sporită prin creșterea transparenței instituționale și printr-o informare mai eficientă privind beneficiile aduse pentru comunitate de respectivele instituții.

În sfârșit, solidaritatea și incluziunea socială pot fi încurajate și sporite prin măsuri și politici îndreptate către acceptarea mutuală și întrajutorare: campanii de informare și solidaritate socială, crearea unei infrastructuri instituționale

incluzive, o politică fiscală echitabilă și conștient asumată de contribuabili (prin transparență și informare), stimularea activismului civic și politic la firul ierbii („grass-roots activism").

În final, am vrea să amintim că un nivel sporit de coeziune socială, în sensul definiției date acestui concept în studiu (constituită pe baza sentimentului de apartenență, solidaritate și încredere), nu trebuie neapărat înțeles ca un scop în sine, ci ca un mijloc pentru o calitate a vieții în societate (o calitate socială) mai ridicată. O calitate socială ridicată asigură, la rândul său, un cadru propice unei dezvoltări sociale și economice armonioase.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Schiefer D., Van der Noll, J. The essentials of social cohesion: a literature review article. In: Social Indicators Research, 2017. https://www.researchgate.net/publication/300373686_The_Essentials_of_Social_Cohesion_A_Literature_Review
2. Chan J., To H.-P., Chan E. Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical research. În: Social Indicators Research, 2006,vol. 75, nr. 2, pp. 273–302. http://doi.org/10.1007/s11205-005-2118-1.
3. Monnickendam M., Berman Y. An empirical analysis of the interrelationship between components of the social quality theoretical construct. În: Social Indicators Research, 2008,vol. 86, nr. 3, pp. 525-538. http://dx.doi.org/10.1007/s11205-007-9189-0
4. Lin K., Ward P., şi Van D. M., Social quality theory in perspective. In: Development and Society, 2009,vol. 38, nr. 2, pp. 201-208.
5. Ward P., Meyer S. Trust, social quality and wellbeing: A sociological exegesis. In: Development and Society, 2009,vol. 38, nr. 2, pp. 339-363.
6. Abbott P., Wallace C. Social quality: A way to measure the quality of society. În: Social Indicators Research, 2012,vol. 108, nr. 1, pp. 153-167. http://dx.doi.org/10.1007/s11205-011-9871-0
7. Bernard P. Social cohesion: A critique, Canadian Policy Research Networks, 1999.
8. Sen A. Development as Freedom. Oxford/ New York: Oxford University Press, 1999.
9. Anand P., Hunter H., Smith R. Source, capabilities and wellbeing. Evidence based on the Sen-Nussbaum approach to welfare. În: Social Indicators Research, 2005,vol. 74, nr. 1, pp. 9-55.
10. Phillips D., Berman Y. Social quality and ethnos communities: concepts and indicators. In: Community Development Journal, 2003,vol. 38, nr. 4, pp. 344-357.
11. Beck W., Maesen V. D. Who is Europe for?. În: European Journal of Social Quality, 2000,vol. 1, nr. 1-2, pp. 45-60.
12. Bourdieu P. Le capital social. Notes provisoires. În: Actes de la Recherche en Sciences Sociales, 1980,nr. 31, pp. 2-3.
13. PutnamR., Leonardi R., Nanetti R. Making democracy work: civic traditions in modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993.
14. Putnam R. Bowling alone: The collapse and revival of american community. New York: Simon and Schuster, 2000.

15. Foa R. The Economic Rationale for Social Cohesion –The Cross-Country Evidence, OECD Working paper, 2011. URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/summary?doi=10.1.1.230.2442
16. Vremiş M., Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice şi analitice. Chişinău, 2010.
17. Moraru V., Roşca Al., Varzari P. Puterea politică şi coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva integrării europene. Chişinău:"Print-Caro" SRL, 2010.
18. Groza I., Jopp M., Pistrinciuc V.Consolidarea coeziunii sociale şi a unei identităţi comune în Republica Moldova: Probleme cheie şi recomandări practice. Chişinău, decembrie 2017. URL: https://www.ipis.md/wp-content/uploads/2018/02/Social-Cohesion-and-Common-Identity-RO.pdf
19. Bencheci D., Cazacenco V. Consolidarea identităţii naţionale în contextul coeziunii etnice şi sociale. În: Statalitatea Moldovei: continuitatea istorică şi perspectiva dezvoltării, 24-25 martie 2017. Chişinău: „Print-Caro" SRL, 2017, pp. 418-424.
20. Cara A., Solovei R., Strechie M., Orîndaş L. Implicarea familiei/şcolii/comunităţii în asigurarea coeziunii sociale şi oferirea unei educaţii de calitate: studiu analitic. Chişinău: Institutul de Ştiinţe ale Educaţiei, 2017. 90 p.
21. Ivaşcu R., Covrig N., Buzu A., Cantarji V. Indexul coeziunii sociale în Republica Moldova. Chişinău: Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare", 2019.
22. Гофман А.Б. Солидарность или правила, Дюркгейм или Хайек? О двух формах социальной интеграции. În: Социологический ежегодник 2012. Сб. научных трудов/Ред. Н. Е. Покровский, Д. В. Ефременко. Москва: ИНИОН РАН, Кафедра общей социологии НИУ ВШЭ, 2013, с.97-167.
23. Malcoci L., Mocanu V. Premisele constituirii clasei medii în Republica Moldova: studiu sociologic. Chişinău: Tipografia Centrală, 2017.
24. Evoluţia clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socioeconomice şi politice: Studiu sociologic/Mocanu, V. (coord.) Chişinău: Tipografia Centrală, 2018.
25. Corbin J., Strauss A. Grounded theory research: procedures, canons and evaluative criteria. În: Qualitative Sociology, 1990,vol. 13, nr. 1, pp. 4-21.
26. Barometrul Opiniei Publice, ianuarie-februarie 2019. Institutul de Politici Publice, 2019. URL: http://ipp.md/2019-02/barometrul-opiniei-publice-ianuarie-februarie-2019/
27. Diener E. Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. În: American Psychologist, 2000,nr. 55, pp. 34-43.
28. Veenhoven R. Sociological theories of subjective well-being. In: Eid, M., Larsen, R. (coord.). The Science of Subjective Well-being: A tribute to Ed Diener, New York:Guilford Publications, 2008, pp. 44-61.
29. Mihalache F. F. Două perspective în explicarea satisfacţiei faţă de viaţă: top-down vs. bottom-up. În: Calitatea Vieţii, 2008,nr. 1–2, pp. 71–83.

Petru NEGURĂ, ***doctor în sociologie, cercetător ştiinţific superior,***
Victor MOCANU, ***doctor în sociologie, conferenţiar cercetător,***
Mihail POTOROACĂ, ***cercetător ştiinţific***

OCUPAREA FORȚEI DE MUNCA PRIN DEZVOLTAREA ANTREPRENORIATULUI MIC SI MIJLOCIU

Constatări preliminare

Protecția socială și economică a populației în sfera muncii este o problemă de o importanță prioritară. În acest sens, Constituția Republicii Moldova stipulează:„Orice persoană are dreptul la muncă…iar … Salariații au dreptul la protecția muncii”[1]. Locul pe care îl ocupă omul și situația lui din această sferă determină statusul social al cetățeanului, aprecierea socială pe care el singur și-o face și satisfacția de viață pe care o trăiește. De aceea constituirea și dezvoltarea pieței muncii, asigurarea unei ocupații după merit reprezintă chintesență politicii sociale a statului. În rezolvarea acestei probleme sunt antrenați mai mulți factori: evoluția Produsului Intern Brut (PIB), dimensiunile creșterii economice, progresul tehnic, calitatea resurselor de muncă, etc. Un loc deosebit în cadrul acestor factori îl ocupă dezvoltarea și funcționarea eficientă a întreprinderilorbusinessului mic și mijlociu (ÎMM).

Experiența mondială confirmă faptul căbusinessul mic și mijlociu reprezintă un element important al economiei de piață, fără implicarea căruia nu se poate dezvolta nici economia, nici omul ca personalitate. Antreprenorul este figura-cheie a economiei de piață, fiind orientat spre stabilirea unor relații reciproc avantajoase cu consumatorii producției (serviciilor) sale, acordă mecanismului de piață elasticitatea necesară, creează condiții de dezvoltare inovațională a economiei. Nespus de mare este rolul micului business în ocuparea forței de muncă, aceasta fiind nu numai o problemă economică, dar și una socială. Prin crearea locurilor de muncă se formează condiții prielnice pentru creșterea nivelului de trai al populației, limitarea șomajului, sărăciei și a cazurilor de excluziune socială.

În societățile economic dezvoltate micul business are o apreciere deosebită. În țările UE întreprinderile mici și mijlocii alcătuiesc 99% din totalul întreprinderilor. În 2015, aproximativ 23 milioane de IMM-uri au generat 3,9 miliarde EUR ca valoare adăugată și au asigurat locuri de muncă pentru 90 milioane de angajați [2]. Este semnificativ și rolul lor în elaborarea și punerea în aplicare a realizărilor progresului tehnico-științific și tehnologiilor avansate. În Statele Unite ale Americii, jumătate din investigațiile științifice și tehniceaparțin întreprinderilor mici și mijlocii. Având proprietatea de a reacționa rapid la schimbările provocate de cererea consumatorilor, IMM-urile oferă economiei

de piață flexibilitatea și elasticitatea necesară. De rând cu determinarea strategiei securității statului, acest tip de antreprenoriat este unul din sectoarele care influențează puternic calitatea și dinamica creșterii economice și a sferei sociale.Toate acestea permit micului business să servească drept generator de noi locuri de muncă și angajarea celora care au rămas fără un loc de muncă.

Metodologia cercetării. În prezenta investigație pe larg au fost utilizate datele statisticii oficiale, care ne-au permis să dezvăluim rolul IMM-urilor în crearea noilor locuri de muncă, pentru atenuarea șomajului, iradierea sărăciei și reducerea cazurilor de exclusiune socială. Din această sursă s-au colectat informații despre starea sectorului de întreprinderi mici și mijlocii al Republicii Moldova la etapa actuală,locul micilor afaceri pe piața muncii și în sistemul de creare a noilor locuri de muncă. Pe parcursul cercetării s-au efectuat observații sociologice.

Informația despre personalul angajat în IMM-uri a fost colectată și scoasă în evidență prin metoda interviului aprofundat. În acest scop a fost elaborat un ghid de interviu cu ajutorul căruia în anul 2018 au fost intervievați 120 de antreprenori, persoane care în baza unor idei de afaceri, de sine stătător, sau fiind asociați cu alte persoane, au înființat întreprinderi proprii, produc bunuri materiale, sau prestează servicii populației în condiții de concurență loială, cu scopul obținerii unui profit. La selectarea persoanelor pentru realizarea interviului a fost utilizată metoda aleatorie. Subiecții concreți pentru cercetare au fost aleși după următoarele criterii: nivel de studii, vârstă, vechime în business și ramura businessului din care face parte întreprinderea respectivă. Compararea datelor obținute cu numărul total al antreprenorilor mici și mijlocii după criteriile indicate nu depășesc 5%.

Caracteristica businessului mic și mijlocii din Republica Moldova. Sistemul businessului mic și mijlociu din Republica Moldova este alcătuit din totalitatea întreprinderilor micro, mici și mijlocii și reprezintă o formă specifică de organizare a activității economice, un mecanism complex, care îndeplinește funcția de descoperire a căilor și metodelor de utilizare eficientă a resurselor, de regulă, limitate în condițiile situațiilor nedeterminate. Scopul lor este stimularea spiritului de antreprenoriat și inovare. Ele contribuie la încurajarea competitivității, creșterii economice și îmbunătățirii calității vieții populației. Aportul pe care îl aduc aceste instituții la dezvoltarea economiei și ațării în întregime face statul mai prosper și stabil, iar standardul de viață al populației va atinge un nivel compatibil cu demnitatea umană.

Informațiile statistice privite de pe pozițiile comparării nivelului de dezvoltare al businessului mic și mijlociu în Republica Moldovacu țările indus-

trializate ale Europei demonstrează o rămânereîn urmă accentuată a antreprenoriatuluidin țara noastră Situația creată are loc, după părerea partenerilor de dezvoltare, deoarece acțiunile netransparente și imprevizibile ale birocrației în sectorul public continuă să reprezinte o problemă majoră.Implementarea reformelor a stagnat din cauza intereselor private și a blocajului politic. Mulți oficiali publici continuă să demonstreze atitudini orientate împotriva afacerilor. În prezent, întreprinderile trebuie să se conformeze cerințelor multiple și suprapuse cu privire la licențe, permise, autorizații și inspecții. Concurența pe piața internă este redusă,fapt ce creează obstacole pentru inovații și competitivitate. În administrarea comerțului internațional – controalele excesive, cerințele și practicile de evaluare neclare și ad hoc, lipsa transparenței, gradul mare de discreție ineficiente de logistică determină tranzacții transfrontaliere mai lente, costisitoare și imprevizibile. În administrarea fiscală – lipsa clarității regulilor și ineficiențele sistemului de soluționare adisputelor fiscale și ale restituirilor TVA constituie bariere. În timp ce analiza impactului de reglementare a fost utilă, aceasta nu este întotdeauna aplicată. Legislațiatrebuie pusă în aplicarede către instanțe mai consecvent. Elementele sectoriale ale mediului de afaceri trebuie să fie de asemenea, vizat [3]. Astfel, constatările partenerilor de dezvoltare se referă preponderent la organizarea activității antreprenoriale, atitudinea negativă a unor funcționari față de businessul mic, la problemele creării unui climat social-psihologic sănătos între autorități și persoanele încadrate în afaceri.Aceste dificultăți trebuie luate în calcul și rezolvate fără cheltuieli materiale, se cere de ridicat responsabilitatea autorităților de diferite niveluri față de dezvoltarea micilor afaceri.

Întreprinderile mici și mijlocii și-au început activitatea în Republica Moldova în a doua jumătate a anilor ’80 ai sec. XX. În anul 1987 a fost adoptată Legea URSS “Cu privire la activitatea de muncă individuală”, care permitea locuitorilor țării să practice businessul privat. Deja în anul 1991 pe teritoriul Republicii Moldova funcționau 3250 cooperative, care prestau populației servicii și mărfuri de larg consum. Apoi a urmat perioada de o răspândire largă a cooperativelor, apoi reorganizarea lor în SRL, SA, întreprinderi individuale etc. Materialele statisticii oficiale demonstrează că în anul 2006 în Republica Moldova existau 35,4 mii unități antreprenoriale mici și mijlocii. În anul 2018 numărul întreprinderilor mici și mijlocii a constituit 55,7 mii, ceea ce este de 1,6 ori mai mare față de 2006 sau cu 20,3 mii unități mai multe.

Pe parcursul anilor care s-au scurs după 2006 sectorul IMM s-a lărgit și astăzi reprezintă mai mult de 98,2% din numărul total al întreprinderilor țării, fiind considerate coloana vertebrală a economiei naționale [4]. Materi-

alele analizate ne vorbesc că cele mai multe IMM-uri sunt fondate de bărbați (69,3%). Printre întreprinzători este mai însemnată rata celor cu studii superioare – 67,9% (70,6% în mediul urban și 54,7% în cel rural); 20,2% sau aproximativ fiecare al cincilea întreprinzător are studii medii de specialitate (în mediul rural găsim mai mulți businessmeni cu studii medii de specialitate – 30,2%, iar în orașe aceștia formează 18,2%). Analiza datelor statistice arată că fiecare al cincilea întreprinzător (21,7%) este în vârsta de până la 35 ani, 60,2% sunt de 35-55 ani, iar 15% sunt în etate de 55-65 ani și numai 2,1% au mai mult de 65 ani. Având în vedere ponderea scăzută a tineretului printre antreprenori, legislația Republicii Moldova prevede măsuri de atragere a persoanelor tinere în business. Legea nr. 179 din 21.07.2016 "Cu privire la întreprinderile mici și mijlocii" acordă tinerilor antreprenori în vârstă de 18-35 ani, în special celora care pentru prima dată practică activitatea de întreprinzător, un șir de susțineri și facilități la desfășurarea afacerilor proprii. „Întreprinderile debutante, se menționează în legea nominalizată, beneficiază de facilități fiscale sporite, de asistență financiară nerambursabilă și de suport informațional, logistic și consultativ pe o perioadă de 3 ani de la data înregistrării de stat" [5].

Veniturile din vânzări sau cifra de afaceri reprezintă suma veniturilor livrate, lucrărilor executate, serviciilor prestate precum și a altor venituri din exploatare, mai puțin rabaturile, remizele și alte reduceri acordate clienților. Analiza datelor statistice ne indică că pe parcursul anilor 2006-2018 veniturile IMM-urilor din vânzări au crescut constant (cu excepția lui 2009) aproximativ cu 9% anual, de la 49011 mii lei la finele lui 2006 până la 144159,9 mii lei în 2018 sau aproximativ de 3 ori mai mult (*Tabelul 1*).

Tabelul 1. **Evoluția indiciilor principali ai întreprinderilor businessului mic în anii 2006-2018**

	Nr. de întreprinderi mici și mijlocii		Volumul de vânzări		Nr. de angajați, mii persoane	
	IMM, mii	Ponderea IMM în total pe economie, %	IMM, mii lei	Ponderea IMM în total	IMM	Ponderea IMM în total
2006	35,4	98,1	49011,6	41,8	323,3	56,2
2010	45,6	97,7	65263,2	36,8	309,4	58,8
2015	49,8	97,2	119566,1	42,4	317,5	62,2
2016	51,6	98,7	124954,4	41,5	313,5	61,2
2017	53,6	98,6	137506,1	41,5	323,3	61,2
2018	55,7	98,7	144159,9	40,4	328,0	60,7

Examinarea mărimii ponderii veniturilor din vânzări în totalul întreprinderilor Republicii Moldova ne demonstrează altă situaţie. Din anul 2006 şi până în 2014 rata cifrei de afaceri a IMM-urilor în totalul întreprinderilor s-a micşorat de la 41,8% până la 31,4%. În anul 2015 s-a atins nivelul lui 2006. Aceste informaţii ne vorbesc de faptul că campaniile mari desfăşoară o activitate mai amplă, produc mai mult decât IMM-urile, acestea reflectându-se asupra volumului de producţie a IMM-urilor.

Marea contribuţie a IMM-urilor pe care ele o aduc la crearea noilor locuri de muncă şi la acumularea de venituri importante pentru bugetul statului le fac pe aceste instituţii să corespundă denumirii „motoare ale creşterii economice". În prezent, partea cea mai mare a IMM-urilor (20,9 mii unităţi sau circa 37,5%) activează în domeniul comerţului. În industria prelucrătoare sunt încadrate 4,7 mii sau 8,7% din total, în agricultură - 4,2 mii (7,5%), iar în construcţii – 3,2 mii, ceea ce alcătuiesc 5,7% din ansamblul întreprinderilor. În prezent întreprinderile antreprenoriatului mic şi mijlociu angajează în câmpul muncii 60,2% din totalul salariaţilor din Republica Moldova.

Un indice important cu ajutorul căruia se măsoară influenţa IMM-urilor asupra dezvoltării economiei ţării este ponderea volumului producţiei lor în PIB. Valoarea acestui indice variază semnificativ de la ţară la ţară. În ţările UE sectorul IMM generează 58,4%, în SUA - 43,4%, în Japonia - 63,0%, in Republica Sud - Africană - 60,0%, în Rusia - 21,0%, iar în Republica Moldova în 2017 forma 28%.

Informaţia prezentată semnifică că potenţialul de dezvoltare a IMM-urilor moldoveneşti nu este pe deplin valorificat. IMM-urile participă la fabricarea bunurilor şi serviciilor, satisfăcând în fond cererea de pe piaţa internă. IMM-urile joacă un rol deosebit de important şi în dezvoltarea regională. În anul 2012 circa 40,8% din forţa de muncă a întreprinderilor a fost angajată în regiunile Nord, Centru, Sud. Cu toate acestea, peste 60% din IMM-uri sunt concentrate în mun. Chişinău, iar numărul acestora în regiuni este scăzut, în special în localităţile rurale. Dezvoltarea IMM-urilor în zonele rurale, unde nivelul sărăciei depăşeşte de 3 ori nivelul sărăciei din zonele urbane, reprezintă o pârghie sigură de ridicare a bunăstării materiale a populaţiei. Menţionăm că sărăcia printre persoanele care practică antreprenoriatul lipseşte. Reprezentanţii IMM-urilor cu mult întrec alte grupuri de lucrători după nivelul de studii, la toţi parametrii bunăstării materiale, la principalele forme de activitate obştească. În medie, aceştia sunt mai calificaţi din punct de vedere profesional, calitatea vieţii lor este mai înaltă, sunt mai mobili, iar o parte, deşi mică, din antreprenorii mici şi mijlocii (10%), conform criteriilor elaborate, pot fi consideraţi ca reprezentanţi ai clasei de mijloc.

Micul business: generator al locurilor de muncă și consumator al acestora. Numărul mediu scriptic al personalului în perioada de gestiune reflectă disponibilul mediu potențial de personal aflat într-o întreprindere mică (mijlocie) pe o anumită perioadă de gestiune (lună, trimestrul sau an), ținând cont și de intrările și ieșirile de personal care au loc în cursul perioadei analizate. Numărul mediu de salariați se referă la personalul permanent, cel cu jumătate de normă și cel temporar și include următoarele: salariații, persoanele care lucrează pentru întreprindere fiind subordonate ei și care sunt considerate ca angajați prin legislația curentă; proprietari – administratori; lucrători angajați în activitățile obișnuite ale întreprinderii și care beneficiază de avantaje financiare din partea întreprinderii. Datele statistice reflectă că cel mai mare spor potențialul angajaților din IMM-urile Republicii Moldova l-a cunoscut în perioada de până la 2006. În anul indicat în IMM-uri erau angajate 323,3 mii persoane, iar pe parcursul următorilor 12 ani în aceste instituții au fost ocupate 56-62% din forța de muncă a țării. Din 2006 până în 2009 se observă de asemenea o anumită creștere a numărului locurilor de muncă în aceste unități economice. În anul 2008, de exemplu, numărul persoanelor angajate în IMM-uri a crescut față de 2007 cu 3,8%. După aceasta a urmat o perioadă de descreștere neînsemnată, și numai în anul 2017 s-a atins nivelul lui 2006 (*Tabelul 1*).

Cea mai mare parte a angajaților este concentrată în cadrul întreprinderilor mici. Deși acestea constituie numai 20% din totalul IMM-urilor, ele generează 41% locuri de muncă. Întreprinderile micro alcătuiesc în sistemul IMM-urilor mai mult de ¾, sau 76,7%. Însă ele angajează numai 29,8% salariați, sau mai puțin de 1/3. Cea mai mică pondere printre IMM-uri o formează întreprinderile mijlocii - 3,2% din total, însă potențialul scriptic al angajaților constituie 29,3%, ceea ce este de aproximativ 10 ori mai mare față de numărul întreprinderilor.

Creșterea numărului de întreprinderi nu determinăîntotdeauna și sporirea numărului de locuri de muncă. Pe parcursul anilor 2006-2018, numărul întreprinderilor s-a mărit de 1,6 ori , însă cel al angajaților nu s-a modificat semnificativ. Cu atât mai mult că în anii 2009-2014, timp de 8 ani consecutivi, acest număr a înregistrat scăderi.

După cum s-a menționat, în anul 2018 în Republica Moldova se înregistrau 55700 întreprinderi mici și mijlocii care reprezintă circa 98,7% din numărul total de întreprinderi. Numărul IMM-urilor a crescut în 2018 cu 2100 unități față de 2017. Din numărul total al IMM-urilor 48000 sunt din categoria micro, aproximativ 6400 sunt mici, iar 1300 mijlocii. În același timp, numărul salariaților care au activat în perioada de referință a crescut cu circa 5000 persoane, urcând la 328000. Numărul salariaților în medie la o întreprindere constituie 6 persoane.

Despre importanţa IMM-urilor pentru economie şi sfera socială vorbeşte faptul că în mai mult de jumătate din raioanele ţării ele asigură cu locuri de muncă peste 80% din totalul angajaţilor, iar în 2 raioane, Leova şi Basarabeasca, IMM-urile au o cotă de 100%[6].

Cu toate că în ţară se desfăşoară anumite activităţi pentru ocuparea forţei de muncă, IMM-urile sunt într-o permanentă căutare de muncitori. Conform informaţiilor Agenţiei naţionale pentru ocuparea forţei de muncă (ANOFM), 94,2% din agenţii economici cu care au colaborat Agenţiile teritoriale pentru ocuparea forţei de muncă (AOFM) pe parcursul a nouă luni aleanului 2018 sunt întreprinderile micro, mici şi mijlocii,iar 5,8% sunt întreprinderi mari, cu un număr de personal ce depăşeşte 250 de angajaţi. Ponderea locurilor vacante declarate de întreprinderile micro a fost de 35,3%. În această perioadă, 4648 unităţi economice au prezentat şi declarat 37642 oferte de locuri de muncă. Numărul locurilor vacante s-a mărit cu 1487 faţă de aceeaşi perioadă a anului 2017. Potrivit Agenţiei, ocuparea forţei de muncă este strâns legată de repartizarea geografică a locurilor vacante şi a angajatorilor şi variază mult în funcţie de domeniul de activitate. Mai mult de 23% dintre agenţii economici care au declarat locuri vacante la AOFM activează în domeniul comerţului cu ridicata şi amănuntul. Pe celelalte poziţii se situează angajatori ce prestează activităţi de servicii - 18,4%, învăţământ - 13,0% etc. Aproximativ 82% dintre locurile de muncă vacante au fost identificate ca urmare a fluctuaţiei de personal, în timp ce 18% au fost locuri vacante nou create. În zona urbană numărul locurilor vacante înregistrate a crescut cu 1719, ajungând la 32417. În zona rurală numărul locurilor vacante s-a diminuat cu 232. Dacă în 9 luni ale anului 2017 au fost înregistrate 5456 locuri vacante în sectorul rural, atunci în 2018 - 5224 locuri vacante. Cele mai multe locuri de muncă au fost înregistrate în domeniul industriei prelucrătoare (31,0%) şi comerţ cu ridicata şi amănuntul (13,8%). Ponderea locurilor vacante în domeniul industriei prelucrătoare este în creştere cu 2,3%. Astfel, dacă în 9 luni ale anului 2017 locurile din acest domeniu atingeau 28,7%, în 2019 ponderea acestora a crescut la 31,0%. Analizând locurile vacante conform salariilor, predomină cele cu salarii mai mari de 3000 lei (42,2%), urmate de cele plătite cu 2000-3000 lei (26,1%), salariile în acord (23,2%). Ponderea locurilor vacante cu salarii mai mici de 2000 lei a constituit 8,3%. Comparativ cu perioada similară a anului precedent, sunt în creştere locurile vacante cu salarii mai mari de 3000lei - de la 29% la 42,2%[7].

Investigaţiile efectuate şi practica vieţii sociale ne aduc spre un şir de particularităţi specifice IMM-urilor care vorbesc despre rolul acestor unităţi economice în crearea noilor locuri de muncă. Din cadrul acestora fac parte:

• Cu un volum neînsemnat de capital, întreprinderile mici și mijlocii rapid pot crea noi locuri de muncă. Cheltuielile de capital per loc de muncă în companiile mici sunt cu mult mai neînsemnate față decele mari.

• Pentru întreprinderile mici și mijlocii este caracteristic o aprovizionare scăzută cu echipament tehnic, mai bine spus, la o unitate de mijloace de producție utilizate revin mai multe unități de muncă în comparație cu întreprinderile mari.

• Specificul întreprinderilor mici și mijlocii se manifestă și în modul lor de a fi gestionate; aici este folosit un management simplu, ceea ce facilitează constituirea unor astfel de întreprinderi în termeni restrânși. Pentru formarea unor întreprinderi ale antreprenoriatului mic investițiile de capital sunt cu mult mai mici decât pentru constituirea celor mari.

• Întreprinderile mici sunt atractive pentru persoanele active cu spirit de inovare, deoarece oferă oportunități semnificative pentru inițiativă și activități de creație.

• Condițiile de angajare și regimul zilei de muncă (jumătate de normă, ziua de muncă facturată, program flexibil de muncă) răspândite la întreprinderile mici și mijlocii sunt foarte atractive pentru o parte din populație.

Circumstanțele enumerate, și încă multe altele, condiționează faptul că întreprinderile micului business într-o economie de piață dezvoltată reprezintă un domeniu decisiv privind ocuparea forței de muncă. Despre aceasta ne vorbește și exemplul SUA. În întreprinderile mici și mijlocii din Statele Unite în perioada 1975-2000 ocuparea populației a crescut cu 82,3% (de la 40,7 la 74,2 milioane de persoane), în întreprinderile mari acest indicator s-a mărit doar cu 30,3% (de la 14.2 milioane la 18,2 milioane de persoane).

O altă trăsătură caracteristică a afacerilor mici și mijlocii privită de pe pozițiile rolului IMM-urilor în ocuparea forței de muncă este dezvoltarea predominantă a ramurilor care rapid generează venit și astfel se răscumpără, adică capitalul introdus în circuit se răscumpăra și revine la etapa lui inițială, ocupând poziția de a fi iarăși investit în circuit. Aici calitatea businessului mic constă în faptul că la primele etape ale formării lui el preponderent se dezvoltă în comerț și servicii, activități profesionale, științifice, tehnice, industrie prelucrătoare și agricultură. În așa mod, în Republica Moldova la aceste ramuri revine mai mult de jumătate din totalul întreprinderilor micului business (54%). În aceste ramuri viteza de răscumpărare a capitalului este destul de înaltă, însă ea cuprinde puține ramuri.Însă acestea cuprind nu numai multe întreprinderi, ele au și mulți angajați - 52,3% din totalul salariaților. Comerțul rămâne cea mai însemnată ramură, în ea activează 26% din totalul angajaților (vezi *Tabelul 2*).

Analizând datele statistice, observăm că sectorul IMM este un sistem dinamic, evoluția numărului de întreprinderi fiind ascendentă. În funcție de mărimea întreprinderilor: cei mai mulți salariați revin la o întreprindere mijlocie 76,5 persoane, însă ele sunt puține la număr, constituind numai 2,3% din totalul IMM-urilor. O întreprindere mică adună în jurul ei 18,4 salariați și acestea formează 11,4% din numărul întreprinderilor. Cea mai mare parte a unităților analizate o constituie întreprinderile micro - 86,2% din total,ele însă sunt de mărimi mici, la o companie revine numai câte 2,3% angajați.

Tabelul 2. **Numărul IMM-urilor și al salariaților pe genurile principale de activitate în 2018**[8]

Genurile principale de activitate	IMM-uri, mii unități	Salariați în IMM-uri, mii persoane	Din care		
			Întreprinderi mijlocii, mii persoane	Întreprinderi mici, mii persoane	Întreprinderi micro, mii persoane
Total	55,7	328,0	99,3	117,0	111,7
Agricultura, silvicultura și pescuitul	7,5	38,7	14,8	15,7	8,2
Industria prelucrătoare	8,4	47,5	21,5	16,5	9,5
Producția, furnizarea de energie electrică, și termică, gaze, apă caldă și aer condiționat	0,1	0,5	0,1	0,2	0,1
Distribuția apei, salubritate, gestionarea deșeurilor, activități de decontaminare	0,4	5,6	3,0	1,5	1,1
Construcții	3,2	22,7	5,9	10	6,8
Comerț cu ridicata și cu amănuntul, întreținerea și repararea autovehiculelor și a motocicletelor	20,9	85,4	14,1	28,7	42,6
Transport și depozitare	2,9	23,4	7,2	9,9	6,4
Activități de cazare și alimentație publică	2,0	13,7	3,1	6,1	4,5
Informații și comunicare	2,3	12,0	3,5	4,3	4,2
Tranzacții imobiliare	3,6	14,1	2,2	5,1	7,0
Activități profesionale, științifice și tehnice	4,9	15,3	2,3	4,4	8,6
Alte activități	6,5	49,0	21,9	14,5	12,7

Ceea ce se referă la numărul angajaților în funcție de genurile principale de activitate a IMM-urilor, vom menționa că cel mai mare număr de angajați revine la o companie din distribuția apei, salubritate, gestionarea deșeurilor și activităților de decontaminare. În acest domeniu sunt puține întreprinderi, dar salariați sunt mulți. Mai departe urmează întreprinderile din industria prelucrătoare, la o companie revin 10,1 angajați. În medie la o întreprindere mijlocie din acest domeniu revin 107,5 salariați, la una mică - 20,6, iar la una micro - 2,6 salariați. În continuare urmează întreprinderile din agricultură, silvicultură și pescuit. La o unitate economică din această ramură revin câte 9,2 lucrători, respectiv: 74,0; 19,6; 2,3 angajați. În medie la o unitate economică din sfera transportului și depozitărilor revin câte 8,1 salariați, respectiv: 72,0; 19,8; 2,8, iar o companie din construcții are 7,1 muncitori și respectiv 59,0; 16,8; 2,6. Cele mai multe întreprinderi sunt concentrate în comerț însă o companie adună în jurul său numai 4,1 lucrători. Aici este mare numărul întreprinderilor micro, iar acestea au, după cum s-a menționat, numai 2,3 unități de muncă.

Antreprenoriatul mic și ocuparea forței de muncă sunt strâns legate de dezvoltarea grupului de lucrători pe cont propriu. Aceștia dețin un loc de muncă autoorganizat, nu angajează în mod continuu una sau mai multe persoane pentru a munci în folosul acestuia în cadrul afacerii în calitate de salariați și poate fi numită întreprindere fără angajați, mai des întreprindere individuală sau familială. Ei de sine stătător își creează un loc de muncă, își organizează munca iarăși de sine stătător, ei dețin mijloace de producție și duc responsabilitate personală de producția obținută și realizată. Angajarea pe cont propriu în câmpul muncii este, pe de o parte, o formă normală de obținere a unui loc de muncă, pe de altă parte, un mijloc de supraviețuire sau de un venit suplimentar. În țările cu un nivel scăzut al șomajului numărul lucrătorilor pe cont propriu nu este mare (Suedia, Norvegia, Elveția, Japonia). În țările cu un nivel înalt al șomajului (SUA, Marea Britanie, Italia, Spania) se observă o creștere semnificativă a numărului celora care de sine stătător își organizează un loc de muncă. Analiza materialelor statisticii oficiale demonstrează că în țara noastră,în 2018 pe cont propriu și-au desfășurat activitatea de muncă 420,3 mii cetățeni sau 33,6%din populația ocupată. Aceștia sunt meseriași, vânzători, agricultori (mici fermieri, zilieri etc.). Majoritatea (60%) sunt bărbați, circa 53,0% au vârsta 35-54 de ani, 50% au studii medii generale și secundar profesionale, iar fiecare a treia persoană dintre acestea are studii gimnaziale. În condițiile Republicii Moldova, această formă de ocupație mai degrabă servește drept o formă de rezistență la greutățile economice care s-au stabilit în societateși de care suferă cel mai mult grupurile vulnerabile de

populaţie, aceasta fiind, totodată, o încercare pentru populaţie de a se adapta la condiţiile noi de viaţă. [8]

Numărul de angajaţi este un criteriu obligatoriu pentru orişice întreprindere.El determină dacă unitatea economică aparţine de IMM – uri sau nu. Dacă ea corespunde criteriului stabilit, numărul salariaţilor indică categoria din care face parte campania. Ghidul de interviu folosit la intervievarea celor 120 de businessmeni în 2018 a conţinut un bloc de întrebări care a avut ca scop colectarea informaţiilor din teren despre numărul angajaţilor, dinamica acestui număr şi locul membrilor familiilor antreprenorilor în structura personalului întreprinderilor. La întrebarea: „Indicaţi numărul angajaţilor la întreprinderea Dumneavoastră",respondenţii au oferit următoarele răspunsuri:

***Tabelul 3.* Numărul de persoane angajate**

	Procente (%)	**Persoane**
Până la 5 persoane	40,0	48
6-9 persoane	13,3	16
10-20 persoane	28,3	34
21-49 persoane	13,3	16
50 şi mai multe	5,0	6
Total	100	120

Rezultatele obţinute ne vorbesc de faptul că în investigaţia efectuată cele mai multe companii(53,3%)au până la 9 angajaţi, acesteare prezentând micro întreprinderile. O altă categorie de unităţi economice o constituie cele cu 10-49 angajaţi, acestea fiind întreprinderi mici cu 41,6% din total. Întreprinderile mijlocii formează numai 5%. Interpretarea dinamicii numărului angajaţilor la întreprinderile supuse cercetării ne indică că numai în 52 de cazuri din 120 (43,3%) pe parcursul activităţii lor numărul salariaţilor s-a mărit. În 22 de cazuri (18,3 %)s acest număr s-a micşorat, iar în 44 (36,7%) a rămas stabil. Din numărul celora care au declarat că numărul angajaţilor s-a mărit,73% au menţionatcă au efectuat această majorarecu 1-50%, iar 19% - cu 51-100%. Numai 8% au notat că au mărit numărul de personal cu mai mul de 101%. Deci, informaţia prezentată nu ne permite să concluzionăm că la întreprinderile care au fost supuse investigaţiei s-au făcut paşi importanţi spre crearea multor locuri noi de muncă şi o creştere considerabilă a numărului de angajaţi.

Deseori, lucrătorii întreprinderilor private sunt reprezentaţi de membrii familiilor antreprenorilor. De regulă, acest tip de lucrători sunt mai responsabili faţă de îndatoririle de serviciu şi de business. Atragerea rudelor cele mai

apropiate în afaceri contribuie la crearea condițiilor prielnice pentru utilizarea forțelor de muncă ale familiei și îmbunătățirea calității vieții ei. Angajarea membrilor cuplurilor oamenilor de afacere în business în prezenta investigație este explicată de datele obținute la întrebarea:„Cât de activ sunt încadrați în afacerea Dumneavoastră membrii familiei?”. Răspunsurile respondenților sunt prezentate în *Tabelul 4*.

Vorbind despre locul familiei în organizarea funcționării întreprinderilor micilor afaceri, vom menționa că numai între-o treime din cazuri (31,7%) întreprinderile micului business se bazează pe membrii familiilor, 23,3 % au subliniat că familia este implicată în afacere parțial, 18,3% au notat că membrii familiilor i-au ajutat anterior la dezvoltarea businessului, iar in prezent nu. Doar 26,7% din antreprenorii intervievați au declarat că familiile nu i-au ajutat nicicând în business.

Tabelul 4. **Participarea membrilor familiilor antreprenorilor în activitatea businessului**

Indicatorii	Procente (%)	Persoane
La întreprinderea mea lucrătorii principali sunt membrii familiei	31,7	38
Familia mea, într-un fel sau altul, mă ajută în afacere, însă colaboratorii principali sunt lucrătorii angajați	23,3	28
Anterior, membrii familiei m-au ajutat la dezvoltarea afacerii, însă în prezent nu	18,3	22
Familia nu mă ajută la dezvoltarea businessului.	26,7	32
Total	100	120

În structura pieței muncii șomajul ocupă un loc aparte. Prezența șomajului servește drept dovadă elocventă de incapacitate a societății de a utiliza unul din cei mai importanți factori ai producerii –omul. Pagubele în urma pierderii locului de muncă sunt colosale. Societatea obține un volum al Produsului Intern Brut mai mic. Se reduc încasările la buget iar acestea deformează sfera socială. Nefaste sunt urmările șomajului și asupra omului: reduce nivelul de trai, instaurează sărăcia și duce spre excluziune socială.

Rezultatele investigațiilor statistice indică că în Republica Moldova numărul șomerilor în 2018 a scăzut față de nivelul anului 2017. Biroul Național de Statistică a stabilit un număr de 38,4 mii de șomeri, cu 12,2 mii mai puțin decât în anul precedent. Șomajul a afectat într-o proporție mai mare bărbații - 58,4% din numărul total al șomerilor și persoane din mediul urban - 65,6%. Rata șomajului la nivel de țară a înregistrat valoarea de 3,0%, fiind mai mică decât în

anul 2017 (4,1%), la bărbaţi a fost de3,5%, iar la femei - de 2,5%[9]. Deşi în ultimii ani numărul şomerilor în Republica Moldova scade, problema şomajului rămâne una actuală: o parte din cetăţenii care au pierdut locul de muncă nu au fost înregistraţi, există un număr considerabil de şomeri-sezonieri, oameni cuprinşi de şomaj tehnic etc. Reieşind din accesibilitatea şi simplitatea creării lor vom menţiona, că IMM-urile pot contribui mai eficient la minimizarea cazurilor de şomaj şi la angajarea oamenilor fără lucru în câmpul muncii, a altor grupuri vulnerabile de populaţie, cum ar fi tineretul, care nu au obţinut studii şi profesii, femeile cu mulţi copii, şi cele cu copii mici, oamenii cu probleme de sănătate, persoane cu dizabilităţi şi alte grupuri social neprotejate. Abilitatea întreprinderilor micului business de a crea noi locuri de muncă pentru aceste categorii de populaţie este destul de semnificativă.

Tabelul 5. **Şomajul în Republica Moldova după relaţia cu grupurile de vârstă în anul 2018 (mii persoane)[10]**

Grupurile de vârstă	Ambele sexe	Bărbaţi	Femei
Total	38,4	22,4	16,0
15-24 ani	6,8	3,8	2,9
25-34 ani	13,2	8,2	5,1
35-44 ani	7,1	3,4	3,4
45-54	6,8	4,1	2,5
55-64	4,4	2,7	1,7
65 ani şi peste	0,2	0,2	-

Tot aici trebuie menţionat că în anul 2018 ponderea tinerilor cu vârsta de 15-29 ani, care nu fac parte din populaţia ocupată, nu studiază/învaţă în cadrul sistemului formal de educaţie, nu participă la nici un fel de formare profesională sau alte forme de instruire în afara sistemului formal de educaţie, care a constituit 27,1% din numărul total de tineri cu vârsta de 15-29 ani[11].

Datele Biroului Naţional de Statistică demonstrează răspândirea şomajului printre bărbaţi şi femei (vezi *Tabelul 5*). Deşi în ultimii ani şomajul în rândurile tineretului cunoaşte reduceri, ponderea acestora în numărul total de şomeri rămâne în continuare încă ridicat. Conform datelor prezentate în *Tabelul 5*, cea mai mare rată a şomajului este caracteristică pentru tinerii în vârstă de 15-29 ani, iar în acest grup diferenţele dintre bărbaţi şi femei sunt mari (din 5 şomeri 3 sunt bărbaţi). Procentul redus al şomajului în rândul femeilor se datorează unui şir de factori psihologici. În special femeile sunt mai organizate, mai pragmatice şi mai insistente. Ele mai des se încadrează în activităţi pentru a-şi realiza scopul.

Resursele impulsionării activității antreprenoriatului mic și mijlociu. Experiența mondială de dezvoltare a micilor afaceri demonstrează că IMM-urile sunt active,creează multe noi locuri de muncă de calitateși plasează în mod reușit cetățenii în câmpul munciinumai atunci când ele se bucură de atenția organelor puterii, când ele sunt ocrotite de către stat.În prezent, micile afaceri din Republica Moldova simt nevoia de astfel de susțineri,iar acestea trebuie să cuprindă toate direcțiile lor de activitate. Datele din *Tabelul 6* se referă la perceperea persoanelor intervievate a ajutorului pe care ar trebui să-l acorde statul întreprinderilor micului business.

Tabelul 6. **Tipul de ajutor pe care statul trebuie să-l acorde întreprinderilor businessului mic și mijlociu (% față de numărul celor investigați)**

Cum considerați, în prezent statul trebuie să acorde ajutor întreprinderilor businessului mic și mijlociu?	Procente (%)	Persoane
Da, dar numai celor noi care își încep activitatea	10,0	12
Da, întreprinderilor care produc marfă sau prestează servicii	65,0	78
Trebuie acordat ajutor tuturor întreprinderilor	18,3	22
Nu, businessul singur trebuie să-și rezolve problemele	5,0	6
Altceva	1,7	2
Total	100	120

Potrivit rezultatelor obținute, circa 65% dintre respondenți au menționat că statul ar trebui să acorde ajutor businessului mic, dar numai întreprinderilor care produc marfă sau prestează servicii și creează locuri de muncă, 18,3% au declarat că de susținere ar trebui să se bucure toate întreprinderile, 10% consideră că de ajutor pot beneficia numai întreprinderile noi care își încep activitatea, iar 5% sunt de părerea că nimănui nu trebuie să fie acordatajutor, businessul singur trebuie să-și rezolve problemele. Prin urmare, mai mult de 93% dintre antreprenorii intervievați au emis opinia că statul trebuie să susțină financiar businessul mic, însă lucrul acesta, după părerea antreprenorului L. Pascari din Chișinău, îl face selectiv, conform „anumitor merite". În prezent, reprezentanții businessului mic necesită ajutorul statului: 43,3% susțin că au nevoie de credite ieftine, 21,7% consideră că statul ar trebui să-și revadă sistemul de impozitare al IMM-urilor, 18,3% cer ajutorul statului în luptă cu organele puterii care împiedică dezvoltarea businessului, 16,7% au nevoie de finanțări nerambursabile pentru dezvoltare, 15% doresc un mediu de afacere sigur. Au mai fost și sugestii: puterea să contribuie la formarea pieţelor de desfacere (11,7%), să perfecţioneze legislația IMM-urilor

(6,7%), să contribuieactiv la ridicarea nivelului de trai al populaţiei (3,3%). Cercetarea efectuată ne-a permis să adunăm informaţie din teren şi s-o sistematizăm privind problemele cu care se confruntă în prezent antreprenorii.

Aproape jumătate dintre antreprenori (46,7) consideră că cea mai serioasă problemă cu care se confruntă sunt greutăţile economice: obstacole financiare de obţinere a creditelor ieftine, rata înaltă a dobânzii pentru împrumuturi bancare. 43,3% au indicat impozitarea imperfectă. Birocraţia, barierele administrative, corupţia s-a situat pe locul trei. Aproape pe fiecare al treilea respondent (28,3%) îl deranjează lipsa pieţei de desfacere, iar pe fiecare al cincilea (20,0) – lipsa susţinerii din partea statului. 18,3% au indicat că problema principală pentru ei sunt preţurile înalte la materia primă, resurse, servicii. 16,7% au marcat următoarele probleme: nivel scăzut de calificare profesională a lucrătorilor, numărul mare de concurenţi pe piaţă, legislaţia imperfectă. Mai puţini au indicat că în activitatea lor întâlnesc aşa obstacole precum: forme necivilizate de concurenţă, acţiunea elementelor criminale (11,7%), puţină informaţie despre piaţă (8,3%), teama de a pierde, de a risca (8,3%). Analiza,examinarea şi rezolvarea problemelor cu care în prezent se confruntă businessul mic va crea condiţii de o dezvoltare mai rapidă a IMM-urilor,iar în baza acesteia se vor face locuri noi de muncă,mai eficient se va utiliza forţa de muncăşi va creşte nivelul de trai al populaţiei. [10]

Tabelul 7. **Problemele cu care se confruntă în prezent antreprenorii (răspuns multiplu) (% faţă de numărul celor investigaţi)**

Care sunt cele mai mari probleme cu care vă confruntaţi în procesul activităţii de antreprenori (răspuns multiplu)	**%**	**Persoane**
Greutăţi financiare, de obţinere a creditelor ieftine, rata înaltă a dobândii	46,7	56
Impozitarea imperfect	43,3	52
Barierele administrative, birocraţia, corupţia	33,3	40
Lipsa pieţei de desfacere	28,3	34
Lipsa susţinerii din partea statului	20,0	24
Preţuri înalte la materia primă, resurse, servicii	18,3	22
Nivel scăzut de calificare profesională a angajaţilor	16,7	20
Numărul mare de concurenţi pe piaţă	16,7	20
Forme necivilizate de concurenţă, elementele criminale	11,7	14
Puţină informaţie despre piaţă	8,3	10
Teama de a pierde, de a risca	8,3	10

Constatări finale

Antreprenoriatul mic și mijlociu este o parte componentă a sistemului social-economic al țării și asigură stabilizarea relațiilor de piață. Micul business deține un rol important în crearea noilor locuri de muncă și rezolvarea problemelor angajării forței de muncă. Cercetarea ne-a permis să constatăm că IMM-urile au devenit cei mai mari consumatori de resurse de muncă. După domeniile de activitate, principalii angajatori ai forței de muncă sunt: comerțul cu ridicata și cu amănuntul; industria prelucrătoare; agricultura, silvicultura și pescuitul. După mărime se evidențiază companiile mici, apoi micro și în sfârșit cele mijlocii.

Având realizări în domeniul angajării forței de muncă, vom menționa, că ocuparea în câmpul muncii în Republica Moldova rămâne încă o problemă care își așteaptă rezolvarea. Conform rezultatelor cercetării noastre, întreprinderile micului business se confruntă cu un șir de greutăți care împiedică procesul lor de dezvoltare. Cei mai mulți antreprenori au menționat existența problemelor economice: financiare, de obținerea creditelor ieftine, sistemul de impozitare imperfect, lipsa pieţelor de desfacere, prețurile înalte ale materiei prime și la agenții termici. Însă mai persistă probleme sociale și probleme legate de cadrul juridic: barierele administrative, birocrația, corupția, lipsa susținerii din partea statului, legislația imperfectă etc. Adoptarea și implementarea unor măsuri eficiente din partea organelor de resort pentru rezolvarea problemelor indicate de antreprenori va contribui la o dezvoltare mai rapidă a businessului mic, iar în bazaacestora vor fi create mai multe locuri noi de muncă bine plătite, se va ridica la un nivel superior calitatea vieții populației și se vor constitui condiții favorabile de incluziune socială a tuturor grupurilor și categoriilor de locuitori de la orașe și sate.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Constituţia Republicii Moldova. Titlul 2. Drepturile, libertăţile şi îndatoririle fundamentale. Articolul 43, ro.wkisorce.org/wiki/Constituţia_Republicii_Moldova (accesat 12.05.2019)
2. www.europarl.europa/ftu/pdf/ro/FTU_2.4.2pdf(accesat 22.06.2019)
3. Note informative din partea Partenerilor de dezvoltare ai Moldovei. Ianuarie 2015 https://www.undp.org/content/dam/unct/moldova/docs/pub/strateg/Note_Informative_din_partea_partenerilor_de_dezvoltare_ai_Moldovei_ROM_sGDxaX2_zOSlXVN.PDF(accesat 14.08.2019)
4. Biroul Naţional de Statistică „Indicatorii vizând activitatea întreprinderilor mici şi mijlocii în anii 2000-2018.”

5. Legea Republicii Moldova nr 179 din 21.07.2017 „Cu privire la întreprinderile mici şi mijlocii". Disponibil http://lex.justice.md/md/366638/(accesat 07.08.2019)
6. Biroul Naţional de Statistică. Arhiva curentă. https://www.mold-street.com/?go=news&n=9155(accesat 05.08.2019)
7. Biroul Naţional de Statistică. Întreprinderile mici şi mijloci sunt de 2,65 ori mai profitabile decât cele de stat. https://www.mold-street.com/?go=news&n=9155(accesat 10.10.2019)
8. Companiile mici cer cel mai des ajutor Agenţiei naţionale pentru ocuparea forţei de muncă, pentru a găsi angajaţi. https://www.bizlaw.md/2018/10/17/companiile-mici-cer-cel-mai-des-ajutorul-agentiei-nationale-pentru-ocuparea-fortei-de-munca-pentru-a-gasi-angajati-unde-sunt-cele-mai-multe-locuri-vacante(accesat 09.10.2019)
9. Biroul Naţional de Statistică. Activitatea şi poziţia financiară a agenţilor economici după mărime şi activităţi economice 2015-2018. http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica__24%20ANT__ANT030/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
10. Biroul Naţional de Statistică. Activitatea şi poziţia financiară a agenţilor economici după mărime şi activităţi economice 2015-2018. http://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/40%20Statistica%20economica/40%20Statistica%20economica__24%20ANT__ANT030/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802 (accesat 10.09.2019)
11. Biroul Naţional de Statistică. Ratele de activitate, ocupare şi pe grupe pe vârste, sexe şi medii, 2000-2018. ttp://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociale/30%20%MUNO104400pxrexed=62ff27d.s (accesat 09.09.2019)

Gheorghe CĂLCÂI, ***doctor în filosofie, cercetător ştiinţific coordonator***

POPULAȚIA VÂRSTNICĂ ÎN CONTEXTUL CONSTITUIRII CLASEI DE MIJLOC DIN REPUBLICA MOLDOVA

Studiul de față are ca obiectiv principal analiza situației în care se află populația vârstnică din Republica Moldova din perspectiva stratificării sociale și procesului de constituire a clasei medii.În anul 2016, Centrul de Sociologie și Psihologie Socială a realizat o cercetare privind premisele constituirii clasei medii din Republica Moldova. În urma analizei cluster au fost identificate 6 straturi sociale în funcție de următoarele criterii: nivelul de educație, bunăstare, statusul socioocupațional și autoidentificare. Acești indicatori sunt considerați esențiali pentru delimitarea clasei medii. Concluzia la care s-a ajuns este că, clasa medie este de-abia în formare în Republica Moldova, ea nu a reușit încă să se cristalizeze[1].

În situația în care asistăm la un proces de îmbătrânire demografică și ponderea persoanelor vârstnice ce crește în Republica Moldova, o întrebare ce apare este în ce măsură persoanele în etate ar putea avea un nivel de bunăstare și o poziție socială ce le-ar permite să nu aibă o mobilitate descendentă. O condiție pentru a face parte din clasa medie este de a avea un statut socioocupațional înalt. Deoarece majoritatea vârstnicilor nu sunt încadrați în câmpul muncii, ei nu pot constitui nucleul clasei medii, dar ar putea, totuși, rămâne în periferie.

În această cercetare ne-am propus pentru început să analizăm situația demografică din Republica Moldova cu referire la populația vârstnică. Ulterior să analizăm următoarele aspecte: bunăstarea, statusul socioocupațional și autoevaluarea poziției sociale a persoanelor în etate.

Drept sursă de analiză au servit datele oferite de Biroul Național de Statistică prin intermediul anuarelor statistice, rezultatele Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice, Ancheta Forței de Muncă. De asemenea, vom folosi datele colectate de Centrul Sociologie și Psihologie Socială prin intermediul chestionarului "Cercetarea clasei medii în Republica Moldova", cercetare realizată în 2016.În cadrul acestei cercetări au participat 1179 de persoane, din care 190 din grupul de vârstă de 55-64 de ani (16,1% din eșantion) și 92 persoane din grupul de vârstă 65 și peste (7,8% din eșantion).

Dacă încercăm să vedem modul în care s-au distribuit persoanele în etate pe straturi (straturile 4-6 sunt cele din care în viitor s-ar putea dezvolta clasa medie), în urma analizei cluster, observăm că descreește ponderea stratului 4

din totalul celor care continuă să muncească, strat caracterizat prin statut socioocupațional mediu, nivel de educație mediu și nivel de bunăstare înalt. În același timp atestăm o creștere a ponderii stratului 5, caracterizat prin statut socioocupațional înalt, nivel de educație înalt și nivel de bunăstare redus.

***Tabelul 1*. Distribuția pe straturi a respondenților în funcție de vârstă**

Grupe de vârstă	Stratul 1	Stratul 2	Stratul 3	Stratul 4	Stratul 5	Stratul 6
55-64 ani	24,0%	10,4%	13,6%	11,0%	21,4%	19,5%
65 anișipeste	20,5%	12,8%	25,6%	5,1%	33,3%	2,6%
Total – toate vârstele	17,6%	13,4%	15,3%	14,9%	19,3%	19,5%

Observăm că nivelul de educație înalt oferă o șansă mai mare de a rămâne în straturile superioare.

Bătrânețea și persoanele vârstnice din Republica Moldova

Astăzi, la nivel mondial, atestăm o creștere a ponderii persoanelor vârstnice. Potrivit statisticii internaționale, persoanele în vârstă de 65 de ani și peste este grupul de vârstă ce crește cel mai repede. Dacă în 2019 persoanele care au vârsta peste 65 de ani constituie aproximativ 9% din populația la nivel global, ponderea acesteia va crește către anul 2050 la 16% (conform estimărilor) [2].

Dacă vorbim de Republica Moldova, populația vârstnică, de 60 de ani și peste, era în număr de 558,4 mii de persoane la începutul anului 2019. Ceea ce constituie 20,8% din numărul total al populației cu reședință obișnuită. Dintre persoanele cu vârsta mai mare de 60 de ani, 11,3% au fost persoane care au depășit vârsta de 80 ani [2].

Datele oferite de Biroul Național de Statistică arată că ponderea persoanelor în vârstă de peste 60 de ani este în creștere continuă pe parcursul ultimilor ani, iar Republica Moldova se confruntă cu un nivel înalt de îmbătrânire demografică. Bunăoară, în anul 2019 coeficientul de îmbătrânire al populației s-a majorat cu 3,3 puncte procentuale comparativ cu anul 2014 [2].

La nivel mondial, procesul de îmbătrânire demografică apare în rezultatul scăderii indicatorilor privind natalitatea și tendinței de descreștere a mortalității în rândul populației adulte. Procesul de îmbătrânire este considerat una dintre principalele provocări ale sec. XXI [3].

În cazul Republicii Moldova, evoluțiile demografice și respectiv îmbătrânirea demografică se datorează la trei factori: fertilitatea scăzută, nivelul înalt de emigrație, speranța de viață scăzută. Potrivit unui studiu realizat în 2017, ponderea populației economic active care lucrează peste hotare sau este în

căutarea unui loc de muncă peste hotare a crescut de la 8,4 % în 2000 până la 27,7% în 2014. În ceea ce privește speranța de viață, Republica Moldova are cei mai răi indicatori din regiune[4, p. 15-19].

Spre deosebire de țările din Europa de Est, inclusiv Republica Moldova, în țările din Europa de Vest "aprofundarea procesului de îmbătrânire este asociată cu o creștere semnificativă a speranței de viață a vârstnicilor" [5, p. 148]. În cazul acestor țări, la fel, atestăm un declin al fertilității, însă aici imigrația "atenuează efectele negative ale schimbărilor în structura pe vârste și previne reducerea populației" [5, p. 148]. Un obiectiv major pentru țările din Est reprezintă reducerea mortalității și creșterea speranței de viață [5, p. 157].

Prognozele demografice arată că în țările cu o economie în tranziție se așteaptă un proces de îmbătrânire accelerat la începutul acestui secol. Aceste țări vor avea mai puțin timp pentru o adaptare la noua structură pe vârste decât țările economic dezvoltate [3, p. 192-193].

Îmbătrânirea populației influențează dezvoltarea socială și economică. Se pune problema în ce măsură Republica Moldova este pregătită pentru schimbările din structura demografică. Provocările majore se referă la: asigurarea stabilității fondurilor de pensii, asigurarea protecției sociale a persoanelor în etate, asigurarea accesului la servicii medicale de calitate, oferirea posibilității de a rămâne activ în câmpul muncii [3, p. 142].

În prezent, cei care formează grupul persoanelor vârstnice în Republica Moldova sunt cei care "și-au pierdut acumulările bănești în timpul crizei economice acute din anii `90 ai secolului trecut, au fost șomeri sau au muncit în sectorul agricol, avînd salarii extrem de mici și respectiv alocările în fondul social reduse" [3, p. 142].

Autorii unei cercetări privind fenomenul excluziunii sociale în Republica Moldovaau identificat 6 grupuri ale populației, considerate cele mai vulnerabile la excluziune: persoanele vârstnice, copiii și familiile cu mulți copii, tinerii, persoanele cu venituri reduse (dependente de venitul din agricultură, persoane neangajate în muncă, foștii deținuți), persoanele cu dizabilități, familiile lucrătorilor migranți[6, p. 67].

Vârsta este văzută ca un factor care poate determina vulnerabilitate, discriminare și excluziune. În acest sens, sub risc se află nu doar bătrânii, ci și copiii, și tinerii. În cazul bătrânilor, ceea ce determină faptul ca ei să devină vulnerabili sunt particularitățile fizice datorate îmbătrânii, scăderea capacităților senzoriale și locomotorii. La acestea se adaugă capacitățile mai scăzute de obținere a veniturilor, ce derivă din dificultățile fizice și schimbarea statutului socioocupațional[6, p. 67].

Persoanele în etate reprezintă o categorie ce este frecvent supusă discriminării. Aproape un sfert dintre cetăţenii vârstnici din Europa uneori sau deseori sunt supuşi discriminării din cauza vârstei. Satisfacţia de viaţă şi percepţia subiectivă a sănătăţii persoanelor în etate sunt puternic asociate cu nivelul discriminării perceput de vârstnici. Autorii W. J. A.Van den Heuvel şi M. M Van Santvoort arată într-un studiu că discriminarea pe criteriul vârstei e resimţită cu o frecvenţă mai mică în ţările ce întreprind măsuri pentru a menţine un nivel înalt de securitate socială [7, p. 291].

Vârsta bătrâneţii nu este un concept bine definit. Momentul din care o persoană începe să fie considerată bătrână poate fi ceva foarte individual. Acesta depinde de perioada istorică, de cultura unei regiuni. Din raţiuni statistice, în Europa, de obicei, vârsta de 65 de ani este considerată astăzi vârsta de la care ar începe bătrâneţea [7, p. 292].

Îmbătrânirea nu are loc în mod omogen pentru toate persoanele, precum şi "nu toate organele şi funcţiile noastre psihologice îmbătrânesc în acelaşi ritm" [8, p. 45].

Trecerea unei persoane în rândul persoanelor în etate schimbă esenţial relaţiile acesteia cu societatea, sistemul de norme şi valori schimbă modul de viaţă. Pentru o vârstă înaintată sunt importante nu doar schimbările ce survin, dar şi atitudinea persoanei faţă de aceste schimbări[9].

Atitudinea faţă de propria îmbătrânire diferă de la un individ la altul: "unii o văd ca pe o scadenţă continuă, alţii, ca pe o eliberare de muncă, de rutina şi necazurile vieţii"[8, p. 43].

Putem identifica două tipuri de bătrâneţe în funcţie de nivelul de activism, relaţiile cu lumea şi cu sine, satisfacţia de viaţă, strategiile de coping. Primul tip, pe care îl putem numi activ, este caracterizat printr-o viziune pozitivă asupra viitorului, menţinerea unui nivel satisfăcător al relaţiilor sociale. Celălalt tip atestă o relaţie pasivă faţă de viaţă, scăderea cercului de interese, pierderea stimei faţă de sine. Un bătrân pasiv, chiar dacă este sănătos din punct de vedere fizic, poate ajunge să degradeze rapid din cauza sentimentelor negative faţă de vârsta pe care o are[10, p. 339].

Bătrâneţea şi ieşirea la pensie aduc după sine o serie de câştiguri şi pierderi. Printre posibilele câştiguri putem menţiona: oportunitatea de a se bucura de lucruri faţă de care nu se punea importanţă, schimbarea nivelului de cerinţe legate de condiţiile pentru o viaţă satisfăcătoare, o libertate mai mare de a-şi organiza propria viaţă, scăderea obligaţiilor faţă de familie, o apreciere mai realistă a propriilor posibilităţi, oportunitatea de a avea noi ocupaţii. În acelaşi timp, pierderile ar fi: pierderea de oameni apropiaţi, scăderea capacităţii fizice

de a lucra, scăderea capacităţilor de memorie, dependenţa de ajutorul altor persoane, scăderea vitalităţii, plictiseala legată de lipsa de sarcini şi de stimuli, sentimentul de singurătate, lipsa de încredere în viitor, scăderea nivelului de sănătate etc.

Potrivit unui studiu realizat de Şapovalenko, persoanele în etate ce sunt activ încadrate în viaţa socială mai curând atestă câştigurile şi mai rar pierderile datorate vârstei[apud 10, p. 339].

O schimbare esenţială ce survine în viaţa socială a unui om odată cu îmbătrânirea este pensionarea. Pentru unele persoane această perioadă ar putea fi o adevărată criză, deoarece având încă un nivel ridicat de abilităţi fizice şi intelectuale, precum şi experienţă profesională, sunt nevoiţi să-şi accepte noul statut, deşi ar vrea să mai lucreze, sau să lupte pentru a continua activitatea pe piaţa muncii [8, p. 43].

Putem menţiona şase faze ale procesului de intrare şi aflare în starea de pensionar:

- Faza dinainte de pensionare - se caracterizează prin schimbarea percepţiei faţă de propria persoană. Pregătirea pentru ieşirea la pensie e compusă din: scăderea treptată a responsabilităţilor, planificarea activităţilor pentru perioada de aflare la pensie şi organizarea vieţii în timpul ieşirii la pensie;
- Faza "lunii de miere" (îndată după ieşirea la pensie) - apare un sentiment de bucurie datorată libertăţii de a nu lucra;
- Faza de eliberare de iluzii - aceasta poate apărea în cazul în care persoana avea aşteptări mult mai pozitive faţă de perioada de pensionare;
- Faza de reorientare - este o perioadă productivă pentru elaborarea unei imagini mai reale a alternativelor de viaţă;
- Faza stabilităţii - conştientizarea punctelor slabe şi a celor tari, acceptarea rolului şi statutului de pensionar;
- Faza de finalizare - în această perioadă are loc înrăutăţirea stării de sănătate şi persoanei îi devine foarte greu să aibă grijă de sine şi de gospodărie[10, p. 368].

Bunăstare

Dacă analizăm datele oferite în urma analizei rezultatelor Chestionarului Bugetelor Gospodăriilor Casnice din diverşi ani, observăm că sursa principală de venit pentru persoanele vârstnice a fost şi rămâne pensia,şi că ponderea acesteia uşor a scăzut în ultimii 10 ani. Tot în această perioadă a crescut ponderea lucrului remunerat în sectorul privat neagricol - de la 2,7% în 2010 la

3,8% în 2018. Ponderea activității agricole pe cont propriu a scăzut de la 2,2% în 2010 la 1,2% în 2018. De asemenea observăm o creștere a ponderii remitențelor în cadrul surselor principale de venit: de la 0,7% în 2010 la 3,6% în 2018.

Tabelul 2. **Sursa principală de venit a persoanelor vârstnice (60 de ani și peste)**

	2010	2014	2018
Activitatea agricolă pe cont propriu	2,2	1,8	1,2
Lucrul remunerat în sectorul agricol	0,9	0,8	1,3
Activitatea de întreprinzător, meșteșugărit, activitatea liber - profesională	0,3	0,7	0,2
Lucrul remunerat în sectorul de stat neagricol	5,9	4,2	5,2
Lucrul remunerat în sectorul privat neagricol	2,7	3	3,8
Burse	0	0	0
Pensii	86,9	86,4	83,8
Plățisociale	0,3	0,3	0,8
Întreținere	0	0	0
Transferuri din afarațării	0,7	2,7	3,6
Altăsursă de venituri	0,1	0	0,1

Sursa: Chestionarul Bugetelor Gospodăriilor Casnice.

Deoarece pensia reprezintă principala sursă de venit a persoanelor vârstnice, apare întrebarea în ce măsură nivelul acesteia este capabil să mențină un nivel de bunăstare satisfăcător. Potrivit datelor oferite de Biroul Național de Statistică, în anul 2018 valoarea medie a minimului de existență pentru pensionari a fost de 1574,2 lei. În același timp, mărimea medie a pensiei pentru limită de vârstă acoperă în proporție de 104,4% valoarea minimului de existență. În 2014 aceasta acoperea doar 83%. Observăm o îmbunătățire în acest sens. Cuantumul pensiei minime pentru limită de vârstă, însă, acoperă doar 65% din minimul de existență pentru pensionari. Atestăm, de asemenea, că mărimea medie a pensiei acoperă minimul de existență pentru bărbați (123,2%), dar nu acoperă pe cel al femeilor (96,6%.) [2].

Reieșind din cele de mai sus, putem spune că în Republica Moldova pensia nu poate garanta un nivel de bunăstare satisfăcător de natură să mențină pensionarii în straturile de sus pentru marea majoritate a populației.

În Republica Moldova, persoanele în etate sunt mai sărace decât populația medie. E una din puținele țări din regiune unde întâlnim o astfel de situație. În special sunt expuse riscului de sărăcie persoanele în etate din zonele rurale [4, p. 27].

O pondere mare a persoanelor în etate au un nivel scăzut de bunăstare subiectivă și consideră inadecvat nivelul calității vieții pe care îl au [4, p. 31-32].

Cercetătorii M. E.Dávalos, B.Brown și alții găsesc că în cazul Republicii Moldova sărăcia la atingerea limitei de vârstă este corelată cu un nivel de studii redus[4, p. 81].

Într-un studiu realizat de M.Vremiș, V.Toartă și alțiis-a demonstrat că, cu cât "vârsta este mai înaintată, cu atât mai ridicat este riscul sărăciei pentru acest grup de persoane". Vârstnicii sunt expuși unui risc destul de pronunțat de a cădea în sărăcie permanentă, comparativ cu alte grupuri sociale. Veniturile insuficiente determină persoanele în etate să apelezepentru ajutor și suport la copii, rude, vecini[6, p. 111].

În același studiu se arată că persoanele de vârsta de 65-74 de ani când au nevoie de ajutor pe lângă casă contează pe sprijinul unui membru al gospodăriei casnice. Persoanele cu vârsta de 75 de ani și mai sus, nu mai contează pe rude în acest sens.Dacă persoanele vârstnice, indiferent de vârstă, au nevoie de un împrumut de aproximativ 250 de euro, acestea cel mai mult contează pe rude[6, p. 111].

Potrivit unei cercetări realizate la nivel global, în 2015 Republica Moldova ocupa locul 77 din 96 de state în ceea ce privește indicele Global AgeWatch. Acest indice se referă la nivelul calității vieții a persoanelor vârstnice și include așa indicatori ca securitatea economică, educația, starea de sănătate, ocuparea în câmpul muncii, condiții socioeconomice [4, p. 24]. Dintre țările europene participante la studiu doar Grecia se află mai jos, locul 79. Dintre indicatorii ce compun indicele, Republica Moldova are probleme mari în special în domeniul sănătate, comparativ cu țările din regiune [11].

În Republica Moldova se atestă un fenomen datorat "moștenirii țării", în care este mare ponderea persoanelor în etate ce au în proprietatea lor locuințe și terenuri. Fenomenul este caracteristic în special zonelor rurale. Deși dețin în proprietate terenuri, persoanele vârstnice din zonele rurale îl folosesc pentru agricultura de subzistență. Deoarece au lipsă de brațe de muncă pentru prelucrarea terenurilor, nu reușesc să scoată venituri suplimentare [4, p. 31].

Persoanele vârstnice care beneficiază de remitențe au venituri și niveluri de consum mai mari, au rate de sărăcie mai mici. Remitențele constituie o sursă importantă de menținere a bunăstării și chiar de îmbunătățire a ei. Potrivit autorilor unui studiu din 2017, "se pare că migrația internațională are un efect pozitiv asupra sănătății persoanelor în vârstă pentru că aceasta le permite să se alimenteze mai divers și să petreacă mai mult timp în activități de odihnă și să doarmă în loc să fie angrenate în agricultura de subzistență" [4, p. 33]. Remitențele acoperă 46% din veniturile vârstnicilor care beneficiază de ele.

Statusul socioocupațional

Majoritatea persoanelor vârstnice din Republica Moldova au statut de pensionari și nu sunt încadrați în câmpul muncii. Potrivit datelor oferite de Casa Națională de Asigurări Sociale, la 1 ianuarie 2019 numărul pensionarilor pentru limita de vârstă a constituit 526,7 mii[2].

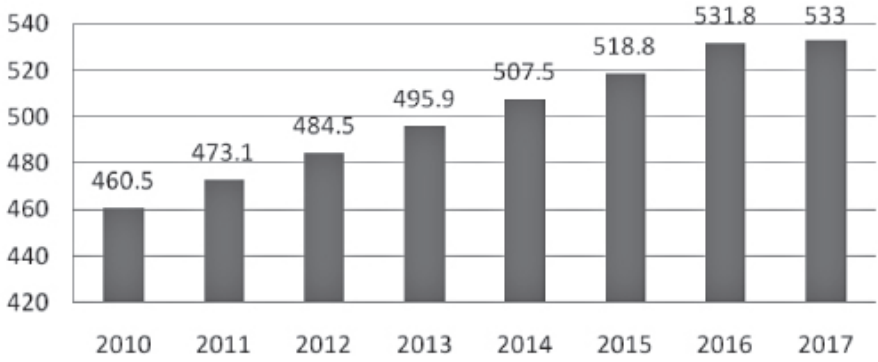

***Fig. 1*. Numărul pensionarilor pentru limita de vârstă (mii persoane)**

Sursa: Anuar statistic 2018[12, p. 187]

Observăm că numărul pensionarilor pentru limita de vârstă este în creștere din an în an.

Datorită îmbătrânirii populației, multe din țările lumii sunt nevoite să determine populația să muncească mai mult, pentru a putea suplini fondurile de pensii. În viziunea E. Heghea, obiectivele ce sunt vizate în acest sens sunt următoarele: "asigurarea sustenabilității sistemului de pensii prin creșterea contribuțiilor; favorizarea menținerii lucrătorilor care se apropie de vârstă de pensionare pe piața forței de muncă, în special a celor expuși la factori duri de muncă; de a încuraja angajarea persoanelor vârstnice, atenuând efectul finalului carierei; pentru a contribui la schimbarea atitudinilor privind lucrătorii în vârstă" [13, p. 273].

În foarte multe țări atestăm o creștere progresivă a vârstei de pensionare în ultimii ani. O astfel de creștere găsim și în Republica Moldova. În multe din țările Uniunii Europene vârsta de pensionare este fixată la 65 de ani la ziua de azi. Însă este prognozat ca aceasta să crească. Astfel, Belgia, Bulgaria, Germania, Marea Britanie și alte state planifică să ajungă la 67 de ani în următorii ani[14].

Din *Fig. 2* observăm că numărul persoanelor în etate cu vârsta de 65 de ani și mai mult ocupate în câmpul muncii crește continuu începând cu anul 2012, la fel și rata lor de ocupare.

Datele oferite de Biroul Național de Statistică arată că persoanele vârstnice sunt ocupate preponderent în activități agricole, astfel, fiecare a doua persoană în etate ocupată declară terenul agricol sau gospodăria țărănească ca loc principal de muncă. În 2018, doar 7,09% dintre vârstnicii care munceau făceau parte din grupul specialiști în diverse domenii de activitate.

Dintre toți vârstnicii care erau ocupați în agricultură în 2017, 59% muncesc în gospodăria auxiliară ce le aparține, pentru consumul propriu [15].

Din perspectiva de gen, femeile vârstnice din Republica Moldova au mai puține șanse decât bărbații de a activa pe piața muncii.

Dintre persoanele în etate, cele care locuiesc în mediul rural și cele cu nivel redus de studii au mai puține șanse de a fi active pe piața muncii. Potrivit unor autori[4, p. 81],inactivitatea în câmpul muncii este asociată cu un nivel de studii redus.

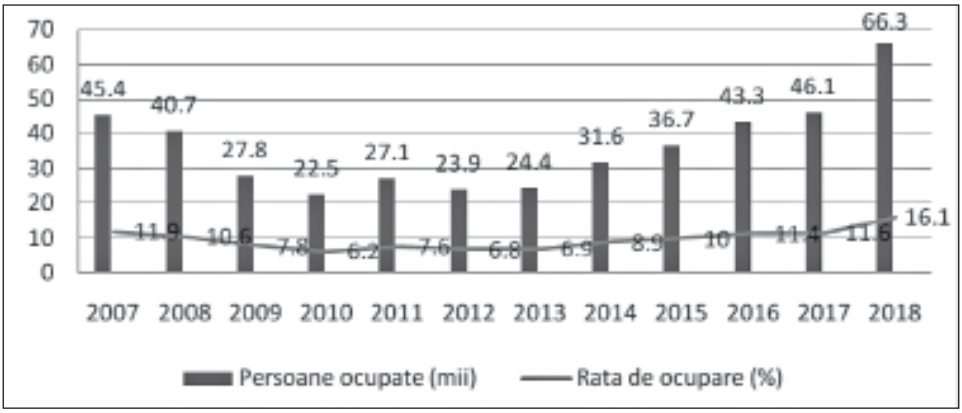

Fig. 2. **Numărul populației ocupate în câmpul muncii și rata de ocupare pentru grupul de vârstă 65+**

Sursa: Ancheta Forței de muncă, 2008-2019.

Creșterea ponderii în câmpul muncii o atestăm și în rândul persoanelor din grupul de vârstă 55-64 ani, un fenomen ce se datorează măririi vârstei de pensionare în special [16, p. 73-74]. Mulți dintre pensionari aleg să muncească în continuare după ieșirea la pensie din necesitatea de a avea venituri mai mari. Vârstnicii din orașe o fac în mod special din motivul că nu au alte surse de suplinire a veniturilor.

În *Tabelul 3* putem observa cum a evoluat situația privind angajarea în câmpul muncii a pensionarilor din categoria pentru limita de vârstă din municipiul Chișinău. În anul 2000 ponderea pensionarilor care continua să lucreze a fost de 14,8%,iar în 2017 această pondere a ajuns la 37,9%, e o creștere substanțială, aproape fiecare al treilea pensionar din capitală muncește.

***Tabelul 3*. Pensionari din categoria după limita de vârstă angajați în câmpul muncii în municipiul Chișinău**

Anii	Total pensionari	din care, pensionari pentru limită de vârstă	În % față de total pensionari	Din pensionari pentru limită de vârstă, lucrează	În % față de pensionari pentru limită de vârstă
2000	111 162	74 927	67,4	11 061	14,8
2005	105 279	72 126	68,5	18 216	25,3
2009	115 501	83 618	72,4	30 233	36,2
2014	137 137	106 848	77,9	40 377	37,8
2017	149 757	121 652	81,2	46 053	37,9

Sursa: Chișinău în cifre, anuar statistic2017 [17, p. 46].

Deși atestăm o creștere a numărului persoanelor vârstnice care sunt ocupate în câmpul muncii, în Republica Moldova acestea sunt, în general, mai puțin active din punct de vedere economic și social decât cele din alte țări din Europa [4, p. 25]. E și o influență culturală aici.

Pentru ca persoanele în etate să fie atrase în piața muncii și pentru ca acestea să se simtă confortabil, este necesară crearea unor condiții optime, cum ar fi: un orar de lucru confortabil, un program de lucru mai scurt, concedii suplimentare, condiții de muncă ergonomice etc [16, p. 77-78].

Unul din domeniile în care se atestă, de obicei, descriminarea pe criteriul vârstei este angajarea la un loc de muncă. Vârsta poate fi o sursă de multe prejudecăți și stereotipuri. Spre exemplu, în cadrul unui studiu realizat în Franța în 2014 angajatorii și candidații vârstnici au evidențiat următoarele obstacole pentru angajare: "dificultăți de a fi gestionați", "costuri", "supradimensionare", "rezistență la schimbare" [13, p. 273].

Există însă și viziuni pozitive față de persoanele vârstnice în contextul angajării, astfel, atuurile lor ar fi: "mai multă experiență, autonomie, expertiză, capacitatea de a renunța și de a analiza riscul" [13, p. 273].

În Republica Moldova, 4,9% dintre persoanele în etate nu continuă să activeze în câmpul muncii din cauză că au fost refuzați de angajator atunci când au dorit să prelungească contractul de muncă. Un factor ce duce la refuzul angajatorilor de a menține persoanele vârstnice în câmpul muncii este și reducerea statelor de personal. Atunci când angajatorii sunt nevoiți să micșoreze numărul angajaților, tendința este să o facă de cele mai dese ori din contul celor care se află deja la vârsta de pensionare[13, p. 273].

Persoanele vârstnice întâmpină mai multe dificultăți decât alte categorii de vârstă de a-și găsi un loc de muncă durabil în cazul pierderii locului de muncă[13, p. 273].

O mare parte din persoanele în etate ce beneficiază de remitențe nu acceptă locuri de muncă cu remunerare mică. De cele mai multe ori bătrânii rămași se implică în îngrijirea nepoților și se ocupă cu agricultura de subzistență. Persoanele în etate din gospodăriile cu remitențe locuiesc deseori cu mai mulți copii și au o povară medie mai mare de creștere a nepoților[4, p. 33].

Vârstnicii din familiile de migranți au un rol foarte important în creșterea și educarea copiilor. În situația în care emigrează ambii părinți, persoanele în etate iau în grijă copiii în 91% din cazuri, dacă este plecat doar unul dintre părinți, vârstnicii cresc și educă 36% din copii (chiar dacă celălalt părinte este în țară). Faptul că au grijă de nepoți împiedică încadrarea persoanelor în etate pe piața muncii. Situația este mai complicată pentru vârstnicii care îngrijesc de nepoți, dar nu primesc remitențe, ei "auacces limitat la viața socială și culturală" din cauza lipsei de suport material[4, p. 33-34].

Autoidentificarea

Unul dintre indicatorii principali ce sunt folosiți pentru identificarea apartenenței de clasă este autoidentificarea. În cadrul studiului realizat de Centrul Sociologie și Psihologie Socială în 2016 acest indicator a fost folosit în cadrul analizei cluster, în urma căreia s-au stabilit 6 straturi sociale. Respondenții erau rugați să răspundă la întrebarea: "În societatea noastră sunt oameni care tind spre vârful societății, se consideră drept clasa de elită, și sunt oameni care se află în partea de jos a societății, fiind considerate clase de jos. Dvs. personal, unde v-ați situa pe scara de mai jos? Vă rugăm să indicați locul Dvs. în drept cu cifra care-i corespunde." Participanții la sondaj puteau să bifeze răspunsul pe o scară cu cifre de la 1 la 10. De asemenea respondenții erau rugați să aprecieze, tot pe o scară de la 1 la 10, pe ce poziție socială s-a aflat familia în care au crescut.

În studiul de față ne-am propus să analizăm modul în care s-au autoevaluat respondenții cu vârsta mai mare de 55 de ani. Aceștia au fost împărțiți în două grupe: 55-64 ani și 65+. Această delimitare ne pare importantă, deoarece în cadrul grupei de vârstă 55-64 sunt persoanele care urmează să iasă la pensie, sunt în proces de pensionare sau nu demult au ieșit la pensie. Subiecții cu vârsta mai mare de 65 de ani au un statut cât de cât mai stabil din această perspectivă.

Un prim obiectiv a fost să cercetăm dacă vârsta influențează modul de autoidentificare. Ulterior am analizat dacă există diferențe de autoapreciere a identificării în cadrul persoanelor în etate în funcție de nivelul de studii, statutul de angajat și faptul dacă respondentul trăiește singur sau nu.

În legătură cu primul obiectiv am formulat ipoteza: există diferențe semnificative în ceea ce privește autoidentificarea cu clasa socială între persoanele în etate și celelalte grupuri de vârstă.

Pentru a vedea dacă există o influență a variabilei vârstă asupra modului în care se autoidentifică respondenții, am folosit Anova Unifactorial (One-Way Anova).

În urma analizei am obținut rezultatul: F(5,1173) = 15,392, p=0,001, ceea ce înseamnă că rezultatul este unul semnificativ din punct de vedere statistic și atestăm o influență a variabilei vârstă asupra autoidentificării.

În continuare am analizat cum se prezintă diferențele dintre mediile obținute de grupele 55-64 ani și 65+ în comparație cu celelalte grupuri de vârstă. Din *Tabelul 4* observăm că odată cu creșterea vârstei există o descreștere a mediei de autoidentificare. Cel mai sus se autoevaluează respondenții cu vârsta cuprinsă între 18-24 ani (M=5,84), cel mai jos se autoevaluează grupul de vârstă 65+ (M=4,14). Dacă e să analizăm semnificația diferențelor dintre medii, observăm că nu există diferențe semnificative între grupurile de vârstă 18-24 ani (M=5,84), 25-34 ani (M=5,49), 35-44 ani (M=5,31) și 45-54 ani (M=5,22). De asemenea, nu există diferențe semnificative între grupurile 55-64 de ani (M=4,45)și 65+ (M=4,14). Observăm diferențe semnificative însă între mediile grupurilor 55-64 ani și 65+ în raport cu toate celelalte grupuri de vârstă (*Tabelul 4* și *Tabelul 5*).

***Tabelul4.* Compararea mediilor obținute pentru autoidentificare în funcție de grupurile de vârstă**

	Media grupului de vârstă 65+	Mediile grupurilor	Diferența dintre medii	Semnificația diferenței dintre medii	Interpretarea semnificației
18-24 ani	4,14	5,84	-1,700	P = 0,001	Semnificativ
25-34 ani		5,49	-1,350	P = 0,001	Semnificativ
35-44 ani		5,31	-1,166	P = 0,001	Semnificativ
45-54 ani		5,22	-1,081	P = 0,001	Semnificativ
55-64 ani		4,45	-0,311	P = 1,000	Nesemnificativ
	Media grupului de vârstă 55-64 ani				
18-24 ani	4,45	5,84	-1,389	P = 0,001	Semnificativ
25-34 ani		5,49	-1,038	P = 0,001	Semnificativ
35-44 ani		5,31	-0,855	P = 0,001	Semnificativ
45-54 ani		5,22	-0,770	P = 0,001	Semnificativ

***Tabelul 5*. Semnificația diferențelor dintre medii între grupurile de vârstă**

	18-24 ani	25-34 ani	35-44 ani	45-54 ani	55-64 ani	65 ani si peste
18-24 ani		-	-	-	+	+
25-34 ani	-**		-	-	+	+
35-44 ani	-	-		-	+	+
45-54 ani	-	-	-		+	+
55-64 ani	+*	+	+	+		-
65 anişi peste	+	+	+	+	-	

*semnul "+" semnifică diferențe semnificative
**semnul "-" semnifică diferențe nesemnificative

O analiză similară am realizat și pentru evaluarea poziției sociale a familiei de origine. În acest scop, de asemenea, am folosit Anova Unifactorial (One-Way Anova).

Rezultatul *Testului F* în acest caz este: F(5,1173) = 15,632, p=0,001, ceea ce înseamnă că există o influență a variabilei vârstă asupra modului de evaluare a poziției sociale a familiei de origine.

În continuare am comparat mediile obținute de grupurile de vârstă. Observăm că se repetă situația pe care am găsit-o în analiza autoidentificării prezentată mai sus. Nu există diferențe semnificative între mediile grupurilor 55-64 ani (M=4,36) și 65+ (M=3,95). La fel, nu există diferențe semnificative între grupurile de vârstă 18-24 ani (M=5,93), 25-34 ani (M=5,39), 35-44 ani (M=5,26) și 45-54 ani (M=5,18). Există diferențe semnificative din punct de vedere statistic între mediile grupurilor 55-64 ani și 65+ în raport cu toate celelalte grupuri de vârstă (*Tabelul 6*).

Am analizat dacă mediile obținute pentru autoidentificare sunt diferite semnificativ față de cele ale poziției sociale a familiei de origine. În acest scop am folosit *Testul T* pentru eșantioane perechi (*Paired-Samples T Test*). Am constatat că nu există diferențe statistic semnificative între medii.

O explicație a faptului că găsim rezultate asemănătoare în cazul autoidentificării și în cel al evaluării poziției sociale a familiei de origine ar putea fi că evalurea trecutului ar putea fi influențată de evaluarea din prezent. Persoanele evaluează trecutul din perspectiva stării în care se află în prezent.

În continuare am analizat în ce mod nivelul studiilor influențează autoidentificarea persoanelor în etate. În acest scop, subiecții din grupurile de vârstă 55-64 ani și 65+ au fost împărțiți în trei grupe în funcție de nivelul de studii: superior, mediu, redus.

Tabelul 6. **Compararea mediilor obținute pentru evaluarea poziției sociale a familiei de origine în funcție de grupurile de vârstă**

	Media grupului de vârstă 65+	Mediile grupurilor	Diferența dintre medii	Semnificația diferenței dintre medii	Interpretarea semnificației
18-24 ani	3,95	5,93	-1,981	P = 0,001	Semnificativ
25-34 ani		5,39	-1,448	P = 0,001	Semnificativ
35-44 ani		5,26	-1,311	P = 0,001	Semnificativ
45-54 ani		5,18	-1,235	P = 0,001	Semnificativ
55-64 ani		4,36	-0,412	P = 1,000	Nesemnificativ
	Media grupului de vârstă 55-64 ani				
18-24 ani	4,36	5,93	-1,569	P = 0,001	Semnificativ
25-34 ani		5,39	-1,036	P = 0,001	Semnificativ
35-44 ani		5,26	-0,899	P = 0,001	Semnificativ
45-54 ani		5,18	-0,823	P = 0,001	Semnificativ

Tabelul 7. **Mediile obținute în funcție de grupurile de vârstă la autoidentificarea și la evaluarea poziției sociale a familiei de origine**

Grupul de vârstă	Autoidentificare	Evaluarea poziției sociale a familiei de origine
18-24 ani	5,84	5,93
25-34 ani	5,49	5,39
35-44 ani	5,31	5,26
45-54 ani	5,22	5,18
55-64 ani	4,45	4,36
65+	4,14	3,95

Am folosit Anova Unifactorial (One-Way Anova) pentru a vedea dacă există o influență a nivelului de studii asupra autoidentificării la persoanele în etate. Rezultatul obținut ne arată că nivelul de studii influențează modul de autoidentificare pentru grupul de vârstă 55-64 ani: $F(2,187) = 11,593$, $p=0,001$. În cazul grupului de vârstă 65+ nu găsim o influență semnificativă a nivelului de studii asupra autoidentificării: $F(2,89) = 0,889$, $p=0,415$ ($p<0,05$).

Dacă comparăm rezultatele obținute între grupele de subiecți în funcție de nivelul de studii, observăm căpentru grupul de vârstă 55-64 ani există diferențe semnificative în autoidentificare între subiecții cu nivelul de studii redus pe de o parte și cei cu studii medii și studii înalte de cealaltă parte. Nu se atestă diferențe semnificative între respondenții cu nivel de studii medii și înalte. De asemenea, pentru grupul de vârstă 65+ nu găsim diferențe statistic semnificative în funcție de nivelul de studii.

Tabelul 8. **Compararea mediilor la autoidentificare în funcție de nivelul de studii pentru grupurile de vârstă 55-64 ani și 65+**

		Diferența dintre medii	Semnificația
55-64 ani	Nivel de studii redus – Nivel de studii medii	-1,716	P < 0,001 (semnificativ)
	Nivel de studii redus – Nivel de studii înalte	-2,061	P < 0,001 (semnificativ)
	Nivel de studii medii – Nivel de studii înalte	-0,345	P = 0,486 (nesemnificativ)
65+	Nivel de studii redus – Nivel de studii medii	-0,189	P = 0,424 (nesemnificativ)
	Nivel de studii redus – Nivel de studii înalte	0,447	P = 0,501 (nesemnificativ)
	Nivel de studii medii – Nivel de studii înalte	0,636	P = 0,478 (nesemnificativ)

Ne pare important să analizăm în ce mod se autoidentifică persoanele în etate în funcție de statutul ocupațional (angajat/neangajat). Pentru a compara mediile obținute de grupurile de vârstă 55-64 ani și 65+ în funcție de statutul ocupațional am folosit *Testul T* pentru eșantioane independente (Independent-Samples T Test). Rezultatul analizei pentru grupul de vârstă 55-64 ani este: T(188)=3,399, p=0,001. Aceasta înseamnă că media obținută de subiecții care lucrează (M=4,68) este semnificativ mai mare decât a celor care nu sunt încadrați în câmpul muncii (M=3,73). Nu găsim diferențe semnificative pentru grupul de vârstă 65+: T(90)=1,054, p=0,295.

Un alt obiectiv al studiului nostru a fost de a analiza în ce măsură faptul de a locui singur sau nu influențează modul de autoidentificare a persoanelor vârstnice. Pentru a vedeadacădiferențeledintremediileobținutesuntsemnificative statistic am folosit *Testul T* pentru eșantioane independente (Independent-Samples T Test). Pentru grupul de vârstă 55-64 de ani am obținut rezultatul T(188) = 1,690, p=0,093. Ceea ce înseamnă că respondenții care locuiesc singuri de vârsta 55-64 ani nu își evaluează poziția socială într-un mod foarte diferit de cei care mai locuiesc cu cineva. Pentru grupul de vârstă 65+ diferențele la fel sunt nesemnificative: T(90)=0,919, p=0,361.

Deși în cercetarea de față nu am atestat o influență semnificativă statistic a faptului dacă persoanele vârstnice trăiesc singure sau nu asupra autoevaluării poziției sociale, faptul de a trăi singur afectează alte aspecte ale vieții ce țin

de bunăstarea economică și cea subiectivă. Potrivit autorilor M. E.Dávalos, B.Brown și alții,"există dovezi calitative căpersoanele în etate ce locuiesc singure se simt izolate, abandonate și nesigure". Persoanele în etate singuratice sunt deprivate de suport psihologic și emoțional, datorită lipsei de interacțiuni sociale [4, p. 34].

În urma realizării acestei analize putem spune următoarele: modul în care se autoidentifică o persoană depinde de vârstă, persoanele în vârstă de 55 și mai mult se autopoziționează semnificativ mai jos pe scara socială decât cei mai tineri; nivelul de studii influențează modul de autoidentificare în grupul de vârstă 55-64 ani (cei cu nivel de studii medii și cei cu nivel înalt de studii se autoapreciază mai sus), dar nu și în cel de 65+; încadrarea în câmpul muncii influențează autoaprecierea poziției sociale pentru grupul de vârstă 55-64 ani (cei ce lucrează se apreciază mai sus), dar nu și în cel de 65+; faptul dacă trăiesc singuri nu influențează semnificativ autopoziționarea socială.

Concluzii și soluții

Populația vârstnică este foarte departe de a fi inclusă în rândurile persoanelor care ar putea miza pe un trai ce le-ar permite să se încadreze în clasa medie din Republica Moldova. În condițiile în care constatăm că îmbătrânirea demografică progresează, iar situația socioeconomică impune dificultăți în a gestiona procesul, se impune ideea de a găsi niște soluții durabile.

Una din concluziile pe care le putem menționa în urma realizării acestui studiu este că nivelul de educație înalt al persoanelor vârstnice ar aduce un plus în procesul de avansare în vârstă, atât în plan socioocupațional și de bunăstare, cât și în plan de autoevaluare a propriei poziții sociale.

Astăzi a devenit foarte popular conceptul de "îmbătrânire activă", care are menirea de a schimba percepțiile și politicile față de procesul de îmbătrânire și aspectele legate de ea.

Îmbătrânirea activă reprezintă "înaintarea în vârstă în condiții optime de sănătate, un rol activ în societate și împlinirea pe plan profesional, dar și autonomie în viața de zi cu zi și implicare în activități civice. Îmbătrânirea activă include atât procesul individual cât și oportunitățile sociale ale structurilor de sănătate, participare și integrare. Obiectivul fundamental al intervențiilor în domeniul îmbătrânirii active este de a optimiza oportunitățile pentru sănătate, participare și securitate astfel încât să sporească calitatea vieții populației odată cu îmbătrânirea." [18] Marea provocare pentru societate este de a folosi la maximum potențialul pe care îl are bătrânețea [19, p. 42].

O persoană poate avea un rol important în societate și se poate bucura de un nivel înalt de bunăstare chiar și la vârstă înaintată. Potrivit autorilor N. Forna și D. Forna persoanele în vârstă ar putea contribui la dezvoltare în variate moduri: producerea de produse alimentare, transmiterea experienței sau educația noilor generații. Dacă nevoile persoanelor în etate nu sunt luate în considerare, problemele sociale ce apar depășesc mult nivelul individual. Este vorba de securitatea familiei. O persoană vârstnică a cărei nevoi nu sunt satisfăcute de societate duce la o implicare mai mare a membrilor familiei care o îngrijesc și o susțin. Acest fapt impune o presiune mai mare asupra membrilor mai tineri [20, p. 196].

În viziunea autorilor Gh. Paladi, O. Gagauz și O. Penina, "dacă înainte problemele persoanelor vârstnice se rezolvau în familie, astăzi și pe viitor societatea va trebui să intervină din ce în ce mai mult în rezolvarea acestor probleme" [3, p. 147]. Problema în cazul Republicii Moldova este în ce măsură statul este pregătit să gestioneze o astfel de situație.

Deoarece principala sursă de venit pentru persoanele vârstnice o constituie pensiile, pentru a menține un nivel de bunăstare satisfăcător a acestui grup de vârstă este necesar de asigurat un sistem de pensii adecvat și durabil [4, p. 35].

Pentru a putea promova includerea persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă este necesar de stimulat crearea unor noi locuri de muncă. E necesar de întreprins măsuri de combatere a discriminării pe criteriul vârstei în politicile de angajare în câmpul muncii. Considerăm că este foarte important de a ridica calitatea serviciilor medicale destinate vârstnicilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Malcoci L., Mocanu V. Premisele constituirii clasei medii în Republica Moldova: studiu sociologic. Chișinău, 2017.
2. Vârstnicii în Republica Moldova în anul 2018 http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6472&parent=0
3. Paladi Gh., Gagauz O., Penina O. Îmbătrînirea populației în Republica Moldova: consecințe economice și sociale. Chișinău: Policolor SRL, 2009. 222 p.
4. Dávalos M. E., Brown B., Holla A., Nguyen T. C., Seitz W., Smolyar J. Abordarea securității economice a persoanelor vârstnice în Moldova prin prisma drepturilor omului. World Bank Group, 2017. http://documents.worldbank.org/curated/en/657251493392758897/pdf/112339-ROMANIAN-137p-Moldova-Aging-PostDM-FINAL-translated.pdf
5. Hrușciov E. Population ageing determinants in the Republic of Moldova and selected European countries. În: Economy and Sociology, 2017, № 1-2, p. 148-158.

6. Vremiş M., Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D. Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice şi analitice. Chişinău, 2010.
7. Van den Heuvel W. J. A., Van Santvoort M. M. Experienced discrimination amongst European old citizens. În: European Journal of Ageing, 2011, № 8, p. 291-299.
8. Popescu M., Raţă D. Bătrâneţea: povară, boală sau dar al vieţii? În: Revistă de ştiinţe socioumane, 2016, Nr. 3(34), p. 42-46.
9. Настаушева Н., Шакшина Е. Особенности совладающего поведения пожилых людей с разным уровнем удовлетворенности жизнью. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2013, nr. 5(65), p. 139-146.
10. Ильин Е. П. Психология взрослости. СПб: Питер, 2012. 544 с.
11. https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Republic+of+Moldova
12. Protecţia socială a populaţiei http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2018/9_AS.pdf
13. Heghea E. Tendinţele de participare a lucrătorilor vârstnici pe piaţa muncii. În: Economic growth in conditions of internationalization: sustainable development models. Chişinău: Complexul Editorial INCE, 2017, p. 270-273.
14. Retirement ages in different countries https://www.etk.fi/en/the-pension-system/international-comparison/retirement-ages/
15. Vârstnicii în Republica Moldova în anul 2017 http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6141
16. Савельева Г., Захаров С. Влияние демографического старения на рынок труда Молдовы. În: Analele Institutului Naţional de Cercetări Economice, 2016, nr. 1, p. 72-78.
17. Chişinău în cifre. Anuar statistic 2017. http://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Chisinau/Anuar_Chisinau_2018.pdf
18. Buciuceanu-Vrabie M. Indicele de îmbătrânire activă în Republica Moldova. https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Policy%20Paper_Indiceele%20imbatranirii%20active_2015.pdf
19. Buciuceanu-Vrabie M. The active ageing potencial in the Republic of Moldova. În: Economy and Sociology, 2016, № 3, p. 42-48.
20. Forna N., Forna D. Economia şi sănătatea persoanelor de vârsta a treia. În: Creşterea economică în condiţiile globalizării. Vol. 2. Chişinău: Complexul Editorial INCE, 2016, p. 194-198.

Mihail POTOROACĂ, ***cercetător ştiinţific***

ASPECTE ALE GESTIONĂRII IMIGRAȚIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Cercetarea profilului migrațional al țării noastre concentrează, în esență, aspectele emigrării cetățenilor, bazată pe dinamica în continuă creștere a volumului de migranți. De aici provine atenția sporită față de această formă a migrației, caracteristică nouă reflectată în studii, rapoarte, dezbateri publice, strategii etc. Cu toate acestea, contextul migrațional impune abordarea celor două forme ale fenomenului respectiv, și anume: emigrația (părăsirea teritoriului de origine) și imigrația (sosirea într-o țară străină).

Cât privește cea de-a doua formă, Republica Moldova nu este cea mai atractivă pentru imigranți, dar este afectată de imiplicațiile proceselor migraționale internaționale, cu precădere ale celor din spațiul european. Statele membre ale Uniunii Europene își păstrează angajamentul față de fluxul de imigranți față de ideea fundamentală a integrării lor ca factor al dezvoltării economice și al coeziunii sociale. Această valoare este împărtășită de majoritatea țărilor europene prin politicile comune, inclusiv de cele care tind spre integrare.

În acest context, politicile migraționale ale Republicii Moldova trebuie să includă și elemente de gestiune a imigrației, care să vizeze problemele de adaptare și integrare ulterioară a cetățenilor străini care sosesc pe teritoriul nostru. Deși cifra lor este incomparabilă cu fluxul migranților către Europa sau Federația Rusă, totuși dinamica în ultimii ani este în creștere.

Astfel, în 2017, potrivit datelor Biroului Național de Statistică, în Republica Moldova se aflau înregistrați 3708 imigranți, dintre aceștia – 2226 bărbați, 1482 femei și 86 copii. Cei mai mulți dintre imigranți provin din țări precum Israel, Turcia, Ucraina, România și Rusia. Republica Moldova a fost aleasă ca țară de destinație pentru scopul studiilor (716), imigrație de familie (1437) și angajare (829). Datele statistice arată că țara noastră a fost aleasă ca țară de destinație și pentru refugiați, beneficiari de protecție umanitară și solicitanți de azil. Respectiv, la 1 ianuarie 2018 erau înregistrați 482 refugiați și 8 solicitanți de azil. Aceștia vin din țări precum Siria, Ucraina, Irak, Armenia, Afganistan etc.

Din *Informația despre numărul străinilor documentați cu permise de ședere în Republica Moldova la data de 30.06.2019,* prezentată de Biroul Migrație și Azil, observăm că cifra imigranților este în creștere. Numărul străinilor documentați în Republica Moldova cu permise de ședere valabile la data respectivă a constituit cca 19,5 mii persoane, din care: 7,7 mii străini deținеau permise de ședere permanentă și cca 11,8 mii – permise de ședere provizo-

rie, din cca 113 state. Cei mai mulți dintre străini sunt din Ucraina – 5411, Federația Rusă – 4487, Israel – 2068, România – 990, Turcia – 1065, Italia – 447, India – 441 etc. [1].

Prin urmare, persoanele care aleg ca țară gazdă Republica Moldova necesită atenție deosebită din partea decidenților. Imigranții prezintă importanță în măsura în care autoritățile sunt capabile să ia în considerare barierele socioculturale în calea integrării acestora, potențialul de integrare, provocările legate de excluziunea socială etc. În cele din urmă, contextul migrațional actual necesită o abordare a problemelor de integrare a imigranților care să se regăsească în politicile migraționale actuale precum și a provocărilor instituționale legate de implementarea lor. Dar nu înainte de a clarifica noțiunea, având în vedere că unii utilizează noțiunea de „imigrant", iar alții operează cu noțiunea „străini" sau „cetățeni străini".

Imigrant este considerat cetățeanul străin sau apatridul care a obținut dreptul de a se stabili cu traiul permanent sautemporar în Republica Moldova. *Emigrant* este cetățeanul Republicii Moldova care a plecat peste hotarele ei pentru a se stabili cu traiul permanent sau temporar pe teritoriul altui stat. *Repatriat* – cetățeanul Republicii Moldova și/sau persoana care s-a născut în Republica Moldova și urmașii acesteia, precum și persoana care anterior a locuit permanent pe teritoriul țării cel puțin 10 ani și are dreptul să se stabilească cu domiciliul permanent pe teritoriul Republicii Moldova în condițiile legii [2].

Potrivit Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, „migranții sunt persoanele născuteîn străinătate, indiferent de naționalitate", iar „populația străină a unei țări se referă la toate persoanele care au reședința obișnuită în acea țară, dar sunt cetățeni ai altei țări. Populația care are o altă țară de naștere decât cea a țării raportoare cuprinde toate persoanele care au reședința obișnuită în țara raportoare și locul de naștere în altă țară". Cu alte cuvinte, pentru țara care raportează date privind populația rezidentă, această populație rezidentă, dar străină, se referă la stocul de imigranți, după cetățenie, pe de o parte, și după țara de naștere, pe de altă parte [3, p. 13].

Organizația Internațională pentru Migrație consideră că imigrantul - din perspectiva țării de sosire, este persoana care se mută într-o altă țară decât cea de naționalitate sau reședință obișnuită, astfel încât țara de destinație să devină efectiv noua sa țară de reședință obișnuită [4].

Așadar, imigrația are în vedere cetățenii străini care, din diferite motive, migrează în alte state și este un factor important de care autoritățile locale ale statului-gazdă trebuie să țină cont, întrucât ponderea persoanelor care doresc să vină în statul de destinație revine țărilor subdezvoltate sau în curs de

dezvoltare. În general, motivele lor sunt similare cu cele ale cetățenilor proprii care pleacă în străinătate [5, p.8].

Autorul Vasile-Adrian Cămărășan pentru comunitățile de imigranți folosește sintagma „grup etnocultural", luând în considerare abordările de specialitate care consacră imigranții ca minorități etnice și, implicit, migrația ca sursă a apariției minorităților într-o comunitate. Opțiunea este justificată, pe de o parte, de natura fluidă a diversității, care nu se limitează doar la diferențele etnice, ci mai mult la cele culturale, identitare, iar pe de altă parte, de diferențele terminologice și de statut întâlnite mai ales în statele Europei Centrale și de Est cu privire la minoritățile naționale și minoritățile etnice.

Prin urmare, gestionarea migrației nu începe odată cu primul imigrant, nu se limitează doar la regularizarea și controlul fluxurilor de imigranți, ci presupune considerarea implicațiilor societale ale integrării noilor veniți în comunitate și crearea și dezvoltarea de mecanisme efective de gestionare a diversității în comunitățile de inserție [6, p.33].

Actorii din domeniul integrării trebuie să își definească o strategie cu scopuri și obiective clare, să identifice publicul vizat și să își adapteze acțiunile în mod corespunzător. Diferitele departamente guvernamentale transmit adeseori mesaje contradictorii cu privire la imigrație și la cât de dorită este. Guvernele și alte părți interesate pot corecta mesajele contradictorii și percepțiile greșite asupra imigranților, utilizând mass-media drept instrument de educare a publicului cu privire la aspectele imigrării și integrării și, de asemenea, pot finanța cercetarea independentă în privința rolului și a contribuției imigranților în cadrul societății-gazdă și pot utiliza mass-media pentru a face cunoscute rezultatele [7, p. 32].

La nivel european, integrarea și adaptarea migranților (imigranților) este garantată printr-un set de documente care reglementează drepturile sociale ale imigranților și familiilor acestora. Menționăm aici art. 19 din Carta Socială Europeană (în continuare Carta) ce se referă la *Dreptul lucrătorilor migranți și al familiilor lor la protecție și asistență* [8]. În mod concret, Carta prevede următoarele drepturi ale muncitorului imigrant și al familiei sale pe care se angajează să le asigure părțile, respectiv:

- Să sprijine lucrătorii prin servicii gratuite corespunzătoare de ajutor și de informare și să ia măsurile utile împotriva propagandei înșelătoare privind emigrația și imigrația;
- Să adopte măsurile corespunzătoare și asistență pentru a facilita plecarea, călătoria și primirea muncitorilor migranți și a familiilor lor;

- Să promoveze colaborarea între serviciile sociale ale țărilor de emigrație și de imigrație;
- Să garanteze egalitatea de tratament a imigranților în ceea ce privește condițiile de muncă, afilierea la sindicate și obținerea de locuințe;
- Să asigure egalitatea de tratament a imigranților în privința impozitelor, taxelor și a contribuțiilor aferente la locul de muncă;
- Să faciliteze reîntregirea familiei lucrătorului migrant;
- Să asigure egalitatea de tratament al imigranților pentru acțiuni în justiție referitoare la drepturile lor;
- Garanția împotriva expulzării, decât dacă amenință securitatea statului sau contravin ordinii publice sau bunelor moravuri;
- Să permită transferul câștigurilor și al economiilor lucrătorilor migranți;
- Să favorizeze și să faciliteze învățarea limbii naționale a statului de primire și, în același timp, să favorizeze și să faciliteze învățarea limbii materne a lucrătorului migrant de către copiii acestuia, în măsura în care este posibil.

În cele din urmă, înțelegem că integrarea este un proces bidirecțional de adaptare reciprocă între migranți și societățile în care trăiesc, prin care migranții sunt incluși în viața socială, economică, culturală și politică a comunității-gazdă. Aceasta implică o combinație de responsabilități comune pentru migranți și comunități și include alte concepte conexe, cum ar fi integrarea socială și coeziunea socială [9]. Pentru a contribui la realizarea coeziunii sociale, statul, din perspectiva principiile politicilor sociale, poate concentra eforturile sale pentru îmbunătățirea protecției sociale adresată tuturor cetățenilor în baza principiului universalismului politicii sociale [10, p. 45].

Datorită faptului că sintagma „integrare a imigranților" este cu o multitudine de semnificații, diferențele dintre state privind interpretarea acestui concept conduc la viziuni diferite asupra politicilor sociale în acestdomeniu. Oricum, chiar dacă interpretările sintagmei ar fi aceleași în fiecare stat,politicile sociale vizând integrarea imigranților tot ar fi diferite, datorităcircumstanțelor politice și sociale, dar și istoriilor diferite în legătură cu migrația.Politicile sociale privind integrarea trebuie să fie adaptate specificuluipopulației avute în vedere, dar și condițiilor locale, naționale și regionale și să fieprivite dintr-o perspectivă globală, care să ia în calcul nu doar aspectele economiceși sociale ale integrării, ci și pe cele referitoare la diversitatea culturală șireligioasă, cetățenie, participare și drepturi politice [11, p. 323-325].

În Barometrul Integrării Imigranților [12], material realizat în cadrul proiectului "Centru de cercetare și documentare în domeniul integării imigranților",

implementat de Asociația Română pentru Promovarea Sănătății în parteneriat cu Fundația "Soros", este descris cu succes idealul integrării prin cinci niveluri importante, acestea fiind: deschidere, acceptare, sprijin de bază, incluziune și cetățenie. În descriere acestea presupun:

Nivelul 0, al deschiderii, se referă la:

- *libera circulație* (deschiderea legală) și
- *recunoașterea și acceptarea* (deschiderea mentalităților).

Nivelul 1, al acceptării diferențelor, include:

- *planificare strategică* (prima dimensiune)
- afirmarea *nediscriminării* (a doua dimensiune),
- facilitarea accesului străinilor la cultura autohtonă prin *limbă și educație* (dimensiunea a treia) și
- înțelegerea nevoii primare de *reîntregire a familiilor* (a patra dimensiune).

Nivelul 2, al sprijinului de bază pentru integrare, cuprinde 4 dimensiuni, dintre care 3 (*sănătate, muncă și bunăstare*) se referă la acțiunea statului, iar cea de-a patra (*sprijin social*) la acțiunile societății, fie că sunt individuale sau ale unor grupuri de indivizi (formalizate sau nu).

Nivelul 3, al incluziunii, se referă la oportunitățile pe care o societate le oferă străinilor să își exprime și să își dezvolte armonios latura culturală și spirituală a individului (*societate și cultură*), să participe activ la treburile publice (*implicare civică*) și chiar să primească ajutor special pentru a-și împlini visul (*măsuri afirmative*).

Nivelul 4, al cetățeniei, este sinonim cu ultima dimensiune a integrării: *cetățenia*, adică integrarea politică a imigranților.

Raportându-ne la autoritățile din Republica Moldova prin prisma celor cinci niveluri ale idealului integrării descrise mai sus, considerăm că potențialul acestora privind gestiunea imigrației poate fi măsurat prin soluțiile ce ar asigura condiții de acces cetățenilor străini în societatea noastră, exprimate prin echilibrul dintre cadrul legal, cadrul instituțional și resursele disponibile. Luate în ansamblu, acestea constituie instrumentele de gestionare a imigrației și a proceselor ce însoțesc acest fenomen.

Cât privește autoritățile administrației publice centrale, dar și ale celor locale, există domenii precum știința administrației, domeniul politicilor publice ce au generat suficiente instrumente, pe care decidenții politico-administrativi le pot aplica în practică. Însă, potrivit opiniei exprimată de S. Cornea și V.Cornea, pentru a selecta un instrument este necesar a fi luate în considerare două variabile interrelaționate: capacitatea administrativă și competența

civico-administrativă existente într-un context dat, competența civico-administrativă fiind determinată în mare măsură de existența capitalului social și uman. În cazul gestionării fenomenului migrationist, cu certitudine, o pondere semnificativă va avea capacitatea administrativă [13, p. 24-30].

Considerăm că, pentru capacitatea administrativă, inclusiv în domeniul gestionării imigrației, sunt relevante următoarele dimensiuni:

1) cadrul legal exprimat prin documente strategice;
2) cadrul instituțional și procese instituționale;
3) resursele umane;
4) resurse materiale/financiare;
5) componenta informațională.

Astfel, procesul de gestionare a imigrației trebuie realizat prin intermediul unor importante instrumente, precum: legale, informaționale, financiar-economice, organizaționale etc.

Un rol important în procesul de gestiune a imigrației în țara noastră revine Biroului Migrație și Azil, care este o subdiviziune a Ministerului Afacerilor Interne, responsabilă de promovarea și realizarea politicilor statului ce țin de imigrarea străinilor în Republica Moldova, acordarea străinilor unei forme de protecție în țara noastră, asigurarea și coordonarea măsurilor de integrare socială și culturală a străinilor.

În același timp, Biroul Migrație și Azil este responsabil de combaterea șederii ilegale a străinilor pe teritoriul Republicii Moldova, ce presupune depistarea și îndepărtarea benevolă sau forțată a străinilor de pe teritoriul țării, fie aplicarea măsurilor restrictive (ex. aplicarea interdicțiilor de intrare în țară pentru o anumită perioadă de timp).

Biroul monitorizează fluxul migrațional și asigură evidența străinilor care intră în Republica Moldova prin regiunea transnistreană.

Organizațional, Biroul are oficii la nivel central și regional (Bălți, Comrat, Cahul), inclusiv șase oficii teritoriale de evidență a străinilor ce intră în Republica Moldova prin regiunea transnistreană [14].

În 2018, prin Hotărârea Guvernului nr. 947 din 03.10.2018 a fost constituită *Comisia de coordonare a activităților în domeniul migrației și azilului.* Din componența Comisiei fac parte:

1. Secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Interne în domeniul managementului integrat al frontierei de stat, migrației și azilului, evidenței populației și cetățeniei, președinte al Comisiei;
2. Secretarul de stat al Ministerului Afacerilor Externe și Integrării Europene;
3. Secretarul de stat al Ministerului Sănătății, Muncii și Protecției Sociale;

4. Secretarul de stat al Ministerului Justiției;
5. Secretarul de stat al Ministerului Educației, Culturii și Cercetării;
6. Secretarul de stat al Ministerului Economiei și Infrastructurii;
7. Secretarul de stat al Ministerului Finanțelor;
8. Directorul Serviciului de Informații și Securitate;
9. Directorul Instituției publice „Agenția Servicii Publice";
10. Directorul general al Biroului Relații Interetnice;
11. Directorul Biroului Migrație și Azil al Ministerului Afacerilor Interne;
12. Șeful Inspectoratului General al Poliției de Frontieră al Ministerului Afacerilor Interne;
13. Șeful Inspectoratului General al Poliției al Ministerului Afacerilor Interne;
14. Directorul general al Biroului Național de Statistică.

Comisia reprezintă un organ consultativ permanent, fără statut de persoană juridică, creat în scopul monitorizării și coordonării activităților în domeniul migrației, azilului, apatridiei și integrării străinilor în Republica Moldova, precum și al aplicării unitare și coerente a politicilor guvernamentale relevante în acest domeniu. Una dintre principalele direcții de activitate este „monitorizarea aplicării de către autoritățile competente ale administrației publice a reglementărilor actuale privind intrarea în țară, șederea în țară și plecarea din țară a străinilor, în special a acelora, care provin din țări cu potențial ridicat de migrație" [15].

Complexitatea componenței Comisiei vorbește de faptul că guvernul încearcă să răspundă multidimensional integrării și adaptării imigranților. În ideea realizării componentei informaționale adresate cetățenilor străini sosiți în scopul reîntregirii familiei, imigranții la muncă, străinii sosiți la studii, străinii sosiți pentru activități umanitare și religioase, străinii sosiți pentru tratament medical, balneosanatorial, străinii care au primit statut de refugiat, străinii beneficiari de protectie, repatriații și apatrizii a fost instituit Ghișeul unic pentru documentara cetățenilor străini, creat în cadrul Biroului Migrație și Azil al Ministerului Afacerilor Interne.Ghișeul unic de documentare a străinilor este un punct unic de acces și mecanism ce permite solicitantului să se adreseze la o singură autoritate publică pentru legalizarea șederii în Republica Moldova și obținerea permisului de ședere, buletinului de identitate pentru apatrizi sau pașaportul pentru apatrizi.

Așadar, resursele informaționale, de documentare și culegere a datelor în vederea gestionării proceselor migraționale sunt absolut indispensabile. Un argument important în acest sens sunt recomandările Organizației Națiunilor Unite. În recomandările ONU se indică drept surse principale de date:

a) Informații administrative ale diferitelor organisme guvernamentale.

Acestea includ: evidența populației, evidența străinilor, precum și alte evidențe referitoare la grupuri particulare de persoane, deexemplu, solicitanții de azil. În cazul respectării stricte a regulilor deînregistrare, evidențele naționale ale populației ar putea reprezenta unadintre cele mai bune surse pentru o statistică detaliată asupra migrațieiinterne și internaționale.Evidența străinilor funcționează de o manieră similară cu cea a evidenței populației, dar se referă doar la cetățenii străini. În acest cadru se acordă, de obicei, prioritate înregistrării statusului fiecărei persoane.

Evidența solicitanților de azilpermite urmărirea statutuluifiecărui caz în parte în decursul unei perioade de timp. În măsura în carese reușește înregistrarea corectă a șederii și plecării din țară asolicitanților de azil, se pot obține statistici deosebit de interesantereferitoare la această categorie de populație.

b) Alte surse de date administrative includ: eliberarea permiselorde rezidență, eliberarea permiselor de ieșire din țară, eliberareapermiselor de muncă, radierile oficiale ale lucrătorilorstrăini care părăsesc țara, înregistrări din dosarele de regularizare asituației străinilor, rapoartele către autoritățile fiscale și de securitatesocială, rapoartele înaintate de firme asupra numărului de lucrătoristrăini pe care îi utilizează.

c) Evidențele de la frontieră au fost în mod tradițional considerate drept o sursă majoră de informații referitoare la migrația internațională legală și ilegală. Datele generate au avantajul de a reflecta mișcările realede persoane cu un grad ridicat de acurațete în termenii perioadei, ai mijloacelorde transport și ai locului de intrare sau ieșire din țară. În practică, datele furnizate de evidențele de la frontieră nu reprezintă, de regulă, ceamai bună măsură a fluxurilor migratorii internaționale. Cauza o constituie dificultatea gestionării unor informații referitoare la un mare număr de oameni supuși unor grade de control diferite referitoare la cetățenie, mijloacede transport, poartă de intrare în țara de destinație sau cea de tranzit.

d) Cercetările selective sunt anchetele asupra gospodăriilor, a agenților economici, asupra unor grupuri țintă de populație potențial migrantă etc. [16, p.117-118].

Dimensiunea instituțional – informațională privind gestionarea imigrației este completată cu succes de cadrul legal, care presupune actele internaționale la care Republica Moldova este parte, precum și actele naționale, printre care *Hotărârea cu privire la aprobarea Strategiei naționale în domeniul migrației și azilului (2011-2020)* nr. 655 din 08.09.2011, a cărei obiectiv principal este de a asigura o reglementare cuprinzătoare a managementului proceselor migrației și azilului, de armonizare a cadrului juridic național cu prevederile dreptului

internațional și legislația Uniunii Europene, reglementarea circuitului persoanelor, menit să servească drept contribuție pentru dezvoltarea socioeconomică, securitatea țării și realizarea obiectivelor de integrare europeană.

De asemenea, Strategia prevede patru obiective importante ce se circumscriu cu success contextului migrațional National și International, acestea fiind:

I. Obiectivul I. Asigurarea corelării între politicile de imigrare cu politicile economice și demografice, atingerea echilibrului între interesele statului, mediului de afaceri și interesele individuale ale imigranților.

II. Obiectivul II. Facilitarea admiterii și șederii pe teritoriul Republicii Moldovei a investitorilor străini, precum și a persoanelor care gestionează investițiile străine în domeniile economiei cu efect multiplicativ.

III. Obiectivul III. Admiterea străinilor în scop de muncă în corespundere cu necesitățile identificate pe piața de muncă internă și încurajarea admiterii străinilor cu o calificare înaltă care pot acoperi domeniile deficitare, cu impact direct în dezvoltarea economică.

IV. Obiectivul IV. Crearea precondițiilor pentru integrarea ulterioară a străinilor prin diversificarea și specificarea criteriilor de admitere pentru diferite categorii de persoane, cu excepția migranților noneconomici.

Pe lângă documentele importante privind migrația, există și diverse programe de susținere a guvernelor în eforturile de integrare a aspectelor ce vizează migrația în documentele naționale și procesele de planificare a dezvoltării, precum și oferirea expertizei calificate în procesul de monitorizare și adaptare a abordărilor în materie de migrație și dezvoltare. Un exemplu în acest sens este Programul Global Comun OIM/PNUD „Integrarea Migrației în Strategiile Naționale de Dezvoltare", care este implementat de către Organizația Internațională pentru Migrațiune (OIM), misiunea în Moldova și Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD), misiunea în Moldova.

În concluzie, este de remarcat faptul că o soluție completă a problemelor de imigrație în Republica Moldova este posibilă doar cu o reformă cuprinzătoare a instituțiilor de statprin consolidarea capacității administrative și elaborarea unor politici strategice de dezvoltare durabilă. Modernizarea politicii de migrație ar trebui să urmeze linia unei delimitări mai exacte a priorităților și îmbunătățirea instrumentelor pentru punerea în aplicare a acestora. Principiile de bază ale politicii de migrație ar trebui să fie transparența și adaptarea necontenită la circumstanțe. Obiectivele politicii de migrație trebuie să fie în mod clar în concordanță cu politica economică, socială, demografică, cultural-educativă a statului. Acestea trebuie să urmărească asigurarea dezvoltării socioeconomice și demografice durabile a țării, a securității naționale, a condițiilor pentru integrarea și reintegrarea migranților.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Accesibil pe: http://bma.gov.md/sites/default/files/media/sem_i_2019_ro.pdf
2. Populaţie şi demografie. Metadate. Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova (BNS07.02.2019). Accesibil pe: http://statistica.gov.md/public/files/Metadate/Populatia.pdf
3. Studiu exploratoriu privind stocurile de migraţiune. Emigranţi şi imigranţi. Accesibil pe: http://www.insse.ro/cms/sites/default/files/Statistici-Experimentale/studiu_exploratoriu_metode_estimare_stoc_migratie.pdf
4. Accesibil pe: https://www.iom.int/key-migration-terms#Immigration
5. Moşneaga Valeriu. Migraţiune şi dezvoltare: aspecte politic-juridice. Chişinău: OIM, 2017. 118 p.
6. Cămărăşan Vasile-Adrian. Înţelegerea migraţiei - un pas spre un management efectival diversităţii. În: Revista Transilvană de Ştiinţe Administrative, 2013, 1(32), pp. 32-43.
7. Manual privind integrareapentru factorii de decizie politică şi practicieni. Ediţia a treia, aprilie 2010https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/39c5d609-2267-4ce0-bd22-7ffc1a343f4b/language-ro
8. Accesibil pe: http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=356866
9. Accesibil pe: https://www.iom.int/key-migration-terms#Identity-document
10. Iaţco Mariana. Coeziunea socială şi principiile politicii sociale. În: MOLDOSCOPIE, 2011, nr.2 (LIII).
11. Radu Mircea. Politica şi practica privind integrarea imigranţilor şi refugiaţilor în statele Europene. În: Calitatea Vieţii, XVII, 2006, nr. 3–4, p. 319–341.
12. Accesibil pe: http://www.cdcdi.ro/files/services/1_0_BII%202013_final.pdf
13. Cornea S., Cornea V. Administrative Tools in the Protection and Promotion of the Rights of Etnic Minorities. În: Ethnicity and Intercultural Dialogue at the European Union Eastern Border /Ed. M.Brie, I.Horga and S.Şipoş. Cambrige: Cambrige Scholars Publishing, 2013, pp. 24-30.
14. Accesibil pe: http://bma.gov.md/ro/content/prezentare-bma
15. Accesibil pe: http://lex.justice.md/md/377478%20/
16. Vasile Valentina, Zaman Gheorghe. Migraţia forţei de muncă şi dezvoltarea durabilă a României. Abordări teoretico-metodologice. Sistem de indicatori şi modele de analiză. Bucureşti: Academia Română, 2005.

Ina FILIPOV, ***cercetător științific***

FAMILIA CU TREI ȘI MAI MULȚI COPII: ÎNTRE EGALITATE ȘI INEGALITATE

Argumentarea temei de cercetare. Familia este grupul primar în care se derulează procesul de socializare și unde se construiesc relații sociale umane durabile, care se mențin pe parcursul aproape că a întregii vieți.Familiile sunt instituții care au parcurs o perioadă îndelungată în evoluția sa, schimbându-se pe parcursul timpului și variind în funcție de culturi.De-a lungul istoriei,funcția esențială a fost să contribuie la supraviețuirea membrilor săi, astfel structura familiilor adaptându-se ideologiilor culturale, religiilor, economiilor și reglementărilor legislative menite să consolideze această transformare.

Societățile s-au dezvoltat, au devenit mai complexe și stratificate, iar natura familiilor și calitatea vieții acestora se diferențiază în funcție de poziția economică ocupată în diferite sisteme și structuri sociale. În lumea modernă foarte diferențiată economic și stratificată social, familia continuă să asigure cel mai bine supraviețuirea membrilor săi. De la primele forme de cristalizare și până în prezent familia este însoțită de inegalitate bazată pe rasă, etnie, clasă socială, sex, bogăție, putereetc.Pe măsura avansării societăților, inegalitățile sociale devin tot mai diferențiate, acestea fiind raționalizate prin religie, etnocentrism, ideologii culturale [1].

Economiile societăților moderne modelează perspectivele prin care o familie își poate asigura un trai decent, oferindu-le cadrul legislativ și suportul social, care apriori le asigură condiții egale, însă în realitate se confruntă cu accentuarea inegalității, pe măsura apariției următorului copil. Familiile cu trei și mai mulți copii sunt cele mai afectate economic, expuse riscului de a trăi o viață la marginea societății.

Dimensiunea familiei: delimitări noționale și conceptuale. Începând cu sec. XX, se constată o schimbare substanțială în fertilitatea și mărimea familiei, înregistrându-se tendința spre familii mai mici. Direcția respectivă poate fi dedusă din compararea ratelor de fertilitate și mărimea medie a familiei. S-a produs o schimbare puternică spre dimensiunea mai mică a familiei, modelul ideal fiind o familie cu doi sau trei copii. Această tendință este mai pronunțată în țările cu economii dezvoltate, în timp ce în țările cu economii subdezvoltate se constată dimensiunea mai mare a familiei.

Factorii ce determină mărimea familiei sunt cercetați atât la nivel social, cât și individual. La nivel social, studiile fac diferențe de fertilitate și dimensiunea familiei în timp sau între societăți. La nivel individual, cercetătorii

au examinat măsura în care fertilitatea și dimensiunea familiei pot varia în funcție de mediul familial, de caracteristicile sociale și psihologice sau de statutul economic.

Conceptualizarea familiei rezidă în rolul vital pe care familia îl are în societate. Familia ca entitate socială întruchipează un set de roluri și responsabilități interrelaționate. Reieșind din acest considerent, familia este conceptualizată din perspectiva structurii, funcțiilor și atributelor. Conceptualizările făcute asupra familiei sunt deosebit de complexe și includ o gamă vastă de semnificații.

Din perspectiva abordărilor demografice, sociologice și a asistenței sociale, dimensiunea familiei este examinată la nivelmicro și macrosocial. La nivel micro, individual, dimensiunea grupului de familieare o potențială influență asupra dezvoltării și realizărilor membrilor familiei. La nivel macrosocial, dimensiunea grupului familial este un indicator al structurii societății, care poate varia în timp, cu implicații concomitente pentru dezvoltarea individuală și relațiile sociale în diferite cohorte [2].

Noțiunea *mărimea familiei* este folosită pentru a reprezenta numărul total de indivizi care se includ într-o unitate familială. J. Treas [3, p. 321-334] descompune conceptul în două părți: numărul de copii și numărul de adulți din gospodărie. Această distincție este importantă din considerentul că poate fi atribuită unei componente sau alteia, care pot avea efecte asupra mărimii familiei generale.J.Treas recunoaște că tendințele de după război în ceea ce privește dimensiunea familiei derivă atât din schimbările în modul de trai al adulților, cât și din percepția asupra copiilor în funcție de rasă, tipul familiei, resursele economice ale familiei etc.

R.A. Easterlin avansează în SUA teoria potrivit căreia schimbările fertilității și a dimensiunii familiei în timp evoluezăîn funcție de resursele și aspirațiile economice ale indivizilor[4].B. Devaneysusține că declinul fertilității, observat în anii 1960-1970, poate fi atribuit creșterii salariilor feminine și ocupării femeilor. Pe baza analizei seriilor statistice, rezultatele cercetării sugerează că: 1) participarea femeilor ca forță de muncă și fertilitatea sunt corelate extrem de negativ; 2) ratele salariale feminine sunt factor dominant în explicarea variațiilor recente ale fertilității și ocupării femeilor[5].

Studiile asupra țărilor în curs de dezvoltare s-au concentrat pe mai mulți factori socioculturali, precum și pe factori socioeconomici asociați cu fertilitatea și dimensiunea familiei: modernizarea [6]; programe de utilizare contraceptivă și de planificare a familiei [7], atitudini și valori culturale, cum ar fi perceperea copiilor ca valoare de securitate pentru bătrânețe [8], sau fertilitatea ridicată ca asigurare de risc[9].

În Republica Moldova, monitorizarea statistică a dimensiunii familiei și a nivelului de trai este realizată de Biroul Național de Statistică; analiza politicilor pentru familiile cu mulți copii este sprijinită de UNICEF; estimarea situației se regăsește în rapoartele sectorului ONG-ist, finanțate de diferite fonduri și organizații internaționale.

Tendințe globale în mărimea și compoziția gospodăriilor. Oamenii care locuiesc împreună într-o gospodărie împart, de obicei, nu numai o locuință, ci și un buget, responsabilitățile pentru susținerea și întreținerea unității gospodărești. Numărul mediu de persoane pentru fiecare gospodărie dintr-o populație sau dimensiunea medie a gospodăriei poate fi influențată de mai mulți factori, precum: modele de căsătorieși de fertilitate, vârsta părăsirii locuinței părinților în rândul tinerilor, normele care țin de sprijinul intergenerațional și posibilități de angajare și costuri de locuit. Potrivit estimărilor Națiunilor Unite [10], realizate pe un eșantion de 153 de țări și teritorii, privind mărimea și compoziția gospodăriei, aceasta variază de la 2,1 persoane pe gospodărie între Finlanda și Germania, la peste 8persoane pe gospodărie în Afganistan, Gambia, Oman și Senegal. Studiul indică asupra faptului că prezența copiilor în gospodărie are implicații importante asupra priorităților unei gospodării, în special în ceea ce privește cererea și alocarea resurselor pentru educație și asistență medicală. Proporția gospodăriilor care includ cel puțin un membru sub 20 de ani variază de la 96% în gospodăriile din Afganistan și 93% din gospodăriile din Niger. În schimb, în Austria, Elveția și Ungaria, mai puțin de 30% din gospodării includ un membru sub 20 de ani. Examinarea distribuției gospodăriilor pe tipuri de bază relevă variații substanțiale la nivel global, prevalând gospodăriile cu o singură persoană, cupluri, cupluri cu copii, părinți singuri cu copii și familii extinse. Gospodăriile formate din cupluri, cupluricăsătorite și nimeni altcineva reprezintă unul din patru gospodării din Australia, Canada, Finlanda, Franța, Germania, Noua Zeelandă, Elveția, Regatul Unit al Marii Britanii și NordulIrlandei, dar mai puțin de 3% din toate gospodăriile din Afganistan, Gambia, Irak, Pakistan, Senegal, Sierra Leone, Sudanul de Sud, Tadjikistan și Timor-Leste.

Potrivit celor mai recente estimări pentru 160 de țări șiteritorii, tendințele indică faptul că în majoritatea țărilor media dimensiunii gospodăriei a scăzut în ultimele decenii.

Dimensiunea gospodăriilor casnice în Republica Moldova. Recensămintele populației utilizau termenul *familie* în calitate de unitate de observare. Începând cu Recensământul populației din 2004, se aplică categoria *gospodărie casnică,* în conformitate cu standardul internațional. La nivel internațional,

în analizele statistice pe țări și cele comparate se operează de asemenea cu noțiunea *gospodărie casnică.*

Potrivit glosarului Biroului Național de Statistică, prin *gospodărie casnică*, ca unitate de observare, se înțelege un grup de persoane înrudite sau nu care trăiesc împreună și au un buget comun sau persoana care locuiește și se gospodărește separat și nu aparține altei gospodării. Membri ai gospodăriei se consideră persoanele prezente în gospodărie sau temporar absente (plecate în alte localități în vacanță, la rude, internate, în spital etc.). *Gospodărie cu copii* se consideră gospodăriile în componența cărora sunt copii în vârstă de până la 18 ani.

Totalurile Recensământului populației din 2004 au evidențiat 17 tipuri de gospodării casnice.Din repartizarea gospodăriilor casnice pe tipuri, rezultă că în Republica Moldova predominau gospodăriile familiare, care constituiau 77% din total, urmate de cele nefamiliale, în număr de 23%. Din numărul total de gospodării înregistrare, 518,0 miigospodării aveau copii sub 18 ani, din care 274,0 mii gospodării aveau câte un copil sub 18 ani, altele 183,2 mii gospodării – câte doi copii, 44,2 mii gospodării – câte trei copii, 10,7 mii gospodării – câte patru copii și 4,5 mii gospodării aveau câte cinci și mai mulți copii sub 18 ani. Mărimea medie a unei gospodării cu copil sub 18 ani era de 4,1 persoane, iar numărul mediu de copii sub 18 ani într-o gospodărie – 1,6; în mediul urban 1,4 și în mediul rural – 1,7 [11].

Rezultatele ultimului Recensământ din 2014 a înregistrat 959 mii gospodării. Mărimea medie a unei gospodării este în descreștere față de Recensământul populației din 2004și reprezintă o descreștere de la 2,9 persoane la 3,0 persoane. Tendințe similare sunt caracteristice și pe medii de reședință: în urban o gospodărie este formată în medie din 2,7 persoane față de 2,8 persoane în 2004, iar în mediul rural mărimea medie a gospodăriei este de 3,0 persoane față de 3,1 persoane în 2004. În profil teritorial, mărimea medie a unei gospodării a variat între 2,4 și 3,4 persoane. Din total raioane, în 20 raioane mărimea medie a gospodăriei depășește media pe țară. În topul acestor raioane se regăsește Ialoveni (3,4), UTA Găgăuzia (3,3), Cantemir (3,3), Dubăsari (3,3), Taraclia (3,2), Strășeni (3,2), Cahul (3,1), Criuleni (3,1), Anenii-Noi (3,1) etc. Sub media pe țară se situează preponderent raioanele din Regiunea de Nord a țării: Dondușeni (2,4), Ocnița (2,5), Briceni (2,6), Soroca (2,6), Florești (2,6), Edineț (2,6). Drochia (2,6) etc.

Gospodăriile formate din 2 persoane rămân a fi preponderente în structura gospodăriilor casnice, ponderea acestora fiind de 23,9% față de 22,8%. Totodată, este în creștere ponderea gospodăriilor formate dintr-o singură persoană,

22,6% față de 20,3%, în condițiile reducerii numărului de gospodării formate din 4 și mai multe persoane, 33,8 % comparativ cu 35,7% în 2004. În mediul urban fiecare a doua gospodărie este formată din 1-2 persoane, iar fiecare a cincea din 2-3 persoane. În mediul rural se menține aceeași tendință, circa 39 la sută sunt gospodării formate din 3-4 persoane, însă se înregistrează tendințe de creștere a gospodăriilor solitare și reducerea celor formate din 5 și mai multe persoane (17,4% față de 18,8%). Gospodăriile solitare în proporție de 64 la sută sunt formate din femei. Vârsta medie a persoanelor solitare este de 62,3 ani, în mediul urban - 58,2 ani și în cel rural - 63,6 ani.

În 2014 se constată o reducere semnificativă a gospodăriilor în componența cărora sunt copii până la 18 ani. Din total gospodării, 38 la sută au copii, cu 7 puncte procentuale mai puțin față de 2004. În structura gospodăriilor cu copii la fel predomină cele cu 1 copil (53,8%), după care urmează gospodăriile cu 2 copii – 35,6%. Gospodăriile cu 3 și mai mulți copii sunt în scădere, ponderea acestora fiind de 10,6% față de 11,5% în 2004. Mărimea medie a unei gospodării cu copii sub 18 ani era de 4,2 persoane, iar numărul mediu de copii sub 18 ani într-o gospodărie – 1,6, în mediul urban – 1,4 și în mediul rural – 1,7 [12].

Din informația privind situația copiilor în 2018, prezentată de Biroul Național de Statistică, constatăm că gospodăriile au în componență preponderent un singur copil: 27,7% au în întreținere cel puțin un copil sub 18 ani, din care 53,7% au un singur copil, 34,5% – doi copii, iar 11,8% – trei și mai mulți copii. Gospodăriile cu mulți copii continuă să fie caracteristice mai mult pentru mediul rural, unde sunt concentrate 75,8% din totalul gospodăriilor cu trei și mai mulți copii.

În mediul urban ponderea gospodăriilor monoparentale este mai mare decât în mediul rural. În funcție de tipul gospodăriei, acestea sunt formate preponderent din cupluri familiale (52,4%) și mai multe nuclee familiale (40,7%). Gospodăriile monoparentale reprezintă 6,9% din totalul gospodăriilor cu copii. În mediul urban ponderea gospodăriilor monoparentale este cu 5,4 puncte procentuale mai mare comparativ cu rural (respectiv 9,8% față de 4,4%), situație analogică și pentru cuplurile familiale.Fiecare a patra gospodărie cu copii are în componența sa migranți. Din total gospodării cu copii, 23,7% sunt gospodării cu migranți, ponderea celor din mediul rural fiind dublă față de mediul urban (68,7% comparativ cu 31,3%). În funcție de numărul copiilor, gospodăriile cu migranți se repartizează după cum urmează: 50,4% - un copil, 36,4% - doi copii și 13,2% - trei și mai mulți copii [13].

Nivelul de trai al gospodăriilor cu trei și mai mulți copii. Pe parcursul anului 2018, numărul beneficiarilor de îndemnizații la naștere și pentru creșterea copilului, atât persoane asigurate, cât și neasigurate, a constituit

82 mii beneficiari, mai mult cu 5,3% față de anul 2014. Mărimea medie a îndemnizației unice la nașterea primului copil, ca și la nașterea următorului copil, este aceeași, indiferent de statutul de persoană asigurată sau neasigurată. În anul 2018, aceasta a constituit 5645 lei, ceea ce este cu 6,5% mai mult față de anul 2017.

Indemnizațiile lunare pentru îngrijirea copilului acoperă minimul de existență în cazul persoanelor asigurate, dar nu și în cazul persoanelor neasigurate.În ultimii 5 ani mărimea minimului de existență pentru copii a crescut cu 16,4%. Astfel, valoarea minimului de existență în anul 2018 a constituit în total pentru copii - 1801,1 lei, inclusiv 712,8 lei pentru copiii de până la 1 an, 1540,7 lei pentru copii în vârstă de 1-6 ani și 2031,7 lei pentru cei cu vârsta de 7-17 ani.

Cei mai mulți copii care beneficiază de alocații sociale sunt copiii cu dizabilități severe. În anul 2018, 10,6 mii copii cu dizabilități au beneficiat de alocații sociale de stat, 45,1% fiind copii cu dizabilități severe. Mărimea medie a alocației pentru copiii cu dizabilități a constituit 702,2 lei, majorându-se de 1,7 ori comparativ cu anul 2014. Beneficiari de alocații pentru pierderea întreținătorului au fost circa 5,4 mii copii, mărimea alocației constituind 577,4 lei, fiind astfel, de 3,4 ori mai mare comparativ cu anul 2014 [13].

În publicația statistică anuală „Aspecte privind nivelul de trai al populației în 2018" se conțin informații privind nivelul de bunăstare a populației și, în special, veniturile, cheltuielile, condițiile de trai, posedarea mărfurilor de folosință îndelungată, consumul de produse alimentare în gospodărie, etc. Informația prezentată în publicația dată este o generalizare a rezultatelor Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice (CBGC) pentru anul 2018.Astfel, datele statistice dinCercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice pentru 2018 relevă că mărimea medie a unei gospodării a constituit 2,2 persoane. Repartizarea gospodăriilor casnice după numărul de persoane în gospodărie relevă o preponderență a gospodăriilor formate maxim din 2 persoane (69,5%), gospodăriile din 4 și mai multe persoane fiind prezentate în proporție de 16,2% din total gospodării. Se constată aceeași tendință: gospodăriile numeroase (5 și mai multe persoane) sunt caracteristice în special pentru mediul rural, iar cele mai puțin numeroase pentru mediul urban.Gospodăriile cu trei și mai mulți copii sunt caracteristice mediului rural, ponderea acestora fiind de 4,5% față de 1,8% în mediul urban. În mediul urban cele mai frecvente sunt cazurile gospodăriilor cu un singur copil, 17,7% față de 12,6% în mediul rural. În funcție de tipul gospodăriei, se constată o preponderență a gospodăriilor formate dintr-o singură persoană (35,3%), după care urmează cuplurile familiale fără copii (25,0%) și cuplurile familiale cu copii (14,5%).

Pe măsura creșterii numărului de persoane în gospodărie se constată o scădere a veniturilor. Gospodăriile formate dintr-o singură persoană au dispus de venituri de 1,7 ori mai mari comparativ cu cele din 5 și mai multe persoane. În valori absolute aceste extreme au înregistrat, în mediu, valori de 2879,3 lei pe o persoană pentru gospodăriile formate dintr-o singură persoană și 1650,8 lei pe o persoană pentru gospodăriile cu 5 și mai multe persoane.

Structura veniturilor disponibile diferă pe categorii, fiind dependentă de caracteristicile sociodemografice ale gospodăriilor și mediul de reședință. Astfel, în mediul rural veniturile disponibile medii lunare ale populației au constituit 2044,9 lei pe o persoană, iar în mediul urban – 2818,0 lei.În funcție de numărul de persoane în gospodărie se constată o scădere a veniturilor pe măsura creșterii numărului de persoane în gospodărie. Gospodăriile formate dintr-o singură persoană au dispus de venituri de 1,7 ori mai mari comparativ cu cele din 5 și mai multe persoane. În valori absolute aceste extreme au înregistrat, în mediu, valori de 2879,3 lei pe o persoană pentru gospodăriile formate dintr-o singură persoană și 1650,8 lei pe o persoană pentru gospodăriile cu 5 și mai multe persoane.

Distribuția veniturilor disponibile ale gospodăriilor pe quintile scoate în evidență decalajul dintre păturile cel mai bine și cel mai puțin asigurate. Astfel, venitul mediu lunar al unei persoane din quintila I (20% populația cel mai puțin asigurată) a însumat 1362,0 lei față de 3902,8 lei pentru persoanele din quintila V (20% populația cel mai bine asigurată). Veniturile persoanelor din quintila I sunt de 1,7 ori mai mici comparativ cu media veniturilor pe total țară, iar veniturile celor din quintila V au depășit media pe țară de 1,6 ori. În funcție de mărimea medie a veniturilor constatăm, că sub media veniturilor pe total țară sunt situate practic 60% din totalul populației. Decalaje semnificative sunt înregistrate și în structura veniturilor. Dacă veniturile persoanelor din quintila I sunt formate aproape în aceeași măsură din salarii (32,2%) și prestații sociale (29,8%), atunci în cazul quintilei V veniturile salariale predomină și constituie 55,7%, iar prestațiile sociale – doar 17,2%.

Cheltuielile de consum ale gospodăriei sunt puternic influențate și de mărimea acesteia, îndeosebi în cazul gospodăriilor numeroase. Dacă în gospodăriile cu o singură persoană cheltuielile medii lunare pe o persoană constituie 3067,9 lei, atunci pentru cele care au în componența sa 5 și mai multe persoane cheltuielile sunt de 1,9 ori mai mici (1657,0 lei). Aceeași tendință este înregistrată și în funcție de numărul de copii în gospodărie: o gospodărie cu numai un copil în întreținere cheltuie în medie pe o persoană de 1,6 ori mai mult decât o gospodărie cu 3 și mai mulți copii.

Cheltuielile medii lunare pe total țară au fost depășite doar de gospodăriile formate maxim din trei persoane, celelalte înregistrând niveluri mai inferioare. Principalele destinații ale cheltuielilor, indiferent de mărimea gospodăriei, rămân a fi cheltuielile pentru produse alimentare, mărfuri nealimentare și întreținerea locuinței.

Gospodăriile cel mai puțin asigurate (quintila I) cheltuie de 3,4 ori mai puțin decât cele mai bine asigurate (quintila V). Pentru asigurarea consumului alimentar populația din quintila I alocă lunar 54,9% din total cheltuieli de consum, iar populația din quintila V – 35,3% din cheltuielile de consum lunare.

Consumul produselor alimentare pe quintile evidențiază dependența dintre acesta și resursele financiare ale populației. Decalajele cele mai semnificative în consumul populației cel mai puțin asigurate și cel mai bine asigurate, sunt înregistrate la consumul de lapte și produse din lapte, ouă, legume și bostănoase, fructe și pomușoare, carne și pește[14].

Gospodăriile cu copii au venituri mult mai mici decât cele fără copii.Principala sursă de formare a veniturilor o constituie activitatea salarială (51,4%), fiind urmată de veniturile din prestații sociale (10,0%), activitatea individuală agricolă (7,9%) și activitatea individuală non-agricolă (7,0%). Transferurile din afara țării contribuie la formarea veniturilor în proporție de 19,7%, fiind cu 4,7 puncte procentuale mai mult decât media pe țară.Veniturile gospodăriilor casnice cu copii sunt substanțial mai mici decât veniturile gospodăriilor fără copii. În medie, în anul 2018 veniturile disponibile ale gospodăriilor cu copii au constituit 2052,6 lei lunar per persoană în prețuri curente, fiind în creștere cu 34,8% față de anul 2014. Pe măsura creșterii numărului de copii în gospodărie descrește și valoarea medie a veniturilor, de la 2351,3 lei lunar în cazul gospodăriilor cu 1 copil, până la 1411,5 lei în cazul celor cu 3 și mai mulți copii [13].

În mediul urban se consumă mai multe produse bogate în proteine, iar în mediul rural mai multe produse de panificație. Paternul de consum al gospodăriilor cu copii în anul 2018 se caracterizează prin consumul de pâine și produse de panificație în cuantum de 9,2 kg/persoană, carne și preparate din carne – 4,0 kg/persoană, lapte și produse lactate – 16,6 litri/persoană, cartofi și legume – 11,4 kg/persoană, fructe și pomușoare – 4,1 kg/persoană.În mediul urban se consumă mai multe produse bogate în proteine, cum ar fi carnea (4,3 kg/persoană față de 3,8 în rural), laptele (18,8 litri/persoană față de 14,8 în rural) și ouăle (15,3 bucăți/persoană față de 13,5 în rural). În rural însă, se remarcă un consum mai mare de produse de panificație (9,9 kg/persoană față de 8,4 în urban) și cartofi (3,6 kg/persoană față de 3,4 în urban) [13].

Dotarea locuințelor gospodăriilor cu copii cu principalele utilități publice s-a ameliorat, în special accesul la surse sigure de apă. Astfel, în anul 2018 circa 86 la sută din gospodăriile cu copii dispun de apeduct, circa 78 la sută sunt conectate la sistem de canalizare, iar aproximativ 69 la sută dispun de baie sau duș. Dat fiind, că majoritatea locuințelor din mediul urban în mod tradițional sunt conectate la principalele utilități, marea parte a gospodăriilor dispun de sistem de alimentare cu apă, inclusiv apă caldă, gaze din rețea, grup sanitar, baie etc. În schimb, în mediul rural pe parcursul ultimilor 5 ani a crescut de 1,4 ori accesul gospodăriilor cu copii la apeduct în interiorul locuinței, sistem propriu de canalizare și baie sau duș[13]. Conform opiniei gospodăriilor cu copii, circa 87 la sută din acestea consideră că în anul 2018 nu au intervenit careva schimbări majore în nivelul de bunăstare al acestora, comparativ cu anul precedent, 6,4% au menționat că trăiesc mai bine, iar 6,2% consideră că situația s-a înrăutățit. Pentru necesitățile minime ale gospodăriei, conform aprecierilor respondenților ar fi suficientă suma de 1886 lei lunar pe o persoană. Totodată, pentru un trai decent a fost menționat necesarul de 3614 lei în medie pe o persoană [13].

Politici de susținere a familiilor cu trei și mai mulți copii. În Republica Moldovaexistă o serie de beneficii pentru familiile cu copii, acestea fiind axate preponderent pe copiii mici, lipsind acordarea beneficiilor pentru fiecare copil până la vârsta de 18 ani, precum se practică în multe țări cu economii dezvoltate. Politicile existente sunt axate pe categoriile de beneficiari, iar măsurile aplicate sunt post-factum și nu sunt orientate spre prevenirea situațiilor de risc [15].

Politicile de asistență socială includ alocații, îndemnizații, ajutor social, ajutoare materiale etc. și oferirea serviciilor asistențiale. Politicile de asigurare socială contribuie la reducerea riscurilor de incapacitate de dobândire a venitului prin compensarea acestuia. Datele BNS relevă că în gospodăriile cu maximum doi copii, în structura prestațiilor sociale au predominat cele de asigurare socială, iar în cazul celor cu trei și mai mulți copii contribuția acestor plăți a scăzut în favoarea prestațiilor de asistență socială [15, p.9].

Studiul de caz nr. 1 *Familie cu patru copii**

Evaluarea inițială

Ludmila, în vârstă de 39 ani, crește împreună cu soțul Iurie în vârstă de 41 de ani cei patru copii comuni: Evelina 17 ani, Liviu 14 ani, Gloria 10 ani, Emanuel 5 ani. Locuiesc în casa proprie construită cu puterile proprii. Condițiile

---

Studiile de caz au fort realizate de Valentina Ostrovari, masterandă la programul Managementul serviciilor sociale, Universitatea de Stat din Moldova.

de trai sunt adecvate. În familie predomină relații bazate pe încredere și respect reciproc. Climatul familial este favorabil pentru creșterea și dezvoltarea armonioasă a copiilor. Copiii sunt stăruitori. Părinții cunosc întotdeauna locul aflării copiilor.

Istoric social

Ludmila, a.n.1980, s-a născut în familia lui Savelii și Nina, a avut parte de o familie completă în care a crescut în armonie cu ceilalți doi frați mai mari. Este ultimul copil în familie, a fost iubită și așteptată de către toți membrii familiei. Mama dumneaei a decedat cu 6 ani în urmă. Tatăl este în viață și au relații stabile bune, la fel și cu frații mai mari.

Soțul, Ludmilei, Iurie, s-a născut în 1977 în familia lui Vasile și Vera. Mama acestuia, Vera, a decedat pe când el avea opt ani. Este mezinul în familie. Are relații bune cu familia extinsă. Are studii gimnaziale și muncește neoficial.

S-au căsătorit în anul 2002, în același an a venit pe lume primul copil- Evelina. În anul 2003 au început construcția casei proprii. În anul 2005 a venit pe lume Liviu, apoi Gloria în 2010. Emanuel – mezinul, care a venit pe lume în anul 2014, a fost la fel de dorit ca ceilalți copii. Ludmila este foarte activă în comunitate, se implică în diferite proiecte și acte caritabile pentru familiile și persoanele defavorizate.

Starea de sănătate

Starea de sănătate a părinților este bună. Nu suferă de careva patologii sau boli cronice. Evelina are vederea afectată de la naștere. Această afecțiune s-a transmis pe cale ereditară întrucât în familia tatălui sunt persoane cu o asemenea afecțiune. Fără ochelari vede în proporție de 15 la sută. Cu ochelari vede 75 %. Poartă ochelarii indicați de medicul oftalmolog, ceea ce îi permite să se orienteze fără probleme.

Emanuel s-a născut cu o malformație cardiacă congenitală gravă – defectul septal. El stă la evidența medicilor specialiști, care spun că situația s-a ameliorat semnificativ în urma tratamentelor urmate. În pofida acestor afecțiuni, copiii se dezvoltă normal, sunt activi și energici. Dispun de obiecte individuale de igienă personală. Copiii care au probleme de sănătate fac investigații periodice și tratament în funcție de necesitate.

Starea emoțională

Părinții sunt activi și optimiști, caracteristici care le transmit și copiilor lor, au un spirit patriotic, și nu își văd viitorul peste hotarele țării. Părinții se înțeleg bine, dacă mai există careva neînțelegeri, acestea nu se rezolvă în

prezența copiilor. Copiii se simt respectați, ascultați și luați în serios. Copiii discută deschis cu părinții, își împărtășesc emoțiile și sentimentele.

Aspecte privind modul de viață

Ludmila a muncit timp de doi ani la o fabrică de cusut până a născut-o pe Evelina. Apoi a muncit la o fabrică de vinuri timp de 1,5 ani, până a născut-o pe Gloria. După ce a născut ultimul copil s-a angajat la o fabrică de cablaje, dar lucrul era pe ture și nu reușea să-și vadă copiii și soțul. Acuma este angajată ca lucrător social. Munca soțului constă în reparația automobilelor.

Relațiile din familie sunt bazate pe respect, membrii familiei sunt atașați unul de altul. Părinții asigură atât necesitățile materiale ale familiei, cât și echilibrul între activitățile de învățare, responsabilitățile gospodărești și recreere ale copiilor. Între frați predomină dragostea și prietenia. Fetele, în afara școlii, sunt implicate în treburile casnice. Băiatul mai mare, Liviu este ajutorul tatei, acesta se mândrește cu el. Cu toții sunt implicați pe măsura posibilităților în diferite cercuri în cadrul școlii/grădiniței (dans, muzică, sport). Copiii sunt în contact sistematic cu adulți importanți care îi susțin și în care au încredere.

Studiul de caz nr. 2 *Familie vulnerabilă cu patru copii*

Evaluarea inițială

Anna în vârstă de 32 de ani este bolnavă de SIDA și are 4 copii, se află la evidența Direcției Asistență Socială și Protecția Familiei din raion, fiind o familie vulnerabilă. Închiriază o casă la sol împreună cu concubinul Serghei în vârstă de 35 de ani. Cresc împreună cei patru copii, dintre care: Mihail în vârstă de 14 ani și Andriana de 11 ani sunt de la primul soț, Lucia în vârstă de 3 ani este de la al doilea soț și Vasile de 4 luni s-a născut în relația de concubinaj cu Serghei. Condițiile de trai sunt parțial adecvate normelor sanitare și de spațiu. Mama cunoaște întotdeauna locul aflării copiilor. Copiii cu probleme de sănătate fac investigații periodice și tratament în funcție de necesitate.

Istoric social

Anna s-a născut la 05.02.1987 în familia lui Constantin și Maria, mai are o soră și un frate. Este ultimul copil în familie, diferența dintre ea și frați este de 18 ani de aceea relațiile cu frații au fost foarte slabe. Mama ei a decedat cu 4 ani în urmă din cauza bolii oncologice. Din aceeași cauză a decedat și tatăl ei cu un an în urmă.

Cu primul soț – Dumitru- s-a căsătorit devreme, la vârsta de 17 ani. În prima căsătorie s-au născut Mihai în anul 2005 și Andriana în anul 2008.

Din cauza violenței din partea soțului, care obișnuia să facă abuz de alcool, a fost nevoită să divorțeze în anul 2013. Acesta a fost decăzut din drepturile părintești, pentru că nu și-a onorat obligațiunile față de copii.

În anul 2014 s-a căsătorit cu al doilea soț – Artur, cu care au un copil comun – Lucia. În 2019 a divorțat de tatăl Luciei, pentru că obișnuia să consume alcool și să o agreseze fizic și psihologic. Nu muncea și nu contribuia cu nimic la creșterea copiilor.

În 2019 l-a cunoscut pe actualul concubin – Serghei, cu care are un copil comun – Vasile. Concubinul nu este angajat oficial, dar se străduie să întrețină familia. Cu concubinul are relații bune. El a acceptat copiii și îi îngrijește ca pe cei proprii. Pe Mihail îl implică în diferite activități prin gospodărie, încercând să îl învețe câte ceva din elementele construcției și lucrul cu lemnul.

Relațiile dintre frați sunt puternice. Fratele mai mare, Mihail, își iubește frații și are grijă să o ducă pe surioara Lucia la grădiniță, apoi merge la școală. Diriginta lui Mihail a caracterizat-o și pe mama acestuia ca pe o persoană responsabilă și stăruitoare. Cu vecinii și comunitatea familia are relații bune. Nu se implică în activitățile comunității.

Starea de sănătate

În anul 2016, după ce a adus-o pe lume pe Lucia, Anna a aflat că este bolnavă de SIDA, boală care s-a transmis de la soțul ei. Investigațiile medicale au arătat că boala mamei nu s-a transmis la copii Lucia și Vasile. La moment starea de sănătate a Annei este stabilă, imunitatea este ridicată, ultimii doi copii, la care exista risc de boală (Lucia și Vasile) s-au aflat o perioadă la monitorizarea medicilor, au primit tratament profilactic, la moment rezultatele investigațiilor sunt bune.

Mihail este cu cerințe educaționale speciale (CES). Pentru el este elaborat un program special după care studiază. Și la capitolul dezvoltare fizică, Mihail rămâne în urmă față de copiii de vârsta lui. Acest fapt se datorează responsabilităților neadecvate vârstei – grija față de frații mai mici. Însă diriginta lui Mihai zice că el este ascultător, sociabil și stăruitor pe măsura posibilităților. El este susținut de către aceasta și de alte cadre didactice.

Pe când era la grădiniță Andriana a suferit de epilepsie simptomatică în rezultatul unei lovituri la cap. Însă medicii spun că una dintre cauzele bolii a putut fi și actele de violență în familie la care au asistat copiii. În prezent starea ei de sănătate s-a ameliorat.

Copiii dispun parțial de obiecte individuale de igienă personală. Alimentația se face cu mici abateri de la normă. Este necesară alimentarea cu produse bogate în vitamine și minerale.

Starea emoțională

În ciuda bolii de care suferă, Anna este optimistă, vrea să le dea un viitor mai bun copiilor. Așteaptă cu nerăbdare să crească Vasile și să se angajeze la serviciu, pentru că realizează faptul că îi vine foarte greu concubinului să întrețină o familie din șase persoane.

Aspecte privind modul de viață

Anna a lucrat ca dereticătoare la grădinița din localitate din anul 2005 până în 2013. La Grădina Zoologică a muncit 5 ani. La moment îngrijește de nou-născutul Vasile. Venitul familiei constituie aproximativ 5500 lei din banii câștigați de concubin și îndemnizația pentru îngrijirea copilului. Cu vecinii au relații bune dar nu foarte strânse. Anna rar comunică cu frații. Relații mai apropiate au cu rudele și familia extinsă a concubinului.

Anna este muncitoare și practic în primele căsătorii ea a fost cea care întreținea familia, foștii soți migrând doar de la un servici la altul. În pofida problemelor de sănătate, dar și a deficiențelor financiare și materiale, copiii se implică în activitățile școlare și în cadrul grădiniței. Mihail frecventează cercul de sport din cadrul școlii, iar Andriana și Lucia participă la cercurile de dans.

Studiul de caz nr.3 ***Familie monoparentală cu trei copii***

Evaluarea inițială

Veronica, în vârstă de 31 ani, crește de una singură cei trei copii: Ecaterina 12 ani, Alexandrina 10 ani și Anastasia 5 ani. Locuiesc în casa mamei sale, însă au intrări separate. Condițiile de trai sunt insalubre. Mama Veronicăi este țintuită la pat și necesită îngrijire. În familie persistă patologia consumului de alcool. Veronica des consumă alcool și nu cunoaște întotdeauna locul aflării copiilor.

Istoric social

Veronica s-a născut în anul 1988 în familia lui Victor și Galina, familie cu patru copii, unde ea a fost al doilea copil. Tatăl Veronicăi toată viața a fost agresiv, era dependent de alcool și a decedat în anul 2013 de ciroza pancreasului. Veronica a avut o copilărie grea. Împreună cu frații aduceau lemne din pădure, hrăneau animalele de casă, aveau responsabilități neadecvate vârstei lor. De aceea la o vârstă fragedă de doar 17 ani a început a trăi în concubinaj cu Vasile, tatăl Ecaterinei, de care s-a despărțit pentru că ducea o viață dublă, mai avea o familie în alt sat.

Cu al doilea concubin - tatăl Alexandrinei- Oleg, au convieţuit 3 ani. Acesta era dependent de alcool și vindea tot din casă pentru a-și procura băuturi.

Copiii erau mereu prezenți la conflictele și certurile din familie. După aceste două relații nereușite Veronica a căzut și ea pradă consumului de alcool.

Cu tatăl Anastasiei, Dumitru, au convieţuit 7 ani, istoria s-a repetat: certuri, bătăi, consum de alcool. Veronica apela deseori poliția, concubinul primea ordonanțe de protecție pe care le încălca.

Fetița mai mare, Ecaterina, nu vede în mama sa o autoritate, face parte dintr-un grup de prieteni ce o influențează negativ, este împinsă să încerce fumatul și băuturile alcoolice. Alexandrina este etichetată de către alți copii din cauza dificultăților de vorbire și auz.

Starea de sănătate

În afară că este dependentă de alcool, Veronica se deplasează cu dificultate din cauza că în anul 2014 fostul concubin, Dumitru, a agresat-o fizic, aceasta a căzut și și-a fracturat un genunchi la care a suferit și o intervenție chirurgicală în același an.

Alexandrina are probleme cu auzul, poartă aparat auditiv la ambele urechiuşe, şi are dificultăţi la pronunţarea cuvintelor. Costurile pentru deplasările la doctori și aparatele necesare sunt costisitoare, mama nu face față cheltuielilor, de aceea apelează la bunica copiilor, care din pensia mizeră de 857 lei economisește și dă o mână de ajutor nepoților.

Copiii nu au obiecte individuale de igienă personală, sunt slab nutriți și neglijați. Alimentația este parțial asigurată de ajutoarele financiare primite de la stat sau din diferite acte de caritate.

Starea emoțională

Relațiile dintre copii și mama nu sunt slabe. Din cauza că mama a avut trei concubini de la care a născut câte un copil, fetița mai mare, Ecaterina, s-a îndepărtat de mama și o judecă pentru faptul că a avut atâția bărbați, că a îngăduit să fie agresată și ea și copiii. Ultimul concubin al mamei Dumitru, cu care în prezent este despărțită, era violent și o agresa fizic și pe Veronica, și pe cele trei fete. La copii s-a dezvoltat o frică față de persoane de sex masculin. Sunt retrase și închise în sine. La copii nu este format un atașament sănătos de cineva din maturii importanți din viața lor.

Aspecte privind modul de viață

Veronica are studii gimnaziale. După ce a născut-o pe Ecaterina s-a angajat la o fabrică de păsări, unde a lucrat doi ani. Mai mult timp lucra cu ziua, pentru a întreține cumva familia până a cădea pradă consumului de alcool. În prezent nu convieţuieşte cu nici un bărbat, dar se observă tendința de a schimba des partenerii.

Climatul familial nu este unul favorabil pentru creșterea și dezvoltarea armonioasă a copiilor. Reușita școlară a Ecaterinei și a Alexandrinei lasă de dorit. Dacă în clasele primare Ecaterina era stăruitoare, acum situația s-a schimbat radical din cauza unui grup de prieteni din care face parte de un an.

Concluzii în baza studiilor de caz

Studiile de caz scot în evidență problemele cu care se confruntă familia cu trei și mai mulți copii, dar și efortul depus de membrii acesteia de a supraviețui. Pe măsura creșterii copiilor dificultățile devin și mai evidente. Multiplicitatea acestora includ presiunile privării economice, dificultățile de sănătate ale părinților și copiilor, șomajul, gradul scăzut de educare al membrilor familiei, consumul abuziv de alcool, capacitatea de adaptare a copiilor la separarea părinților și formarea unor noi relații, acceptarea de a trăi o viață în comunități subdezvoltate. Fără intervenții eficiente, aceste probleme devin intergeneraționale, unde aspirațiile și realizările sunt scăzute.

Concluzii finale și recomandări

Analiza realizată evidențiază faptul că distribuția și conținutul dimensiunii familiei variază în rezultatul faptului că însăși viața de familie s-a schimbat. Republica Moldova se înscrie în evoluția globală de diminuare a dimensiunii familiei, ca rezultat al creșterii divorțialității, recăsătoriilor, concubinajului, gospodăriilor monoparentale și al scăderii fertilității.

Chiar dacă la nivelul Republicii Moldova indicatorii ce țin de sărăcie au tendința de îmbunătățire, problema persistă, în special în cazul familiilor cu trei și mai mulți copii. Tendințele de accentuare a inegalității sociale afectează și plasează într-o situație de marginalizare familiile cu trei și mai mulți copii. Urmează ca politicile guvernamentale să prevină procesul de ascensiune a inegalității sociale și a marginalizării familiilor cu trei și mai mulți copii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. HILL Shirley A. Families a Social Class Perspective. SAGE Publications Inc., 2011. 184 p.
2. STEEL Lauri. FamilySize.[online 01.09.2019]. Disponibil: https://www.encyclopedia.com/social-sciences/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/family-size.
3. TREAS Judith. PostwarTrends in FamilySize. In: Demography, Volime18, Issue, August, 1981, p. 321-334.
4. EASTERLIN Richard A. Birthand Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare. New York: Basic Books, 1980. 205 p.

5. DEVANEY Barbara. An Analysis of Variations in U.S.Fertility and Female Labor Force Participation Trends. In: Demography, Volume 20, Issue 2, May 1983. p.147-161.
6. LEVY Victor, Cropping Pattern, Mechanization, ChildLabor, and Fertility Behavior in a Farming Economy: Rural Egypt. In: Economic Development and Cultural Change, Volume33, No. 4, 1985, p.777- 791.
7. KOENIG Michael A., JAMES F. Phillips, RUTH S. Simmons, MEHRAB A.Khan, Trends in Family Size Preferences and Contraceptive Use in Matlab, Bangladesh. În: Studies in Family Planning, Volume 18, 1987, p. 117-127.
8. RANI Usha D. Old Age Security Value of Childrenand Fertility in Relationto Social Policy. 1986. Paper present at the annual meeting of the International Sociological Association.
9. Robinson W.C. High Fertility as Risk-Insurance. În: Population Studies, Volume 40, p.289-298.
10. Patterns and Trends in Household size and Composition: Evidence from a United Nations Dataset. Department of Economic and Social Affairs. Population Division. United Nations. New York, 2019. 42 p.
11. Cu privire la totalurile Recensământului populaţiei din 2004. Caracteristica gospodăriilor casnice. [online 11.08.2019]. Disponibil: http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=2363.
12. Recensământul Populaţiei şi al Locuinţelor, 2014. Principalele rezultate ale RLP. http://statistica.gov.md/public/files/Recensamint/Recensamint_pop_2014/Rezultate/Nota_informativa_RPL_2014.pdf
13. Situaţia copiilor în Republica Moldova în anul 2018.[online 12.10.2019]. Disponibil: http://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=6379
14. Aspecte privind nivelul de trai al populaţiei în 2018.Rezultatele Cercetării Bugetelor Gospodăriilor Casnice. Chişinău: Biroul Naţional de statistică, 2019. 135 p.
15. Politici de susţinere a familiilor cu copii: viziune de politici în Uniunea Europeană şi propuneri pentru Republica Moldova. Centrul Analitic Independent EXPERT-GRUP. Chişinău, iulie 2014. 44 p.

Tatiana SPĂTARU, ***doctor habilitat în sociologie, cercetător ştiinţific principal***

DIMENSIUNEA CULTURALĂ ÎN PROCESUL MOBILITĂȚII SOCIALE ASCENDENTE. CONSOLIDAREA SUPORTULUI SOCIAL

Teoriile cercetării stratificării

În sociologie sunt distinse două abordări semnificative în determinarea poziției sociale: metoda obiectivă și cea subiectivă. Prin prima metodă, cercetătorii stratifică persoanele conform anumitor criterii, cum ar fi: veniturile, educația, profesia. Prin metoda a doua, persoanele cercetate se clasifică conform autoaprecierii personale. Problema acestei metode constă în faptul că adesea persoanele se autopoziționează într-o clasă socială, care prin criteriile sale diferă de statutul real. ”Chiar și milionarii tind să se gândească la ei înșiși ca făcând parte din clasa de mijloc. În sondajul ”CNBC milionar”, realizat recent pe un eșantion de 750 de milionari americani cu o valoare mai mare de un milion USD, 44% dintre ei s-au autoapreciat ca fiind „clasa de mijloc” și alții 40% - ca fiind clasa de mijloc superioară” [1]. Din această cauză majoritatea studiilor consacrate stratificării sociale folosesc prima metodă. Cercetările în această direcție pot fi distinse în trei grupuri mari: 1) teoriile conflictualiste, 2) teoriile funcționaliste și 3) cele economice. Divergențele dintre abordările funcționalistă și conflictualistă constau doar în criteriile obiective, care sunt utilizate pentru poziționarea persoanelor. Funcționaliștii optează pentru criteriile care descriu statutul socioeconomic al persoanei, precum educația, veniturile, ocupația, iar conflictualiștii optează pentru dreptul asupra mijloacelor de producție și locul de muncă.

Teoriile conflictualiste au la bază teoria lui Karl Marx despre clasele sociale, care sunt privite ca elemente ale schimbărilor în societate. Stratificarea rezultă din lipsa de oportunități și din discriminarea celor săraci. Ea nu este nici necesară, nici inevitabilă. Clasele se definesc în raport cu proprietatea, în burghezie - cei ce dețin mijloacele de producție, și proletariat - cei care dețin și vând forța de muncă. Între cele două clase opuse există divergențe majore, care duc la lupta de clasă. O viziune mai complexă asupra fenomenului a avut-o Max Weber, care a pornit de la teoria marxistă, însă a modificat-o și dezvoltat-o luând în considerare nu numai dimensiunea economică, dar și cea socială și politică. Prin dimensiunea socială, Weber sublinia că fiecare individ dispune de calitățile și aptitudinile sale deosebite, care sunt utilizate pentru a obține un statut social. Anume acest statut determină prestigiul, respectul și șansele individului de reușită în viață. Statutul unește persoanele în grupuri, ce diferă prin modul și stilul său de viață, nivelul de instrucție, poziția familiei

de origine. Dimensiunea politică contribuie la stratificarea socială prin puterea grupurilor sociale, sau a reprezentanților acestora, indiferent de statut, de a influența procesul decizional în societate. În același timp, Max Weber considera că fenomenele sociale sunt, în primul rând, cele cu semnificație culturală. Sarcina cercetărilor este de a înțelege fenomenele sociale și nu neapărat de a releva unele legi generale. Înțelegerea fenomenului cultural, în opinia lui Weber, se realizează prin corelația cu anumite valori, ce face ca el să fie semnificativ pentru oameni. Însă această corelație nu este cu gusturile personale, ci cu valorile dominante ale epocii. Fiecare persoană este marcată de un mediu cultural, însă acesta nu trebuie să fie o piedică spre cunoașterea socială și culturală, ci o condiție necesară pentru înțelegere. Înțelesul este întotdeauna legat de valori. Contribuția lui M. Weber este asociată și cu formularea unor concepte și idei care permit de a înțelege anumite evenimente și fenomene, atât legate de trecut, cât și de prezent. Raționalizarea culturii și a formelor vieții sociale, lansată de către Weber, a devenit o caracteristică a epocii moderne. ”Acțiunea socială, ca orice alt comportament, poate fi: rațională, dacă se bazează pe așteptarea unui anumit comportament al obiectelor din lumea exterioară și al altor oameni și folosirea acestei așteptări ca condiție sau mijloc pentru a-și atinge obiectivul rațional și bine gândit; bazată pe valoare, pe credința necondiționată în valoarea autosuficientă - estetică, religioasă sau oricare alta - a unui anumit comportament ca atare, indiferent la ce duce” [2]. Acest concept, formulat încă la începutul secolului XX devine tot mai actual în zilele noastre, procesul de raționalizare depășind hotarele societăților occidentale.

Karl Mannheim, prin dezvoltarea teoriei marxiste, considera că structura socială se bazează pe unele elemente fundamentale materiale care influențează pe cele nemateriale.Aceste idei au stat la baza investigăriifenomenelor culturii spirituale și a dezvoltării metodologieisociologice - sociologia cunoașterii. El consideracă analiza sociologică a fenomenului propriu al cunoștințelor culturale a contribuit la apariția sociologiei. O trăsătură caracteristică a acestei situații a fost problematizarea fenomenului culturii, transformarea culturii ca obiect de interes al cercetării. ”Din punct de vedere sociologic, nucleul tendințelor moderne de viziune asupra lumii nu este format în niciun fel prin valoare, transformată artificial de un oarecare sistem ideologic în axa centrală a construcțiilor sale teoretice, ci de acele substraturi de formare a vieții, care în realitate sunt resimțite ca ultimele, numai ce trăite” [3].

Sociologul francez Pierre Bourdieu a completat aceste teorii prin atribuirea noțiunii de clasă a unei noi și importante dimensiuni, și mai mult, stabilind pe primele poziții nu capitalul material, ci cel cultural. Bourdieu considera că

în societățile moderne straturile sociale superioare își reproduc pozițiile sale prin trei căi: 1) oferind un transfer de capital economic; 2) oferind generației tinere un capital educațional special (formare în școli și universități de prestigiu); 3) transmiterea către tânăra generație a unui capital cultural, care este format, oferindu-le un mediu de înaltă calitate (accesul la informație, dezvoltarea preferințelor culturale, stilul de viață, comportamentul și a.).Sociologul accentua importanța ideologiei în stratificarea socială, deoarece anume prin aceasta clasa dominantă își impune modelul său de stratificare, astfel fiind acceptat de întreaga societate. Prin instituțiile și mecanismele sociale clasa dominantă influențează indivizii, justificând și întărind inegalitățile existente. El analizează cultura ca un „câmp" înzestrat cu logica proprie și implicând forme specifice de concurență pentru capital. Bourdieu consideră că pozițiilepe care le ocupa diverși agenți sociali în acest câmp sunt determinate decaracteristicile capitalului pe care-l dețin, iar acțiunile pe care le întreprind au la baza dispozițiilelor - rezultante ale întregii experiențeanterioare de viața. Sistemul acestor dispoziţiiconstituiehabitusulunui agent social, care estespecific fiecărui câmp: științific, cultural, artistic, și este determinat de statutul social al fiecărui agent.În timpul acțiunii nu numai pozițiile sunt distribuite și se construiesc ierarhiile, dar se formează idei despre valorile culturale, care ar trebui considerate normă sau abatere. Câmpul culturii este inclus în domenii mai largi - politice și economice, de aceea el este supus nu numai logicii sale proprii, ci și logicii acestor domenii. Astfel, fenomenul culturii comerciale demonstrează pătrunderea logicii relațiilor economice în sfera creativității culturale.

Al doilea grup de teorii al stratificării sociale -*teoriile funcționaliste*, au ca inițiatori pe sociologii americani K. Davis și W. Moore, care au lansat idei legate de asigurarea stabilității și funcționării sistemului social. Din acest motiv, stratificarea este necesară și inevitabilă, răspunzând unor probleme sociale. Ea asigură indivizii cu cunoștințe și capacități deosebite de a ocupa cele mai importante funcții. Ipotezele lor ar putea fi prezentate astfel:

1) "Unele locuri de muncă sunt mai importante decât altele. De exemplu, lucrul unui neurochirurg este mai important decât meseria unui lustruitor de pantofi.

2) Anumite locuri de muncă necesită mai multe abilități și cunoștințe decât altele. Pentru exemplul nostru, este nevoie de mai multe abilități și cunoștințe pentru a face intervenții chirurgicale pe creier decât ca pantofii să strălucească.

3) Relativ puțini oameni au capacitatea de a dobândi abilități și cunoștințe care sunt necesare pentru a face acestor locuri de muncă de înaltă calificare. Majoritatea indivizilor ar fi în stare să facă un loc de muncă decent de strălucire a pantofilor, dar foarte puțini ar fi capabili de a deveni neurochirurg.

4) Pentru a motiva oamenii cu abilități și cunoștințe necesare pentru a face față locurilor de muncă importante, cu înaltă calificare, societatea trebuie să le promită venituri mai mari sau alte recompense. În cazul în care acest lucru se realizează, unii oameni ajung automat la un nivel mai înalt în sistemul de clasificare a societății decât alții și,prin urmare, stratificarea este necesară și inevitabilă" [4, p. 240].

Aceste prevederi însă nu răspund la multe întrebări legate de procesul stratificării sociale: este complicat de comparat importanța diferitor tipuri de muncă, nu întotdeauna cele mai importante activități pentru societate au și cele mai mari venituri, creșterea pe scara socială depinde nu numai de capacitățile de care dispune individul, dar și de șansele care le sunt oferite pentru a-și aplica abilitățile sale, și, încă un lucru important, această abordare nu poate explica discrepanța mare care există între cei mai bogați și cei mai săraci. Pentru a depăși aceste dificultăți, sociologul american Talcott Parsons (1902-1979), mai bine cunoscut prin teoria "acțiunii sociale" și "funcționalismul structural", a lansat ideea precum că "importanța poziției sociale ocupată de un individ derivă din sistemul valorilor supreme ale fiecărei societăți" [5, p. 34]. El a fundamentat teoria acțiuni sociale *voluntariste* prin prisma valorilor culturale și a structurilor sociale, care influențează indivizii și în cele din urmă determină toate acțiunile sociale. În cadrul *teoriei acțiunii sociale* factorii culturali joacă un rol dominant în menținerea ordinii sociale și în procesul schimbărilor sociale. În contextul funcționalismului structural, cultura este văzută ca un subsistem special în cadrul sistemului de acțiune socială. Parsons înțelegea cultura ca forță principală care leagă diferitele elemente ale lumii sociale. Cultura servește, ca mediator în interacțiunea dintre agenții sociali și combină personalitatea cu sistemele. Astfel, în structura socială, cultura este reprezentată prin sistemul de norme și valori, însă acest sistem al culturii nu este doar o parte a altor sisteme, ci există separat sub forma unui depozit social de cunoștințe, simboluri și concepte.

Pitirim Sorokin (1889-1968) definește stratificarea socială ca "o diferențiere a anumitor grupuri de oameni în clase și nivele ierarhice. Ea își găsește expresia în existența straturilor superioare și inferioare. Baza și esență stratificării se află în distribuirea inegală a drepturilor și privilegiilor, responsabilităților și îndatoririlor, prezența sau absența valorilor sociale, puterea și influența în rândul membrilor unei comunități. Formele specifice de stratificare socială sunt foarte diverse" [6, p. 302]. P. Sorokin consideră că multitudinea formelor de stratificare pot fi reduse la trei de bază: economică, politică și profesională, care interacționează între ele. În majoritatea cazurilor, aceasta însemnă că cei

ce aparţin stratului superior în cadrul unei forme de stratificare fac parte şi din cel superior al celorlalte forme. Dar acest lucru nu este o regulă şi nu se produce întotdeauna. În multe cazuri, straturile din diferite forme nu coincid, sau coincid parţial şi atunci apare diferenţierea, care duce la stimularea individului de a-şi schimba poziţia sa socială, ceea ce Sorokin a numit *mobilitate socială*. Sistemele de stratificare variază prin gradul lor de mobilitate verticală, sau şansele de ascendenţă sau descendenţă pe scara stratificării. În unele, aşa-numitele societăţi închise, individul nu are nici o şansă de a trece în alt strat sau clasă socială. Societăţile deschise au o mobilitate verticală înaltă, astfel că persoanele se pot deplasa în sus sau în jos pe scara socială. Problema-cheie este gradul în care societatea poate garanta mobilitatea verticală. Istoric, sistemele de stratificare socială se dezvoltă prin deplasarea de la cele închise spre cele mai deschise.

P. Sorokin privea la structura interacţiunilor sociale ţinând cont de trei aspecte inseparabile: personalitatea ca subiect al interacţiunii; societatea ca o uniune de persoane ce interacţionează prin relaţiile socioculturale; şi cultură, ca un set de valori şi norme prin care persoanele interacţionează. ”Fără valoriculturale, interacţiunea umană ar fi mai degrabă un fenomen pur biofizic, decât social. …În cazul în care, în cadrul examinării interacţiunilor sociale ar fi excluse toate valorile culturale, pentru studii ar rămânea foarte puţin, doar unele structuri fizice şi mişcări, care sunt obiectul de studiu al biologiei sau fizicii. …Fără includerea elementelor culturale – semnificaţii, valori şi norme - nu am putea studia nici regulile interacţiunii dintre indivizi şi componentele ei înşişi. Aceste reguli adesea sunt indisolubil legate de toate valorile de bază ale grupului - religioase, ştiinţifice, filozofice, estetice, economice, politice, etc.” [7, p. 171].

Existenţa uneirelaţii strânse între poziţia socială şi valorile individului este demonstrată de către cercetătorul american Melvin L. Kohn. ”Prima noastră concluzie este că părinţii, indiferent de clasa lor socială, consideră că este foarte important ca copiii lor să fie oneşti, fericiţi, grijulii, ascultători, cu un viitor sigur. Cea de-a doua concluzie este că oricare ar fi motivele, valorile părinţilor sunt legate de poziţia lor socială, în special de poziţia lor de clasă” [8, p. 339]. Pentru persoanele cu un statut social înalt, valoarea principală este de a se realiza, de a obţine succes. Persoanele cu poziţii inferioare se consideră mai puţin competente pentru a face faţă cerinţelor unei societăţi ostile şi sunt predispuse spre conformism. Astfel, statutul social al persoaneiinfluenţeazăpe de o parte, succesele profesionale, iar pe de altă parte, depinde de valorile individuale.

Teoriile economice, supranumite şi *interacţionismul simbolic,* încearcă să înţeleagă procesele de stratificare prin analiza interacţiunii oamenilor în viaţa de zi cu zi, crearea unui model de piaţă în tendinţa obţinerii de către indivizi a unor poziţii sociale mai înalte. Spre deosebire de punctele de vedere

funcționaliste și conflictualiste, aceste teorii nu încearcă să explice de ce există stratificarea socială, ci analizează diferențele în modul de viață al indivizilor și interacțiunea lor cu alte persoane. Diferențele de poziții sociale depind nu numai de venituri, ci și de alți factori. ”Se consideră că, în condițiile unei oferte de locuri de muncă, de salarii sau de alte remunerații, se declanșează o concurență pentru ocuparea statusurilor dezirabile, fiecare persoană mobilizând resursele de care dispune (el sau, mai degrabă, familia sa) pentru a ocupa o poziție cât mai bună” [5, p. 35]. Analizând studiile despre cultură în cadrul diverselor tendințe sociologice, este necesar să numim reprezentanții „teoriei critice” - Max Horkheimer, Herbert Markuse, Theodore Adorno [9]. Din punctul lor de vedere, industria culturală, bazându-se pe noile tehnologii ale societății industriale, creează o imagine falsă a lumii, care își ascunde conflictele și contradicțiile și formează idealuri false în rândul consumatorilor. Industria culturală, care produce așa-numita cultură de masă, contribuie la menținerea poziției dominante a claselor conducătoare, paralizând capacitatea de judecată critică în rândul publicului său de masă. Industria culturală standardizează nu numai produsele culturale, ci și gândirea oamenilor.

În urma celor expuse mai sus se poate concluziona:

1. Conform teoriei conflictualiste, stratificarea rezultă din lipsa de oportunități și discriminare față de cei ce nu dispun de resurse materiale sau financiare. Capitalul cultural poate juca un rol important în asigurarea mobilității ascendente.

2. Teoriile funcționaliste consideră stratificarea ca o consecință necesară și inevitabilă pentru a asigura o recompensă financiară oamenilor talentați ca ei sătindă spre locuri de muncă importante. Cultura servește ca mediator în interacțiunea dintre agenții sociali și este reprezentată prin sistemul de norme și valori, acest sistem al culturii existând separat sub forma unui depozit social de cunoștințeși concepte.

3. Potrivit teoriilor economice, clasa socială afectează modul în care oamenii interacționează în viața de zi cu zi și modul în care văd anumite aspecte ale lumii sociale. Cultura de masă contribuie la menținerea poziției dominante a claselor conducătoare și standardizează nu produsele culturale și gândirea oamenilor.

Componentele culturale ale stratificării

Sociologul suedez Gosta Carlsson (1919-2015) a evidențiat zece criterii, mai des întâlnite în sociologia modernă, ca variabile ale stratificării: prestigiul, puterea politică, influența personală, statusul economic, nivelul de calificare, accesibilitatea socială a poziției, resursele economice, nivelul de consum,

modul de viață, educația.Acești indicatori stau la baza majorității cercetărilor pentru determinarea stratificării sociale moderne. Cea mai des întâlnită este divizarea în trei clase de bază: superioară, medie și inferioară. În țările dezvoltate procentul populației aparținând acestor clase variază între – 5-7% (superioară), 60-70% (medie) și 13-35% (inferioară). Se consideră că anume clasa medie este fundamentul stabilității și determină în mare măsură dezvoltarea economică. Dar ea asigură și păstrarea relațiilor sociale, susținerea ideologiei dominante și a întregului sistem de valori. Anume clasa medie, în mare parte, reprezintă populația economic activă și susține păstrarea statu-quo-ului existent, care servește drept bază de consens social și politic.

Componentele culturale ale stratificării, din cele relatate mai sus, se referă la *modul de viață și sistemul de valori*. Conceptul *mod de viața* este destul de des folosit în sociologie, având o definiție polisemantică. Unii autori consideră că conceptul este același cu *stilul de viață* și pot fi utilizați egal, în timp ce alții consideră că sunt două concepte diferite: s*tilul de viață* se referă mai mult la opțiuni individuale, atitudinile și comportamentele individului, iar *modul de viață* - la felul în care își petrec viața anumite grupuri sociale la un moment dat, strategiile, comportamentele și atitudinile dezvoltate într-un context social-economic particular. Conceptul modul de viață acoperă toate domeniile de activitate ale populației: munca, gospodăria, organizarea timpului liber, participarea la viața politică și socială, cerințele materiale și spirituale, normele și regulile de comportament. Astfel, modul de viață este influențat nu numai de relațiile economice, dar și de sistemele politic, cultural și valoric. Modul de viață influențează modalitatea de gândire și percepere a populației.

Valorile sunt obiectul de studiu al unei științe filosofice aparte – axiologia. Valorile sunt o parte integrantă atât a unui individ, cât și a societății în ansamblu. Societatea însăși creează valori, care mai apoi devin norme de comportament. Sociologul român Petre Andreiscrie: „Valorile sunt realizate in forme generale de cultura, ele sunt bunurile culturale din viața istorică. Viața sociala însa poate determina diferite și multiple valori, nu toate sortite sa fie realizate cu același succes, caci unele se impun, durează, devenind cauzele unor fenomene sociale noi, pe când altele dispar foarte repede. Este o adevărată lupta pentru realizare între valorile sociale. Hotărârea în această lupta o dă societatea, în urma unui proces de apreciere, de valorificare" [10].

Talcott Parsons a remarcat rolul important pe care îl ocupă valorile în ceea ce privește funcția sistemelor sociale de a păstra și reproduce anumite modele, deoarece acestea sunt un standard care determină obiectivele și acțiunile persoanelor. Parsons considera că sistemul de valori poate uni oamenii într-

o societate dar, îi poate și dezbina, contribuind la apariția diverselor clase sociale, straturi, națiuni. Valorile reprezintă unicitatea și diferența: cele care este acceptabil și obișnuit pentru unele comunități, poate fi inacceptabile și neobișnuite pentru altele.

Valorile nu există separat, ci sunt într-o dependență una de alta, creând sisteme de valori. Fiecare societate își definește propria structură de valori, care este acceptată de majoritate. Valorile sunt mecanismul de reglementare a comportamentului uman, precum și normele și idealurile individuale, dar și ale societății, devenind o parte integrantă a ei. Anume astfel de sisteme de valori, create în timp și acceptate de majoritatea societății, pot fi considerate valori naționale. Vom da definiția conceptului menționat de Valeriu Ivan, analist la Centrul de Analiză și Prognoză pentru Orientări Strategice din București "*Valorile naționale* reprezintă acele tipuri de relații sociale preluate din patrimoniul universal (derulate între membrii societății și între stat și cetățeni) pe care națiunea, în evoluția sa, le adoptă la un moment dat ca fiind cele mai potrivite pentru stadiul de dezvoltare în care se află. Asumate, concretizate și promovate, conceptele, reprezentând valori naționale, conturează profilul națiunii și al statului (ca reprezentant al națiunii), individualizându-le în raport cu alte națiuni/state. Aceste concepte sunt materializate prin sistemul legislativ al statului și, de obicei, sunt valabile pe termen lung" [11, p. 10].

Valorile, ideile și atitudinile care există în cultură pot, în unele cazuri, să nu coincidă sau chiar să intre în conflict cu principiile care formează baza structurii sociale. O astfel de situație poate apărea în cazurile când schimbările în structura socială, formele sale de organizare sunt înaintea schimbărilor în cultură - revizuirea valorilor și dezvoltarea noilor standarde de comportament. Și o situație diametral opusă - atunci când dezvoltarea culturală, ideile și valorile noi „nu se încadrează" în sistemul structurii sociale existente bazată pe niște relații depășite. Chiar și în societățile mai stabile, unde nu sunt schimbări sociale și economice radicale, aspirațiile ideale nu corespund realității culturale, normelor de comportament și relațiilor între membrii societății. Există și o altă dimensiune a acestei probleme - dezvoltarea culturală neuniformă a diferitelor grupuri sociale sau eterogenitatea culturii asociată cu diferențierea și stratificarea socială.

În baza variabilelor stratificării sunt distinse diferite clase sociale. Cel mai des sunt utilizate trei: superioară, medie și inferioară. În sociologia americană contemporană, mai des este întâlnită diferențierea în patru clase sociale: superioară, medie, muncitoare și inferioară. În afară de aceste categorii mari există și unele subcategorii. Astfel, clasa superioară în SUA include circa 5% din populație, care

are un venit mai mare de 200 mii USD anual (datele 2007) [4, p. 255] conține două subclase numite ”lower-uper” și ”uper-uperclass” (circa 1%), persoane cu bogății istorice moștenite de la familiile lor prin generații. Acestea fac parte din cluburi comune, au educație exclusivă, locuiesc în cartiere bogate și exercită o mare influență asupra procesului politic și alte domenii ale vieții.

Clasa medie include familiile cu venituri între 55 mii și 200 mii USD și constituie în jur de 50%. Ea include persoane cu diferite niveluri de studii și venituri, cu multe și diferite locuri de muncă. Astfel, se distinge clasa de mijloc superioară (”upper-midle”) și clasa de mijloc inferioară (”lower-midle”). Clasa ”upper-midle” are venituri de la circa 140.000 USD la 199.000 USD, sau aproximativ 7% - 8% din totalul familiilor. Aceste persoane au de obicei studii colegiale și deseori graduri științifice, locuiesc în suburbii sau în zonele urbane mai scumpe, lucrează ca bancheri, avocați, ingineri, manageri de companii, etc. Clasa ”lower-midle” are venituri de la 55 mii USD până la 140 mii USD, sau aproximativ 17% din totalul familiilor. Persoanele din această categorie, numiți și ”gulerașele albe”, lucrează ca medici, profesori, au studii colegiale, de obicei, în colegii mai puțin prestigioase, dar și studii liceale. Ei au un trai asigurat, dar nu-și pot permite vacanțe scumpe sau mașini scumpe, nu-și pot trimite copiii la colegii scumpe.

Familiile din clasa muncitoare au venituri anuale între 22.500 USD și 54,999 USD și constituie aproximativ 30% din totalul familiilor din SUA. Ei mai sunt numiți și ”gulerașe albastre”, și lucrează la fabrici, în construcții, pe poziții, ce nu necesită o calificare înaltă. Au studii liceale, foarte puțini dețin case proprii, sunt expuși riscului de șomaj și cu toate că nu trăiesc în sărăcie, situația lor financiară nu poate asigura o viață confortabilă.

Din clasa inferioară fac parte familiile cu venituri până la 22.500 USD și constituie aproximativ 15% din familii. Multe din aceste persoane nu au studii liceale, sunt șomeri sau angajați numai parțial la locuri de muncă semicalificate sau necalificate, des închiriază apartamente, nu au propria casă, nu au asigurare medicală.

Cercetătorii au ajuns la concluzia că elementul-cheie al mobilității ascendente în societatea americană contemporană este educația. Indiferent de statutul socioeconomic al părinților săi, copiii au mai multe șanse de a obține un post de muncă bine plătit, dacă au studii. Cu toate că persoanele se pot deplasa în sus pe scara socioeconomică, însă mișcarea lor este destul de limitată. Nimeni nu poate porni din stratul inferior al scării socioeconomice și să ajungă până la stratul superior, și mai mult, în ultimii ani, gradul mobilității verticale ascendente s-a micșorat, iar statutul multor persoane a decăzut, adică s-a înre-

gistrat o mobilitate descendentă. Comparând cercetările cu cele din statele Europei, s-a ajuns la concluzia că în majoritatea economiilor dezvoltate ale Europei și Scandinaviei există un grad de mobilitate verticală mai înalt decât în SUA. ”Visul american nu există, este mult mai probabil să rămână doar un vis, dacă persoana nu provine din medii avantajate. Mobilitatea verticală permanentă este mai mică în Statele Unite decât în alte democrații occidentale” [4, p. 252].

O cercetare amplă și inovativă realizată în ultimii ani a stratificării sociale a fost în Marea Britanie la comanda BBC (The Great British class calculator) [12]. Spre deosebire de definirea tradițională a clasei prin ocupație, bogăție și educație, cercetarea susține că aceasta este prea simplistă și propune trei direcții de cercetare: economică, socială și culturală.Studiul a măsurat capitalul economic - veniturile, economiile, valoarea locuinței;capitalul social - numărul și statutul persoanelor cu care relaționează; și capitalul cultural, definit ca aria și natura intereselor și activităților culturale.Sondajul a conținut inițialpeste 140 de întrebări grupate în trei compartimente: starea economică, relațiile sociale și aspirațiile culturale. Peste 161.000 de persoane au luat parte la cercetare și este cel mai mare studiu de clasă din Marea Britanie.39% din respondenți consideră că categoriile tradiționale de clasesuperioară, medie și inferioară sunt depășite. Cercetătorii au ajuns la concluzia că populația Marii Britanii poate fi încadrată în prezent în șapte clase sociale.

John Prescott, liderul adjunct al Partidului Laburist, în 1997 a declarat că în Marea Britanie ”acum suntem cu toții clasa de mijloc”. Profesorul Mike Savage, sociologul principal al cercetării realizate, consideră că până la sfârșitul anilor ’90 a existat o opțiune că repartizarea pe clase nu mai este actuală. Dar inegalitățile sociale și economice evidențiate de crizele financiare din ultimele decenii au restabilit interesul cercetătorilor față de problemele stratificării. Cu toată multitudinea de nuanțe subtile, clasa a fost definită istoric prin tipul ocupației. Un constructor reprezenta clasa muncitoare, un profesor - clasa medie, iar moștenitorii de averi - clasa superioară. Punctul forte al sondajului de doi ani a fost cercetarea claselor în termeni mai largi, fiind incluse pe lângă ”capitalul economic”, „capital social” și „capital cultural”. Aceste concepte au fost dezvoltate în sociologia contemporană mai ales de către sociologul francez Pierre Bourdieu. Ideea constă în faptul că rețelele sociale și activitățile culturalesunt nu numai un indicator al apartenenței de clasă, dar și un factor ce determină perspectivele mobilității la fel de mult ca și venitul. ”De obicei, clasa era determinată de câștigul pe care îl obținea persoana de luni până vineri. Acum este vorba despre modul în care sunt cheltuiți acești bani în weekend ”, spune Harry Wallop, cercetător al consumului în societatea modernă.

Cel mai înalt nivel este e*lita*–un grup privilegiat, distinct de celelalte șase clase prin bogăția sa. Acest grup are cele mai înalte niveluri din toate cele trei categorii: economic, social și cultural. El constituie 6,0% din populația țării cu vârsta medie de 57 ani. Este cel mai bogat și privilegiat grup din Marea Britanie: au cele mai mari venituri și au cel mai mare punctaj pentru factorii sociali, culturali și economici. Mulți au studiat în școli private și universități de elită - 24% dinacest grup au fost educați în mod privat, mult mai mult decât în orice altă clasă. Cei mai mulți locuiesc în Londra și în regiunile de origine, majoritatea provin din același mediu foarte privilegiat. 97% dintre persoanele din acest grup dețin propria lor casă.

Clasa *medie stabilă* - al doilea cel mai bogat grup, care a acumulat puncte în toate cele trei categorii. Este cel mai mare grup, care a obținut cel mai bun rezultat pentru capitalul cultural. Constituie 25,0% cu vârsta medie 46 de ani. Este cea mai compactă și al doilea cea mai bogată clasă:se bucură de o gamă variată de activități culturale, socializează cu un șir larg de persoane, lucrează în management sau în profesiile tradiționale, majoritatea provin din clasa medie, majoritatea locuiesc în afara zonelor urbane.

Clasa *medie tehnică* - un grup mic și distinctiv nou, care este în creștere, dar are un nivel scăzut al capitalului social și al celui cultural. Se distinge prin apatie socială și culturală. Constituie 6% cu vârsta medie de 52 de ani. Este o clasă mică, dar distinctivă și prosperă. Oamenii din aceastăclasă sunt social activi, cu cerințe culturale înalte, cum ar fi muzica clasică, utilizează pe larg rețelele sociale. Multe persoane din aceastăclasă lucrează în cercetare, educație și ocupații tehnice. Ei tind să locuiască în suburbii.

Noii *muncitori intermediari* - un grup tânăr, care este activ din punct de vedere social și cultural, cu un nivel mediu de capital economic. El constituie 15,0% cu vârsta medie 44 ani. Clasa este sociabilă, are o mulțime de interese culturale și se află în mijlocul tuturor grupurilor din punct de vedere al bogăției: este securizat din punct de vedere economic, fără a menține averi mari. Din punct de vedere cultural este interesat de vizionarea activităților sportive, concertelor și folosește activ rețelele de socializare. Clasa nu are interese față de cultura tradițională, cum ar fi muzica clasică și teatrul. În mare parte membrii provin din mediul muncitoresc și locuiesc în centre industriale vechi.

Clasa *muncitoare tradițională* – cu punctaj scăzut la toate formele de capital, dar nu cele mai joase. Membrii săi au valori reprezentativ familiale, explicate prin faptul că acest grup arecea mai mare vârstă medie de 66 de ani. Clasa constituie 14,0% și are un scor scăzut pentru factori economici, sociali

și culturali, dar au o oarecare securitate financiară: dețin propria lor casă și tind să se mențină în comunități. Clasa se bucură de activitățile culturale precum participarea în colective artistice sau practicarea sportului, folosesc activ rețelele sociale. Locurile de muncă ale acestei clase includ șoferii de camioane, curățătorii, electricienii, și a.

Lucrătorii serviciilor emergente – o clasă urbană nouă, tânără, care economic este relativ săracă, dar are un capital social și cultural ridicat. Clasa constituie 19,0% cu vârsta medie 34 de ani. Clasa este nesigură din punct de vedere financiar, cu scoruri mici în economie și venituri, dar ridicat în factorii sociali și culturali: este cea mai tânără dintre toate clasele, au cel mai mare punctaj pentru cultura, care include participarea la concerte, utilizarea rețelelor sociale și jocurile sportive. Este un grup urban, care trăiește în locuri ieftine din orașele mari. Socializează cu un număr mare de oameni. Locurile de muncă din acest grup includ bucătari, asistenți medicali auxiliari și asistenți în producție.

Proletariatul precar - cea mai săracă, cea mai defavorizată clasă, cu grad jos atât al capitalului economic, cât și cel social și cultural. Constituie 15,0% cu vârsta medie de 50 ani.

Tind să se socializeze cu persoane similare. Cele mai dese locuri de muncă sunt legate de asigurarea curățeniei și îngrijire. Gama de interese culturale nu este prea diversificată. Locuiesc mai mult în zonele industriale vechi, departe de centrele urbane. Peste 80% își închiriază locuința.

Conform acestor cercetări, funcțiile culturii s-au schimbat semnificativ în societatea contemporană. Ea a devenit un instrument important în asigurarea dezvoltării durabile a societății. Cultura, fiind o forță economică dinamică și inovatoare, a devenit un sector important al activității economice, atât la nivel național, cât și la nivel global, contribuind la generarea noilor locuri de muncă, creând beneficii și venituri, stimulând astfel creșterea economică și producerea valorilor sociale. Astfel, industriile culturale și creative, care se referă la persoane, organizații și activități implicate în crearea, producerea și distribuirea de bunuri și servicii în domenii precum editarea, artele spectacolului, audiovizualul, meșteșugurile sau designul, au reprezentat în 2007 ”aproximativ 3,4% din PIB-ul global și au costat aproape 1,6 trilioane de dolari SUA, aproape dublu încasărilor din turismul internațional pentru același an. Între anii 2000 și 2005, bunurile și serviciile comerciale din industriile creative au crescut în medie cu 8,7% anual” [13, p. 25].

Cultură, de asemenea, este un factor intersectorial, care influențează dezvoltarea fiind un instrument, care adăugă valoare activităților din alte domenii

precum sănătatea, protecția mediului, guvernarea, educația. Cultura contribuie semnificativ la coeziunea și pacea socială. Oferind un spațiu creativ pentru exprimare, cultura favorizează manifestările atât individuale, cât și colective, care se află într-un proces continuu de reinterpretare a tradițiilor și patrimoniului cultural național, astfel creând condiții pentru o înțelegere mai bună și respectare a diversității sociale și culturale. ”Coeziunea socială și dialogul intercultural sunt factori importanți ai dezvoltării, deoarece generează încredere și incluziune socială a minorităților, contribuie la construirea unor societăți stabile și durabile” [14, p. 5].

În concluzie se poate de afirmat că:

1. Societățile contemporane au depășit modelul simplist de stratificare tradițională în trei clase și necesită noi abordări prin includerea mai multor caracteristici.

2. Modul de viață și sistemul de valuri, componente importante ale categoriei culturale, sunt indicatori care influențează stratificarea socială, la fel ca și categoriile economice și cele sociale.

3. Dezvoltarea dimensiunii culturale poate contribui semnificativ la creșterea capitalului cultural și asigurarea mobilității ascendente în societate.

Modul de viață și cadrul valoric al populației Republicii Moldova

În anul 2017 a fost realizată cercetarea petrecerii timpului liber și a cadrului valoric al populației Republicii Moldova. Studiul a avut loc în cadrul proiectului „Constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană” (2015-2018), realizat de către Secția Sociologie și Psihologie Socială a ICJPS a AȘM. În cadrul anchetei a fost inclus un pachet de întrebări care au avut scopul de a determina consumul cultural, petrecerea timpului liber și valorile împărtășite de către respondenți. Anchetarea a fost realizată pe un eșantion reprezentativ de 1179 de persoane, de la 18 ani în sus, selectate non-aleatoriu, pe cote pe întreg teritoriul Republicii Moldova.Cercetarea a scos în evidență mai multe probleme care pot fi rezolvate printr-o reformare și implicare activă a sistemului cultural. Astfel, 55,1% din respondenți au menționat că citesc cărți în timpul liber foarte rar sau deloc, doar 11,7% citesc cărți în fiecare zi și 16,2% - cel puțin o dată pe săptămână. Mai mulți preferă să-și petreacă timpul în compania muzicii, astfel în fiecare zi ascultă muzică 43,9% și cel puțin o dată pe săptămână – 25,3%(*Tabelul 1*).

Tabelul 1. **Repartizarea răspunsurilor cu privire la petrecerea timpului liber**

	În fiecare zi	**Cel puțin o data în săptămâna**	**Cel puțin o data în luna**	**Mai rar**	**Deloc**
	%	**%**	**%**	**%**	**%**
Citesc cărți	11,7	16,2	17,0	30,4	24,8
Ascult muzică	43,9	25,3	11,4	13,9	5,5
Folosesc internetul, stau pe rețele de socializare, mă joc la computer	47,9	18,2	6,4	10,5	17
Mă duc la cafenea, bar, pizzerie, restaurant	2,9	12,5	21,4	33,4	29,9
Mă întâlnesc cu prieteni, rude, cunoscuți	10,9	34,1	25,4	26,1	3,4
Fac diferite activități artistice (desenez, scriu versuri, proză, muzică, etc.)	2,2	5,5	9,7	18,6	64
Mă ocup de lucru manual (croșetez, brodez, sculptez, țes etc.)	5,2	8,5	9,1	20,6	56,7
Mă duc la cinema, concerte, expoziții	0,3	1,9	13,9	40,5	43,4
Fac sport, particip la activități sportive	7,9	12,6	8,1	24,9	46,5
Mă ocup prin gospodărie	51	22,7	11,3	10,2	4,8
Mă duc la biserică/adunare religioasă	2,7	15	23,1	41,6	17,6
Mă plimb	32,1	22,4	12,3	23,4	9,8

Sursa. Cercetarea sociologică prin anchetare.

Tendința crescândă de petrecere a timpului liber în spațiul virtual este confirmată și de rezultatele anchetării. 47,9% din respondenți folosesc internetul, stau pe rețelele de socializare sau se joc la computer în fiecare zi și 18,2% - cel puțin o dată pe săptămână. Doar 17,0% din cei anchetați nu folosesc deloc internetul. Este un element care influențează semnificativ socializarea comunităților. Doar 15,4% din respondenți frecventează în fiecare zi sau cel puțin o dată pe săptămână localuri de tip cafenea, bar, pizzerie, iar 45,0% preferă să se întâlnească cu prietenii și cunoscuții. Puțini sunt și persoanele care fac diferite activități artistice: 7,7% realizează în fiecare zi sau cel puțin odată pe săptămână și 64,0% nu au nici o activitate de creație. Asemănătoare este situația și în privința ocupației cu anumite meșteșuguri: 13,7% preferă să se ocupe de îndeletnicirea preferată (croșetare, brodare, sculptură ș.a.) în fiecare zi sau odată pe săptămână, iar 56,7% nu au nici o îndeletnicire preferată.

Puțini au fost respondenții care au menționat petrecerea timpului liber la cinema, concerte și expoziții. Doar 2,2% au menționat că frecventează aceste

localuri de cultură în fiecare zi sau odată pe săptămână, iar 40,5% o fac foarte rar, în timp ce 43,4% nu au vizitat deloc. 9,5% din respondenți au menționat că sunt membri activi ai unor cluburi de dans, colective muzicale, de teatru sau sport. Este o problemă majoră a politicilor culturale în asigurarea accesului la produsele și serviciile culturale pentru toată populația țării.

Vizionarea programelor televizate este una din ocupațiile principale în petrecerea timpului liber. 46,1% din respondenți includ televizorul în fiecare zi. Este de remarcat și faptul că 11,5% au refuzat cu totul de a privi emisiuni TV. Cei mai mulți dintre respondenți - 59,7% - petrec în fața televizorului câte 1-2 ore în zilele de lucru și 47,9% - până la 3 ore în zilele de odihnă. Știrile sunt cele mai vizionate tipuri de emisiuni: 73,1% din respondenți sunt interesați mult sau foarte mult de ele, 47,6% sunt interesați de filme, 39,3% - de emisiuni politice, 24,0 – emisiuni de divertisment și doar 17,7% - de emisiuni de artă și cultură (*Tabelul 2*).

Tabelul 2. **Repartizarea răspunsurilor cu privire la preferințele emisiunilor televizate**

	Foarte mult	Mult	Așa și așa	Puțin	Foarte puțin/ deloc	Nu știu/ non răspuns
	%	%	%	%	%	%
Știri	43,1	30,0	18,7	5,2	2,8	0,2
Filme	17,9	29,7	37,8	9,4	4,6	0,6
Emisiuni politice	15,1	24,1	24,6	17,0	17,7	1,5
Emisiuni de divertisment	8,1	16,0	41,7	18,5	14,9	0,9
Emisiuni de artă și cultură	4,8	12,9	30,7	25,6	23,0	2,9
Detective	11,7	20,5	30,3	15,0	19,1	3,5

Sursa. Cercetarea sociologică prin anchetare.

Modelele învechite de prestare a serviciilor și organizare a timpului liber al populației determină gradul scăzut de consum al activităților culturale, în special în lunile de iarnă și în zonele rurale: numărul scăzut al vizitatorilor de biblioteci și muzee, ineficiența activității caselor de cultură și instituțiilor teatral-concertistice, pierderea conexiunii dintre domeniile educație și cultură. Spre regret, cercetări sistemice cu privire la consumul cultural în Republica Moldova nu sunt. Biroul Național de Statistică în rapoartele sale nu include categoria cultura în structura cheltuielilor de consum al populației, aceasta fiind generalizată la compartimentul ”Alte”.

Tendințele de descreștere a consumului cultural sunt confirmate și de alte cercetări. O informație în acest sens prezintă Barometrul Opiniei Publice din noiembrie 2015 [15], cercetare realizată pe un eșantion de 1160 de persoane. Răspunsurile la întrebarea chestionarului: ” Cât de des, pe parcursul ultimelor 12 luni, ați participat la următoarele activități culturale?” sunt prezentate în *Tabelul 3*.

Tabelul 3. Repartizarea răspunsurilor cu privire la participareala activități culturale

	Deloc	O singură dată	De 2-3 ori	În medie, odată pe lună	În medie, odată pe săptămână	Nu știu / Nu răspund
Ați fost la teatru	79.9%	9.7%	6%	2.4%	0.1%	2.1%
Ați fost la cinema	80.5%	6.5%	8.4%	2.3%	0.2%	1.9%
Ați fost la concert	57.1%	17.7%	20%	3%	0.8%	1.3%
Ați fost la muzeu	78.9%	10.1%	7.6%	1.2%	0.1%	2.1%
Ați fost la bibliotecă	75.9%	4.7%	6.7%	5.2%	4.3%	3.1%
Ați vizitat locuri culturale din Republica Moldova (mănăstiri, zone culturale)	47.9%	17.1%	25.6%	6.1%	1.7%	1.6%
Ați participat la evenimente culturale comunitare	54.1%	17.6%	22.8%	3%	0.5%	2%

Sursa: Barometrul Opiniei Publice [15]

Circa 80,0% din populația țării nu a fost deloc măcar la una din instituțiile culturale: teatru, muzeu, bibliotecă sau cinema. Sunt indicatori, în situația când în fiecare primărie activează cel puțin o casă de cultură și o bibliotecă. Și doar jumătate din populația țării a vizitat careva locuri culturale sau au participat la evenimente culturale comunitare.

Studierea cadrului valoric al populației a scos în evidență următoarele aspecte: 79,4% consideră importante și foarte importante studiile pentru a asigura o mobilitate ascendentă în Republica Moldova, în același timp 88,1% consideră că sunt importante și foarte importante existența anumitor relații, 84,0% - banii sau starea materială, 77,2% - proveniența dintr-o familie cu un înalt nivel de bunăstare, 76,0% - apartenența de anumite partide, 69,4% consideră că mita poate asigura ascendența și doar 67,3% optează pentru inteligență, creativitate, iar 62,4% - pentru spiritul de inițiativă, muncă (*Tabelul 4*).

Tabelul 4. **Repartizarea răspunsurilor cu privire la aspectele pentru mobilitatea ascendentă**

	Foarte importante	Mai curând importante	Mai curând neimportante	Puțin/ deloc importante	Nu știu/ non răspuns
	%	%	%	%	%
Studiile	46,4	33,0	10,4	7,0	3,2
Relațiile	64,8	23,3	4,2	2,3	5,3
Conexiunile politice, apartenența de partid	49,5	26,5	10,5	4,8	8,7
Coincidența, norocul	20,5	29,1	23,8	17,0	9,6
Inteligența, creativitatea, ambiția	35,3	32,0	18,0	9,1	5,7
Banii, bunăstarea	60,6	23,3	5,8	3,6	6,7
Spiritul de inițiativă, munca asiduă	29,5	32,9	20,1	9,8	7,6
Proveniența dintr-o familie cu nivel înalt de bunăstare	43,7	33,5	12,0	3,6	7,1
Mita, corupția	49,1	20,3	9,3	9,3	12,0

Sursa. Cercetarea sociologică prin anchetare

La întrebarea directă față de importanța anumitor valori pentru respondenți au fost evidențiate ca importante și foarte importante (clasificate după V. Șerbănescu [16, p. 7]): *valori fizice* - sănătatea – 98,8%, familia – 96,0%, pacea – 95,8%; *valori economice*: banii, bunăstarea materială – 93,6%, munca – 91,8%, responsabilitatea – 86,2%, spiritul de întreprinzător – 62,7%; *valori spirituale/intelectuale*: dragostea – 89,8%, cinstea, onestitatea – 89,7%, prietenia – 87,6%; nivelul de studii și cultură – 86,3%, credința – 79,2%; *valori civice*: dreptatea – 92,4%, libertatea – 87,0%, drepturile omului – 86,9%, spiritul de întrajutorarea – 86,3%, solidaritatea – 76,9%, patriotismul – 74,9%, prestigiul social – 73,6% (Tabelul 5). Niște valori foarte importante pentru existența și prosperarea unui stat în condițiile actuale, precum patriotismul și spiritul de întreprinzător, se clasează printre ultimele locuri în scara valorică a societății.

În baza celor prezentate putem concluziona:

1. Modul de viață al populației este tot mai mult influențat de dezvoltarea tehnologiilor informaționale. Numărul populației care se informează și petrece timpul liber în spațiul virtual nu mai rar de o dată în săptămână depășește 70,0%.

Tabelul 5. **Repartizarea răspunsurilor cu privire la cadrul valoric al populației**

	Foarte importantă	Importantă	Puțin importantă	Nu este importantă	Nu știu/ non răspuns
	%	%	%	%	%
Sănătatea	87,4	11,4	0,3	0,2	0,7
Viața de familie, copiii	80,2	15,9	1,9	1,3	0,8
Banii, bunăstarea materială	49,5	44,1	4,7	0,5	1,1
Nivelul de studii și cultura (educația sub toate formele ei)	44,9	41,5	9,5	3,1	1,1
Dragostea	56,3	33,5	7,6	1,4	1,1
Competitivitatea, spiritul întreprinzător	21,6	41,1	28,3	4,0	5,0
Munca	46,1	45,6	6,6	0,8	0,8
Cinstea, onestitatea	59,2	30,4	7,5	1,9	1,0
Prietenia de încredere	47,3	40,3	8,7	2,1	1,6
Independența, libertatea	50,7	36,3	9,2	2,8	1,0
Responsabilitatea, sentimentul datoriei	42,7	43,5	9,8	2,0	2,0
Solidaritatea	29,4	47,5	16,2	2,6	4,2
Bunătatea, spiritul de întrajutorare	40,9	45,5	10,1	2,0	1,6
Prestigiul social, sentimentul de împlinire, respectul de sine	35,0	38,6	18,2	4,5	3,7
Dreptatea	59,0	33,3	5,7	0,7	1,3
Credința religioasă	43,0	36,2	11,7	7,4	1,7
Patriotismul	29,8	45,1	17,2	5,3	2,5
Pacea	73,2	22,6	3,1	0,4	0,7
Justiția, drepturile omului	53,2	33,8	7,7	4,0	1,4

Sursa. Cercetarea sociologică prin anchetare.

2. Televiziunea este principala sursă de informare a populației. Emisiunile de știri sunt cele mai preferate pentru 73,1% din telespectatori.

3. În același timp, consumul cultural este în scădere, astfel, circa 80,0% din populație nu a fost deloc la cinema, teatru, muzeu, bibliotecă.

4. Cadrul valoric al populației Republicii Moldova se deosebește de cel din țările dezvoltate, unde studiile sunt principalul aspect al mobilității sociale ascendente. Pentru moldoveni principalele aspecte sunt relațiile (88,1%) și banii (83,9%) și doar apoi studiile (79,4%).

5. Valori precum *patriotismul* și *spiritul de antreprenor* sunt puțin apreciate în societatea din Republica Moldova, ce constituie o problemă pentru asigurarea dezvoltării durabile a țării.

Problemele domeniului cultural în Republica Moldova

Prioritatea de bază în activitatea tuturor guvernelor din perioada de independență a fost și rămâne dezvoltarea economică a țării. Factorii de bază, care pot contribui esențial la această dezvoltare, conform Strategiei Naționale de Dezvoltare "Moldova 2020", aprobată în 2012, sunt acumularea de capital, dezvoltarea calificării forței de muncă și creșterea productivității (asimilarea noilor tehnologii, managementul eficient). Atenția principală a fost orientată permanent spre primul factor. Tocmai datorită tempoului înalt de acumulare a capitalului (în mediu – 8,2%, datele a. 2010) s-a produs creșterea economică. Deși într-o măsură mai mică creșterea PIB-ului a fost condiționată și de creșterea productivității muncii (4,7% anual, datele a. 2010). Dinamica forței de muncă, dimpotrivă, a avut repercusiuni negative asupra indicatorilor creșterii economice. Tendințele imigrationiste, conturate în această perioadă, au determinat descreșterea indicatorilor activității în economia națională de la 60% la 44%. Forța eficientă de muncă în ultimii zece ani, de până la adoptarea strategiei naționale, s-a redus în proporție de 2,8% anual. Această tendință a continuat și mai târziu.

Cultura a fost considerată o sferă de consum puțin importantă pentru dezvoltarea economică a țării. "Domenii ca sănătatea, cultura, protecția socială, protecția mediului au o importanță decisivă în dezvoltarea durabilă a țării", dar "Strategia națională de dezvoltare este orientată spre creșterea bugetului în vederea promovării unor politici adecvate în aceste domenii ca rezultat al dezvoltării economice" [17]. Sub aspect strategic, cultura nu este considerată factor al creșterii social-economice, ci doar al dezvoltării durabile. Identificând drept element, care stagnează dezvoltarea țării, productivitatea joasă a forței de muncă, legată de migrarea înaltă și calificarea joasă, autorii strategiei nu consideră cultura un domeniu, care ar putea să contribuie eficient la soluționarea acestor probleme. Or tocmai cultura, după cum se menționează în Legea Culturii nr. 413 din 27.05.1999 este domeniul care formează "totalitatea modelelor de gândire, simțire și acțiune din sferele materială și spirituală ale societății și produsul valoric al acestora"[18].

Un impediment important în dezvoltarea țării rămâne, în continuare, scindarea socială după mai multe criterii: național (regiunile Transnistria și Găgăuzia), social (procentul scăzut al clasei medii, care reprezintă baza societății), ideologic (absența dialogului și a toleranței). Rolul culturii în coeziunea socială și în crearea unei societăți civile este, în acest sens, definitoriu și nici unul dintre instrumentele statului nu este mai eficient decât cultura. Integrarea în baza unei platforme culturale de stat poate deveni factor important al dezvoltării.

Ineficiente sunt și măsurile luate de guvern pentru eradicarea corupției. Corupția s-a extins la toate nivelurile statului în sistemul judiciar, în structurile de drept, împiedicâd dezvoltarea economică, punând în pericol securitatea statului. Tocmai corupția este considerată cea mai gravă problemă a Republicii Moldovei de către partenerii de dezvoltare, în particular, de Departamentul de Stat al SUA, Uniunea Europeană etc. Cauze importante, care influențează extinderea corupției în Moldova sunt atitudinea pasivă a societății, schimbarea valorilor moral-spirituale, care s-a produs în ultimii douăzeci de ani. Situația poate fi redresată prin implicarea activă a educației prin cultură.

În perioada de la obținerea independenței, în Republica Moldova au fost elaborate câteva documente de politici culturale. Însă scopul și sarcinile stabilite prin fiecare dintre aceste documente nu au fost atinse, ele fiind preluate, formal, dintr-un document în altul. Cauza de bază a eșecului politicilor culturale din acest spațiu este atitudinea de neglijare, tradițională, a puterii față de rolul culturii în dezvoltarea socioeconomică a țării, susținerea materială și financiară în baza principiului ”oferim domeniului culturii ce a rămas”.

În 2013 a fost aprobată Strategia de dezvoltare a culturii ”Cultura 2020”, care are drept scop ”asigurarea unui mediu cultural viabil, prin crearea unui cadru adecvat de politici publice, formarea unui sistem funcțional de conservare și punere în valoare a patrimoniului cultural, promovarea creativității, dezvoltarea industriilor culturale, eficientizarea managementului cultural, pentru creșterea calității vieții cetățenilor, a spiritului de toleranță și a coeziunii sociale” [19, p. 33].

În document au fost formulate, pentru prima oară, misiunea și viziunea politicilor culturale. În acest fel, misiunea este ”de a asigura sectorul cultural cu un cadru de politici coerent, eficient și pragmatic, pornind de la priorități” [19, p. 33].

Viziunea presupune crearea până în anul 2020 a unui ”sector cultural consolidat, independent și creativ, cu un patrimoniu cultural protejat și integrat în politicile publice naționale și regionale, inclusiv în activitățile de dezvoltare durabilă: educaționale, sociale, economice, turistice și de mediu” [19, p. 33].

Pentru atingerea scopurilor Strategiei, Ministerul Culturii a elaborat Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei de Dezvoltare a Culturii „Cultura 2020”, Programul național de informatizare a sferei culturii pentru anii 2012 - 2020 și două documente de propunere de politică publică: Eficientizarea instituțiilor teatral-concertistice din Republica Moldova[20] și propunere de politică publică privind modernizarea și eficientizarea activității muzeelor[21].

Strategia”Cultura 2020” a stabilit următoarele obiective generale pentru dezvoltarea domeniului, care sunt în deplină concordanță cu tendințele contemporane internaționale ale politicilor culturale:

- Salvgardarea patrimoniului cultural național în toată diversitatea lui;
- Asigurarea circulației reale și virtuale a produsului cultural;
- Creșterea ponderii economice a sectorului cultural și a industriilor creative;
- Creșterea contribuției sectorului cultural în dezvoltarea coeziunii sociale.

Elaborarea noii strategii sectoriale pentru perioada 2021-2030 trebuie să țină cont și de situația actuală în domeniul culturii, de deficiențele strategiei anterioare, dar și de cadrul valoric al populației. Cultura este domeniul care nemijlocit are în responsabilitatea sa formarea valorilor de bază ale societății. În perioada aprilie-mai 2018, autorul a realizat cercetarea ”Problematica și căile de eficientizare a politicilor culturale în Republica Moldova”. Ancheta-rea a avut loc pe un eșantion de 60 persoane, reprezentanți din diferite sectoare culturale, din instituțiile culturale rurale și urbane, reprezentanți ai administrațiilor publice centrale și locale, cercetători și administratori ai domeniului. 33,3% din respondenți cu experiență de activitate în domeniu mai mare de 26 de ani, 47,7% - de 6-25 de ani și 18,3% până la 5 ani.

După gradul de studii, respondenții s-au repartizat astfel: studii medii de specialitate – 11,7%, licențiat – 41,7%, masterat – 31,7% și postuniversitare – 15,0%. Majoritatea sunt cu studii din domeniul culturii și artei – 70,0%, științe sociale, politice și juridice – 11,7%, din științe economice și inginerie – câte 5,0%.

60,0% din respondenți activează în calitate de administratori ai diferitor instituții de cultură, 16,7% sunt cercetători și angajați ai instituțiilor de învățământ, 13,3% reprezintă sectorul neguvernamental, 5,0% - sunt liber profesioniști și 3,3% - angajați ai administrațiilor publice.

În privința gradului de informare cu privire la prevederile strategiei ”Cultura 2020” 58,3% consideră că sunt informați deplin sau mai curând informați și 30,0% sunt mai curând neinformați sau deplin neinformați. În același timp 40,0%, sunt satisfăcuți de rezultatele implementării și 51,7% sunt nesatisfăcuți.

Analiza datelor sociologice și statistice permite de a face concluzia despre principalele probleme în implementarea Strategiei ”Cultura 2020”– ineficacitatea, adică gradul jos de realizare a obiectivelor stabilite și ineficiența, gradul înalt al eforturilor depuse în raport cu rezultatele obținute, al politicilor culturale implementate în perioada 2013-2018. Concluzia este confirmată și de ancheta experților, 53,4% din care consideră că eficiența politicilor culturale este joasă la nivel central și 56,6% estimează gradul jos la nivel local.

Printre cauzele centrale care facilitează existența problemei sunt evidențiate menținerea sistemului de finanțare preluat de la modelul socialist, anacronic, care nu face față cerințelor actuale ale economiei de piață; administrarea

defectuoasă a domeniului și instituțiilor de cultură; dezinteresul populației față de activitatea instituțiilor de cultură, precum și implicarea slabă a acestora în viața social-economică a societății și comunităților; absența unei platforme de conlucrare permanentă cu societatea civilă.

Referindu-se la sistemul de finanțare existent în Republica Moldova, 86,7% din respondenți consideră că el nu este ajustat la cerințele economiei de piață și doar 6,7% au o altă părere. Sistemul de finanțare reprezintă un domeniu care necesită reforme organizaționale, fără cheltuieli suplimentare, dar care ar duce la schimbări majore în modul de activitate a organizațiilor culturale. Cele mai multe organizații care activează în domeniul culturii reprezintă sectorul de stat și cel municipal. Activitatea acestora este finanțată, în principal, din bugetul de stat și cel municipal. Bugetul culturii nu este stabil, iar o bază legislativă în acest sens lipsește. Respectiv, metodologia de calcul al bugetului alocat culturii depinde de factorul politic. Mecanismul existent de finanțare a instituțiilor culturale nu condiționează concurența, factor principal al economiei de piață, și nu motivează dezvoltarea. Bugetele, atât central, cât și local, sunt orientate spre susținerea instituțiilor și nu spre susținerea activității culturale. Iar dacă consumatorul principal al resurselor din bugetul local sunt casele de cultură și bibliotecile, pentru bugetul central acestea sunt instituțiile teatral-concertistice. Renovările caselor de cultură realizate în ultimii ani (reparații de întreținere – 45% din cele necesare, reparații capitale – 22%) și creșterea cheltuielilor pentru întreținerea instituțiilor teatral-concertistice nu duc la rezultate vizibile. Concluzia care se impune este că creșterea finanțării nu implică direct schimbarea calitativă a rezultatelor activității instituțiilor culturale, nici la nivel central, nici la nivel local. Pentru eficientizarea politicilor culturale naționale este necesar de modificat sistemul de finanțare.

Indiferent de nivelul de aplicare, central sau local, gradul de nemulțumire de administrarea domeniului este mare - 81,7% sunt nemulțumiți de administrarea la nivel central și 88,0% - la nivel local. O problemă necesară de soluționat este administrarea instituțiilor culturale, mai ales instituțiile teatral-concertistice (ITC), care consumă peste 40% din bugetul cultural central. Deși în ultimii 4 ani finanțarea a crescut, indicatorii activității economice, numărul spectatorilor și a spectacolelor a rămas la același nivel. Creșterea finanțării ITC n-a contribuit la creșterea indicatorilor activității acestor instituții. În 2014 bugetul a fost mărit cu 12,8%, comparativ cu 2013, însă ca rezultat numărul concertelor a scăzut de la 537 (în anul 2013) la 468 (în anul 2014), numărul spectatorilor s-a redus la 458 de mii, iar a spectacolelor - de la 2461 la 2396. Această stare de fapt este rezultatul problemelor acumulate: finanțarea instituțiilor, și

nu a activității acestora, lipsa concurenței în obținerea subvențiilor, nivelul scăzut al pregătirii managerilor.

Strategia de dezvoltare a culturii *„Cultura 2020”*, referindu-se la relația cultură – educație, definește cultura drept factor determinant în domeniul educației și al formării cetățenilor țării. O astfel de concepție a politicilor culturale presupune schimbări atât în domeniul pregătirii cadrelor, cât și la implicarea culturii în procesul educațional. În plan economic este important să se înțeleagă trecerea, care se produce în UE de la industria grea spre o industrie creativă (care presupune noi locuri de muncă, noi tehnologii etc.), iar în plan social, faptul că cultura reprezintă un factor al coeziunii sociale și al autoidentificării, aspect deosebit de important pentru societate. În același timp, dintre instrumentele de promovare a culturii, educația este mijlocul cel mai la îndemână, cel mai puțin costisitor și de cea mai lungă durată. Analiza stării de fapt în domeniul cultură – educație a permis identificarea unor probleme a căror soluționare este prioritară în cadrul politicilor culturale:

- lipsa unui sistem eficient de pregătire și asigurare cu cadre calificate în domeniul managementului culturii;
- lipsa legăturilor cross-curriculare între cultură și alte discipline.

70,0% din experți consideră că instituțiile sunt foarte puțin orientate spre participarea la soluționarea problemelor și necesităților comunităților/societății la nivel central, precum și la nivel local. Pentru a îmbunătăți situația în direcția respectivă, 61,7% din respondenți consideră necesară implicarea mediului profesionist cultural în elaborarea deciziilor despre politicile culturale, 56,7% - consultarea populației la etapa de elaborare a politicilor culturale, 51,7% - prioritizarea problemelor din domeniu conform cerințelor populației, 48,3% - creșterea rolului instituțiilor de cultură în dezvoltarea durabilă a societății/comunității, 33,3% - consultarea societății civile în procesul de elaborare a politicilor culturale, 23,3% - elaborarea politicilor în baza cercetărilor științifice.

În baza celor menționate pot fi realizate următoarele concluzii:

1. Sistemul de finanțare nu corespunde cerințelor economiei de piață, nu face față provocărilor interne și externe moderne, este instabil și dependent de regimul politic.

2. Statul continuă să rămână unica sursă de finanțare a culturii, mecanismele de finanțare existente nu asigură transparență și motivația organizațiilor în activitatea culturală, nu există instrumente de atragere a investițiilor particulare și internaționale în domeniul culturii.

3. Sistemul de selectare și numire a managerilor instituțiilor culturale nu este transparent, nu ține cont de capacitățile candidaților și este sub influența politicului¸ managerii instituțiilor nu sunt motivați pentru îmbunătățirea rezultatelor activității instituțiilor.

4. Nu există un sistem de formare profesională continuă a administratorilor instituțiilor culturale.

5. Politicile culturale și activitatea instituțiilor de cultură slab țin cont de preferințele populației.

Acțiunile prioritare de dezvoltare a politicilor culturale

Prioritățile dezvoltării politicilor culturale au fost identificate în cadrul anchetei experților conform coeficientului mediu calculat din răspunsurile respondenților, 1- foarte important, 10 – puțin important. Opțiunile experților s-au distribuit după cum urmează: îmbunătățirea sistemului de finanțare a instituțiilor de cultură – 2,71; creșterea eficienței activității instituțiilor și întreprinderilor de cultură – 3,45; crearea unui sistem de perfecționare profesională continuă în managementul cultural - 3,62; formarea și promovarea unui sistem de valori naționale pentru asigurarea coeziunii socială – 3,72; dezvoltarea potențialului cultural regional și local – 3,88; dezvoltarea cadrului legal în domeniu – 4,0; formarea unui mecanism de conlucrare permanentă cu societatea civilă – 4,04; asigurarea accesului egal la valorile culturale pe întreg teritoriul țării – 4,27; elaborarea și crearea condițiilor pentru dezvoltarea sectorului comercial – 5,13.

Pentru reformarea sistemului de finanțare a culturii, 55,0% din experți consideră că este necesară trecerea de la finanțarea instituțiilor la finanțarea activităților, 53,3% - îmbunătățirea mecanismului de motivare financiară a managerilor corelat cu rezultatele activității instituțiilor de cultură, 46,7% - crearea unui mecanism de formare continuă a funcționarilor și managerilor din organizațiile și instituțiile de cultură, 45,0% - îmbunătățirea sistemului de selectare și numire a managerilor instituțiilor de cultură.

Îmbunătățirea sistemului de finanțare a domeniului cultural în opinia experților sunt instituirea unei norme legale de finanțare a culturii la toate nivelele: local, raional, central – procent constant pentru cultură din cheltuielile publice(75,0%) , 53,3% optează pentru creșterea responsabilității funcționarilor publici pentru cheltuirea banilor destinați culturii strict conform bugetului aprobat, 53,3% - pentru introducerea scutirilor fiscale stimulente de creștere a donațiilor private și sponsorizărilor, 53,3% - creșterea cunoștințelor în domeniul administrării financiare pentru managerii din cultură, 31,7% - dezvoltarea parteneriatelor public-privat.

Îmbunătățirea administrării domeniului cultural poate fi realizată prin: crearea unui sistem de formare continuă a funcționarilor și managerilor din organizațiile și instituțiile de cultură (46,7%), îmbunătățirea sistemului de selectare și numire a managerilor (45,0%), implementarea managementului de performanță în toate instituțiile de cultură (38,3%). În opinia respondenților, mai puțin poate influența îmbunătățirea calității de administrare creșterea responsabilității managerilor față de rezultatele activității instituțiilor din subordine (28,3%), creșterea împuternicirilor Ministerului Culturii în administrarea instituțiilor de cultură raionale și locale (23,3%) și crearea consiliilor de administrare (la toate nivelele) cu participarea reprezentanților comunităților și organizațiilor neguvernamentale (20,0%).

Creșterea implicării populației în dezvoltarea și implementarea politicilor culturale poate fi asigurată, în opinia experților, prin consultarea permanentă a grupurilor interesate și profesionale în privința proiectelor elaborate (70,0%), implicarea instituțiilor de cultură în rezolvarea problemelor comunităților (48,3%), participarea reprezentanților societății civile la elaborarea bugetelor anuale în domeniul culturii (46,7%), lărgirea ofertei de servicii prestate de către instituțiile de cultură (43,3%), informarea și asigurarea accesului populației la proiectele documentelor de politici culturale (35,0%).

Pentru atingerea scopurilor strategice este necesară consolidarea eforturilor statului și ale societății civile în vederea soluționării problemelor prioritare. Luarea în considerație a intereselor naționale comune necesită aplicarea unor metode democratice de realizare, și nu autoritar-birocratice. O politică eficientă este asigurată prin aplicarea în sectorul cultural a unor noi condiții de administrare care ar stimula activitățile antreprenoriale, prin eficientizarea managementului instituțiilor de cultură, prin asimilarea pieței serviciilor culturale, ținându-se cont de cerințele cetățenilor și de sarcinile statului.

Concluzii și recomandări

- Stratificarea socială contemporană este mai largă decât cea tradițională și este constituită din trei clase: superioară, medie și inferioară. Variabile importante în determinarea apartenenței la o clasă sunt legate de mediul social și cultural în care se află persoana.
- Capitalul cultural, la fel precum și capitalul social și cel economic, este nu numai un indicator al apartenenței de clasă, dar și o componentă importantă în asigurarea mobilității sociale ascendente.
- Modul de viață care include relațiile de comunicare, petrecerea timpului liber și cadrul valoric sunt componente importante ale capitalului cultural,

care pot fi cercetate și influențate pentru dezvoltare prin modelul de politici culturale implementate.

- Politicile culturale în Republica Moldova sunt ineficiente și ineficace, fiind orientate spre soluționarea problemelor interne ale domeniului și mai puțin spre participarea în soluționarea nevoilor populației.
- Pentru a asigura o mobilitate socială ascendentă în condițiile de tranziție în Republica Moldova este necesar de revizuit politicile culturale, prioritățile fiind accentuate pe reformarea sistemului de finanțare, eficientizarea managementului domeniului și organizațiilor culturale, crearea sistemului de formare continuă al angajaților în conformitate cu cererile economiei de piață, afinitatea domeniului cultural și a celui educațional.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Fivecoat-Campbel Kerri. Forbes. [Online] Forbes Media LLC., 04. 08.2015. https://www.forbes.com/sites/nextavenue/2015/08/04/who-is-middle-class-and-why-it-matters/#275faf563054 [Accesat: 09.02. 2017].
2. Вебер Макс. Гуманитарные технологии. Аналитический портал. Основные социологические понятия. [Online] 29. 11.2006. https://gtmarket.ru/laboratory/basis/3646/3648. [Accesat: 12 09 2019].
3. Манхейм Карл. Избранное: Социология культуры. Социология. [Online] 2000. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/man_skult/[Accesat: 13 09 2019].
4. Barkan Steven E.Sociology. Brief edition. v.1.0. s.l. : http://2012books.lardbucket.org/pdfs/sociology-brief-edition-v1.0.pdf, 2012.
5. Chiribucă Dan. Sociologie. Cluj-Napoca, 2014. http://fspac.ubbcluj.ro/moodle/pluginfile.php/3621/course/overviewfiles/Sociologie.pdf?.
6. Сорокин П. Социальная стратификация и мобильность. «Человек. Цивилизация. Общество». Москва: Политиздат, 1992, p. 302-373 https://sociology.mephi.ru/docs/sociologia/html/sorokin_soc_strat_mobile.html.
7. Ibidem. p. 121-172.
8. Melvin Kohn L.Social class and parental values. Chicago : American Journal of Sociology, Vol. 64, No. 4 (Jan., 1959), 1959.
9. Адорно Теодор, Хоркхаймер Макс. Диалектика просвещения. Философские фрагменты. Гуманитарные технологии. Аналитический портал. 1997. [Online] https://gtmarket.ru/laboratory/basis/5521.[Accesat: 13 09 2019].
10. Andrei Petre.Filosofia valorii. Bucureşti : Polirom, 1998.
11. Ivan Valeriu. Domeniile de referinţă ale securităţii naţionale. academia.edu, 2019.[Online] https://www.academia.edu/5314614/Domeniile_de_referinţă_ale_securităţii_naţionale_necesităţi_valori_şi_interese_de_securitate_.[Accesat: 16. 09. 2019].

12. Huge survey reveals seven social classes in UK. BBC, 03. 04. 2013. www.bbc.co.uk/news/uk-22007058.[Accesat: 14. 10. 2019].
13. The Creative Economy Report 2008. 20. 04.2008. [Online] https://unctad.org/en/Docs/ditc20082cer_en.pdf. ISBN 978-0-9816619-0-2. [Accesat: 17. 09.2019]
14. UNESCO Culture for Development Indicator Suite. 2011.
15. Barometrul Opiniei Publice. [Online] http://bop.ipp.md/ro/result/bar.[Accesat: 29. 05. 2019].
16. Pâslaru Vlad. Valoare şi educaţie axiologică: definiţie şi structurare. Chişinău: Didactica Pro. Ex Cathedra, 2006, Vol. 35.
17. Strategia Naţională "Moldova 2020". Registrul de Stat al Actelor Juridice. Guvernul Republicii Moldova, 30. 11. 2012. [Online] http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=345635.[Accesat: 26.05. 2019].
18. LEGEA Culturii nr. 413. Registrul de Stat al Actelor Juridice al Republicii Moldova. Parlamentul Republicii Moldova, 27. 05 .1999. [Online] http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311664.[Accesat: 16. 09. 2019].
19. Strategia "Cultura 2020". Registrul de Stat al Actelor Juridice al Republicii Moldova. Guvernul Republicii Moldova, 18. 04. 2014.[Online] http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=352588.[Accesat: 26.05.2019].
20. Propunere de Politică Publică "Eficientizarea Instituţiilor-Teatral Concertistice din Republica Moldova". Ministerul Culturii al Republicii Moldova, 27.02.2014. [Online]http://old.mc.gov.md/sites/default/files/ppp-_ministerul_culturii_final.pdf.[Accesat: 17. 09. 2019].
21. Propunere de Politică Publică privind modernizarea şi eficientizarea activităţii muzeelor. Ministerul Culturii al Republicii Moldova, 27. 02. 2014.[Online] http://old.mc.gov.md/sites/default/files/ppp_muzee_final.pdf.[Accesat: 17. 09. 2019].

Veaceslav REABCINSCHI, ***cercetător științific***

CONCLUZII ŞI RECOMANDĂRI

Sinteza cercetărilor sociologice prezintă principalele concluzii ce rezultă din investigațiile de teren și documentările efectuate de colaboratorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială a Institutului de Științe Juridice, Politice și Sociologice angajați în proiectul instituțional de cercetări fundamentale 15.817.06.13F „Constituirea clasei mijlocii în condițiile transformării societății și asocierii Republicii Moldova la Uniunea Europeană ", care scot în evidență factorii ce au produs schimbări în echilibrul dinamic al mediului social și au condiționat modificări în structura de clasă.

Volumul este structurat în două părți: *Extinderea clasei de mijloc în Republica Moldova prin incluziune socială* și *Consolidarea coeziunii sociale – factor-cheie al formării clasei de mijloc.* Conținutul acestor compartimente reflectă două aspecte fundamentale și complementare ale vieții sociale, nevoile cotidiene ale oamenilor, înțelegerea societății în care trăim. Volumul demonstrează, o dată în plus, că clasa de mijloc reprezintă motorul și veriga cea mai importantă în complexul reformelor socioeconomice și politice.

Primul compartiment – ***Extinderea clasei de mijloc în Republica Moldova prin incluziune socială*** – demonstrează faptul că atât poziția clasei de mijloc, cât și perspectivele creșterii acesteia depind de dezvoltarea coordonată și consecventă a unui întreg sistem de instituții, vectorul cărora va impulsiona dezvoltarea socioeconomică și politică a țării. De aceste instituții depinde cât de mult reformele vor deschide ușile spre accederea în clasa de mijloc; ce fel de mecanisme de mobilitate ascendentă vor fi aplicate prin care grupurile sociale vor accede spre clasa de mijloc.

Șomajul, inflația, gestionarea incorectă a resurselor, politicile guvernamentale ineficiente, dezvoltarea economică deficientă, corupția în structurile administrative, evaziunea fiscală, delapidările banilor publici de către înalții funcționari ai statului reprezintă cauzele primare ale nivelului jos de trai al majorității populației. Procesele de stratificare declanșate în structura societății din Republica Moldova au condus spre polarizarea economică a claselor, straturilor și grupurilor sociale, favorizând inegalitatea socială. Demoralizați și demotivați, oamenii fug din țară, declanșându-se fenomenul depopulării, în special a comunităților rurale. Exodul personalului medical și al cadrelor didactice afectează subsistemele sociale, cu consecințe multiple asupra diverselor domenii de activitate. Inegalitatea socială conduce la excluderea unei bune părți din populație, care în anumite condițiisocioeconomice ar putea face

parte din clasa medie. Rezultatele cercetărilor confirmă ipoteza potrivit căreia grupurile vulnerabile rămân a fi destul de largi în condițiile economiei subdezvoltate, șomajului extensiv, salariilor mici și accesului limitat al populației la servicii de calitate. Studiile sociologice privind factorii excluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități; marginalizarea socială a copiilor din mediul rural și a familiilor cu trei și mai mulți copii; problemele sociopsihologice ale copiilor cu părinți plecați peste hotare; comportamentul delincvent la copiii străzii; reintegrarea socială a persoanelor private de libertate; populația vârstnică; persoanele fără adăpost din Chișinău constată că aceste grupuri vulnerabile sunt și cele mai expuse riscului marginalizării și a excluderii sociale.

Analiza sociologică a excluziunii sociale a persoanelor cu dizabilități relevă că, în pofida eforturilor depuse în ultimii ani în vederea racordării strategiilor și politicilor naționale la principiile Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, acest grup de persoane continuă să rămână exclus din viața politică, economică, socială și culturală.

Amploarea pe care a luat-o fenomenul migrației lovește asupra copiilor – grupul social cel mai vulnerabil. Studiul asupra valorilor adolescenților cu părinți plecați peste hotare identifică faptul că asemenea valori, precum *sănătatea, viața asigurată material, viața activă, lucrul interesant* sunt mai puțin accesibile, situație ce poate duce la apariția neliniștii, la un impact negativ asupra potențialului intelectual, la creșterea nivelului de anxietate. Diferența dintre prioritatea valorilor și accesibilitatea acestora indică asupra dezechilibrului în relațiile emoțional-personale ale adolescenților. Valorile grupului social primar – familia, prietenii apropiați – sunt esențiale în formarea unei personalități integre. Familia oferă dragoste și reprezintă resursa de bază pentru copii, iar lipsa temporară sau de lungă durată a părinților poate duce la intensificarea conflictelor interne.

Studiul de caz privind excluziunea socială a copiilor din mediul rural relevă necesitatea elaborării unor programe și proiecte ce ar putea conjuga eforturile actorilor sociali în mobilizarea valorificării capitalului uman și deschiderea noilor perspective în comunități.

Familiile cu trei și mai mulți copii sunt afectate de tendințele de accentuare a inegalității în societate, fapt ce le plasează într-o situație de marginalizare socială. Analiza seriilor de date statistice evidențiază faptul căRepublica Moldova se înscrie în tendința globală de diminuare a rolului familiei în societate. Consecințele acestui fenomen sunt creșterea ratei divorțialității, recăsătoriilor, concubinajului, gospodăriilor monoparentale, scăderea fertilității și amplificarea migrației.Datele statistice confirmă că familiile cu trei și mai mulți copii

sunt cele mai afectate din punct de vedere economic, fiind expuse riscului de a trăi o viață la marginea societății.

Persoanele private de libertate reprezintă un grup social-vulnerabil deosebit de dificil, care înglobează în sine toate deficiențele societății moderne din Republica Moldova. Rezultatele cercetării indică asupra faptului că societatea nu este deschisă pentru participare activă și implicare în reintegrarea socială a persoanelor ex-deținute. Ei continuă să fie etichetați, marginalizați și discriminați sub diverse forme. Constatarea statistică că aproape jumătate din ex-deținuți revin în penitenciare indică asupra nivelului precar de integrare în societate, că societatea nu le oferă șanse reale de a duce o viață umană cu demnitate. La aceasta se adaugă lipsa de sprijin material, emoțional și psihosocial adecvat, o educație precară care nu mai corespunde cerințelor moderne a pieței forței de muncă.

Creșterea numărului populației vârstnice este o tendință atestată nu numai la nivel mondial, dar și în Republica Moldova. Această situație la nivel de țară se agravează ca rezultat al emigrării masive a populației apte de muncă, dar și declinului fertilității. Mulți dintre cei considerați bătrâni, fiind astfel excluși din viața socială, ar putea rămâne activi, aducând un aport pentru societate și prin aceasta simțindu-se mai împliniți. Din perspectiva procesului de constituire a clasei medii este important ca persoanele în etate să-și păstreze statutul social dinainte de pensionare (să nu devină subiecții unei mobilități sociale descendente) și un nivel al calității vieții satisfăcător. Promovarea și susținerea unei „îmbătrâniri active" ar putea influența pozitiv starea socioeconomică atât a persoanelor în etate, cât și a membrilor mai tineri din familiile lor.

Persoanele fără adăpost reprezintă un alt grup social, care apare și se extinde ca rezultat al discriminării la angajare, la serviciile de sănătate, la o justiție corectă. Construirea unor punți de comunicare, de solidaritate și întrajutorare între comunitățile de persoane fără adăpost și cetățenii domiciliați ar pune bazele unei societăți integrate, mai coezive și mai solidare și astfel ar contribui la prevenirea marginalizării grupurilor de persoane vulnerabile.

Din concluziile formulate sunt deduse următoarele *recomandări*:

- adoptarea și implementarea unor măsuri eficiente din partea organelor de resort în soluționarea problemelor de ordin economic, creându-se condiții favorabile de incluziune socială pentru toate grupurile social-vulnerabile;
- eliminarea deprivării multidimensionale a persoanelor cu dizabilități;
- combaterea excluziunii politice și economice a persoanelor cu dizabilități prin promovarea incluziunii sociale;

- îmbunătățirea calității vieții și a nivelului de trai a persoanelor cu dizabilități;
- implementarea programelor de suport psihologic oferite copiilor care au părinți implicați în procesul de migrație;
- implicarea activă a tuturor actorilor sociali în procesul instructiv-educativ al copiilor rămași temporar fără supraveghere părintească;
- dotarea tehnico-materială a instituțiilor de învățământ pentru acordarea suportului copiilor care au părinți implicați în procesul de migrație;
- încurajarea programelor ce au drept scop prioritar valorificarea capitalului uman în mediul rural;
- politicile guvernamentale urmează să prevină procesul de intensificare a inegalităților sociale și a marginalizării familiilor cu trei și mai mulți copii;
- elaborarea cadrului normativ privind reintegrarea persoanelor private de libertate în perioada detenției și post-detenției, care să corespundă necesităților reale ale deținuților;
- crearea Centrelor de reintegrare a deținuților sau Centrelor de pregătire pentru eliberarea condamnaților din detenție, în care aceștia vor fi plasați și pregătiți înainte de eliberare;
- persoanele vârstnice să aibă acces la servicii de sănătate de calitate și la servicii de suport social;
- antrenarea în procesele socioeconomice comunitare a tuturor categoriilor sociale;
- aplicarea unor măsuri care să încurajeze suportul social în rândurile persoanelor fără adăpost și între aceștia din urmă și persoanele domiciliate.

Al doilea compartiment al lucrării – ***Consolidarea coeziunii sociale – factor-cheie al formării clasei de mijloc*** – include rezultatele cercetărilor sociologice empirice care au permis formularea unor concluzii relevante.

Timp de aproape treizeci de ani, tranziția de la regimul autoritar de comandă, bazat pe economia planificată, centralizată pe verticală, spre un sistem de dezvoltare a statului pe principii democratice, cu o economie liberă de piață, a fost însoțită de turbulențe economice, de instabilitate și incertitudini politice, care au schimbat structura socială, determinând tensiuni în relațiile dintre oameni, grupuri și instituții sociale.

Analiza transformărilor produse în urma realizării reformelor, a implementării politicilor de dezvoltare și a documentelor de planificare strategică demonstrează că strategiile, planurile de dezvoltare, programele de modernizare lansate în mare parte nu au răspuns așteptărilor. Majoritatea oamenilor constată că viața lor nu s-a îmbunătățit în ultima perioadă. O parte a eșecurilor

poate fi atribuită calității documentelor de planificare strategică. Partea slabă a acestora constă în:

- *focalizarea excesivă pe fenomenul creșterii economice*. Această abordare a dus la substituirea dezvoltării naționale prin procesul de creștere economică. Astfel, bunăstarea social umană a fost considerată un produs ce se formează de la sine în urma creșterii economice. În acest context, omul a fost privit ca resursă a unui mecanism de accelerare a creșterii economice și nu ca principalul beneficiar al unei creșteri economice care să fie durabilă din punctul de vedere al consumării resurselor naturale, incluzivă sub aspect social și geografic și echitabilă ca impact asupra viitoarelor generații;
- *stabilirea arbitrară a priorităților de dezvoltare*. De cele mai multe ori prioritățile au fost formulate într-o manieră „dezumanizată", cu un accent puternic pe dezvoltarea sistemelor și infrastructurii tehnice și fără a demonstra la modul practic cum cei mai defavorizați oameni din societate ar fi urmat să beneficieze de aceste progrese;
- *calitatea limitată a datelor și indicatorilor*. Datele folosite la planificarea dezvoltării nu întotdeauna au asigurat o detaliere suficientă a fenomenelor analizate, inclusiv din cauza dezagregării limitate pe gen, vârstă, regiune, etnii etc. Acest fapt nu a dat posibilitatea de a identifica care sunt inegalitățile și cum grupurile vulnerabile beneficiază de rezultatele dezvoltării, precum și care sunt acele măsuri de politici pentru a îmbunătăți situația celor mai nevoiași.

Elaborate pe principii tehnocrate, preluate parțial de la vechiul regim, documentele de planificare strategică n-au avut efecte scontate, implementarea lor fiind constrânsă de calitatea generală a cadrului de politici, de mediul instituțional, de procesele administrative și rutinele birocratice, de deficitul de resurse umane, profesioniste și resurse financiare adecvate pentru a finanța prioritățile de dezvoltare. Reformele tranziției în Republica Moldova n-au asigurat creșterea bunăstării majorității cetățenilor, calitatea vieții lor, a viitorului familiei și al copiilor, pacea, liniștea, înțelegerea între oameni, stabilitatea socială, securitatea fizică personală, o poziție favorabilă în ierarhia socială, accesul la mărfuri de consum cotidian, starea de sănătate. Statul a pus pe umerii cetățenilor înfăptuirea reformelor, proclamând libertăți de inițiativă, de asociere și activitate economică, însă fără a le asigura susținerea, prin formarea de fonduri ale investițiilor de stat, de mecanisme și instrumente de stimulare a afacerilor, de securitate și protecție a capitalului uman și financiar. Astfel, o mare parte din populație este pusă în situații dificile de a-si asigura existența. Deși sunt semne de reducere a inegalităților socioeconomice și tendințe de creștere a Produsului Intern Brut (PIB), structura socială nu cunoaște o

schimbare care ar conduce spre consolidarea stratului social de mijloc și la formarea clasei mijlocii. În urma interacțiunii mai multor factori de ordin social, economic, politic, geopolitic, psihologic și cultural-istoric, constatăm că mărimea straturilor sociale oscilează în jurul următorilor indicatori: 4% din populație se autopoziționează în stratul social de sus; 13% consideră că reprezintă stratul de mijloc; 40% se află mai aproape de stratul de mijloc, iar 43% se autopoziționează în stratul social de bază, din care 29% se consideră în stratul inferior, unde își duc existența în lipsuri permanente, iar 15% în stratul foarte scăzut, adică persoane aflate sub limitele sărăciei. Stratul inferior și cel al persoanelor cu nivel foarte scăzut de viață alimentează existența grupelor vulnerabile social, care permanent sunt amenințate de excluziune socială.

Privatizarea haotică a bunurilor mobile și imobiliare, lichidarea întreprinderilor, iar prin urmare și a locurilor de muncă, creșterea șomajului și extinderea migrației, îmbătrânirea populației, prosperarea corupției și a criminalității în anii tranziției post-socialiste au creat condiții favorabile pentru sporirea numerică a persoanelor fără adăpost - un grup cu vulnerabilitate ridicată. Lipsa unei asistențe sociale adecvate, excluziunea și discriminarea socială sunt manifestări care fac să se mențină în societate grupul persoanelor fără adăpost, cultivă în rândurile acestora sentimentele unei existențe zădarnice, care îi marginalizează și mai mult.

Experiența mondială confirmă faptul că businessul mic și mijlociu reprezintă un element important al economiei de piață, fără implicarea căruia nu se poate dezvolta nici economia, nici omul ca personalitate, nu se pot coagula nuclee ale grupelor sociale mari, care elaborează și înfăptuiesc politici sociale de echitate și bunăstare, cultivă un trai rezonabil și o viața calitativă, care sunt catalizatori ai solidarității și coeziunii sociale. Cercetările noastre dovedesc că în Republica Moldova întreprinderile micului business se confruntă cu un șir de obstacole ce împiedică procesul lor de dezvoltare. Rezultatele cercetărilor sociologice indică asupra faptului că cei mai mulți antreprenori menționează existența problemelor economice: financiare, de obținerea creditelor ieftine, sistemul de impozitare imperfect, lipsa pieţelor de desfacere, prețurile înalte ale materiei prime și la agenții termici, lipsa unor politici de protecție a pieței autohtone și de concurență loială. Au fost identificate drept probleme: cadrul juridic, barierele administrative, birocrația, corupția, lipsa susținerii din partea statului etc. Adoptarea și implementarea unor măsuri eficiente din partea organelor de resort vor contribui la grăbirea dezvoltării economice și sociale, vor stimula crearea condițiilor favorabile de incluziune socială a tuturor grupurilor și categoriilor marginalizate.

Mediul de reşedinţă este un factor important în contextul analizei vulnerabilităţii privind excluderea socială a populaţiei. În mediul rural din Republica Moldova este redusă oferta locurilor de muncă, iar veniturile sunt mici, în mare parte ele provin din munci agricole.Grupurile social vulnerabile din spaţiul rural au specificul lor, fiind marcate de infrastructura rurală, de situaţia geografică, de gospodărirea casnică, de accesul limitat la bunuri şi servicii. Pentru aceste grupuri social vulnerabile riscurile de a fi excluse social sunt multiple pentru că întreaga comunitate poate fi expusă riscului de a fi marginalizată. În spaţiul rural în ansamblu mortalitatea depăşeşte natalitatea. Numărul familiilor cu trei şi mai mulţi copii e în scădere. Spaţiul rural este supus unei duble migraţii care se manifestă simultan: sat – oraş şi sat - ţară de peste hotare şi migraţia pe trepte sat - oraş, cu stabilire provizorie în mediul urban şi navete periodice oraş-sat-oraş, apoi migrare/emigrare peste hotare. Migraţia tinerelor familii în ţările occidentale (Franţa, Italia, Portugalia) deschide şanse sporite pentru emigrarea lor definitivă în aceste ţări, unde există sisteme sigure de protecţie socială ce încurajează substanţial natalitatea şi educaţia noilor generaţii. Supus unor atare circumstanţe, spaţiul rural trece printr-o depopulare ritmică cu urmări grave şi de lungă durată. Sistemele educaţional şi cultural tradiţionale suferă metamorfoze profunde, ce conduc spre înstrăinarea populaţiei rurale de ceea ce-i alimenta altă-dată identitatea, averea şi farmecul păstrării unui patrimoniu moştenit în timp de generaţiile precedente. Se închid şcolile în satele cu copii puţini şi se comasează învăţământul local, dispar de la sine căminele sau casele de cultură. Pare, la prima vedere, că spaţiul rural trece în disperarea sa, furat încet şi afectat de o molimă grea, pe un drum fără de speranţă, al pierzaniei. Totuşi, în interiorul ei, comunitatea rurală, formată în esenţa ei din agricultori conţine energii conservate secole la rând, care nu vor lăsa ca ea să dispară. Aceste energii sunt stăpânite de-a lungul veacurilor de către cei pe care oamenii îi numesc obştea satului şi care reprezintă structurile sociale perene ale mediului rural: biserica, şcoala, înţelepţii şi gospodarii satelor, cei pe care azi îi considerăm societate civilă. În spaţiul rural asistăm la un fenomen caracteristic pentru toată republica: clasa politică devine tot mai tânără, mai feminizată şi mai profesionalizată, însă rămâne a se menţine în grupări ermetizate şi corporatiste, dominate de interese înguste, călăuzite de viziuni subordonate înţelegerilor direcţionate, unilaterale şi nu de interesul naţional, ceea ce generează lipsa unităţii politice între participanţii la procesul social. Astfel, rămâne nevalorificat, ameninţat de a se risipi un capital uman fraged, dar care nu-i lipsit de speranţe – copiii din familiile social vulnerabile. Interferenţa şi sincronizarea factorilor politici

locali, istorici, culturali, psihologici, care urmează să se producă în urma elaborării unor programe și proiecte laborioase ar putea conjuga eforturile actorilor sociali comunitari și mobilizarea lor la valorificarea capitalului uman cu eforturi locale și cu susținere din afară.

Stratificarea socială contemporană este determinată de variabilele culturale ale mediului social, iar capitalul cultural nu este numai un indicator al apartenenței de clasă, dar și o componentă importantă în asigurarea mobilității sociale ascendente. Modul de viață, care include relațiile de comunicare, petrecerea timpului liber și cadrul valoric sunt componente importante ale capitalului cultural și care, la rândul său, poate fi influent în dezvoltarea unui model de politici culturale. Modelul de politici culturale dezvoltat în Republica Moldova, preluat din perioada sovietică, într-o măsură oarecare asigură susținerea și supraviețuirea patrimoniului cultural, dar nu este în stare să facă față provocărilor economiei de piață, întreținerii și evoluției infrastructurii culturale, realizării obiectivelor strategice de dezvoltare. Ineficiența și ineficacitatea politicilor culturale în Republica Moldova constă în orientarea lor spre soluționarea problemelor interne ale domeniului și mai puțin spre participarea în soluționarea nevoilor populației. O cauză importantă ce provoacă stagnare în evoluția proceselor culturale este menținerea sistemului de finanțare necorespunzător cerințelor actuale. Sistemul existent de finanțare a culturii conduce laadministrarea defectuoasă a domeniului;dezinteresul populației față de activitatea instituțiilor de cultură, precum și implicarea slabă a acestora în viața social-economică a societății și comunităților; absența unei platforme de conlucrare permanentă cu societatea civilă. Schimbarea sistemului de finanțare presupune crearea mecanismelor de susținere financiară a culturii, care ar motiva producerea și creșterea calității serviciilor culturale, ar dezvolta creația, concurența și ar asigura eficiența și eficacitatea politicilor culturale.

Cercetările efectuate ne demonstrează că persoanele cu nivel de cultură și de educație scăzut, cu venituri reduse și autopoziționați în partea de jos a ierarhiei sociale atestă rezultate cu indicatori mai mici în ceea ce privește coeziunea și integrarea socială decât persoanele care se poziționează în straturi ierarhic superioare. Rezultatele unui sondaj de opinie, realizat în noiembrie 2018 pe un eșantion reprezentativ și stratificat de către Asociația Sociologilor și Demografilor din Republica Moldova (ASDM), au fost comparate cu datele similare ale altor cercetări făcute pe parcursul ultimilor ani (2016-2018) de ASDM și alte echipe de cercetare din Moldova. Au fost analizate următoarele componente ale coeziunii sociale: apartenență / identitate socială, solidaritate

socială, încredere, non-discriminare și incluziune socială. Datele cantitative obținute prin sondaje de opinie au fost coroborate cu analiza datelor calitative ale unor focus-grupuri realizate în 2016.

Respondenții la sondajul de opinie din 2018 exprimă percepția unei coeziuni slabe a societății noastre. Sentimentul de încredere față de semeni este și el foarte scăzut (73% dintre respondenți consideră că societatea noastră este puțin, foarte puțin sau deloc unită). Solidaritatea nu este considerată ca atare de respondenți o valoare dominantă în cercetarea realizată în 2016. Totuși, definită parțial prin „spiritul de întrajutorare", solidaritatea poate fi considerată o valoare dominantă (74% dintre respondenți). La fel, potrivit rezultatelor sondajului de opinie realizat în noiembrie 2018, sentimentul de apartenență a respondenților la țara și la cultura lor este destul deridicat (respectiv, 72,4% și 56,4%). Respondenții sondajului din 2018 atestă de asemenea o foarte mică încredere în ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova (doar 22,4% dintre respondenți au considerat că pot avea încredere în semenii lor). În sfârșit, majoritatea respondenților (78,5%) consideră că nu au fost discriminați din motivul apartenenței sociale, etnice sau religioase, iar 16,3% s-au simțit discriminați cel puțin o dată în ultimul an de la aplicarea chestionarului, ceea ce constituie, potrivit autorilor, un procent destul de ridicat.

Aceste rezultate sunt congruente cu datele calitative obținute în focus-grupuri, realizate în 2016. Participanții la focus-grup vorbesc despre un spirit de solidaritate scăzut în societate și în comunitățile lor, constatând necesitatea unei solidarități mai ridicate. În cadrul focus-grupurilor au fost expuse un șir de exemple pozitive de acte de solidaritate în comunitatea lor. Totodată, scăderea nivelului de solidaritate este asociată cu lipsa coeziunii în societate, cu bunăstarea materială scăzută a populației și cu absența unei conduceri competente și de bună- credință.

În baza concluziilor sintetizate, formulăm următoarele *recomandări:*

- statul și organizațiile societății civile ar trebui să se implice în fortificarea coeziunii și conștiinței de coeziune socială în societatea din Republica Moldova prin formarea unui *cadru de identificare civică*, de natură să apropie diferite segmente de cetățeni, dincolo de diferențele etnice, sociale, de gen sau vârstă;
- elaborarea unui *proiect de țară* – unui cadru de trai comun – la care ar subscrie și ar contribui toți cetățenii; astfel, un asemenea proiect, inclusiv procesul de elaborare a acestuia, ar putea constitui o bază democratică de formare și consolidare a coeziunii sociale;
- ridicarea nivelului de bunăstare al populației ar fortifica gradul de încredere în guvernare și ar spori nivelul de cultură și activism civic, o coeziune

socială mai puternică;

- nivelul ridicat de coeziune socială, inclusiv prin componentele sale de bază (identificarea, solidaritatea, încrederea socială, la care putem adăuga și participarea civică și politică și incluziunea socială), ar contribui la un nivel sporit de dezvoltare și de bunăstare economică și socială;
- încrederea „pe orizontală", între cetățeni, poate fi ridicată printr-o justiție corectă, care ar încuraja un comportament corect și loial între cetățeni și ar împiedica proliferarea cazurilor de corupție și impunitate;
- încrederea „pe verticală", între cetățeni și instituții, poate fi sporită prin creșterea transparenței instituționale și printr-o informare mai eficientă privind beneficiile aduse pentru comunitate de respectivele instituții;
- solidaritatea și incluziunea socială pot fi încurajate și sporite prin măsuri și politici îndreptate către acceptarea mutuală și întrajutorare: campanii de informare și solidaritate socială, crearea unei infrastructuri instituționale incluzive, o politică fiscală echitabilă și conștient asumată de contribuabili (prin transparență și informare), stimularea activismului civic și politic.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The summary of sociological researches presents the main conclusions resulting from the field investigations and documentations conducted by the Centre of Sociology and Social Psychology of the Institute of Legal, Political and Sociological Research under the institutional Project of fundamental researches 15.817.06.13F „The establishment of the middle class within the context of social transformation and association of the Republic of Moldova to the European Union", which highlights the factors altering the dynamic balance of the social environment and conditioned changes in class structure.

The volume is structured in two parts: *Expansion of middle class in the Republic of Moldova by social inclusion* and *Strengthening social cohesion – a key-factor for the rise of the middle class.* The two compartments mirror two fundamental and complementary aspects of social life: the daily needs of the people and understanding the society we live in. This volume proves, once again, that the middle class represents the engine and the most important chain in the complex social, economic and political reforms.

The first part – ***Expansion of middle class in the Republic of Moldova by social inclusion*** – makes a point that both the positioning of the middle class, as well as the prospects for its growth depend on the coordinated and consistent development of an entire system of institutions, which will drive the socio-economic and political development of the country. It depends on these institutions to which extent the reforms will make it easier to enter the middle class; what upward mobility mechanisms will be applied to enable social groups toenter the middle class.

Unemployment, inflation, mismanagement of resources, inefficient government policies, poor economic development, corruption in administrative structures, tax evasion, misappropriation of public money by senior officials of the State are the primary causes of the low standard of living of the majority of the population. The stratification processes initiated in the structure of the society of the Republic of Moldova have led to the economic polarisation of social classes, layers and groups, thus favouring social inequality. Demoralised and demotivated, people flee the country, triggering the phenomenon of depopulation, especially in rural areas.The exodus of medical staff and teachers affects the social subsystems, with multiple consequences on various fields of activity. Social inequality leads to the exclusion of a great part of the population, which under certain socio-economic conditions could be part of the middle class. The

research results confirm the hypothesis that vulnerable groups remain quite large given the underdeveloped economy, wide unemployment, low wages and limited access to quality services. The following sociological studies show that vulnerable groups involved are most exposed to marginalisation and social exclusion: factors of social exclusions of persons with disabilities; social marginalization of children from rural areas and of children with three and more children; socio-psychological issues of children with parents who left abroad; old population; and homeless persons from Chisinau.

The sociological analysis of the social exclusion of persons with disabilities reveals that, despite the efforts made in recent years to align national strategies and policies with the principles of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, this group of people continues to be excluded from political, economic, social and cultural life.

The magnitude of the migration phenomenon has hit children – the most vulnerable social group. The study on the values of adolescents with parents who left the country shows that values, such as *health, prosperity, active life, interesting work* are less accessible, a situation that may lead to an increased anxiety and may impact negativelyon intellectual potential. The difference between the priority of values and their accessibility points to a misbalance in the emotional-personal relationships of teenagers. The values of the primary social group – family, close friends – are essential in forming an integral personality. Family offers love and represents the basic resource for children, so thata temporary or long-term absence of parents may lead to an increase of internal conflicts.

The case study on the social exclusion of children from rural areas points to the need to develop programs and projects that would bring together the efforts of social actors in making use of human capital and opening new perspectives in communities.

Families with three and more children are affected by the trends in the increased inequality in society, which puts them in a situation of social marginalisation.The analysis of statistical data series highlights the fact that Republic of Moldova is part of the global trend in diminishing the role of family in society. As a result, there is an increase of the divorce rate, remarriage, cohabitation, one-parent homes, decreased fertility and amplification of migration. Statistical data confirm that families with three and more children are the most economically affected, thus being exposed to the risk of being marginalised.

Persons deprived of liberty represent a particularly difficult social vulnerable group, which encompasses all the shortcomings of the modern society of Moldova. The results of the research showthat society is not open for active participation and involvement in the social reintegration of ex-detainees.They are still labelled, marginalised and discriminated against in various forms. The statistical finding that almost half of the ex-detainees return to prison is illustrative of their troublesome integration in society, and of the fact that the society does not grant them real chances to have a decent life. This adds up to the lack of adequate financial, emotional and psycho-social support, poor education which no longer meets the demands of today's labor market.

The increase in the number of the elderly population is a confirmed trend not only in the world, but also in the Republic of Moldova.This is aggravated by the massive emigration of the working population, as well as by a decline in fertility. Many of those considered old, being thus excluded from social life, could remain active, contributing to society and thereby feeling more fulfilled.Therefore, as regards the process of forming the middle class, it is important for the elderly to maintain the social status they enjoy prior to retirement (so as not to become subject to a downward social mobility) and a satisfactory quality of life. Promoting and sustaining an "active aging" could positively influence the socio-economic status of both older people and younger members of their families.

The homeless represent another social group, which emerges and extends as a result of discrimination in employment, health services, and fair justice. Building communication, solidarity and support bridges between homeless communities and citizens living in homes would lay the foundations for an integrated, more cohesive and more supportive society and thus help prevent the marginalisation of vulnerable groups.

Stemming from the above conclusions, the following *recommendations* shall be considered:

- adopting and applying effective measures by the relevant bodies in solving economic issues, thus creating favourable conditions of social inclusion for all socially vulnerable groups;
- eliminating multidimensional deprivation of people with disabilities;
- fighting political and economic exclusion of persons with disabilities by promoting social inclusion;
- improving life quality and the standard of living of persons with disabilities;
- implementing psychological support programs targeting children with parents involved in the migration process;

- active involvement of all social actors in the training and educational processes of children temporarily left without parental supervision;
- providing technical support to educational institutions, in order to help children with parents involved in the migration process;
- stimulating programs aiming primarily at making use of human capital in rural areas;
- governmental policies should prevent further social inequalities and marginalization of families with three and more children;
- developing a legal framework on the reintegration of persons deprived of liberty in detention and post-detention period, that would fit their real needs;
- establishing of reintegration Centres for the detainees orof apreparing Centres the release of prisoners, where they would be placed and prepared before their release;
- granting old people access to quality health services and to social support services;
- involving all social categories in social and economic community-related processes;
- applying incentives in providing social support among the homeless, as well as between the latter and people living in homes.

The second compartment of the work – ***Strengthening social cohesion – a key-factor for the rise of the middle class*** – presents the results of the empirical sociological research that enabled for the relevant conclusions to be drawn.

For almost thirty years, the transition from the authoritarian regime, based on planned economy, centralised vertically, towards a system of state development on democratic principles, with a free market economy, has been accompanied by economic turbulence, instability and political uncertainties, which changed the social structure, causing tensions in the relations between people, groups and social institutions.

The analysis of the transformations that followed the reforms, the implementation of development policies and the strategic planning documents show that the strategies, development plans, modernisation programs launched did not meet the expectations, to a large extent. The majority of the people state that their lives did not change for the better, lately. The quality of strategic planning documents may be blamed for a part of failures. Their weak points are as follows:

- *excessive focus on economic growth*. Such an approach has led that national development being replaced by economic growth. Thus, human social welfare was being considered a self-created product as a result of economic growth.

In this context, people weretreated as a resource of a mechanism accelerating economic growth and not as the main beneficiary of an economic growth that would be sustainable from the point of view of the consumption of natural resources, that including from a social and geographical point of view and that would also be equitable in terms of its impact on future generations;

- *arbitrary setting of development priorities*. Most of the priorities were formulated in a"dehumanized" manner, with a strong focus on developing systems and technical infrastructure and without demonstrating in practical terms how the most disadvantaged people in society would have benefited from these advances;
- *limited quality of data and indicators*.The data used in development planning have not always provided sufficient detail of the phenomena analysed, including due to the limited disaggregation by gender, age, region, ethnicity, etc.This fact, in turn, did not make it possible to identify what the inequalities are and how the vulnerable groups benefit from the results of the development, as well as what are the policy measures to improve the situation of the neediest.

Drafted on technocratic principles, partially inspired from the old regime, the strategic planning documents did not have the expected outcomes, their implementation being contingent upon the general quality of the policy framework, the institutional environment, administrative processes and bureaucratic routines, the scarce human, professional and financial resources to provide a financial support to development priorities.Transition reforms in Moldova have not brought an increase to the well-being of most citizens, the quality of their life, the future of the family and children, peace,understanding between people, social stability, personal physical security, a favorable position in the social hierarchy, access to daily consumption goods, and health condition.The state has burdened citizens with the accomplishment of reforms, proclaiming freedom of initiative, association and economic activity, but without providing them with support, by establishing state investment funds, mechanisms and instruments to stimulate business, security and protection of human and financial capital. Thus, a large part of the population is put in difficult situations to ensure their existence. Although there are signs of a decrease in social and economic inequalities and a trending growth of the GDP, there are no changes in the social structure that would enable the social layerbeing strengthened and the middle class being established.As a result of the interaction of several social, economic, political, geopolitical, psychological and cultural-historical factors, we find that the size of the social

layers oscillates around the following indicators: 4% of the population is self-positioned in the upper social layer; 13% consider it represents the middle layer; 40% are closer to the middle layer, and 43% are self-positioned in the basic social layer, of which 29% are considered in the lower layer, where they live in permanent deficiencies, and 15% in the very low layer, that is people below the poverty line. The lower layer and that of the people with the very low level of life feed the existence of socially vulnerable groups, which are constantly threatened by social exclusion.

The chaotic privatization of movable and immovable property, the liquidation of enterprises, and consequently also of jobs, the increase of unemployment and the extension of migration, the aging of the population, the „prosperity" of corruption and criminality in the years of the post-socialist transition created favorable conditions for the numerical increase of the people without shelter - a group with high vulnerability. The lack of adequate social assistance, social exclusion and discrimination are manifestations that make to maintain in the society the group of homeless people, cultivating among them the feelings of a futile existence, which marginalizes them even more.

World experience confirms that small and medium business is an important element of the market economy, without the involvement of which neither the economy nor the human being as a personality cannot develop, cannot coagulate the nuclei of the large social groups that develop and implement social policies of equity and well-being, cultivate a reasonable and a quality life, which are catalysts of solidarity and social cohesion. Our research demonstrates that in the Republic of Moldova small businesses faces a series of obstacles that hinder their development process. The results of the sociological research indicate that most entrepreneurs mention the existence of economic problems: financial, of obtaining cheap credits, imperfect tax system, lack of sale markets, high prices of raw materials and thermal agents, lack of protection policies of indigenous market and the lack of the fair competition.

They were identified as problems: legal framework, administrative barriers, bureaucracy, corruption, lack of state support etc. The adoption and the implementation of effective measures by the relevant bodies will contribute to speeding up the economic and social development, will stimulate the creation of favorable conditions for social inclusion of all marginalized groups and categories.

The environment of residence is an important factor in the context of vulnerability analysis regarding the social exclusion of the population. In the rural area of the Republic of Moldova, the supply of jobs is reduced, and the

incomes are small, mostly coming from agricultural work. The socially vulnerable groups in the rural area have their specific characteristics, being marked by the rural infrastructure, the geographical situation, the home household, the limited access to goods and services. For these socially vulnerable groups, the risks of being socially excluded are multiple because the entire community may be exposed to the risk of being marginalized. In the rural area, as a whole, mortality exceeds birth. The number of families with three and more children is in declining. The rural area is subjected to a double migration that manifests simultaneously: village - city and village - country abroad and migration on steps, village - city, with provisional establishment in the urban environment and periodic shuttles city-village-city, then migration / emigration abroad. The migration of young families to the western countries (France, Italy, Portugal) opens up greater chances for their definitive emigration to these countries, where there are safe social protection systems that substantially encourages the birth and education of new generations. Under such circumstances, the rural area is going through a rhythmic depopulation with serious and long-term consequences. Traditional educational and cultural systems undergo profound metamorphoses, leading to the alienation of the rural population from what once fed them the identity, wealth and charm of preserving a patrimony inherited by the previous generations. The schools are closed in the villages with few children and the local education is merged, the culture houses disappear by themselves. It seems at first sight that the rural space passes in its desperation, stolen slowly and afflicted by a heavy plague, on a hopeless road. However, inside her, the rural community, formed in its essence by farmers, contains conserved energy for centuries, which will not let it disappear. These energies are possessed throughout the centuries by those whom the people call the village community and which represent the perennial social structures of the rural environment: the church, the school, the sages and the householders of the villages, those whom we today consider civil society. In the rural area we are witnessing a characteristic phenomenon for the whole republic: the political class is getting younger, more feminized and more professionalized, but it remains maintained in hermetic and corporate groups, dominated by narrow interests, guided by visions subordinated to directed, unilateral agreements and not by the national interest, which generates a lack of unity between the participants in the social process. Thus, it remains undervalued, threatened by waste of a fragile human capital, but not without hope - children from socially vulnerable families. The interference and synchronization of the local political, historical, cultural, psychological factors, which will occur after

the elaboration of laborious programs and projects, could combine the efforts of the community social actors and their mobilization in the valorisation of human capital with local efforts and with outside support.

Contemporary social stratification is determined by the cultural variables of the social environment and the cultural capital is not only an indicator of class membership, but also an important component in ensuring upward social mobility. The way of life, which including communication relationships, leisure and the value framework are important components of cultural capital and can be influential in developing a cultural policies model. The model of cultural policies developed in the Republic of Moldova, taken over from the Soviet period, to some extent ensures the support and survival of the cultural heritage, but is not able to face the challenges of the market economy, the maintenance and the evolution of the cultural infrastructure, the achievement of the strategic development objectives. The ineffectiveness of cultural policies in the Republic of Moldova consists in their orientation towards solving the internal problems of the field to the detriment of participation in solving the needs of the population. One of the main causes of stagnation in the evolution of cultural processes is the maintenance of a financing system inadequate to the current requirements. In the current form, it leads to the mismanagement of cultural processes, towards the lack of interest for cultural institutions and low rates of social-economic engagement within communities, as well as the absence of a permanent cooperation platform with civil society. The change of the financing system implies the creation of mechanisms for financial support of the culture, which would motivate the production and the increase of the cultural services' quality, would develop the creation, the competition and would ensure the effectiveness of the cultural policies.

Research shows that people with low levels of culture and education, with low incomes and self-positioned at the bottom of the social hierarchy attest results with lower indicators in terms of cohesion and social integration than those who are in higher hierarchical layers. The results of an opinion poll, conducted in November 2018 on a representative and stratified sample by the Association of Sociologists and Demographers of the Republic of Moldova (ASDM), were compared with the similar data of other researches done during the last years (2016-2018) by ASDM and other research teams in Moldova. The following components of social cohesion were analyzed: belonging / social identity, social solidarity, trust, non-discrimination and social inclusion. The quantitative data obtained through opinion polls were corroborated with the analysis of the qualitative data of some focus groups made in 2016.

The respondents to the 2018 opinion poll express the perception of a weak social cohesion of our society. The feeling of trust towards peers is also very low (73% of the respondents consider that our society is little, very little or not at all united). Solidarity is not considered as such a dominant value in the research conducted in 2016. However, partially defined by the "spirit of mutual help", solidarity can be considered a dominant value (74% of the respondents). Similarly, according to the results of the opinion survey conducted in November 2018, the sense of belonging of the respondents to the country and their culture is quite high (respectively, 72.4% and 56.4%). The respondents of the 2018 survey also show very little confidence in the other citizens of the Republic of Moldova (only 22.4% of the respondents considered that they can trust their fellow citizens). Finally, the majority of the respondents (78.5%) considered that they were not discriminated on the grounds of social, ethnic or religious affiliation, and 16.3% felt discriminated against at least once in the last year after conducting the poll, which according to the authors, it is a fairly high percentage.

These results are congruent with the qualitative data obtained in focus-groups, accomplished in 2016. The participants in the focus-group speak about a low solidarity spirit in society and in their communities, finding the need for higher solidarity. Within the focus groups were exposed a number of positive examples of acts of solidarity in their community. At the same time, the decrease of the level of solidarity is associated with the lack of cohesion in the society, with the low material well-being of the population and with the absence of a competent and trustworthy leadership.

Based on the synthesized conclusions, we formulate the following recommendations:

- representative institutions of the state and civil society should be involved in strengthening social cohesion and awareness in the society of the Republic of Moldova by forming a *framework for civic identification*, so as to bring different segments of citizens closer, beyond ethnic, social, gender differences or age;
- *drafting of a country project* - a common living framework - to which all citizens would subscribe and contribute; such a project, including its elaboration process, could be a democratic basis for training and strengthening social cohesion;
- raising the level of well-being of the population would strengthen the degree of confidence in the government and increase the level of culture and civic activism, which would lead to a stronger social cohesion;

- the high level of social cohesion through its basic components (identification, solidarity, social trust and inclusion, civic and political participation etc.) would contribute to an increased level of development and economic and social well-being;
- ”horizontal” trust, among citizens, can be built through fair justice, which would encourage loyal behavior among citizens and prevent the proliferation of corruption and impunity;
- ”vertical” trust, between citizens and institutions, can be increased by institutional transparency and by more efficient information on the benefits brought to the community by the respective institutions;
- solidarity and social inclusion can be encouraged and enhanced by measures and policies aimed at mutual acceptance and help: information campaigns and social solidarity; the creation of an inclusive institutional infrastructure, a fair fiscal policy and consciously assumed by taxpayers (through transparency and information); stimulating civic and political activism.

Bun de tipar 03.12.2019. Formatul 16,5 ×24,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 17,0. Coli de autor 25,8

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46